

**T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Anabilim Dalı
Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı**

**48-72 AYLIK ÇOCUKLARIN DOĞUM ve ÖLÜM
KAVRAMLARINI ALGILAMALARININ
GELİŞİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ**

**İlhami Yücel AYDIN
(Yüksek Lisans Tezi)**

İstanbul - 2015

**T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Anabilim Dalı
Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı**

**48-72 AYLIK ÇOCUKLARIN DOĞUM ve ÖLÜM
KAVRAMLARINI ALGILAMALARININ
GELİŞİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ**

**İlhami Yücel AYDIN
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. M. Oya RAMAZAN**

İstanbul - 2015

ONAY

İlhami Yücel AYDIN tarafından hazırlanan “48-72 Aylık Çocukların Doğum ve Ölüm Kavramlarını Algılamalarının Gelişimsel Açıdan İncelenmesi” konulu bu çalışma 06/10/2015 tarihine yapılan savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI Yrd. Doç. Dr. M. Oya RAMAZAN

JÜRİ ÜYESİ Yrd. Doç. Dr. Necla TUZCUOĞLU

JÜRİ ÜYESİ Yrd. Doç. Dr. Handan DOĞAN

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın konusunun belirlenmesinde, çalışmanın yönlendirilmesinde, sonuçların değerlendirilmesinde ve yazım aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarında dolay te z danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. M. Oya RAMAZAN'a, ve araştırma süresince yardımlarını gördüğüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bu araştırma dhiline gittiğim okullarda, çocuklarla yaptığım görüşmeler için uygun ortamları sağlayan ve yardımcı olan okul müdürlerine, mdr yardımcılara, rehberlik öğretmenlerine, okul öncesi öğretmenlerine ve velilere teşekkür ederim. Ayrıca, benimle görüşmeyi kabul eden ve sorularımı yanıtlayan çocuklara da teşekkür ederim.

Bu araştırma boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ilgilerinden ve yardımlarından dolay çok teşekkür ederim.

ÖZET

Bu araştırmada, 48-72 aylık çocukların ‘doğum’ ve ‘ölüm’ kavramlarını algılamalarında yaşlara göre bir farklılık bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Tarama modeline uygun olarak düzenlenen bu nitel araştırmada, “48-59 ve 60-72 aylık çocukların doğum kavramını algılamaları arasında fark var mıdır?” ve “48-59 ve 60-72 aylık çocukların ölüm kavramını algılamaları arasında fark var mıdır?” sorularına cevap aranmıştır.

Çalışma grubu; İstanbul’un beş ilçesinde (Ataşehir, Kadıköy, Maltepe, Ümraniye ve Üsküdar) bulunan 10 okul öncesi eğitim verilen devlet okuluna 2013-2014 eğitim-öğretim yılında devam etmekte olan öğrenciler arasından 48-59 aylık 50 erkek ve 50 kız öğrenci ile 60-72 aylık 50 erkek ve 50 kız öğrenci olmak üzere toplam 200 çocuktan oluşmaktadır.

Araştırmada kullanılan veri toplama yöntemi görüşmedir ve veri toplama aracı olarak da bu araştırma için hazırlanmış olan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda doğum ve ölüm olmak üzere iki kavramın tanımları ve çeşitli özellikleri ile ilgili olarak uzman görüşleri alınarak hazırlanmış toplam 39 soru yer almaktadır. Doğum kavramıyla ilgili bölüm, bebeğin oluşumu ve dünyaya gelişi, bebeğin anne karnındayken neler yaptığı, anne karnındaki bebek ile diğer kişilerin birbirlerini görüp göremeyecekleri, hayvanların ve cansız varlıkların çocuklarının olup olmadığı ile ilgili soruları içermektedir. Ölüm kavramıyla ilgili bölüm, ölümün tanımı ve nedenleri, biri öldüğünde yapılanlar, ölen kişi ile diğer insanların birbirlerini görüp göremeyecekleri, hayvanların ve cansız varlıkların ölüp ölmediği ile ilgili soruları içermektedir. Çocukların yanıtlarından elde edilen veriler, gruplandırılmış ve sayısallaştırılmıştır. Cevaplar; gerçekçi, hayalî, sosyokültürel ve duygusal olmak üzere dört kategoride değerlendirilmiştir. Farklı yaş gruplarındaki çocuklardan elde edilen veriler frekans ve yüzdeleri hesaplandıktan sonra karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Sonuç olarak, 48-59 aylık ve 60-72 aylık çocuklar karşılaştırıldığında doğum ve ölümü algılamalarında farklılıklar bulunmuştur. Gerçekçi kategorisinde daha çok 60-72 aylık çocukların cevapları bulunurken, hayalî kategorisinde yer alan cevaplar ise daha çok 48-59 aylık çocuklara aittir. Üstelik gerçekçi kategorisinde üst düzey kabul edilen cevapları da 60-72 aylık çocuklar daha çok vermişlerdir. Ayrıca, ölüm kavramıyla ilgili bölümde sosyokültürel kategorisinde 60-72 aylık çocukların cevapları daha çok yer almaktadır. 60-72 aylık çocuklar, ölümün evrensel, kaçınılmaz, geri dönülemez, öngörülemez olduğunu, ölümlerle birlikte bedensel işlevlerin sonlandığını ve ölümün biyolojik yönünü anlamamanın belirtisi olan cevapları, 48-59 aylık çocuklara göre daha çok vermişlerdir. Çocukların doğum ve ölüm kavramlarını algılamalarının yaşa bağlı olarak farklılaştığı ve geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğum, ölüm, kavram, algılama, gelişim, okul öncesi, çocuk

ABSTRACT

In this study, it was examined if there are developmental differences in 48-72 month old children's understanding of birth and death based on ages. The research questions were "Are there differences in 48-59 and 60-72 month old children's understanding of birth?" and "Are there differences in 48-59 and 60-72 month old children's understanding of death?" in this qualitative survey.

The participants of the study were 200 children, consist of 48-59 month old 50 boys and 50 girls, 60-72 month old 50 boys and 50 girls, who were preschool students at 10 different common schools in five different districts of İstanbul (Ataşehir, Kadıköy, Maltepe, Ümraniye and Üsküdar) in 2013-2014 academic year.

Interview was used as the method to collect data, and the interview form prepared for this study was used as a tool for collecting data. The interview form includes totally 39 questions related to the definitions and various characteristics of the concepts birth and death which were prepared based on expert feedback. The section on birth concept consists of the questions related to the formation and birth of baby, the status of baby in mother's womb, the possibility of communication between a baby in mother's womb and other people, and whether animals and nonliving things have babies. The section on death concept consists of the questions related to the definition and causes of death, what happens when a person dies, the possibility of communication between a dead person and other people, and whether animals and nonliving things die. The data derived from the children's replies to questions about birth and death were quantized following their classification based on the various characteristics of the concepts birth and death. Children's answers to the questions related to birth and death were grouped in four categories which are realistic, imaginary, sociocultural and emotional. The frequency and percentage values of the data were interpreted based on a comparison of different age groups.

In conclusion, it was found that there are differences in 48-59 and 60-72 month old children's understanding of birth and death. 60-72 month old children got more answers in 'realistic' category as well as 48-59 month old children got more answers in 'imaginary' category mostly. Moreover, answers regarded as advanced in the category realistic for both birth and death subjects were mainly belonged to 60-72 month old children. In addition, 60-72 month old children got more answers related to death concept in 'sociocultural' category. 60-72 month old children got more answers show indications of understanding the subcomponents of death, which are universality, inevitability, irreversibility, unpredictability, non-functionality and causality. In the result, children's understanding the concepts of birth and death evolves based on ages.

Keywords: Birth, death, concept, understanding, development, preschool, child

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	viii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1 Problem	1
1.2. Amaç	3
1.3. Önem	3
1.4. Sınırlılıklar	3
BÖLÜM II: ALANYAZIN	4
2.1. Gelişimi ve Öğrenmeyi Açıklayan Kuramlar	4
2.1.1. Psikanalitik Görüş ve Freud'un Psikoseksüel Kuramı	4
2.1.1.1. Psikanalitik Bakış Açısına Göre Kişiliğin Üç Bileşeni	5
2.1.1.2. Psikoseksüel Kurama Göre Gelişim Aşamaları	5
2.1.2. Erikson'un Psikososyal Kuramı	6
2.1.2.1. Psikososyal Kurama Göre Gelişim Aşamaları	7
2.1.3. Davranışçı veya Sosyal Öğrenme Görüşleri	8
2.1.4. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı	11
2.1.4.1. Piaget'ye Göre Bilişsel Gelişimin Dört Aşaması	12
2.1.5. Vygotsky ve Sosyokültürel Kuram	14
2.1.5.1. Yakın Gelişim Alanı (Zone of Proximal Development) ve Yapı İskelesi (Scaffolding)	15

2.2. Çocukların Kavramları Öğrenmeleri	17
2.3. Çocukların Doğum Kavramını Algılamaları	19
2.3.1. Ebeveyn Çocuk Arasında Cinsel Konularda Konuşmada İletişim Engelleri	21
2.3.2. Çocukların Doğumla İlgili Sorularına Verilebilecek Uygun Cevap Örnekleri	23
2.3.3. Çocukların Doğum Kavramını Algılamalarının İncelenmesi	29
2.3.4. Çocukların Doğum Kavramını Algılamalarını İncelemek Amacıyla Oluşturulmuş Ölçekler	30
2.3.4.1. Çocukların Cinsellik Farkındalığı Ölçeği (Children's Sexuality Awareness Scale, CSAS)	30
2.3.4.2. Bebeklerin Kaynağı Ölçeği (The Origin of Babies Scale, OBS)	31
2.3.5. Türkiye'de Çocukların Doğum Kavramını Algılamalarıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	32
2.3.6. Yurtdışında Çocukların Doğum Kavramını Algılamalarıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	37
2.4. Çocukların Ölüm Kavramını Algılamaları	47
2.4.1. Çocukların Ölüm Kavramını Algılamalarının İncelenmesi	53
2.4.1.1. Psikanalitik Yaklaşımına Göre Ölüm Kavramının Gelişimi	53
2.4.1.2. Bilişsel Gelişim Yaklaşımına Göre Ölüm Kavramının Gelişimi	54
2.4.2. Türkiye'de Çocukların Ölüm Kavramını Algılamalarıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	58
2.4.3. Yurtdışında Çocukların Ölüm Kavramını Algılamalarıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	67

BÖLÜM III: YÖNTEM	87
3.1. Araştırma Modeli	87
3.2. Çalışma Grubu	87
3.3. Verilerin Toplanması	90
3.3.1. Veri Toplama Araçları	90
3.3.2. Uygulama	93
3.4. Verilerin Çözümlemesi	95
BÖLÜM IV: BULGULAR	98
4.1. Doğumla İlgili Sorulara Verilen Yanıtlardan Elde Edilen Bulgular	99
4.2. Ölümle İlgili Sorulara Verilen Yanıtlardan Elde Edilen Bulgular	145
BÖLÜM V: SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER	178
5.1. Sonuç ve Tartışma	178
5.1.1. Doğum Kavramı	181
5.1.2. Ölüm Kavramı	188
5.2 Öneriler	197
KAYNAKLAR	198

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1.	Çalışma Grubunun Yaş, Cinsiyet ve Devam Ettikleri Okulun Bulunduğu İlçe Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı..	88
Tablo 3.2.	Çalışma Grubunun Anne ve Babalarının Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	89
Tablo 3.3.	Çalışma Grubunun Kardeş Durumu Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	89
Tablo 4.1.1.	"Bebek Nasıl Doğar, Doğmadan Önce Nerededir?" Sorusuna Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Yaş Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	99
Tablo 4.1.2.	"Neden Bebek Doğmadan Önce Annesinin Karnındadır, Neden Orada Yaşar?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	101
Tablo 4.1.3.	"Bebek, Annesinin Karnına Nasıl Girer, Oraya Nasıl Gelir?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	103
Tablo 4.1.4.	"Bebek Doğduktan Sonra, Annesinin Karnına Geri Konulabilir mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	105
Tablo 4.1.5.	"İnsanların Ne Zaman Bebeği Olur, Örneğin Senin Bebeğin Olabilir mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	107
Tablo 4.1.6.	"Anne Karnı Nasıl Bir Yerdir, Orada Neler Vardır?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	109

Tablo 4.1.7.	"Bebek, Doğmadan Önce Annesinin Karnında Neler Yapar?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	111
Tablo 4.1.8.	"Bebek, Annesinin Karnındayken Yiyecek Yer mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	113
Tablo 4.1.9.	"Bebek, Annesinin Karnındayken Su İçer mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	115
Tablo 4.1.10.	"Bebek, Annesinin Karnındayken Ağlar mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	117
Tablo 4.1.11.	"Bebek, Annesinin Karnındayken Uyur mu?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	119
Tablo 4.1.12.	"Bebek, Annesinin Karnındayken Tuvaletini Yapar mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	121
Tablo 4.1.13.	"Bebek, Annesinin Karnındayken Oyun Oynar mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	123
Tablo 4.1.14.	"Bebek, Annesinin Karnındayken, Annesinin Karnını Tekmeler mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	125
Tablo 4.1.15.	"Bebek, Annesinin Karnındayken Annesiyle Konuşabilir mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	127

Tablo 4.1.16.	"Sen Annenin Karnındayken Neler Yaptığını Hatırlıyor musun?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	129
Tablo 4.1.17.	"Bebek, Annesinin Karnındayken Dışarıyı Görebilir mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	131
Tablo 4.1.18.	"Bebek, Annesinin Karnındayken, Onu Görebilir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	133
Tablo 4.1.19.	"Bebek, Doğmadan Önce Annesini ve Babasını Tanır mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	135
Tablo 4.1.20.	"Doğmadan Önce, Bebeğin Kız mı Erkek mi Olacağını Bilir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	137
Tablo 4.1.21.	"Hayvanların Çocukları Olur mu?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı..	139
Tablo 4.1.22.	"Cansız Varlıkların Çocukları Olur mu?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	141
Tablo 4.1.23.	"Doğumla İlgili Bu Bilgileri Nasıl Öğrendin, Kimden Öğrendin?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	143
Tablo 4.2.1	"Ölmek Ne Demektir?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	145

Tablo 4.2.2	"İnsanlar Neden Ölürler?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	147
Tablo 4.2.3	"İnsanlar Ne Zaman Ölürler?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	149
Tablo 4.2.4	"Biri Öldüğünde Ne Yapılır, Ölen İnsan Nereye Konulur?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	151
Tablo 4.2.5	"Ölen İnsan, Konulduğu Yerde Ne Yapar?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	153
Tablo 4.2.6	"Ölen İnsan, Hep Orada mı Kalır, Başka Yere Gider mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	155
Tablo 4.2.7	Ölen İnsan Neden Oraya Konulur, Dışarıda Kalsa Ne Olur?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	157
Tablo 4.2.8	"Ölen İnsanı Bir Daha Görebilir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	159
Tablo 4.2.9	"Ölen İnsan Bizi Görür mü?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	161
Tablo 4.2.10	"Ölen İnsanla Konuşabilir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı..	163
Tablo 4.2.11	"Ölen İnsan Tekrar Canlanır mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı..	165

Tablo 4.2.12	"İnsanlar Hiç Ölmeseler, Hep Yaşasalar Nasıl Olurdu?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	167
Tablo 4.2.13	"Bir İnsan Ölünce, Üzülür müyüz, Sevinir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	169
Tablo 4.2.14	"Hayvanlar Ölür mü?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	171
Tablo 4.2.15	"Cansız Varlıklar Ölür mü?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	173
Tablo 4.2.16	"Ölümlle İlgili Bu Bilgileri Nasıl Öğrendin, Kimden Öğrendin?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	175

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. Problem

Okul öncesi dönem, çocukluğun ilk yıllarını kapsayan, çok önemli deneyimlerin kazanıldığı ve insan hayatının bütününe etkileyen bir dönemdir. Yaşamın temelini oluşturan ve gelişimin çok hızlı gerçekleştiği bu kritik evrede çocuğa uygun destek verilmesi ve fırsatlar sunulması, onun hayata daha iyi hazırlanmasını sağlamaktadır. Bu yıllarda geliştirilen beceriler ve kazanılan deneyimler, çocuğun yaşamında başarılı ve mutlu bir birey olmasına yardımcı olmaktadır (Oktay, 2004).

Okul öncesi dönemdeki çocukların, öğrenmeye doğal ve güçlü bir eğilimleri bulunmaktadır. Çevrelerini sürekli gözlemleyip keşiflerde bulunarak fikirler geliştirmektedirler. Dolayısıyla çocukların gelişimi, çevre şartlarından olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedir. Çocuğun sağlıklı gelişimi için nitelikli bilişsel uyarıcıların, dil etkileşimlerinin ve olumlu sosyal-duygusal deneyimlerin sunulması önemlidir (MEB, 2012).

Bu dönemde beyin de çok hızlı geliştiğinden çocukların bilişsel gelişimlerinde ve kavram oluşturma yeteneklerinde hızlı bir ilerleme görülmektedir (Uyanık Balat, 2009). Kavram, bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımıdır. Somut ve soyut kavramlar olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Somut kavram, somut kelimelerin zihinde uyandırdığı genel tasavvur olarak tanımlanmıştır ve özelliklerini duyu organlarımızla algılayabildiğimiz kavramlara somut kavramlar denilmektedir. Duyu organlarıyla algılanamayan, belli bir görüntü veya tasavvura sahip olmayan, varlığı kelimeyle sıkı sıkıya bağlı olan kavrama ise soyut kavram denilmektedir (TDK, 2015).

Çocuklar duyu organlarıyla algılayabildikleri somut kavramların yanında; kültür, ahlak, inançlar veya yaşamın kendisiyle ilgili olan çeşitli soyut kavramları da gözlem ve deneyimlerle öğrenmektedirler. Piaget, bilişsel gelişimi duyu-motor, işlem öncesi, somut işlemler ve soyut işlemler olmak üzere çeşitli aşamalarla açıklamıştır. Soyut kavramların öğrenimi, somut kavramlara göre daha zordur ve kavram öğrenimi somuttan soyuta doğru olmaktadır. Soyut düşünme becerisi ve soyut kavramların oluşturulması, soyut işlemler döneminde gelişmeye başlamaktadır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar, soyut kavramları somutlaştırarak anlamaya çalışmaktadırlar (Ünal, 2013; Demir, 2010).

Çocuklar, soyut olan doğum ve ölüm kavramlarıyla da yaşamdaki doğal olaylar yoluyla karşılaşmaktadırlar. Merak eden ve öğrenmeye istek duyan çocuk; kardeşinin olması, tanıdığı bir kişinin ölmesi ve benzeri durumlarda, dünyaya nasıl geldiği, ölümün ne olduğu gibi konuları anlamaya çalışmakta ve merak ettiklerini öğrenmek için

çevresindekilere sorular sormaktadır. Çocuklar, deneyimleriyle ve sorularına aldıkları cevaplarla düşünceler geliştirmektedirler (Koyuncu, 2008).

Yaşamdaki iki temel olgu olan doğum ve ölüm, hayatın ilk yıllarından itibaren fark edilmeye başlanmakta ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Anne ve babalar ise bu konularda uygun açıklamaları yapmakta kendilerini yetersiz hissetmekte, çeşitli endişelerle çocuklarının doğum ve ölümle ilgili sorularını cevaplamakta zorlanabilmektedirler (Yörükoğlu, 2014; Stone, Ingham ve Gibbins, 2013; Yurdakul, 2012; Rogge, 2011; Saygılı, 2011; Yıldız, 2004; Razon, 1988).

Biyolojik açıklamalar doğumla ilgili merakın giderilmesinde genel olarak yeterli olmaktadır. Ancak doğum gibi doğal bir olgu olan ölümün ise biyolojik boyutu anlaşılabilir bile ölümün çeşitli olumsuzlukları ve sonrasındaki bilinmezlikler, merakla birlikte kaygılara da sebep olabilmektedir (Yörükoğlu, 2014; Tarhan ve Arı İnci, 2009). İnsanlar ölümü unutarak, yaşamlarını hiç ölmeyecekmiş gibi sürdürebilseler de kişinin özellikle de kendi ölümüyle ve dünyadaki hayatının sona erişiyile yüzleşmesi kolay olmamaktadır. Dinî kaynaklı olsun ya da olmasın, ölümden sonra farklı bir biçimde de olsa hayatın devam edeceğine dair çeşitli inançlar mevcuttur ve ayrıca geride bir eser bırakarak hatırlanmakla da teselli bulunmaktadır. Çocuk sahibi olmak da varlığını devam ettirme ve geride eser bırakma ihtiyacını gidermenin bir yolu olarak görülebilmektedir (Kanter, 2012).

Doğum, çoğunlukla olumlu duygularla ilişkilendirilmektedir; insanlar doğum günlerine önem vermekte, çocuklarının doğumunu sevinçle karşılamakta ve kendi çocukları olmasa bile yeni doğmuş bir bebeği gördüklerinde de içlerinde güzel hisler oluşmaktadır. Bebekleri korumak ve ihtiyaçlarını gidermek, zorunluluktan çok gönüllülükle gerçekleştirilmektedir. Doğumlarından itibaren bebekler de acıkınca veya canları yanınca ağlayarak bilinçli olmasa da yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Kendilerine bakan kişilerin yokluğunda hissettikleri kaygı ve yalnızlık duygusunun, ölümle ilgili ilk sezgilerini oluşturduğu kabul edilebilmektedir (Kıvılcım ve Doğan, 2014; Tarhan ve Arı İnci, 2009; Köylü, 2004).

Çocuklar, dünyaya nasıl geldiği ve sevdikleri kişilerin her zaman var olup olmayacağı gibi sorulara yanıtlar arayarak, doğum ve ölümle ilgili konulara zamanla daha çok ilgi duymaktadırlar. Doğumu ve ölümü anlamaya çalışırken sordukları sorular, her açıdan önemli gelişim gösterdikleri okul öncesi dönemde artabilmektedir (Çalışır, 2014; Rogge, 2011; Saygılı, 2011; Yörükoğlu, 2014).

Bu araştırmada, okul öncesi dönemdeki çocukların gözlemlerinden, deneyimlerinden veya çevrelerindeki kişilerden öğrendikleri doğum ve ölüm kavramlarını algılamalarında yaşlara göre oluşabilecek farklılıkların ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. 48-59 ve 60-72 aylık çocukların 'doğum' ve 'ölüm' kavramlarını algılamalarında gelişimsel açıdan bir farklılık bulunup bulunmadığının incelenmesi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

1.2. Amaç

Yukarıda belirtilen problemi ortaya koyabilmek amacıyla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1- 48-59 ve 60-72 aylık çocukların ‘doğum’ kavramını algılamaları arasında fark var mıdır?
- 2- 48-59 ve 60-72 aylık çocukların ‘ölüm’ kavramını algılamaları arasında fark var mıdır?

1.3. Önem

Okul öncesi dönem çocuklarının birçok bilişsel görevi başarması beklenmektedir. Bunların içinde en önemlisi kavram oluşturmaktır. Toplumsal ve fiziksel gerçekliğe ilişkin basit kavramları oluşturmayı öğrenme, çevredeki düzeni keşfetme, insanları ve nesnelere kategorilerle sınıflama bilişsel görevlerden bazılarıdır (Yörükoğlu, 1992; Oğuzkan ve Oral, 1987; akt. Ramazan & Demir, 2011). Bunların yanı sıra çocuklar doğum ve ölüm gibi çeşitli soyut kavramlarla da karşılaşmakta ve kavram oluşturma süreçlerinde bunlarla ilgili bilgi arayışlarında merak ettikleri konuları çevrelerindeki kişilere sorabilmektedirler. Okul öncesi dönemdeki çocukların doğum ve ölüm gibi yaşam içinde karşılaştıkları soyut kavramları algılamalarının yaşlara göre farklılaşp farklılaşmadığını araştırmak, çocukların bu kavramları algılamalarını ve bilişsel gelişimlerini olumlu yönde etkileyecek eğitim planlamaları yapılmasına ve gelişim psikolojisine katkı sağlayacağı için önemli bulunmuştur.

1.4. Sınırlılıklar

- 1-Araştırmanın çalışma grubu, İstanbul ilindeki Ataşehir, Kadıköy, Maltepe, Ümraniye ve Üsküdar ilçelerinde yer alan devlet anaokulu ve anasınıflarına 2013-2014 eğitim-öğretim yılında devam etmiş olan 48-72 aylık toplam 200 çocuk ile
- 2-Araştırmada gelişimsel açıdan incelenen soyut kavramlar ‘doğum’ ve ‘ölüm’ ile
- 3-Bu araştırmanın verileri çocuklarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilmiş olan bilgiler ile sınırlıdır.

BÖLÜM II: ALANYAZIN

2.1. Gelişimi ve Öğrenmeyi Açıklayan Kuramlar

Gelişimi ve öğrenmeyi açıklayan pek çok kuram bulunmaktadır. Alandaki çalışmalara yön vermiş ve araştırmalara temel olmuş olan bazı kuramlara ve görüşlere burada yer verilmiştir.

2.1.1. Psikanalitik Görüş ve Freud'un Psikoseksüel Kuramı

Freud, çoğunlukla farkında olmadığımız dürtülerin ve çatışmaların etkisiyle hareket ettiğimizi ve kişiliğimizin hayatın ilk yıllarındaki deneyimlerimizle şekillendiğini öne sürmüştür. Freud'a göre insanlar tatmin edilmeyi isteyen biyolojik güçler tarafından yönetilmektedir. Yeni doğan bir bebek, eros ve thanatos adındaki iki amansız içgüdünün etkisindeki doğuştan bencil bir yaratıktır. Eros, yaşam içgüdüsüdür. Hayatta kalmayla ilgili nefes alma, yeme, içme, cinsellik ve bütün diğer bedensel ihtiyaçları yönetir. Thanatos ise yok edici bir güç olan ölüm içgüdüsüdür. Dövüşme, can yakma, zarar verme, öldürme ve hatta kendine zarar verme gibi davranışların kaynağıdır (Shaffer, 2009).

Freud, zihni bilinçli, bilinç öncesi ve bilinç dışı bölümlere ayırmıştır. Bilinçli bölüm, kişinin o anda farkında olduğu, sözel olarak ifade edebileceği ve üzerinde mantıklı olarak düşünebileceği deneyimlerdir. Bilinç öncesi bölümde ise, o anda farkında olunmayan ancak üzerinde düşünülerek ortaya çıkarılabilecek olan, farkında olunmaya hazır materyaller bulunmaktadır. Bilinç dışı bölümde ise kolayca ortaya çıkmayan bastırılmış deneyimler bulunmaktadır. Burada, çatışma, acı, korku, suçluluk gibi şeylerle ilişkili düşünceler, imajlar, istekler ve duygular bulunmaktadır. Bu farkında olmayı kabul edemeyeceğimiz materyaller, bilincin güçlü kendini koruma mekanizması tarafından bilinçli olmayan bölüme bastırılmıştır. Ancak farkında olmasak da bilinçaltından davranış ve deneyimlerimizi etkilemektedirler (McAdams, 2009).

Freud, insan kararlarının ve davranışlarının, bastırılmış bilinçsiz güdüler tarafından yönetildiğini savunmuştur. İnsan gelişimini çatışmalı bir süreç olarak görmüştür. İnsan, temel cinsel ihtiyaçları ve saldırgan içgüdüleri karşılanması gereken biyolojik bir yaratıktır, ancak toplum bu ihtiyaçlardan pek çoğunun istenmediğini ilan etmekte ve bastırılması gerektiğini dikte etmektedir. Freud ayrıca, ebeveynlerin yaşamın ilk yıllarındaki bir çocuğun ihtiyaçlarıyla baş etme yöntemlerinin, çocuğun davranışlarının ve karakterinin şekillenmesinde önemli rol oynadığını belirtmiştir (Shaffer, 2009).

2.1.1.1. Psikanalitik Bakış Açısına Göre Kişiliğin Üç Bileşeni

Kişiliğin üç bileşeni id, ego ve süperego'dur. Bunlar beş bilişsel gelişim aşaması boyunca gelişip ve bütünleşmektedir. İd, doğuştan gelen biyolojik içgüdülerin en kısa zamanda karşılanması için çalışmaktadır. İd doğuştan bulunmaktadır, hatta bebekler sadece id'den oluşmaktadır. Ego ise kişiliğin akılcı ve bilinçli bileşenidir. Algı, öğrenme, hatırlama ve mantık gibi becerilerle ilişkilidir. Ego'nun işlevi, ihtiyaçları karşılamak için gerçekçi yöntemler bulmaktır. Bununla beraber, gerçekçi çözümler her zaman kabul edilebilir olmadığı için, devreye kişiliğin son bileşeni olan süperego girmektedir. Süperego, 3-6 yaş arasında çocukların ahlaki değerleri ve ebeveynlerinin ölçütlerini içselleştirmesiyle gelişmektedir. Artık çocuk, yaptığı için iyi ya da kötü olduğu söylenmeden kendisinin farkında olarak suçluluk ya da utanma gibi duyguları hissedebilmektedir. Süperego içsel bir sansür görevi görmekte ve ego'yu id'in istenmeyen dürtüleri için sosyal olarak kabul edilebilir çözümler bulmaya zorlamaktadır (Shaffer, 2009).

2.1.1.2. Psikoseksüel Kurama Göre Gelişim Aşamaları

Freud'a göre en güçlü içgüdüümüz cinselliktir. Çocukların da cinsel varlıklar olduklarını savunmuştur. Cinsel içgüdü olgunlaştıkça odağını bedeninin bir bölgesinden başka bir bölgeye kaydırmaktadır. Freud'un psikoseksüel gelişim kuramı, oral, anal, fallik (phallic), gizil (latency), ve genital olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır (Shaffer, 2009):

Oral aşama, doğumdan bir yaşa kadar olan zamandır. Cinsel içgüdü, ağız merkez alır. Bebekler, emme, çiğneme, ısırma gibi ağızla ilgili hareketlerden haz almaktadırlar. Bu dönemde beslemeyle ilgili etkinlikler önemlidir. Örneğin bebeğin süttten çok erken veya geç kesilmesi, ileride yakın teması çok arzulamasına veya eşine aşırı düşkün olmasına neden olabilmektedir.

Anal aşama, 1-3 yaşları kapsamaktadır. Kendi kontrolüyle idrarını yapmak ve dışkılamak cinsel içgüdüyle memnun etmenin birincil yöntemidir. Tuvalet eğitimi, çocuk ve ebeveyn arasında büyük çatışmalara neden olmaktadır. Ebeveynin oluşturabileceği duygusal havanın kalıcı sonuçları olabilmektedir. Örneğin tuvalet kazaları nedeniyle cezalandırılan bir çocuk ileride çekingen, dağınık veya savurgan olabilmektedir.

Fallik aşama, 3-6 yaşlar arasındadır. Bu aşamada, haz kaynağı cinsel organların uyarılmasıdır. Bu dönemde çocuklar, karşı cinsiyetten olan ebeveynlerine duydukları arzuları nedeniyle, kendi cinsiyetlerinden olan ebeveynleriyle rekabet içine girmektedirler. Bu yaşadıkları durum, erkek çocuklar için Oedipus Kompleksi, kızlar içinse Electra Kompleksi olarak adlandırılmıştır. Freud'a göre bu rekabetten kaynaklanan kaygılar, karşı cinsiyetten olan ebeveyne duyulan arzudan vazgeçilip,

kendilerini aynı cinsiyetten olan ebeveynleri ile tanımlayınca çözülmektedir. Bu tanımlama, çocuğun erkek veya dişi kimliğini kazanmasını ve güçlü bir bilinç geliştirmesini sağlayan mekanizmadır.

Gizil aşama, 6-11 yaşları kapsamaktadır. Fallik dönemde yaşanan travmalar, cinsel çatışmaların bastırılmasına ve cinsel dürtülerin okuldaki çalışmaya ve enerjik oyunlara yönlendirilmesine neden olmaktadır. Çocuk, okulda problem çözme becerilerini geliştirdikçe ve sosyal değerleri içselleştirdikçe ego ve süperego gelişmektedir.

Genital aşama, 12 yaşından itibaren başlamaktadır. Ergenlik cinsel dürtüleri tekrar uyandırmaktadır. Bu dürtülerin sosyal olarak kabul edilebilir yollarla nasıl ifade edilebileceği öğrenilmeye başlanmaktadır. Eğer gelişim sağlıklı olmuşsa, doğal cinsel içgüdü, evlilik ve çocuk bakılarak tatmin edilmektedir.

Freud, ebeveynlerin çocuklarıyla her psikoseksüel aşamada orta karar bir yol çizmeleri gerektiğine inanmıştır. Bir cinsel ihtiyaç türünün çok fazla veya çok az tatmin edilmesinin sorunlara neden olacağını ve kişinin bu çok fazla desteklenmiş veya engellenmiş davranışta saplanabileceğini ve o davranışın bazı özelliklerini hayatı boyunca taşıyabileceğini düşünmüştür. Freud'a göre erken çocuklukta deneyimler, yıllarca peşimizi bırakmayıp yetişkinlikteki ilgilerimizi ve kişiliğimizi de etkilemektedir. Freud hayatımızda önemli etkileri bulunan sevgi, korku, kaygılar ve diğer güçlü duyguları, yani insan gelişiminin duygusal yanını araştırmış ve bilinçdışı dürtülerin insanın düşünceleri üzerindeki etkisine ve gelişim için çocuklukta deneyimlerin önemine dikkat çekmiştir (Shaffer, 2009).

2.1.2. Erikson'un Psikososyal Kuramı

Erikson, Freud'un pek çok fikrini kabul etmesine rağmen, bazı noktalarda bakış açıları farklı olmuştur. Erikson çocukları ebeveynleri tarafından şekillendirilen, biyolojik dürtülerin kölesi durumundaki varlıklar yerine; çevrelerine uyum sağlamaya çalışan, aktif, meraklı kâşifler olarak görmüştür. Freud kişiliğin beş yaş civarında şekillendiğini öne sürerken, Erikson ise kişiliğin hayat boyu geliştiğine ve insanların hayatın her aşamasında başarılı bir şekilde uyum sağlamak ve normal bir gelişim gösterebilmek için çeşitli sosyal gerçeklerle baş etmeleri gerektiğine inanmıştır. Böylece, Erikson'un teorisinde ego, id ile süperego'nun zıt istekleri arasındaki basit bir belirleyici olmaktan çok daha fazlasıdır. Erikson, Freud'un aksine cinsel dürtülere çok az, kültürel etkilere ise çok daha fazla vurgu yapmıştır. Gelişimin arkasındaki güç olarak biyolojik dürtülerden ziyade sosyal ve kültürel etkileşimi önemli görmüştür. Ayrıca Freud, gelişimsel sürecin son aşaması olarak ergenlik dönemini görürken, Erikson ergenlikten sonra da hayat boyunca devam eden aşamalar tanımlamıştır (Shaffer, 2009; Larsen ve Buss, 2008).

Erikson, hayatın sekiz aşamadan oluştuğunu ve bunların her birinin özel bir ana görev içerdiğini düşünmüştür. Birey gelişimin bir sonraki aşamasına geçebilmek için bunları başarmak zorundadır. Erikson bu görevleri “krizler” olarak adlandırmıştır, çünkü bunlar kişinin yaşadığı çatışmaların kaynağı olmaktadır. Kişinin kimlik algısı bu krizlerin çözümüne göre şekillenmektedir. Erikson, her bir krizin kişiye dünyayla etkileşimde ve deneyimlerde yeni olanaklar sağladığını öne sürmüştür. Aynı zamanda, bu olanaklar sürekli olarak diğer bireyler, kültür ve sosyal kurumlar tarafından da şekillenmektedir. Kişilik, bireyin sosyal kurumlarla ve kültürel deneyimlerle gelişmesine bağlı olarak değişimler geçirmektedir. Fiziksel olgunlaşma, kişiliğin hangi özel bileşeninin olgunlaşacağıyla ilgili genel zaman çizelgesini oluştururken, kültür ise yorumlayıcı araçlar ile kriz ve çözümlerdeki sosyal durumların biçimlerini sağlamaktadır (Cole, Cole ve Lightfoot, 2005).

İlk psikososyal aşama üzerinden bir karşılaştırma yapılırsa, Frued bebeğin ilk yıllarında oral davranışlara vurgu yapmış ve annenin çocuğunu besleme şeklinin çocuğunun kişiliğinde kalıcı etkiler bırakacağını düşünmüştür. Erikson bunu kabul etmiştir, ancak bebeğin gelişimini etkileyen en ön önemli şeyin sadece bakıcının besleme şekli olmadığını, aynı zamanda bebeğin genel olarak bütün ihtiyaçlarına ona bakan kişinin verdiği karşılıklar olduğunu savunmuştur. Temel bir güven duygusu geliştirmek için, bebek acıktığında kendisine bakan kişinin yiyecek sağlayacağını, rahatsızlıklarını gidereceğini, çağırdığında geleceğini, gülümsemesine gülümsemeyle karşılık vereceğini, sıcaklık ve şefkat göstereceğini bilmelidir. Ama eğer genelde ihmal ediliyorsa, reddediliyorsa, tutarsızca karşılık buluyorsa, o çocuk diğeri insanların güvenilmez olduğunu öğrenecektir (Shaffer, 2009).

Erikson, yaşam boyu gelişimin halkalı bir çizgiyle ilerlediğini söylemiştir ve bu yolla birey önceki meydan okumalar üzerinde tekrar çalışabilme fırsatı bulmaktadır. Böylece bireyler hayatları boyunca krizler üzerinde yeniden çalışabilmekte ve önceki aşamaların krizlerini çözebilmektedirler ve sonuç olarak önceki gelişimsel görevlerin ilk çözümleri, sonraki aşamaların sonuçlarını tam olarak belirlememektedir. Aşamalar sıralı olarak yapılanmış olsa da, kişi her bir aşamada yaşına daha uygun yollarla bütünleştirmek için eski çatışmalara tekrar dönebilmektedir (Karacan, 2007).

2.1.2.1. Psikososyal Kurama Göre Gelişim Aşamaları

Erikson'un tanımladığı gelişim aşamaları güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı utanç, girişkenliğe karşı suçluluk, çalışkanlığa karşı aşağılık, kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası, yakınlığa karşı yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve bütünlüğe karşı umutsuzluk olmak üzere sekiz krizle ilgilidir (Larsen ve Buss, 2008):

Güvene karşı güvensizlik aşaması, doğumdan bir yaşına kadar olan zamanda bulunmaktadır. Freud'un oral aşamasına denk gelmektedir. Çocuklar, ihtiyaçlarının

karşılanmasına göre başkalarına güvenmeyi ya da güvenmemeyi öğrenmektedirler. İhtiyaçlarının karşılanması sadece beslemeyi değil, ilgi, sevgi ve şefkat gösterilmesini de kapsamaktadır.

Özerkliğe karşı utanç aşaması, 1-3 yaşlar arasındadır. Freud'un anal aşamasına denk gelmektedir. Çocuklar iradelerini kontrol etmeyi öğrenmektedirler. Eğer kendi başlarına bir şeyler başardıklarını hissedemezlerse, utanç ve şüphe duygularının etkisinde kalmaktadırlar.

Girişkenliğe karşı suçluluk aşaması, 3-6 yaşlar arasındadır. Freud'un fallik aşamasına denk gelmektedir. Çocuklar girişimciliği öğrenmektedirler ve kendi başlarına bir şeyler oluşturmaktan haz almaktadırlar. Eğer girişim denemeleri engellenirse, suçluluk duymaktadırlar.

Çalışkanlığa karşı aşağılık aşaması, 6-12 yaşlar arasındadır. Freud'un gizil aşamasına denk gelmektedir. Çocuklar yetişkinler tarafından değer verilen etkinliklerde başarılı olmaya çalışmaktadırlar. Başarılı olamadıklarını hissederlerse aşağılık duygusuna kapılmaktadırlar.

Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası aşaması, 12-20 yaşlar arasındaki dönemi kapsamaktadır. Freud'un genital aşamasına denk gelmektedir. Ergenlik dönemindeki gençler kimliklerini belirlemeye çalışmakta, başaramamaları durumunda ise kim oldukları ve hayatta yapmak istedikleri şeyler konusunda kafaları karışmaktadır.

Yakınlığa karşı yalıtılmışlık aşaması, 20-40 yaşlar arasındaki dönemdedir. Freud, genital aşamadan sonra bu yaşlar için ayrı bir aşama tanımlamamıştır. Genç yetişkinler, hayatlarını paylaşacakları, yakın bir hayat arkadaşı bulmaktadırlar. Eğer başaramazlarsa yalnızlık ve yalıtılmışlık hissetmektedirler.

Üretkenliğe karşı durgunluk aşaması, 40-65 yaşlar arasındaki dönemdedir. Yetişkinler işlerinde üretken olduklarını ve sonraki nesli yetiştirdiklerini hissetmek istemektedirler. Aksi durumda kendilerini verimsiz ve durgun hissetmektedirler.

Bütünlüğe karşı umutsuzluk aşaması, 65 yaş sonrası dönemdedir. İnsanlar önceki deneyimlerine bakarak hayatlarını değerlendirmektedirler. Buna göre, hayatlarının anlamlı olduğuna inanmakta, ya da ulaşılmamış hedefler ve pişmanlıklar nedeniyle umutsuzluk hissetmektedirler (Cole, Cole ve Lightfoot, 2005).

2.1.3. Davranışçı veya Sosyal Öğrenme Görüşleri

Watson, insan gelişiminin, bilinçdışı güdüler veya bilişsel süreçler gibi gözlemlenemeyen açıklamalarla değil, gözlemlenebilen davranışlarla incelenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu görüşe göre insan doğuştan hiçbir özelliğe sahip değildir ve çocuğun hangi özelliklere sahip olacağı, çevresindeki insanların çocuğa nasıl

davrandığına göre değişmektedir. Çocukların sahip oldukları korkular ve diğer duygular, doğuştan değil sonradan edinilmektedir (Shaffer, 2009).

Skinner, hem insanların hem de hayvanların istenilen sonuçlara götüren davranışları tekrarladığını, istenmeyen sonuçlara götüren davranışları ise azalttıklarını öne sürmüştür. Bu şekilde, isteğimizle bulduğumuz davranışlarımızın sonuçlarına, yani dışsal uyarılara göre davranışlarımızın tekrarlanma ihtimalinin artması veya azalması, edimsel (operant) öğrenme olarak adlandırılmıştır (Shaffer, 2009). Skinner edimsel öğrenmeyle ilgili olarak farklı pekiştiriciler tanımlamıştır. Olumlu pekiştiriciler, tepkiden sonra var olması durumunda davranışı güçlendiren uyarandır, yani ödüdür. Olumsuz pekiştiriciler ise tepkiden sonra bulunmaması nedeniyle tepkinin güçlenmesine neden olan uyarandır, başka bir deyişle bireyin bir davranışı sonucunda istenmeyen bir uyarının ortamdaki çıkarılmasıyla davranışın ödüllendirilmiş olmasıdır. Benzer şekilde olumlu ceza, tepkiden sonra bulunması durumunda, olumsuz ceza ise tepkiden sonra bulunmaması durumunda tepkinin tekrarlanma ihtimalini azaltan uyarılardır. Pekiştiricilerin her davranıştan sonra bulunması davranışın hızlı bir şekilde öğrenilmesini sağlamakta, ama pekiştiriciler kesilirse davranış tekrar zayıflamaya başlamakta ve sonunda tamamen ortadan kalkabilmektedir. Her davranıştan sonra değil de, belli aralıklarla pekiştiriciler verilmesi durumunda ise sürekli pekiştiriciler verilmesi durumuna göre davranışın zayıflama ihtimali azalmaktadır (McAdams, 2009).

Bandura, önceleri sosyal davranışçılık dediği, daha sonra ise sosyal bilişsel kuram adını verdiği bir davranışçılık türü ileri sürmüştür ve davranışçı olmasının yanı sıra bilişsel özellikler de taşıyan bir davranışçılık kuramı geliştirmiştir. Bu görüşe göre, davranışsal tepkiler, otomatik olarak dışsal bir uyarıcı tarafından başlatılmak yerine, kendi kendini harekete geçirmektedir. Bandura, insanların hem kendi gelişimlerini değerlendirdiklerini, hem de başkalarını izleyip gözlemleyerek dolaylı pekiştirmelerle öğrendiklerini öne sürmüştür. Modeller veya dolaylı pekiştirmeler yoluyla öğrenme, kendi kendimize tecrübe etmemiş olup başkalarında gözlemlediğimiz sonuçları değerlendirme becerisinin bulunduğunu, henüz denenmemiş davranışların sonuçlarını sezerek ve hayal ederek nasıl davranacağımıza karar verebileceğimizi varsaymaktadır. Bu sebeple bilişsel süreçlerin, sosyal bilişsel kuramda önemli bir rolü bulunmaktadır. Davranışı değiştiren pekiştirme değil, kişinin bu pekiştirmenin ne olduğuna dair düşüncesidir (Schultz ve Schultz, 2007). Ayrıca, Bandura davranışlarımızın her zaman anlık uyarılarla şekillendiği düşüncesini mantıklı bulmamaktadır. Bazen gelecekteki iyi sonuçları hayal ederek yıllar süren sıkıntılara göğüs gerebildiğimize dikkat çekmiştir (Shaffer, 2009).

Bandura'nın tanımladığı öz-düzenleme, bireyin kendi davranışlarını, düşünce ve duygularını değerlendirip gerekiyorsa bunlarda değişiklik yaparak uygun hale getirmesini, başka bir deyişle, bireyin kendi kendini etkilemesi, yönlendirmesi ve kontrol etmesini sağlayan bir beceridir. Bandura'ya göre duygu, düşünce ve davranışlar

sadece pekiştirmelerle değil, daha çok insanların kendi kendilerine düzenlemeleriyle değişmektedir (Gülmez, 2008).

Bandura, çocukların sürekli gözlem yaparak hem istenen hem de istenmeyen davranışları öğrenebildiklerini ifade etmiştir. Çevrenin çocuğu ve davranışını şekillendirdiğini iddia eden ilk davranışçıların aksine, bilişsel sosyal öğrenme kuramcılarını gelişimi çocuk ve çevresi arasındaki sürekli bir karşılıklı etkileşim olarak tanımlamışlardır. Çocuğun tecrübe ettiği durum veya çevre onu etkilerken, aynı zamanda çocuk da çevreyi etkilemektedir. Diğer insanların davranışlarının sonuçlarını gözlemleyerek öğrenme, gözlemsel öğrenme olarak adlandırılmıştır. Gözlemsel öğrenmenin gerçekleşebilmesi için dikkatin modele verilmesi, gözlem yapılması ve davranışın kodlanması gibi bilişsel süreçler gereklidir (Shaffer, 2009).

Bandura, gözlemsel öğrenmeyi, dört bileşenin peş peşe gelmesiyle, dört adımda oluşan bir süreç olarak görmüştür. Bu süreçte, bir kişi başka bir kişinin yani modelin davranışını gözlemleyerek bu davranışı nihayetinde taklit etmektedir. Birinci adım, modeli gözlemlemede dikkat sürecinin bulunmasını tanımlamaktadır. Modelin farklı olma, çekici olma, tanıdık olma gibi belirli özellikleri, yaptığı şeyin diğer kişi tarafından fark edilmesi ve dikkatinin çekilmesi ihtimalini artırabilmektedir. Bununla beraber, gözlemleyen kişinin de gözlem için gerekli niteliklere ve motivasyona sahip olması gereklidir. İkinci adım, zihinde tutma sürecidir. Kişinin, gözlemlediği şeyi öğrenebilmesi için algılayabilmesi, kodlayabilmesi ve hatırlayabilmesi gerekmektedir. Üçüncü adım, üretme sürecidir. Gözlemlenen şeyi uygulayabilme becerisine sahip olmak gerekmektedir. Son olarak dördüncü adım, motivasyon sürecidir. Bir gözlemcinin bir şeyi öğrenip yapabilmesi için, onu yapmayı istemesi gerekmektedir. Bu noktada, ödül ve cezaların önemli etkisi bulunmaktadır. Bir kişinin bir modeli dikkatle gözlemlediği, davranışı kodladığı ve davranışı tekrarlama becerisinin olduğu varsayılırsa, artık pekiştireç bulunması durumunda bu kişi büyük ihtimalle bu davranışı öğrenip uygulayabilecektir. Pekiştireç dışsal bir kaynaktan veya kişinin kendisinden olabilmekte, ya da kişinin başka birinin bu davranışı yaptığında pekiştirildiğini görmesi veya hayal etmesi de olabilmektedir (McAdams, 2009).

Bandura'nın kuramındaki önemli kavramlardan biri de öz-yeterliktir (self efficacy). Öz-yeterlik, kişinin bir hedefe ulaşmada bir görevi başarıp başaramayacağıyla ilgili olarak kendine duyduğu güvendir. Yüksek öz-yeterliğe sahip olan kişiler, daha çok çaba ve sabır göstermektedirler, böylece başarılı olma ihtimalleri artmaktadır. Başarılı olmaları da yine öz-yeterliği geliştirmektedir. Bir modeli gözlemlemek ve başarılı olan kişileri görmek de öz-yeterliğe katkı sağlayabilmektedir. Öz-yeterliğin yüksek olması, başarısızlık durumunda yaşanan hayal kırıklığıyla baş etmede de yardımcı olmaktadır. Öz-yeterliği yüksek olan kişiler, görevlere rekabet gibi olumlu duygulara yaklaşırken, düşük olanlar kendilerini tehdit altında hissetmekte ve kaygı duymaktadırlar. Ayrıca, öz-yeterliğin düşük olması çabuk pes etmeye ve daha ilk başarısızlıkta bile her şeyden vazgeçmeye neden olabilmektedir. Kişiler kendilerine hedef belirlerken de öz-yeterlik

düzeylerinin etkisiyle hareket ettikleri için yüksek öz-yeterliği olanlar, daha büyük amaçlar için mücadele ederken, düşük öz yeterliği olan kişiler ise aslında başarmak için yeterli özelliklere sahip oldukları bir görevi başaramayacaklarını düşünerek daha en başta o göreve hiç yönelmeyebilmektedirler (Larsen ve Buss, 2008).

2.1.4. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget, zekâyı bireyin çevresine uyum sağlamasına, yani mevcut durumun şartlarıyla baş etmesine yardım eden temel bir yaşam süreci olarak tanımlamıştır. Piaget'nin şema (schema) olarak adlandırdığı bilişsel yapılar, deneyimlerin bazı özelliklerini açıklamak için kullanılan düşünce veya hareketin düzenli tasarımlarıdır. Davranışsal, sembolik ve işlemsel şema çeşitleri bulunmaktadır. Davranışsal şemalar, nesnelere kullanmayla ilgili deneyimlere karşılık gelen düzenli tasarımlardır. Sembolik şemalar, kişinin deneyiminin çeşitli yönlerini gösteren görsel ve sözel kodlar gibi zihinsel sembollerdir. İşlemsel şemalar ise, günlük hayatta karşılaşılan olaylar ve problemler hakkında mantıklı bir şekilde düşünmeyi ve sahip olunan bilginin değiştirilebilmesini içeren bilişsel işlemleri kullanmayı sağlamaktadır. Piaget'ye göre çocukların ne doğuştan herhangi bir düşünce veya bilgileri bulunmaktadır, ne de kendilerine öğretilmesi sonucu bilgiyi pasif olarak almaktadırlar. Çocuklar, merakları, gözlemleri ve deneyimleriyle kendi bilgilerini aktif olarak oluşturmakta ve çevrelerini izleyerek nesnelere denemeler yapmakta, karşılaştıkları olaylar arasında bağlantılar kurmaktadır (Shaffer, 2009).

Yeni deneyimlerin anlaşılması ve karşılaşılan problemlerin çözülmesi öncelikle mevcut bilişsel yapılarla sağlanmakta, yani özümleme (assimilation) yoluyla yapılmaktadır. Böylece yeni deneyimlere adaptasyon (adaptation) sağlanmış olmaktadır. Sahip olunan şemalarla karşılaşılan olaylar herhangi bir çelişki oluşmadan açıklanabiliyorsa, zihin denge (equilibrium) durumundadır. Ancak çoğunlukla mevcut şemalar yeterli olmamakta ve uygun açıklamaları sağlayamamaktadır. Mevcut düşüncelerle karşılaşılan olaylar arasında çelişkiler ortaya çıkarsa, zihinde dengesizlik durumu (disequilibrium) oluşmaktadır. Tekrar denge durumuna geçilmesi ve adaptasyonun oluşması için mevcut şemada değişiklikler yaparak uyum (accommodation) sağlanmalı ve bu şemanın diğer ilgili şemalarla bir araya getirilmesiyle örgütlenme (organization) yapılmalıdır. Örgütlenme, çocukların mevcut şemalarını bir araya getirerek yeni ve daha karmaşık yapılara dönüştürmeleridir. Bu işlev doğuştan gelir ve otomatiktir. Çocuklar sürekli olarak mevcut şemalarını organize ederek daha büyük düzeyde sistemler oluşturmaktadırlar. Bilişsel gelişim için olgunlaşma gerekmektedir. Beyin ve sinir sistemi olgunlaştıkça, çocuklar kazandıkları daha karmaşık bilişsel işlemler sayesinde deneyimleriyle ilgili olarak daha gelişmiş düşüncelerle daha iyi açıklamalar oluşturabilmektedirler (Shaffer, 2009).

2.1.4.1. Piaget'ye Göre Bilişsel Gelişimin Dört Aşaması

Piaget bilişsel gelişimin dört büyük aşamada gerçekleştiğini öne sürmüştür. Her yeni aşama, daha gelişmiş düşünme şekliyle ilişkilidir. Piaget'ye göre her çocuk bu aşamaları sırasına göre geçmektedir. Aşamaları atlamanın bir yolu bulunmamaktadır. Bu aşamalar, duyu-hareket aşaması (sensorimotor stage), işlem öncesi aşama (preoperational stage), somut işlemler aşaması (concrete-operational stage) ve soyut işlemler aşaması (formal-operational stage) olarak adlandırılmıştır (Cole, Cole ve Lightfoot, 2005):

Duyu-hareket aşaması doğumdan yaklaşık olarak 2 yaşına kadar olan dönemdedir. Ağırıklı olarak, bebeklerin duyu girdileri ve hareket tepkileri arasındaki organizasyonun sağlandığı davranışsal şemalar kullanılmaktadır. Bu dönemdeki gelişme o kadar dikkat çekicidir ki, Piaget duyu-motor aşamasını altı alt aşamaya ayırmıştır. Bebekler gözlem yaparak diğer kişilerin hareketlerini taklit (imitation) etmektedirler. Bebeklerin bir hareketi gözlemleyip, aradan bir miktar zaman geçtikten sonra o hareketi yapmaya başlamaları, sahip oldukları sembolik kapasiteyi göstermektedir. Bir diğer önemli gelişme de nesne devamlılığının (object permanence) kazanılmasıdır. Böylece, görülmedikleri zamanlarda da nesnelerin var olmaya devam ettiği bilinmektedir (Shaffer, 2009).

İşlem öncesi aşama, yaklaşık olarak 2-7 yaşlar arasındaki zamandır. Çocukların, bu aşamada karşılaştıkları nesne, durum ve olaylarla ilgili olarak düşünmek için kelime ve görüntü gibi zihinsel sembollerini oluşturma ve kullanmaları gelişmektedir. 2-3 yaşlarındayken çocukların sembolik işlevlerinde, yani bir şeyi başka bir şey yerine kullanma becerilerinde belirgin bir artış olmaktadır. Sembolizmin gelişmesiyle oluşan başka bir önemli gelişmesi ise 'öyleymiş gibi yapma' oyunlarının (pretend play) çokluğundaki ve karmaşıklığındaki çarpıcı artıştır. Piaget bu oyunları, çocukların sosyal duygusal ve zihinsel gelişimlerini destekleyen önemli etkinlikler olarak görmüştür. Piaget, çocukların bu dönemdeki düşüncelerinin daha çok sınırlılıklarına odaklanmıştır. Bu aşama, işlem öncesi olarak adlandırılmıştır, çünkü Piaget çocukların henüz mantıklı düşünebilmeleri için gerekli bilişsel işlemlere sahip olmadıklarına inanmıştır. Bu dönemdeki düşünme şeklinin temel kusurlarından biri benmerkezcilik (egocentrism) olarak adlandırılmaktadır. Benmerkezcilik, kişinin dünyayı sadece kendi bakış açısından görme ve başkalarının farklı bakış açılarını anlamakta zorluk yaşama eğilimidir. Çocuklar, başkalarının algısal bakış açılarını yani neler görüp duyduklarını anlamakta bile zorluk çekmektedirler. Düşünsel bakış açısını, yani başkalarının neler hissettiklerini ve düşündüklerini anlamaları ise çok daha zor olmaktadır. Çocuklar, kendi bildiklerini ve düşündüklerini, herkesin bildiği gibi bir yanılgıya da düşmektedirler. 4-7 yaşları arasında benmerkezciliğin azalmaya başlamasıyla çocukların nesnelere algısal özelliklerine göre sınıflandırma becerileri gelişmekte ve bununla ilişkili olarak da sezgisel düşünce geliştirmeye başlamaktadır, yani çocukların düşünceleri mantıksal olmaktan çok nesnelere algısal özelliklerinin etkisi altında

kalmaktadır. Bu nedenle işlem öncesi dönemdeki çocuk, korunum (conservation) becerisine sahip değildir ve maddelerin görünüşleri yüzeysel olarak değişse bile hacim ya da kütle gibi özelliklerinin aynı kalacağını anlayamamaktadır. Çünkü çocukların düşünmeleri henüz işlemsel değildir. Düşünmenin işlemsel olabilmesi için bir eylemin zihinsel olarak geri alınabilmesi olarak tanımlanmış olan tersine çevrilebilirlik (reversibility) becerisinin kazanılması ve görünüşün aldatıcı olabileceğini anlayabilmek için merkezci düşünmenin aşılabilmesi gerekmektedir. Merkezci düşünmenin aşılabilmesi ise, bir durumun veya nesnenin birden fazla özelliğine aynı anda odaklanılması anlamındaki karşılama (compensation) becerisinin kazanılmasıyla gerçekleşmeye başlamaktadır (Shaffer, 2009).

Piaget, işlem öncesi aşamadaki çocukların bir problemi aynı anda iki açıdan değerlendirememeleri sonucunda düşünmede üç özelliğin ortaya çıktığını açıklamıştır: Birincisi olan benmerkezciliktir. Çocuğun kendini merkeze koyması, bütün dünyayı sadece kendi açısından görmesi ve başkalarının bakış açısı anlayamamasının etkisi, oyun ve konuşmalarda da görülmektedir. Çocuklar birbirleriyle konuşuyor görünürken gerçek diyaloglar kurmak yerine karşıdakinin söylediklerinden bağımsız olarak kendi düşüncelerini söylemektedirler. İkinci olarak, çocuklar sadece yüzeydeki özelliklere odaklanarak, gerçekte görünüşteki özelliklerin farkını ayırt edememektedirler. Örneğin maske takan birini gerçekten o maskedeki karakter olarak düşünmektedirler. Benzer şekilde, oynadıkları oyunları da gerçekte karıştırmaktadırlar. Üçüncüsü ise, nedensellik öncesi muhakeme (precausal reasoning) olarak adlandırılmış olan özelliktir. Çocuklar "Bebekler nereden gelmektedir? Bulutları yapan nedir?" gibi sorular sorarak her şeyin sebebini öğrenmek istemektedirler. Bu ilgiye rağmen, henüz gerçek zihinsel işlemlere sahip olmadıkları için gerçek sebep-sonuç ilişkisini doğru şekilde kuramamaktadırlar. Aslında birbiriyle alakası olmayan şeyler arasında özelden özele bağlantı kurmaya çalıştıkları için sebep ve sonuç ilişkilerinde kafaları karışabilmektedir (Cole, Cole ve Lightfoot, 2005).

Bu dönemdeki benmerkezci düşünme nedeniyle, çocuklarda etrafımızdaki şeylerin ve doğa olaylarının bizi fark ettikleri ve bildikleri ve bize itaat edecekleri gibi büyümlü düşünceler (magical thinking), özellikle hareket eden her şeyi canlı olarak görme ve cansız varlıkları da canlı gibi düşünerek onlara canlı özellikleri atfetme (animism), çevredeki her şeyin insanlar için yapılmış olduğu ve her şeyi yapan birilerinin bulunduğu anlamındaki yapaycılık (artificialism) gibi düşünme özellikleri görülmektedir (Gruber ve Vonéche, 1977).

Somut işlemler aşaması, yaklaşık olarak 7-11 yaşlar arasındaki dönemdedir. Piaget'ye göre bu aşamadaki çocuklar hızlı bir şekilde bilişsel işlemleri kazanmaya ve bu önemli becerileri algıladıkları nesnelere ve olaylar hakkında düşünürken kullanmaya başlamaktadırlar. Artık görünüşlerden aldanmayıp mantıklı düşünerek sonuca ulaşabilmektedirler. Çocukların kendi özellikleriyle ilgili olarak bilinçleri artmakta ve kendi özelliklerini başkalarınınkiyle karşılaştırabilmektedirler. Ayrıca, aralarındaki

ilişkilerin bütününe göre unsurları doğru şekilde sıralama olarak tanımlanmış olan geçişlilik (transitivity) becerisinin gelişmeye başlamasıyla, zihinlerinde varlıkları belli bir özelliklerine göre sıralayabilme işlevini kazanmaktadırlar. Ancak bu işlemler daha çok somut varlıklarla yapılabilmekte soyut fikirlere uygulanamamaktadır. Bu nedenle bu aşama somut işlemler aşaması olarak adlandırılmıştır (Shaffer, 2009).

Somut işlemler aşamasında, bir durum işlem öncesi aşamadaki gibi sadece tek bir açıdan görülmek yerine aynı anda birden fazla açıdan değerlendirilebilmektedir. Böylece miktar ve sayı korunumu (conservation) kazanılmaktadır. Çocuk artık maddelerin görünüşleri yüzeysel olarak değişse bile hacim ya da kütle gibi özelliklerinin aynı kalacağını anlayabilmektedir. Örneğin çocuk, bir miktar sıvı bir kaba konduktan sonra, aynı sıvı daha dar bir kaba konduğunda seviye olarak daha yüksek görünse bile miktarın aynı kaldığını anlayabilmektedir. Bu da çeşitli mantıksal ilişkilerin anlaşılması sayesinde gerçekleşmektedir. Öncelikle 'aynılık' (identity) adlı zihinsel işlem kullanılarak, herhangi bir ekleme yapılmamış olduğu algılanabilmekte ve miktarların aynı olduğu anlaşılabilir. İkinci olarak, durumun veya nesnenin iki farklı özelliğinin aynı anda değerlendirilmesiyle ilgili 'karşılama' (compensation) adlı bilişsel süreç kullanılarak, sıvının ikinci kaptaki daha yüksekte görüldüğü çünkü kabın da aynı zamanda daha ince olduğu anlaşılabilir. Son olarak, bir işlemin geri döndürülebileceği anlamındaki 'tersine çevrilebilirlik' (reversibility) adlı bilişsel işlem kullanılarak, sıvı geri boşaltıldığında miktarının aynı kalacağı anlaşılabilir (Cole, Cole ve Lightfoot, 2005).

Soyut işlemler aşaması ise yaklaşık olarak 11-12 yaşlarında başlamaktadır. Bu aşamada, zihinsel işlemler soyut düşüncelere uygulanabilmektedir. Düşünme, somut ve gözlemlenebilir olan özelliklere bağlı kalmaktan kurtulmaktadır. Artık bir problemin bütün parçaları bütünle ilişkili olarak muhakeme edilebilmekte, çeşitli çözümler soyut olarak üretilebilmekte ve bunlar arasında eleme yapılarak en uygun olanı sistematik olarak seçilebilmektedir. Soyut fikirlere ilgi gösterilmekte ve düşünme sürecinin kendisi üzerinde düşünülmektedir (Shaffer, 2009; Cole, Cole ve Lightfoot, 2005).

2.1.5. Vygotsky ve Sosyokültürel Kuram

Vygotsky'ye göre biliş sosyal ve kültürel bir olgudur ve zihin bedeninin dışına uzanarak diğer zihinlerle birleşmektedir. Düşünce insanın kendi zihniyle sınırlı kalmayıp, sosyal bir araç olan dilin kullanımı ve sosyal deneyimler ile şekillenerek gelişmektedir. Dil, çevre ile zihin arasındaki bağlantıyı sağladığı için zihinsel gelişime olan etkisi önemlidir (Berk ve Winsler, 1995; akt.Oktay, 2004).

Vygotsky, bebeklerin dikkat, duyu, algı ve hafıza gibi temel zihinsel işlevlerle doğduklarını ve bunların ileri zihinsel işlevler olarak adlandırılan, dil, okuma, yazma, matematik gibi yeni ve daha gelişmiş işlevlere kültür tarafından dönüştürüldüğünü iddia

etmiştir. Bunlar sadece insana özeldir ve hiç bir hayvanın bunları geliştirebilecek biyolojik altyapısı bulunmamaktadır. Kültürün sağladığı ve kültürden kültüre değişen araçlar, çocuklara nasıl düşüneceklerini ve aynı zamanda her kültürün aktardığı belirli inanç ve değerler de neyi düşüneceklerini öğretmektedir. İnançlar, değerler ve zihinsel araçlar kültür tarafından sağlandığı için, insan bilişi doğal olarak sosyokültürelidir (Shaffer, 2009).

Çocuğun kültürel gelişimindeki her işlev önce sosyal düzlemde, sonra da psikolojik düzlemde görülmektedir, yani önce kişilerin arasında zihinler arası olarak, daha sonra çocuğun zihninde içsel olarak gerçekleşmektedir. Bilişsel gelişim, biyolojik dürtüler dizisi şeklinde değil, kültürel bağlamdaki sosyal etkileşimlerin sonucunda oluşmaktadır. Bütün gelişmiş zihinsel işlevler sosyal aşamada geliştikten sonra, gerçek ve içsel zihinsel işlevlere dönüşmektedir. Bu görüşe göre öğrenme, bilişsel gelişimle eş ya da paralel olmamakla birlikte, bilişsel gelişime öncülük etmekte ve yardımcı olmaktadır (Shabani, Khatib ve Ebadi, 2010).

Vygotsky, çocukların keşiflerini bireysel bir süreç olarak görmeyip, bireyin gelişimindeki sosyal katkıları vurgulamıştır. Ona göre, çocuğun yaptığı önemli keşifler, model olabilecek ve sözel yönergeleri aktarabilecek ebeveyn veya öğretmen gibi becerikli bir eğitici ile önce eğiticinin yönergelerini anlamaya çalışıp nihayetinde bilgiyi içselleştiren ve performansını artırmakta kullanan deneyimsiz çocuk arasında geçen rehberlik ve işbirliği içeren diyaloglar yoluyla gerçekleşmektedir. Çocuğun kendi başına öğrenebileceklerinden farklı olarak daha bilgili bir kişinin rehberliği ve desteğiyle öğrenebilecekleri, yakın gelişim alanında (zone of proximal development) yer almaktadır. Eğiticinin sunduğu desteği, çocuğun meseleyi daha iyi anlayabilmesi amacıyla çocuğun mevcut durumuna göre ayarlaması, 'yapı iskelesi' (scaffolding) olarak adlandırılmıştır. Ebeveyn veya öğretmenin çocuğa bir meseleyi öğrenmede destek olması sırasında kullandığı sözel yönergeler, çocuğun özel konuşması (private speech), yani kendi kendine sesli veya içinden tekrarlayarak düşünmesi sayesinde öğrenmesine yardımcı olmaktadır. Bu sosyal öğrenme türü, pekiştirmelerin tepkileri şekillendirmesi veya sadece kendi kendine gözlem yaparak öğrenmeyle ilgili sosyal öğrenme bakış açılarından farklı olarak, düşünme ve eylemde çıraklık eğitimi olarak açıklanmıştır. Deneyimsiz çocuk, ebeveynlerinin, öğretmenlerinin, büyük kardeşlerinin ya da daha becerikli akranlarının rehberliğinde her türlü kültürel beceri ve etkinliği yaparak yaşayarak günden güne öğrenmektedir (Shaffer, 2009).

2.1.5.1. Yakın Gelişim Alanı (Zone of Proximal Development, ZPD) ve Yapı İskelesi (Scaffolding)

Psikolojik araştırmalarda daha çok, çocukların belli bir gelişim düzeyine göre oluşturulmuş görevlerdeki problemleri yardım almadan çözmeye başarılarına göre değerlendirme yapılmaktadır. Vygotsky'ye göre bu şekilde bir değerlendirme, çocuğun

sadece o andaki bilgilerine göre yapabileceklerini ortaya koymaktadır ve çocuğun yardımıyla başarabilecekleriyle ilgili potansiyeli göz önüne alınmadığından çocuğun durumunu tam olarak yansıtmamaktadır (Erdener, 2009).

Çocuğun aslında iki gelişim seviyesi bulunmaktadır. İlk seviye, gerçek gelişimsel seviyesidir. Çocuğun tamamlamış bulunduğu bazı gelişimsel aşamalar sonucunda sahip olduğu ve çocuğun tek başına yapabileceklerini belirleyen zihinsel işlevlerin düzeyidir. Çocuğun zekâ yaşını tespit edecek bir test yapıldığında çoğunlukla onun gerçek gelişim seviyesi tespit edilmiş olmaktadır. İkinci seviye ise, çocuğun destekle yapabileceklerini belirleyen yakın gelişim alanıdır. Çocuk, kendisine problemin çözümüne yönelik sorulan sorulardan elde ettiği ipuçları ile çözümü bulmayı başarıyorsa veya öğretmenin çözüme yönelik yaptığı girişimi devam ettirip sonuca ulaşıyorsa, ya da çözümü arkadaşlarıyla yaptığı işbirliği sonucunda buluyorsa, çözüm sadece kendi gerçek zihinsel gelişimi sayesinde olmamış, çocuğun yakın gelişim alanında (zone of proximal development) gerçekleşmiştir. Çocuk öğrendikçe, yakın gelişim alanı artmaktadır. Bugün çocuğun yakın gelişim alanı olan, yarın gerçek gelişim düzeyi ve bugün destekle bile yapamayacakları ise yarın yakın gelişim alanı olabilmektedir (Vygotsky, 1978).

Vygotsky, yakın gelişim alanını, bağımsız olarak problem çözmeyle belirlenen gerçek gelişim düzeyiyle, bir yetişkinin rehberliği veya bir arkadaşın işbirliğiyle problem çözmeyle belirlenen potansiyel gelişim arasındaki fark olarak tanımlamıştır. Yapı iskelesi (scaffolding), yetişkinin çocuk için zorlayıcı olan bir görevde onu etkili bir şekilde desteklemesi ve ona rehberlik etmesi anlamındaki bir terimdir. Çocuk yapım aşamasındaki büyük bir bina olarak görülmektedir. Yetişkin ise dinamik esnek bir yapı iskelesi görevindedir. Yetişkin, çocuğun yeni becerilerde yeterlik kazanmasına sözel yönergeleri de kullanarak yardımcı olmakta, desteğini ve görevin zorluğunu çocuğun değişen öğrenme düzeyi ve performans seviyesine göre ayarlamaktadır. Böylece hem çocuğun yakın gelişim alanında olan potansiyel beceri ve bilgileri kazanarak gerçek gelişimsel seviyesinin artmasını, hem de yakın gelişim alanının genişlemesini sağlamaktadır (Berk ve Winsler, 1995; akt. Berk, Mann ve Ogan, 2006).

Bir öğrenme etkinliğinin yapı iskelesi olarak görülebilmesi için çocuklara normalde tek başlarına yapamayacakları bir görevde çalışmalarını fırsatının verilmesi, çocukların böyle bir görev için yeterli olacakları duruma getirilmesinin hedeflenmesi ve 'yapı iskelesi' deneyiminin sonucunda, çocukların bağımsız yeterlik düzeylerinde belirgin bir gelişme göstermeleri gereklidir. Eğitimci ile çocuğun bilgiyi ve beceriyi oluştururken işbirliği içerisinde olmaları vurgulanmıştır (Mercer ve Fisher, 1993; akt. Verenikina, 2003).

Bireylerin daha becerikli ve bilgili kişilerle işbirliği yaparak yeni kavramları ve becerileri en iyi şekilde içselleştirdikleri öne sürülmüştür. Öğrenen kişiye, yalnız başına yapabileceğinden biraz daha zor olacak seviyede ve eğiticinin rehberliğinde çalışmasını gerektiren, ilginç ve kültürel açıdan anlamlı bilgi ve becerilerle ilgili görevler verilerek, kendi yakın gelişim alanında ilerlemesi sağlanmaktadır. Görevi işbirliği ve yardımla

başardıktan sonra, büyük ihtimalle bir dahaki sefere kendi başına yapabilecek seviyeye gelmiş ve bu süreçle yakın gelişim alanı da genişlemiş olacaktır. Bu süreç yeni yakın gelişim alanı düzeyine göre ayarlanmış daha zor görevlerle devam edecektir. Ebeveyn veya öğretmen gibi rehber olacak kişinin görevi, bilgi ve beceri kazanımıyla ilgili görevlerin çocuğa çok kolay gelecek veya yardımla bile yapamayacağı zorlukta olacak şekilde yakın gelişim alanının dışına taşmamasına dikkat ederek zorluk düzeylerini ayarlamaktır (Shabani, Khatib ve Ebadi, 2010).

Vygotsky (1930-1935/1978; akt. Berk, Mann ve Ogan, 2006), küçük çocukların oynadıkları hayal ürünü oyunları da gelişimin öncüsü olarak görmüştür. Çocukların birçok zorlu beceriyi deneyimledikleri ve kültürel değerleri öğrendikleri 'öyleymiş gibi yapma' oyunları, çocukların gelişimini genel olarak etkilemektedir ve yakın gelişim alanı oluşturmaktadır. Böyle oyunlarda çocuklar, kendi yaşlarından daha büyükmüş ve mevcut bilgi ve becerilerinden daha fazlasına sahipmiş gibi davranmaktadırlar. Oyun, bir büyütecin odağındaymişçasına, bütün gelişimsel eğilimleri yoğun bir şekilde içermektedir ve kendisi gelişimin önemli bir kaynağı olmaktadır.

2.2. Çocukların Kavramları Öğrenmeleri

Kavram, bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımıdır. Somut ve soyut kavramlar olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Somut kavram, somut kelimelerin zihinde uyandırdığı genel tasavvur olarak tanımlanmıştır ve özelliklerini duyu organlarımızla algılayabildiğimiz kavramlara somut kavramlar denilmektedir. Duyu organlarıyla algılanamayan, belli bir görüntü veya tasavvura sahip olmayan, varlığı kelimeyle sıkı sıkıya bağlı olan kavrama ise soyut kavram denilmektedir (TDK, 2015).

Çocuklar, okul öncesi dönemde çevreleriyle aktif olarak ilgilenmeleri sırasındaki deneyimleriyle pek çok kavramı öğrenmektedirler. Kavramlar; nesnelere, özelliklerin ve düşüncelerin benzerliklerine dayanarak, zihinde bir grup oluşturulmasını, çocukların yaşadıkları dünyayı anlamalarını ve ilişkiler kurmalarını sağlayan zihinsel araçlardır. Gerekliğinde bilgiler organize olmuş şekilde hatırlanmaktadır. Çocuklar gözlem ve denemelerle kendi bilgilerini yapılandırmakta ve kazanılan her bilgi ile yeni bilgilerin yapılandırılmasının temelini oluşturmaktadır (Okur Akçay, 2014; Çetin, Yavuz, Tokgöz ve Güven, 2012).

Çocuklar 1-2 yaşlarında kavramları kazanmaya başlasalar da, kavramların öğrenilebilmesi için bilginin daha verimli bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu da yeni bilişsel becerilerin kazanılmasıyla olmaktadır. Kavramların oluşması için nesne ve olayların özelliklerine dikkat edebilmek ve bunları algılayabilmek gerekmektedir. Akıl yürütmeye kavramsal analizler yaparak, yeni kavramlar öğrenilmektedir (Üstün ve Akman, 2003).

Okul öncesi dönemde beyin de çok hızlı geliştiğinden çocukların bilişsel gelişimlerinde ve kavram oluşturma yeteneklerinde hızlı bir ilerleme görülmektedir. Çocuklar, kavramları gözlem ve deneyimler yoluyla öğrenmektedirler. Okuldaki eğitimin önemli bir parçası olan temel kavramlar, insan ve nesnelerin niteliklerini tanımlayan, nesnenin mekânda konumunu anlatan, zaman ve miktarı belirten kelimelerdir (Uyanık Balat, 2009). Okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim alan çocukların kavram öğrenimlerinin, almanlara göre daha gelişmiş olabileceği pek çok araştırmada görülmüştür (Arı, Üstün, Akman ve Etikan, 2000).

Piaget'ye göre, çocuğun doğal bir öğrenme süreci içerisinde öğrendiği 'kendiliğinden' (spontaneus) kavramlar ile yetişkinler tarafından veya okulda yapılandırılmış şekilde öğretilen 'kendiliğinden gelişmeyen' (non-spontaneus) kavramlar olmak üzere, iki ayrı kavram türü bulunmaktadır. Çocuklar, yetişkinlerin kavramlarını öğrenmek ve sosyal hayatın bir parçası olmak için kendiliğinden gelişmeyen kavramları öğrenmek zorunda kalmaktadırlar. Vygotsky de benzer şekilde 'gündelik kavramlar' ve 'bilimsel kavramlar' olmak üzere iki tür kavram tanımlamıştır. Vygotsky, bu kavramların gelişimini ayrı olarak görmemekte, birbirlerini etkilediklerini düşünmektedir. Kavramlar öğrenildikten sonra, içerikleri yaşla beraber gelişerek değişmektedir (Erdener, 2009).

Piaget; bilişsel gelişimi, duyu-motor, işlem öncesi, somut işlemler ve soyut işlemler olmak üzere aşamalar şeklinde açıklamıştır. Soyut kavramların öğrenimi, somut kavramlara göre daha zordur ve kavram öğrenimi somuttan soyuta doğru olmaktadır. Soyut düşünme becerisi ve soyut kavramların öğrenilmesi soyut işlemler döneminde gelişmeye başlamaktadır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar, soyut kavramları somutlaştırarak anlamaya çalışmaktadırlar (Ünal, 2013; Demir, 2010). Soyut kavramların, okul öncesi dönemde çocuklardan uzak olduğu düşüncesi doğru değildir. Çünkü çocuk, gelişim döneminin başlangıcında, çevresinde hem somut hem de soyut kavramların kullanıldığı ve yansıtıldığı bir ortamda büyümektedir. Nihayetinde çocuğun somut ve soyut kavram gelişimi, iç içe olmakla birlikte başlangıçta somut ağırlıklı geliştiği görülmektedir (Bilici, 2014).

Piaget'ye göre çocuklar bilgiyi pasif olarak almamaktadırlar. Merakları, gözlemleri ve deneyimleriyle kendi bilgilerini aktif olarak oluşturmakta ve karşılaştıkları olaylar arasında bağlantılar kurmaktadırlar. Bilişsel gelişim için olgunlaşma gerekmektedir. Beyin ve sinir sistemi olgunlaştıkça, çocuklar kazandıkları daha karmaşık bilişsel işlemler sayesinde deneyimleriyle ilgili olarak daha gelişmiş düşüncelerle daha iyi açıklamalar oluşturabilmektedirler (Shaffer, 2009). İşlem öncesi aşamadaki çocuklar "Bebekler nereden gelmektedir? Bulutları yapan nedir?" gibi sorular sorarak her şeyin sebebini öğrenmek istemektedirler. Bu ilgiye rağmen, henüz gerçek zihinsel işlemlere sahip olmadıkları için gerçek sebep-sonuç ilişkisini doğru şekilde kuramamaktadırlar. Aslında birbiriyle alakası olmayan şeyler arasında özelden özele bağlantı kurmaya çalıştıkları için sebep ve sonuç ilişkilerinde kafaları karışabilmektedir (Cole, Cole ve Lightfoot, 2005).

Bu dönemdeki benmerkezci düşünme nedeniyle, çocuklarda etrafımızdaki şeylerin ve doğa olaylarının bizi fark ettikleri ve bildikleri ve bize itaat edecekleri gibi büyümlü düşünceler (magical thinking), özellikle hareket eden her şeyi canlı olarak görme ve cansız varlıkları da canlı gibi düşünerek onlara canlı özellikleri atfetme (animism), çevredeki her şeyin insanlar için yapılmış olduğu ve her şeyi yapan birilerinin bulunduğu anlamındaki yapaycılık (artificialism) gibi düşünme özellikleri görülmektedir (Gruber ve Vonéche, 1977).

Piaget'ye göre somut işlemler aşamasındaki çocuklar hızlı bir şekilde bilişsel işlemleri kazanmaya ve bu önemli becerileri algıladıkları nesnelere ve olaylar hakkında düşünürken kullanmaya başlamaktadırlar. Ancak bu işlemler daha çok somut varlıklarla yapılabilmekte soyut fikirlere uygulanamamaktadır. Bu nedenle bu aşama somut işlemler aşaması olarak adlandırılmıştır (Shaffer, 2009). Soyut işlemler aşamasında ise, zihinsel işlemler soyut düşüncelere uygulanabilmektedir. Düşünme, somut ve gözlemlenebilir olan özelliklere bağlı kalmaktan kurtulmaktadır. Soyut fikirlere ilgi gösterilmekte ve düşünme sürecinin kendisi üzerinde düşünülmektedir (Shaffer, 2009; Cole, Cole ve Lightfoot, 2005).

2.3. Çocukların Doğum Kavramını Algılamaları

Küçük çocuklar hayatın nasıl başladığını merak etmektedirler ve sonu gelmeyen sorular sormaktadırlar. Çocuklar için doğum büyük bir ilgi kaynağıdır. Gözlemlerini birleştirir, konuşmaları yorumlar, meraklanır ve düşünceler geliştirirler (Pernoud, 1987). Çocuklar, yaşlarına, olgunluk düzeylerine ve meraklarına göre farklılık gösteren sorular sormaktadırlar. Çoğu anne baba çocukların bu konuda bilgilendirilmeleri gerektiğini kabul etse de çocukla konuşmakta zorlanabilmektedirler (Razon, 1988).

Çocukların sorularına karşılık olarak yaşlarına uygun kapsamda bilgi içerecek şekilde dürüst cevaplar verilmelidir. Kaçamak cevaplar, şüpheye neden olup merakı daha da artırmaktadır ve çocuğun soru sorduğu kişi için de çocuğa merak ettiği konuları öğrenmesine yardım etme fırsatı kaybolmuş olmaktadır. Ayrıca, çocuk bu konuların konuşulmaması gerektiğiyle ilgili bir mesaj almış olmaktadır. Sade ve dürüst yanıtlar alabildiğinde ise cinsellikle ilgili konuları doğal bir durum olarak algılamakta, böylece özgüveni olumsuz etkilenmemekte ve sosyal gelişimi daha sağlıklı olmaktadır. Cevap verilebilecek durumda olunmasa bile, "Bu konuyu seninle uygun bir zamanda konuşacağız. Bu konuyu seninle uygun bir zamanda araştıralım." şeklinde cevap verilmesi uygun olmaktadır (Caferov, 2015; Çalışır, 2014; Ergin, 2012; Stowell, 1921).

Çocuğun anne babasıyla her konuda rahatça ve güven içinde konuşabilmesi için soruları hoşgörülle karşılanmalı ve zaman ayrılmalı ve konuşma için uygun fırsatlar değerlendirilmelidir. Çocukların soruları, aynı zamanda sahip oldukları bilgiyle ilgili ipucu vermektedir. Çocuklara verilecek bilgiler gelişim düzeylerine ve mevcut

bilgilerine uygun olmalı, ihtiyaç duydukları kadar bilgi içeren cevaplar verilmelidir. Çocuklar sorularının anne ve babaları tarafından önemsendiğini ve anlaşıldıklarını hissettiklerinde çekinmeden sorularını sorabilmektedirler. Sorularının cevaplarını anne ve babalarından alamadıklarında, arkadaş, TV veya internet gibi yanlış ya da çocuğa uygun olmayan bilgiyle de karşılaşabilecekleri kaynaklarda arayabilmektedirler (Bayrak, Başgöl ve Gündüz, 2011).

Çocuk, evde cinsellikle ilgili soruları rahatça sorabilirse, arkadaşlarından duyduklarıyla ilgili olarak da anne ve babasına konuşabilmektedir. Çevresinden öğrendikleri her zaman tam ve doğru olmayabilmektedir. Çocuğun bu bilgileri nerden edindiğini bilmek, yanlış bilgiyi düzeltmek, eksik bilgiyi tamamlamak, anne ve babaya düşmektedir. Bu önemli görevi yerine getirebilmek için çocukla iyi bir iletişim kurulmuş olması, çocuğun rahatlıkla açılabilir olması gerekmektedir (Razon, 1988).

Kimi anne baba çocuğunun cinsel konularda hiç soru sormadığını ileri sürmektedir. Aslında çocuk sorularına yanıt bulamadığı için sormaktan çekinmeye ve meraklarını sözlerle değil, davranışlarıyla belli etmeye başlamıştır. Evcilik ya da doktorculuk oyunlarında aradığı yanıtları bulmaya çalışabilmektedir (Yörükoğlu, 2014). Bu konulara ilgi göstermiyor gibi görünebilmekte ama aslında merak edip kendi kendine bebeklerin nereden geldiklerini, niçin evlenen insanların çocuğu olduğunu sorabilmektedir. Çocuklar, kadınların hamile olduklarını gözlemleyip bu bebeklerin oraya nasıl girdiğini ve nereden çıkacağını merak edebilmektedir (MEB, 2012).

Çocuklara doğumla ilgili bilgi vermek için pek çok doğal ortam bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını da bitkiler ve hayvanlar sağlamaktadır. Birlikte, bitkiler incelenerek bitkilerin tohumlardan nasıl oluştuğu anlatılabilir. Mısır, fasulye gibi bitkilerin tohumları evde filizlendirmek, meyve çekirdeklerini ekip gelişimlerini izlemek çocuğun ilgisini çekebilmektedir. Çocukların doğum kavramıyla ilgili bilgi edinmelerinde, hayvanların varlığı da değerli bir katkıdır. Evde bakılan kedi, köpek, kuş veya köy ortamında bulunabilecek tavşan, tavuk, inek gibi hayvanlar ve yavruları, çok etkili gözlem imkânları sağlamaktadır (Stowell, 1921).

Günlük gözlemlerle, çocuk kafasındaki karmaşık sorulara cevap bulabilmektedir. Doğrudan bir anne ya da teyzeden söz etmek yerine, yavrularını bekleyen bir hayvandan söz açmak daha kolay olmaktadır. İnsanlarınkinden çok daha az karmaşık olan hayvanların yaşamı, çiftleşme ve çoğalma gibi basit ama temel bazı olayları açığa çıkarmaktadır (Pernoud, 1987). Evde beslenen hayvanları izleme olanağı, çocukta birçok merakı gidermektedir. Hayvanlar hakkında sorduğu sorularla insanlar ve kendi hakkındaki sorulara da cevap alabilmektedir. (Bengü, 1999).

Çocukların "Ben nereden geldim?" şeklindeki sorularıyla ilgili olarak, yaşlarına uygun hazırlanmış kitaplar da bulunmaktadır. Konuyla ilgili çocuk kitapları, çocuklarıyla konuşmaya çekinen anne ve babalara da yardımcı olabilmektedir. Kitaplara beraber bakılabilmekte veya çocuğun yalnız bakıp okumasına izin verilerek bir sorusu olursa

yardımcı olunabileceği belirtilebilmektedir (Oktay, 2007). Çocukların doğru sonuçlara ulaşabilmesi ve okuduklarını değerlendirmeleri anne ve babalarının katkısı ile gerçekleşmektedir. Çocukları tamamen yalnız bırakarak kitaptan tek başına öğrenmesini beklemek yerine, anne ve babalar diğer konularda olduğu gibi bu konuya da doğal bir yaklaşım göstermeli ve çocuklarla birlikte okuyup düşüncelerini paylaşmalarını sağlayarak çocuğun rahatsızlık veya suçluluk hissetmesine engel olunmalıdır (Yurdakul, 2012). Ülkemizde de doğum konusuyla ilgili olarak yayınlanmış çeşitli çocuk kitapları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları yabancı kitapların çevirileridir (Cole, 2012; Janouch ve Lindman, 2010; Camara, 2009; Fougère, 2009; Verdoux, Cohen, Kahn-Nathan, 2009), bazıları da Türkiye’de yazılmıştır (Bastıyalı, 2015; Müminoğlu, 2014; Semerci, 2014; Yanardağ Çelik, 2014; Çankırılı, 2013; Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu, 2004).

Aileler çocuklarının ilk ve en önemli eğitimcileri olduklarının bilinciyle çocuklarını büyütmelidirler. Dolayısıyla çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilgi sahibi olmaları gereklidir. Çocukların gelişim dönemlerini, bu dönemlerin özelliklerini ve bunlara bağlı olarak çocukların gereksinimlerini bilen anne ve babalar çocuklarını uygun şekilde yetiştirebileceklerdir (Artan, 2005).

Doğum, yaşamın bir parçasıdır ve çocuklar tarafından doğal karşılanmaktadır. Doğallığı bozan büyüklerin tavır ve davranışlarıdır. Doğal sorulara verilen doğal olmayan yanıtlar çocukların merakını daha çok çekmekte ve yaşadıkları kafa karışıklığı nedeniyle daha çok soru sorma ihtiyacı duymakta ama rahatsızlığa neden olduğunu fark ettiklerinde de soru sormaktan kaçınmaktadırlar (Yurdakul, 2012).

Basit gerçekleri, çocukların ne kadar kolay ve doğal olarak kabullendiğini görmek insanı şaşırtmaktadır. Gerçeklerin onların masumiyetini bozmasından endişelenenlerin, anne baba sevgisi ve çocuksu anlayışın gerçekleri nasıl doğal bir havaya soktuğunu görmeleri yeterlidir. Buluşlar bir anda olmamakta, günden güne olayların birbirini izlemesiyle ve çocukların sorularıyla gelişmektedir (Pernoud, 1987).

2.3.1. Ebeveyn Çocuk Arasında Cinsel Konularda Konuşmada İletişim Engelleri

"Bebekler nereden geliyor?" gibi sorular pek çok anne ve babanın karşılaştığı ve cevaplamakta zorlandığı sorulardır. Ebeveynler, çocuğun doğumundan itibaren çeşitli şekillerde eğitimci rolünü üstlenmektedirler. Çok iyi birer gözlemci olan çocukların sordukları sorulara bekledikleri cevaplar, anne ve babaları zorlayabilmektedir. Bu ve benzeri sorulara verilen cevaplar çocuğun hayata boyu sahip olacağı tutum ve bakış açılarının temelini oluşmasında büyük etki sahibi olmaktadır (Stone, Ingham ve Gibbins, 2013).

Anne ve babalar çocukların pek çok konudaki sorularını büyük bir ilgiyle cevapladıkları halde, cinsellikle ilgili konularda konuşmaktan rahatsızlık ve utanç duyabilmekte, huzursuz olabilmekte veya telaşlı davranmaktadırlar. Çoğu anne baba kaçamak cevaplar

vermekte veya çocuğun dikkatini başka alanlara çekerek bu tür soruları geçiştirmektedirler. Çocuklar sözel olmayan davranışları ve kaçamak cevapları da algılamaktadırlar. Böylece cinsellik konusuyla mahcubiyet ve kaygı duygularını ilişkilendirmektedirler (Sanderson, 2010).

Bazı anne babaların çocukların sorularını görmezden gelmeleri ya da yanlış ve uygun olmayan açıklamalar yapmaları, çocukların kafalarını karıştırmakta ve güven duygularına zarar vermektedir. Bu şekildeki açıklamalardan biri bebekleri dünyaya leyleklerin getirdiğidir. Bebeklerin hastaneden veya çarşıdan alındığını söyleyen anne babalar da bulunmaktadır. Çocuklar bu yaşlarda, çok yemek yemeyi ve şişmanlığı gebelikle bir tutabilmekte olduklarından, bazı çocuklar da annenin bir şeyler yemesi yoluyla karnının şiştiği, bebeğin midede büyüdüğü ve sonunda annenin çocuk sahibi olduğuna inandırılmışlardır. Bu tür açıklamalar çeşitli rahatsız verici düşüncelere, korku ve kaygılara neden olabilmektedir (Yörükoğlu, 2014; Özgü, 1976).

Çocukların merakları ve keşifleri sonucu sordukları cinsel sorular karşısında anne ve babalar öfkelenmemeli, asla yalana ve anlaşılmaz yollara sapmadan, sade, kısa, dürüst, açık ve anlaşılır örneklerle cevap vermelidir. Böylece çocuk anne ve babasıyla cinsellikle ilgili konuşmanın kötü bir şey olmadığını inanmakta, bizim onu anladığımıza güvenmekte ve ihtiyaç duyacağı bilgileri anne ve babasından alacağına emin olmaktadır (Saygılı, 2011). Soruları yanıtlayan kişi, kaygı içermeyen rahat bir tutum içinde olmalıdır. Çocuğa anlaşıldığı ve kabul edildiği hissettirilmelidir (Güneş, Turhan ve Karagülle, 2007).

Bazı anne ve babalar da çocuktan hiç bir şeyi gizlemeyerek ve ona her bilgiyi vererek en iyi şekilde cinsel eğitim verdiklerini düşünebilmektedirler. Bu da, çocuğun merakını gereksiz yere artırmaktadır. Kavramaya hazır olmadığı birçok bilgi ve görüntüyle karşı karşıya bırakmaktadır. Ayrıca, toplumun kültürel özellikleriyle ve toplum tarafından beklenen mahremiyet anlayışı ile bu türden davranışlar çelişmekte ve çocuğun uyumunu olumsuz etkilemektedir (Yörükoğlu, 2014).

Çocuklarla cinsellik konusuyla ilgili yapılan konuşmalarda iletişim engelleri olarak 'masumiyet', 'bilgi için uygun olarak algılanan yaş', 'başkalarının tepkilerine karşı duyulan korku' ve 'ebeveynsel rahatsızlık' olmak üzere dört engel öne sürülmüştür (Stone, Ingham ve Gibbins, 2013). Bunlar şu şekilde açıklanmıştır:

Masumiyet: Çocukluk genelde saflık ve masumiyet dönemi olarak kabul edilmektedir. Cinsel konularla ilgili bilginin bu masumiyeti yok edeceğiyle ilgili düşünce, birçok ebeveyn tarafından kabul görmekte ve bilgi vermemeyi savunmak için kullanılmaktadır. Anne ve babalar, çocukların cinselliğin dışında buldukları için bozulmaktan ve yetişkinlerin dünyasına erken girmekten korunması gerektiğini söylemektedirler. Sonuç olarak, çocukların yetişkinlere özgü şekilde cinsel düşünmelerinden ve davranmalarından korkmaktadırlar.

Bilgi İçin Uygun Olarak Algılanan Yaş: Ebeveynler, bebeğin nasıl doğduğu ve cinsel ilişki gibi konuları çocuklarla konuşmakta zorlanmaktadırlar. Masumiyetin kaybolması kavramıyla da bağlantılı olarak yaşa uygun bilgi ve açıklamaların yapılması gerektiği düşüncesiyle, çocuklara herhangi bir cinsel bilgi verilmesinin gerekli olmadığını savunanlar bulunmaktadır. Hangi bilgilerin verilmesinin uygun olduğuyula ve nereye kadar açıklama yapılabileceğiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Ebeveynler, verilecek her bilginin çocuğun bilişsel düzeyine göre ayarlanması gerektiğini düşünmektedirler. Eğer çocuk soru sormuyorsa, çocuğun öğrenmeye hazır ya da istekli olmadığına bağlanmaktadır.

Başkalarının Tepkilerine Karşı Duyulan Korku: Ebeveyn arkadaş grupları içinde çocukların cinsellikle ilgili sorularına nasıl cevap verileceği hakkında ortak bir anlayış bulunmamaktadır. Ebeveynler, kendi kişisel yargılarına göre hareket etmektedirler. Sonuç olarak, ebeveynler eşleri de dâhil olmak üzere diğer ebeveynlerin eleştirilerinden rahatsız olmaktadır. Bazı ebeveynler için çocuklarıyla bu konuda konuşmak, 'iyi ebeveyn' olarak görülmelerine engel olmaktadır. Başkalarının çocuklarının sorularına nasıl tepki vereceklerine karar verme konusunda da zorluk yaşamaktadırlar. Ayrıca, ebeveynler çocuklarını korumakla ilgili endişe duymaktadırlar ve çocuklarının öğrendikleri bilgi ve kullanacakları farklı kelimeler nedeniyle arkadaş ortamlarında dışlanabileceklerinden de kaygılanmaktadırlar.

Ebeveynsel Rahatsızlık: Anne ve babaların kendi hissettikleri rahatsızlık ve utanma duyguları da çocuklarıyla açık ve dürüst bir iletişim kurmaya engel olmaktadır. Çocuklarıyla cinsel konuları konuşabilecekleri doğru becerilere ve taktiklere sahip olup olmadıklarıyla ilgili endişeleri bulunmaktadır. Ebeveynin yeterli bilgiye sahip olmadığını düşünmesi konuşmayı başlatmaya da engel olmaktadır. Konu bedeninin özel bölgelerine ve çocuk istismarına gelince konuşmak daha zorlu hale gelmektedir.

2.3.2. Çocukların Doğumla İlgili Sorularına Verilebilecek Uygun Cevap Örnekleri

Çocukların doğum konusuyla ilgili en çok sordukları soruların arasında, nereden geldikleri, nasıl doğdukları, çocuğun annesinin karnına nasıl girdiği, orada nasıl beslendiği, nasıl hava aldığı gibi meraktan kaynaklanan sorular bulunmaktadır (Yurdakul, 2012). Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu'nun (1996) araştırmasında da çocukların anne babalarına bu konuda en çok "Ben dünyaya nasıl geldim?", "Doğduğum yeri görebilir miyim?", "Bebek annenin karnına nasıl geçer?" ve "Kızlarla ve erkekler neden farklıdır?" sorularını sordukları bulunmuştur.

Bu sorularla karşılaşıldığında, çocukların hayatın bir parçası olan cinsellikle ilgili bilgiye ihtiyaçları olduğu anlaşılmalıdır. Ebeveynler, çocukların cinsel konulardaki birinci derecede eğitimcisi iken, öğretmenler de ebeveynlere destek olmalıdır. Çocukların doğumla ilgili bilgilerini ve anlayışlarını bilişsel gelişimleri açısından

incelemek önemlidir, çünkü çocuklar farklı gelişim dönemlerinde farklı bakış açılarıyla düşünmektedirler. Çocuğun bir kavramı nasıl anladığını bilmek, yetişkinin çocukla uygun şekilde konuşmasını sağlamaktadır (Ahlgrim, 2003).

Çocuklar üç yaşına doğru, kız ve erkeklerin farklılıklarını algılamaya başlamakta ve meraklarını doktorculuk ve evcilik gibi oyunlarla gidermeye çalışmaktadırlar. Diğer cinsten kardeşlerini kendileriyle karşılaştırmaktadırlar. Kızlar sünnet gibi bir sebeple pipilerini kaybettiklerini düşünebilmektedirler. Erkekler de bu nedenle sünnet olmaktan korkabilmektedirler. Bu durumda yapılabilecek uygun açıklama "Kızlar kız olarak doğar ve bir eksikleri yoktur, erkekler de erkek olarak doğar, onların da bir eksikleri ya da fazlası yoktur." şeklindedir (Yörükoğlu, 2014). Kız ve erkek organların farklılığı sorulduğunda "Erkeklerin cinsel organı, yani penis dışarı doğrudur. Kızların cinsel organı yani vajina da içeri doğrudur." şeklinde açıklama yapılabilmektedir (Yanardağ Çelik, 2014).

"Bebek, annesinin karnından nasıl çıkar?" sorusunu soran çocuğun cinsel gelişimiyle orantılı olarak konu hakkında kendince bir fikri vardır. Örneğin, iki-üç yaşlarındaki çocuklar, genital organları ve anüsü pek ayıramadığından, annesinin tuvaletini yaparken yaptığı gibi bebek doğurduğunu düşünebilmektedirler. Çocuk, anne karnının içini kafasında canlandırırsa da bir vajinanın varlığından haberdar değildir. Beş-altı yaşından itibaren çocuğa, bebeğin anne karnından, annenin bacakları arasındaki özel bir yoldan dışarı çıktığı, bebeğin içinde bulunduğu yerin rahim, çıktığı yolun da vajina olduğu söylenerek cinsel ve anal yolları ayırt edebilmesi sağlanabilmektedir (Poulain, 2010).

Çocuk kardeşinin nasıl oluştuğunu, kardeşi yoksa gördüğü bir bebeğin anne karnında nasıl durduğunu anne karnından nasıl çıktığını öğrenmek için sorular sormaya başladığında, çocuğa bir hamile kadın gösterilerek bebeğin anne karnında büyüdüğü, orada bebek için sıcacık bir yer olduğu, bebeğin önce çok küçük olduğu, dokuz ay boyunca giderek büyüdüğü, onunla beraber annesinin karnının da büyüdüğü ve yeterince büyüdüğünde annenin alt tarafında bulunan bir delikten doktor yardımıyla dışarı çıkarıldığı açıklaması yapılabilmektedir. Doğum ile ilgili ayrıntıları merak eden çocuğa, yaşına uygun bir açıklamayla, fetüsün büyüme aşamalarından, anne göbeği ile bebeğin göbeği arasındaki kordonun işlevinden bahsedilebilmektedir. Bazı çocuklar hamile kadının karnına dokunarak bebeğin hareketlerini hissetmek istemektedirler. Mümkünse, çocuklara bebeğin hareketlerini hissetme, emzirilen bir bebeği izleme gibi fırsatlar verilmelidir (Razon, 1988).

Bebeğin nasıl yapıldığı sorusu ise çocuğun sorabileceği en zor sorulardan biridir. Bu soru, öncelikle doğumu, ama hayatın bir başlangıcı olduğuna göre sonu da olacağından devamında da ölümü içermektedir. Çocuğun bildikleri hakkında konuşmasını sağlamak yetişkine uygun cevabı vermesinde yardımcı olmaktadır (Poulain, 2010).

Anne babaları en çok ürküten ve zor duruma düşüren sorular, bebeğin oluşumunda babanın rolü üzerine olanlardır ve çocuk bunu öğrendiğinde sanki hemen denemeye

kalkışacakmış gibi endişeye kapılmaktadırlar. Bebeğin dünyaya gelişinde babanın katkısıyla ilgili sorular genellikle beş yaşından sonra sorulmaktadır. Çocuk böyle bir soru sorduğunda, ayrıntıya girmeden net bir cevap verilmelidir. "Bebek tohumlarından biri annededir, biri babadadır. Baba ve anne bebek istediği zaman, babanın tohumu annenin karnına geçer. Tohumlar orada birleşip yavaş yavaş büyür ve bebek oluşur" şeklinde açıklama yapılabilmektedir (Yörükoğlu, 2014; Uçar, 1991).

Doğum konusuyla ilgili olarak çocukların sorularına verilebilecek bazı örnek cevaplar bulunmaktadır:

Bebekler nereden gelir?

"Bebek iyice büyüyünce, doktor ya da ebe yardımıyla, annenin bacakları arasındaki bir açıklıktan doğar." (Yörükoğlu, 2014)

Benzer bir açıklama örneği de şu şekilde verilmiştir: "Bebek annesinin karnında, sıcak ve güvenli özel bir odada büyür. Zamanı gelince annesinden doğar. "

Bazen çocuklar, bebeklerin annelerinin midelerinde olduğunu ve yemekler gibi anüsten çıkacağını düşünebilmektedirler. Bu durumda bebeğin olduğu bölümün sadece ona özel olduğu, midede olmadığı söylenebilmektedir (Çalışır, 2014).

Bu bebek/kardeşim nereden geldi?

"Daha önce annesinin karnında yaşıyordu, şimdi ise bizimle birlikte yaşayacak. Sen de önceden annenin karnında yaşadın, sonra doğup bizim yanımıza geldin." (Bayrak, Başgül ve Gündüz, 2011)

Bebek annesinin içine nasıl girer?

"Anne karnındaki bebek tohumunun özel bir yuvada büyümesiyle olur." (Yörükoğlu, 2014)

"Annelerin içinde küçücük yumurtalar vardır. Ama bu yumurta yediğimiz yumurta gibi değildir. Bir kadın anne olmak istediği zaman, baba anneye bir tohum verir ve o yumurta babanın verdiği tohumla birleşince rahim denen özel bir yerde bebeğe dönüşmeye başlar. Bebek burada beslenip büyür ve yeterince büyüdüğünde dünyaya gelir." (Çalışır, 2014)

Bebeğin oluşumuyla ilgili olarak detaylı bir açıklamaya örnek olarak şu cevap verilebilir: "Babanın içinden gelen bir sıvı vardır. Bu sıvıda erkek hücreleri (sperm) denen küçük hücreler bulunur. Bu hücrelerden bir tanesi annenin vücudundaki yumurta adındaki bir hücreyle birleşir. Bu iki hücre karşılaştıkları zaman birbirleriyle kaynaşır lar ve tek hücre hâline gelirler. Bu hücre büyür ve bebek oluşmaya başlar. " (Çalışır, 2014)

Benzer bir açıklama da şu şekilde verilmiştir: "Bebek olması istendiği zaman annede olan yumurta, babada olan tohumla (sperm) birleşir. Annenin içinde ve adına rahim dediğimiz yerde büyümeye başlarlar. Bebek orada büyürken güvendedir. Sonra zamanı geldiğinde doktorların yardımı ile bebek dışarı çıkarılır." (Semerci, 2014)

Yörükoğlu (2014), bebeğin oluşumunda babanın rolünü soran çocuğa "Bebek tohumunun biri annede vardır, birini de baba verir." şeklinde açıklama yapılabileceğini, çocuk bu açıklama ile yetinmezse ve daha detaylı bir anlatım gerekirse de "Anne ile baba, çocuk istedikleri zaman, yatakta bir araya gelirler. Babanın pipisinden gelen tohum, annenin doğum yoluna geçer. Tohumlar anne döl yatağında birleşince küçük bir yavru oluşur ve büyümeye başlar."

Bebeğin oluşumuyla ilgili olarak dinî içerikli olan farklı bir açıklama örneği de şu şekilde verilmiştir: "Büyüyen, evlenen, aynı evde karı-koca olarak yaşayan bir erkekle bir kadın çocuk sahibi olmak için dua ederler. Çünkü onların duasını kabul edecek ve bebeği yaratacak olan Allah'tır. Birinin duasının kabul olması yetmez. İki duanın da kabul olması gerekir. Allah ikisinin de duasını kabul edince iki dua birleşir; annenin karnında rahim adı verilen özel bir yere minicik bir bebek olarak yerleşir. Bebeğin oluşumunu anlatan kitaplarda, bebeğin duasına 'sperm', annenin duasına 'ovum', iki duanın birleşmesine de 'döllenme' adı verilir. Rahminde minik bir bebek taşıyan kadına 'hâmile' veya 'gebe' denir." (Çankırılı, 2013)

Karnında çocuk olan anne neden öyle çok şişman olur?

"Bebek büyüyor ve giderek daha çok yer kaplıyor. Bebek büyüdükçe annesinin karnı da büyüyor, bebek doğunca annesinin karnı eski hâline dönüyor." (Çalışır, 2014)

Anne karnındaki bebek nasıl nefes alır, nasıl yemek yer?

"Bebek doğana kadar beslenip büyüebilmek için annesine bir kordonla bağlıdır. Hava ve yiyeceği bu kordonla alır. Bebek doğduktan sonra buna gerek kalmaz. O yüzden doktor kordonu alır." (Çalışır, 2014)

"Minik bebek anne rahmine yerleşince bebek ile anne arasında bir 'göbek kordonu' oluşur. Bu kordon, bebeğin göbeğine bağlıdır. Göbek kordonunun içinden anneden bebeğe kan ve besin taşıyan damarlar vardır. Minik bebeğin henüz ağız ve midesi tam gelişmediğinden annenin yediği yiyeceklerin ve içtiği suyun bir kısmı göbek kordonu içindeki damarlarla bebeğe ulaşır. Biz kanımızın temizlenmesi için hava alırız. Akciğerlerde temizlenen kanımızı kalbimiz vücuda pompalar. Bebeğe temiz kanı annenin kalbi gönderir ve kirli kanı da yine annenin kalbi toplar." (Çankırılı, 2013)

Benim neden göbeğim var?

"Bebekler doğmadan önce annelerinin karnında nefes alamazlar ve yemek yiyemezler. Bebeğin ihtiyaç duyduğu yiyecek ve hava, bir hortum (kordon) yoluyla annesinden

bebeğe ulaşır. Bebek doğduktan sonra ihtiyacı kalmadığı için hortum kuruyup düşer. Göbek, anne karnındayken bu hortumun bağlı olduğu yerdir." (Stowell, 1921)

Bebek ne zaman doğar?

"Süt emecek kadar büyüdüğü zaman dışarı çıkmaya hazır demektir. Süt emecek kadar büyümesi için annesinin karnında dokuz ay süren bir gelişme yaşaması gerekir." (Çankırılı, 2013)

Bebek dokuz ay boyunca nasıl gelişir?

"Birinci ayda bir dişten daha küçüktür. Gözleri, kulakları, kol ve bacakları daha tam gelişmemiştir. Ama çarpan minicik bir kalbi vardır. İkinci ayın sonunda kolları, bacakları, hatta el ve ayak parmakları ortaya çıkar. Küçücük bir yüzü vardır. Üçüncü ayın sonunda iç organları gelişmeye başlar. Dördüncü ayın sonunda artık hareket edebilen ve tekme atan bir bebektir. Büyüklüğü annenin eli kadardır. Beşinci ayın sonunda incecik saçları çıkmaya başlar. El ve ayak parmaklarında tırnaklar oluşur. Altıncı ayda gözleri açılır, ama içerisi karanlık olduğu için bir şey göremez. Kirpikleri ve kaşları da çıkmaya başlar. Yedinci ayda iyice büyümüştür. Ağırlığı bir buçuk kilo kadardır. Sığabilmek için kollarını ve bacaklarını toplar. Sekizinci ayda vücudu ve kafası biraz daha büyür. Duyu organları ve beyni iyice gelişmiştir. Canı sıkıldıkça parmağını emer. Dokuzuncu ay, annenin karnındaki son aydır. Dışarı çıkmak için biraz daha güçlenmeyi bekler." (Çankırılı, 2013)

Ben nasıl doğdum? Bebekler nasıl doğar? Bebek annesinin karnından nasıl çıkar?

"Annelerde bebeklerin dışarı çıkabilecekleri bir delik vardır. Sen karnımdaki özel yerde büyüdükten sonra bu delikten dışarı çıktın." (Çalışır, 2014)

Benzer bir açıklama şu şekilde verilmiştir: "Bebek doğmak için yeterince büyüene kadar annesinin içindeki yumuşak ve sıcak yerde durur. Annesinin altında bebeğin doğarken çıkacağı yol vardır. Bebek doğacağı zaman orası bebeğin geçebileceği kadar genişler." (Stowell, 1921)

Bir diğer açıklama da şu şekildedir: "Annenin cinsel organına vajina denir. Burada bebeğin bulunduğu yer olan rahime kadar uzanan bir delik bulunur. Bebek doğacağı zaman bu delikten çıkamayacak kadar büyüktür. Bebeğin çıkabilmesi için doğum sancıları olur ve rahim kasları gevşer, böylece delik büyür ve bebek kolayca dışarı çıkar. Sonra delik küçülerek eski durumuna döner." (Çankırılı, 2013)

Bebek anne karnında nasıl hareket eder?

"Bebek annenin içindeki özel yerde su içindedir. Bu sayede bebek kıpırdayabilir ve rahatça hareket edebilir." (Çalışır, 2014)

Bebek bu suyun içinde nasıl nefes alır? Boğulmaz mı?

"Bebekler doğana kadar annelerine bağlı olan göbek kordonundan hava alırlar. Doğduktan sonra bizim gibi nefes almaya başlarlar. " (Çalışır, 2014)

Bebek annesinin karnında düşmeden nasıl duruyor?

"Bebek annesinin karnındaki özel yerde bulunduğundan doğum zamanı gelene kadar düşmeden burada durabilir." (Çalışır, 2014)

Bebek annesinin karnında neler yapıyor?

"Bebek annesinin yediklerinden beslenir ve güven içinde sıcaklık yaşayıp büyür." (Çalışır, 2014)

Neden babaların bebekleri olmaz? Babalar neden bebek doğuramaz?

"Erkeklerin vücudunda bebeklerin büyüyebileceği küçük oda ve bebeğin çıkabileceği yer yoktur." (Çalışır, 2014)

Bazen çocuklar, hem kadınların hem de erkeklerin bebek doğurduğunu düşünebilir. Öyle bir yanılgı varsa, sadece annenin karnında bebek taşıdığını söylemek gerekir (Poulain, 2010).

Benim de bebeğim olacak mı?

"Anne baba olacak kadar büyüdüğünde sen de evleneceksin, senin de çocukların olacak." (Çalışır, 2014)

Bebeğin doğması için neden hastaneye/doktora gitmemiz gerekiyor? Doktor ne yapacak?

"Doğum, hem anne hem de bebek için çok önemlidir. Herhangi bir kaza olmaması için doktor yardım eder." (Stowell, 1921)

Bebek doğurmak canını acıtır mı? Ben doğarken canın acıdı mı?

"Biraz acıtır ama bebeği olduğu için anne çok mutlu olur ve acıyı unuttur." (Çalışır, 2014)

"Annenin canı biraz acır, ama bebeğe kavuşmanın sevinci bu acıyı unutturur." (Çankırılı, 2013)

Doğumla ilgili bilgiler verirken, annenin çektiği sıkıntılar ve acılar yerine anne olmanın güzelliği üzerinde durulmalıdır (Bayrak, Başgöl, Gündüz, 2011). Hamilelikte, anne vücudundaki değişimlerden dolayı çocuğun kaygı duyması engellenmelidir. Anne sıklıkla çok sağlıklı ve mutlu olduğunu dile getirmelidir. Bebek kardeşi olan arkadaşlarından örnekler vererek kardeşinin geldiği anlatılabilir (Keskin, 2013).

2.3.3. Çocukların Doğum Kavramını Algılamalarının İncelenmesi

İki çok önemli gelişim kuramcısı Sigmund Freud ve Jean Piaget, çocuğun doğumla ilgili anlayışıyla ilgili ilk hipotezleri oluşturmuşlardır. Freud, çocuk cinselliği (infantile sexuality) üzerine kuramını, dışkılama kuramını da (cloaca theory) içerecek şekilde oluşturmuştur. Dışkılama kuramına göre, çocuklar annelerin özel bir şey yemesi sonucu bebeklerin annelerinin anüsünden doğduklarına inanmaktadırlar. Bu çoğalma şekli, kuşların, sürüngenlerin ve balıkların çoğalmasına benzemektedir (Ahlgrim, 2003).

Piaget çocukların sorularını inceleyerek Freud'un dışkılama kuramını daha kapsamlı araştırmıştır. Piaget, çocukların bebeklerin her zaman var olduklarına inandıklarını öne sürmüştür. Bunu 'ön yapaycılık' (preartificialist) kuramı ile açıklamıştır. Çocukların bebeklerin nasıl olduğundan ziyade, bebeklerin nereden geldiklerini sorduğunu gözlemlemiştir. Piaget, çocukların bu 'nereden?' sorusuna verilen leylek veya bebek fabrikasıyla ilgili cevapların çocukları geçici olarak tatmin ettiğine dikkat çekmiştir. Çocuklar, ebeveynlerinin bebeğin gelmesinde daha büyük bir etkilerinin olduğundan şüphelenmeye başlamaktadırlar. Bu yeni farkındalık döneminde, çocuklar bebeklerin bir şekilde ebeveynlerinin öncelikle de annelerin vücutlarından geldiği düşüncesine ulaşmaktadırlar (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Hem Piaget, hem de Freud, genel olarak 2-7 yaş arasındaki çocuklardan bazılarının, annelerin bir şey yemesi sonucunda bebeklerin dünyaya anüsten geldiklerini düşündüklerini bulsalar da, Piaget çocukların yapaycılığının (artificialism) bu düşünceye sebep olduğu sonucunu çıkarmıştır. Çocuklar, annenin yediği bir şeyin bebeğin olmasını sağladığını, bu nedenle de bebeğin dünyaya anüsten geldiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca, Piaget'ye göre yapaycılık olarak bilinen işlem öncesi düşünme özelliği nedeniyle çocuklar bebeklerin parça parça üretildiğine inanmaktadırlar. Daha sonrasında somut işlemler ve soyut işlemler dönemlerinde doğum ve gebelik anlayışları sürekli gelişmektedir (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Bu kuramlar daha sonraki araştırmalara da temel oluşturmuştur. Çocukların doğum konusunu anlayışlarının ölçülmesi için çeşitli ölçekler geliştirilmiştir. Bunlardan ikisi Çocukların Cinsellik Farkındalığı Ölçeği (Children's Sexuality Awareness Scale) ve Bebeklerin Kaynağı Ölçeğidir (The Origin of Babies Scale). Bu ölçeklerde çocukların sorulara verdikleri cevaplar çeşitli kıstaslara göre puanlanmakta ve buna göre araştırmaya katılan çocukların doğum konusunu anlayış düzeyleri tespit edilmektedir. Örneğin Bebeklerin Kaynağı ölçeği, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramında açıkladığı gelişim aşamaları temel alınarak oluşturulmuştur ve puanlama sonucunda çocuğun doğum kavramını anlayış düzeyi ile hangi bilişsel gelişim düzeyinde olduğu arasında ilişki kurulmaktadır.

2.3.4. Çocukların Doğum Kavramını Algılamalarını İncelemek Amacıyla Oluşturulmuş Ölçekler

Burada çocukların doğumla ilgili konulardaki anlayışlarını ve farkındalıklarını ölçmek için geliştirilmiş ölçeklerden ikisine yer verilmiştir. Bunlardan biri Koch (1980, akt. Caron ve Ahlgrim, 2012) tarafından geliştirilmiş olan Çocukların Cinsellik Farkındalığı Ölçeği'dir (*Children's Sexuality Awareness Scale, CSAS*). Diğeri ise Goldman ve Goldman (1982) tarafından geliştirilmiş olan Bebeklerin Kaynağı Ölçeği'dir (*The Origin of Babies Scale, OBS*).

2.3.4.1. Çocukların Cinsellik Farkındalığı Ölçeği (Children's Sexuality Awareness Scale, CSAS)

Koch'un (1980; akt. Caron ve Ahlgrim, 2012) geliştirmiş olduğu Çocukların Cinsellik Farkındalığı Ölçeği (Children's Sexuality Awareness Scale, CSAS), Caron ve Ahlgrim (2012) tarafından da kullanılmıştır. Bu ölçek, çocukların "Bebekler nereden gelir?" ve "Bebekler nasıl yapılır?" sorularına verdikleri cevapları puanlamakta kullanılmaktadır. Değerlendirme 4 maddeye göre yapılmaktadır. 0 puan, çocuğun cevabında dört maddeden hiç biriyle ilgili herhangi bir belirti olmadığı anlamına gelmektedir. Çocuğun yaptığı çizimde yer verdiği ayrıntılara veya sözel yorumlarına göre, bir madde için bir puan olmak üzere, bir çizim en fazla dört puan alabilmektedir. Bu dört madde şu şekilde tanımlanmıştır:

Madde 1. İnsanın çoğalmasının cinsel ilişkiyle olması: Bebeğin bir yumurtanın bir şeyle birleşmesi sonucu oluştuğunu anlamaktır.

Madde 2. Doğum için hem dişi, hem de erkeğin olması gerekliliği: Bebeğin oluşumunun yalnızca anneye değil, babayla da ilişkili olduğunu anlamaktır.

Madde 3. Doğum öncesi gelişimi anlamak: Bebeğin anne karnında büyüdüğünü ve gelişmek için de yiyeceğe ihtiyacı olduğunu anlamaktır.

Madde 4. Doğum olayıyla ilgili doğru bilgiye sahip olmak: Bebeğin çıkması için özel bir yer olduğunu ve sezaryenle doğumu anlamaktır.

Çocukların cevaplarındaki her kategoriyle ilgili bilgi için bir puan verilmektedir. Kategoriler bir hiyerarşi içinde değildir, birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilmektedir (Caron ve Ahlgrim, 2012).

2.3.4.2. Bebeklerin Kaynağı Ölçeği (The Origin of Babies Scale, OBS)

Goldman ve Goldman (1982) tarafından geliştirmiş olan Bebeklerin Kaynağı Ölçeği (The Origin of Babies Scale, OBS) Caron ve Ahlgrim (2012) tarafından da kullanılmıştır. Bu ölçekle çocukların cevapları Piaget'nin bilişsel gelişim dönemleri olan işlem öncesi, somut işlemler ve soyut işlemler dönemlerine göre değerlendirilmektedir. Çocukların "Bebekler nereden gelir?" ve "Bebekler nasıl yapılır?" sorularına verdikleri cevapların içeriği, ölçekle 0'dan 6'ya kadar puanlanmaktadır. Çocuğun cevabı, ne kadar üst düzeyde düşünce içeriyorsa, verilen puan da o kadar artmaktadır. 0 puan, cevap verilmemiş demektir. Tam ve isabetli bir cevap ise 6 puan almaktadır. Alınan puanlara göre 6 kategori oluşturulmuştur:

Coğrafyacı (The Geographer) - 5 yaş: Çocuklar bebeklerin her zaman var olduklarına inanırlar. Burada ilgili soru, "nasıl?" değıldir, bebeğın aıleyyle yaşamaya başlamadan önce 'nerede?' olduğıudur.

İmalatçılar (The Manufacturers) - 7 yaş: Çocuklar, Tanrının, doktorun veya babanın çocuğı yaptığını ve annenin içine koyduğıuna inanırlar. Ayrıca çocuklar, bebeğın annenin yediğı bir şeyden oluştuğunu düşünürler.

Tarımcılar (The Agriculturists) - 9 yaş: Çocukların fikirleri teknik olarak mantıklıdır, ama gerçek dışıdır. 'Tohum ekmek' fikri tarımla ilgili düşünölen bir yanlış anlamadır.

Muhabirler (The Reporters) - 11 yaş: Çocukların açıklamaları teknik olarak gerçekçidir ve biyolojik süreçlerle ilgili farkındalık belirtileri gösterir.

Minyatörcüler (The Miniaturists) - 13 yaş: Bu düzeydeki çocuklar, bebeklerin önce minyatürlerinin oluştuğunu düşünürler. Ya yumurtanın sperm tarafından etkinleştirildiğine, ya da spermin yumurtayı kuluçka makinesi gibi kullandığına inanırlar.

Gerçekçiler (The Realists) - 15 yaş: Çocuklar yumurta ve spermin iki ayrı şey olduğunu ve birleşerek özgün bir insan oluşturduğunu anlarlar. Fiziksel nedensellik kavramı, bu çocuklar tarafından anlaşılabilir.

İlk iki düzey olan Coğrafyacılar ve İmalatçılar, Piaget'nin işlemöncesi düşünme dönemiyle ilişkilidir. Tarımcılar ise aradadır. Muhabirler, somut işlemler döneminde bulunmaktadır. Minyatörcüler de ara evrededir. Son olarak Gerçekçiler, soyut işlemler döneminde (Caron ve Ahlgrim, 2012).

2.3.5. Türkiye'de Çocukların Doğum Kavramını Algulamalarıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Ata'nın (1987), yüksek lisans tez çalışmasında farklı eğitim düzeyindeki annelerin 5-6 yaş çocuğunun cinsiyet eğitimi konularına ilişkin bilgi ve tutumları anket kullanılarak incelenmiştir. Annelerin genel olarak cinsel eğitim konusunda bilgileri olmasına rağmen, tutumlarının bilgi düzeyleriyle uyumlu olmadığı, ancak öğrenim düzeyi daha yüksek olan annelerin daha iyi tutumlara sahip olduğu görülmüştür.

İldeş'in (1990), "Okul Öncesi Dönemdeki (3-6 Yaş) Çocukların Anne Babalarının Cinsellik ve Cinsel Eğitim Konusundaki İnanış ve Uygulamaları İle Çocukların Cinselliğe İlişkin Meraklarına Karşı, Genel Tutum, Davranış ve Tepkilerinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tez çalışmasında okul öncesi çocukların anne ve babalarının çocukların cinselliğe ilişkin meraklarına karşı tutumları incelenmiştir. Anne ve babaların, hem kız hem de erkek çocuklarına cinsel eğitim verilmesini gerekli bulduklarını ifade etmeleriyle beraber, erkek çocuklarını cinsel eğitim konularında bilgilendirmeyi daha çok önemsedikleri bulunmuştur. Kız çocuklarına cinsel eğitim verilmesi gerektiğini düşünen annelerin oranı %88 ve babaların %76 civarında iken, erkek çocukları söz konusu olduğunda annelerin yaklaşık %97'si, babaların ise %93'ü cinsel eğitimi gerekli bulduklarını belirtmiştir. Ayrıca, anne ve babaların, çocuklarının doğumla ve bebeğin nasıl oluştuğuyla ilgili sorularına verdikleri cevapların çocuğun cinsiyetine göre farklılaştığı bulunmuştur.

Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu'nun 1996 yılında yayınlanmış olan "Çocuğun Cinsel Eğitiminde Ailelerin Karşılaştığı Güçlükler" adlı araştırmalarında, 4-9 yaş arası çocuğu olan ailelerin cinsel eğitimde karşılaştıkları zorluklar ve ne tür davranışlar sergiledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Anne babaların cinsel eğitimi gerekli ve önemli bulup bulmadıkları, anne babaların cinsel eğitimin yararına inanıp inanmadıkları, çocukların sordukları sorulara uygun cevaplar verilip verilmediği, anne babaların en çok hangi cinsel problemlerle karşılaştıkları ve anne babaların en çok yardıma ihtiyaç duydukları konuların ne olduğu araştırılmıştır. Çocukların anne babalarına en çok sordukları sorular "Ben dünyaya nasıl geldim?", "Doğduğum yeri görebilir miyim?", "Bebek annenin karnına nasıl geçer?" ve "Kızlarla erkekler neden farklıdır?" şeklindedir. Araştırmanın diğer sonuçları şu şekilde açıklanmıştır: Anne babalar çocuklarına cinsel eğitim vermenin çok gerekli olduğuna inanmakta ancak bu konuda çocuklarıyla konuşmakta zorluk yaşamaktadırlar. Cinsel eğitimin nasıl verileceği konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Çocukların sorduğu sorular karşısında heyecanlanmakta, tedirgin olmakta, soruları geçiştirmekte ve hatta duymazlıktan gelmektedirler. Anne babaların çocuklarına kaçamak bilgiler verdikleri görülmektedir. Bu durumda sorularına cevap bulmada zorlanan çocuk, başka kaynaklardan cevap arama yolunu tercih etmektedir.

Polat'ın (1996), "6-11 Yaş Grubu Çocukların Hamile Anne Çizimlerinde Cinsiyetle İlgili Farklılıkların İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında çalışmaya katılan çocuklardan 'karnında bebeği olan bir anne resmi' çizimleri istenmiştir. Kızların resimlerinde daha fazla detay olduğu görülmüştür. İnsan figürü çizimlerinde de farklılıklar bulunmuştur. Çocuklar insan çizimlerinde öncelikle kendi cinsiyetlerine yönelik çizimler yapmış, çizimdeki insan figürünün cinsiyetini belirlemede saç ve giysi gibi unsurlardan yararlanmışlardır. Çalışmaya katılan 5-6 yaşındaki çocukların çizimleri incelendiğinde anne karnındaki bebeğin yerleşimine göre farklılaşma olduğu bulunmuştur. Ayrıca küçük yaş grubu çocukların çizimlerinde anneyi önden göstermeyi, büyük yaş grubu çocukların ise yandan göstermeyi tercih ettikleri görülmüştür.

Yelken'in (1996) "3-6 Yaş Dönemindeki Çocuğun Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitim Konusundaki Bilgi Düzeyleri" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında, anne ve babaların üç-altı yaş çocuklarının cinsel gelişimleri ve cinsel eğitimleri ile ilgili bilgi düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Tarama modeli kullanılan çalışmada, anne ya da baba olma, öğrenim ve meslek durumları, çocuğun cinsiyeti, yaşı ve ailenin kaçınıcı çocuğu olduğuna bağlı olarak ebeveynlerin bilgi düzeylerinde fark olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrenim ve meslek durumlarına göre, annelerin ve babaların cinsel gelişim ve cinsel eğitim bilgi düzeylerinde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Anne ya da baba olma durumu, çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı, çocuğun ailenin kaçınıcı çocuğu olduğuna göre, annelerin ve babaların cinsel gelişim ve cinsel eğitim bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Acer'in (1999) "Üç-Dört Yaş Grubu Çocukların Annelerine Yöneltilmiş Oldukları Cinsellikle İlgili Sorular ve Annelerin Verdikleri Cevapların İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında, üç-dört yaş grubu çocukların annelerine sormuş oldukları cinsellikle ilgili sorular, annelerin bu sorulara verdikleri cevaplar ve gösterdikleri tutumlar incelenmiştir. Bu amaçla; 3-4 yaşlar arasındaki sağlıklı ve normal gelişim gösteren çocukları olan 355 anne, araştırmanın kapsamına alınmıştır. Örneklem grubuna alınan çocukların cinsellikle ilgili hangi soruları sorduklarını ve annelerin bu soruları nasıl cevapladıklarını belirlemek için araştırmacı tarafından hazırlanan "Cinsel Eğitim Anket Formu" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; örneklem grubundaki çocukların cinsellikle ilgili soru sorup sormamalarında yaşın etkili bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyetin ise; sadece çocuğun kendi bedeni ve kız-erkek farklılığı ile ilgili sorduğu sorular üzerinde etkili bir faktör olduğu bulunmuştur.

Özslu Açıkgöz'ün (1999) "3-6 Yaş Çocukları İçin Hazırlanan Bir Cinsel Eğitim Programı ve Etkileri" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden 3-6 yaş çocuklarına uygulanan Cinsel Eğitim Programının çocukların cinsel gelişimlerine etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Deney grubunu oluşturan 3-4, 4-5 ve 5-6 yaş gruplarından toplam 44 çocuğa Cinsel Eğitim Programı uygulanmıştır. Çalışmada deney grubuna yapılan Cinsel Eğitim Programının etkili olduğu bulunmuştur.

Tuğrul ve Artan'ın 2001 yılında yayınlanmış olan "Çocukların Cinsel Eğitimi İle İlgili Anne Görüşlerinin İncelenmesi" adlı araştırmaları, alt sosyo-kültürel düzeyde 2-18 yaş grubunda çocuğu olan 665 anne ile yürütülmüştür. Annelere, çocuklarının cinsel eğitimi ve cinsellikle ilgili tutumlarını belirlemek amacıyla 21 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Annelerin çoğu, cinsel eğitimin ne olduğunu bilmediklerini ifade ederken, diğer bir grup anne de cinselliği, cinsel ilişki olarak tanımlamıştır. Anneler, cinselliğin ve cinsel eğitimin lise yıllarında başladığını belirtmişlerdir. Hem kız hem de erkek çocuklara, cinsellikle ilgili bilgilerin daha fazla oranda anneler tarafından verildiği bulunurken, çocukların cinsel konularla ilgili sorularını aile üyeleri dışındaki kişilere sormasının uygun karşılanmayacağı da bulunmuştur. Annelerin, çocukları soru sormadan herhangi bir konuda bilgi vermeyi düşünmedikleri ve çoğunlukla da cevap verirken utanma hissettikleri belirtilmiştir. Örneklem grubundaki annelerin büyük çoğunluğunun cinsel eğitimin ne olduğunu bilmediği, büyük bir kısmının ise yanlış tanımladıkları görülmüştür.

Ecevit Ünlü'nün (2003) "3-6 Yaş Döneminde Çocuğu Bulunan Ana-Babaların Çocuklarıyla Cinsel Etkileşim Düzeylerinin Belirlenmesi" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında, anne ve babaların çocuklarıyla cinsel konulardaki etkileşim düzeyinin meslek, eğitim ve gelir ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca cinsel eğitimin kim tarafından kaç yaşında verilmesi gerektiği hakkındaki görüşleri ile çocuğa karşı genel tutumlarının, cinsel konulardaki etkileşimi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Acer ve Artan'ın 2005 yılında yayınlanmış olan "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında 4-6 Yaş Grubu Çocuklar İçin Cinsel Eğitim Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi" adlı araştırmaları, okul öncesi eğitim kurumlarında dört-altı yaş grubu çocukları için cinsel eğitim etkinlikleri geliştirme amacıyla planlanmıştır. Bu çalışma deneysel bir araştırma olup; ön test-eğitim-son test deseninde yürütülmüştür. Ön test ve son test aşamasında, araştırmacılar tarafından; çocukların gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanan bir soru formu kullanılmıştır. Deney grubundaki çocuklara; haftada bir gün, toplam beş haftalık bir eğitim programı uygulanmıştır. Çocukların ön test ve son testteki sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde deney grubunun ön test-son test cevapları arasındaki yüzde değerlerin kontrol grubundan yüksek olduğu görülmüştür.

Eroğlu ve Gölbaşı'nın 2005 yılında yayınlanmış olan "Cinsel Eğitimde Ebeveynlerin Yeri: Ne Yapıyorlar, Ne Yaşıyorlar?" adlı araştırmalarında, ebeveynlerin cinsellikle ilgili konularda çocuklarıyla olan iletişimleri ve yaşadıkları durumlar incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini lise öğrencilerinin velilerinden oluşan toplam 564 ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmada ebeveynlerin %36,3 gibi önemli bir kısmının çocuklarının cinsellikle ilgili sorularını yanıtlarken kendilerini bilgi yönünden yetersiz hissettikleri bulunmuştur. Ebeveynlerin %37,6'sının cinsellikle ilgili konuları çocuklarıyla rahat bir şekilde konuşmadıkları, çocukların cinsellikle ilgili soruları daha çok annelerine sordukları bulunmuştur. Çocukların ebeveynlerine en çok sordukları konulardan birinin de doğum olduğu görülmüştür.

Konur'un (2006) "Dört - Altı Yaşları Arasında Çocuğu Olan Anne - Babalara Verilen Cinsel Eğitim Programının Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitim Konusundaki Bilgilerine Etkisinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, cinsel eğitim programının uygulanması sonucunda bilgi düzeyinde fark oluşup oluşmadığı araştırılmıştır. Ön test ve son test arasında anlamlı fark bulunduğu görülmüştür. Eğitim programı uygulanmadan önce, ailelerin cinsel eğitimle ilgili herhangi bir eğitim almadığı tespit edilmiştir. Ebeveynlerin %80'inin cinsel eğitimin aile tarafından verilmesinin yanlış olduğunu düşünmelerinin, ailelerin çocuklarına yanlış yönlendirmelerde bulunabilecekleri korkusundan veya nasıl bir yaklaşımda bulunacaklarını bilememelerinden kaynaklandığı görülmüştür. Eğitim programı uygulandıktan sonra, ebeveynlerin % 83'lük bölümü, bu eğitimin gerekli olduğunu, yanlış bilgilerin arkadaş veya medya gibi kaynaklardan öğrenilmesinin olumsuzluklara neden olabileceğini düşünmüşlerdir. Daha önce cinsel eğitimin ergenlikten önce verilmesinin problemlere neden olacağına inananlar çoğunlukta iken, uygulamadan sonra çocuğun sorular sormaya başlamasıyla eğitim verilmesi gerektiği düşüncesinde artış görülmüştür.

Çalışandemir, Bencik ve Artan'ın 2008'de yayınlanmış olan "Çocukların Cinsel Eğitimi: Geçmişten Günümüze Bir Bakış" adlı çalışmalarında, tarih boyunca cinsellik ve cinsel eğitimle ilgili olarak bir derleme yapılmış, cinsel eğitimin yararları belirtilmiş ve konuyla ilgili olarak önerilerde bulunulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul öncesi ve ilköğretim programları incelendiğinde, "cinsel eğitim" kavramının programlar içinde hak ettiği yeri bulamadığı ve bu nedenle öncelikle ülkemiz çocukları için bir "cinsel eğitim" tanımı yapılması ve bundan sonra da cinsel eğitimin hedeflerinin belirlenmesi gerektiği savunulmuştur.

Koyuncu'nun (2008) "Okul Öncesi Çocukların Din Eğitiminde Annenin Rolü ve Karşılaştığı Güçlükler" adlı yüksek lisans tezi çalışmasındaki araştırmaya katılan anneler, okul öncesi dönemdeki çocuklarının en çok "nereden geldiklerini, nasıl olduklarını" sorduklarını, yani nasıl doğduklarını merak ettiklerini söylemişlerdir. Annelerin %80,5'i çocuklarının bu konuyla ilgili soru sorduğunu belirtmiştir. Çocukların bu konuyla ilgili en çok sordukları sorular, "Nasıl oldum?", "Ben nerdeydim?", "Nereden geldim?", "Karnından nasıl çıktım?", "Karnına nasıl girdim?", "Karnına göbeğinden mi girdim?", "Göbeğinden mi çıktım?", "Karnına nasıl sığıyordum?", "Karnında nasıl kaldım?", "Karnında nasıl beslendim?", "Karnında nasıl havasız kaldım?", "Tekme atıyor muydum?", "Seni görüyor muydum?", "Beni görüyor muydun?", "Beni kim yaptı?", "Beni leylekler mi getirdi?" sorularıdır. Çocuklara sorularına karşılık olarak verilen cevaplar arasında, gerçeğe uygun olmayan, çocukların duygularını olumsuz etkileyebilecek bazı cevapların da bulunduğu görülmüştür. Beş yaşındaki bir çocuğa annesi onu 'leyleklerin getirdiğini' söylediği, çocuğun da kendisini aileden birisi gibi hissedememeye başladığı, bu duruma üzüldüğü için kâbuslar gördüğü aktarılmıştır. Nasıl olduğunu soran bir çocuğa, annesi onu hastaneden aldıklarını söyleyince, çocuk "Keşke senin oğlun olsaydım, keşke sen benim annem olsaydın, ben başkasının çocuğu olmasaydım." dediği belirtilmiştir.

Bozer'in (2009) "Din Eğitimi Açısından 0-12 Yaş Çocuklarda Cinsel Eğitim" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında 0-12 yaşlarındaki çocukların cinsel algıları, cinsel bilgilere bakış açıları ve bu bilgilere nasıl merak duydukları incelenmiştir. Araştırmada bebeğin nasıl dünyaya geldiğinin çocuklar tarafından çok merak edildiği belirtilmiştir. Çocuklara canlıların nasıl dünyaya geldiklerinin açıklanması ve üremeye ile ilgili olarak anlayabilecekleri bilgiler verilmesi gerektiği öne sürülmüştür.

Eliküçük ve Sönmez'in (2011) "6 Yaş Çocuklarının Cinsel Gelişim ve Eğitimiyle İlgili Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi" adlı araştırmaları, anne-babaların çocuk cinsel gelişim ve eğitimiyle ilgili bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma orta sosyoekonomik düzeyde 6 yaşında çocuğu olan 71 anne ve 9 baba ile yürütülmüştür. Cinsel eğitimle ilgili bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla 35 sorudan oluşan '6 Yaş Çocuklarının Cinsel Gelişimi ve Eğitimi İle İlgili Ebeveyn Değerlendirme Anketi' ebeveynlere uygulanmıştır. Sonuçlardan bazıları şöyle açıklanmıştır: Anne babaların % 40'ı cinselliği ve % 43.48'i cinsel eğitimi yanlış tanımlamışlardır. Çocuğun cinsel eğitimine 5 – 6 yaşta başlanması ve aile tarafından verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ebeveynler çocuklarıyla en çok cinsiyetler arasındaki farklılıklar ile ikinci olarak da hamilelik ve doğum hakkında konuşmaktadırlar. Ebeveynlerin çocuğun cinsel gelişimi ve eğitimi ile ilgili yeterli ve doğru bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür.

Büyükşahin ve Demirci Güler'in 2014 yılında yayınlanmış olan "Kırsal Ve Kentsel Bölgelerde Yaşayan İlkokul Öğrencilerinin Günlük Hayatta Karşılaştıkları Biyolojik Kavramlara İlişkin Farkındalık Durumlarının Karşılaştırılması" adlı araştırmalarında, doğal olaylarla daha yalın bir şekilde karşılaşma ortamı olduğu düşünülen kırsal bölge öğrencileri ile doğal yaşam alanlarının kısıtlandığı kentsel bölge öğrencilerinin çevrelerinde gözlemledikleri biyolojik olay ve olguların ne derece farkında olduklarının tespiti amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kırşehir il merkezi ve Çiçekdağı ilçesinde öğrenim gören toplam 175 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubu, ilkokul ikinci sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin kentsel bölgelerde yaşayanlara oranla, bitki ve hayvanların yaşam evrelerine ilişkin gözlem yapabilmeye olanaklarının daha fazla olduğu düşünülmüştür. Kırsal kesimde daha fazla gözlem şansı bulunan öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları biyolojik olay ve olgulara ilişkin farkında olma düzeylerinin kentsel kesimde yaşayan öğrencilere göre daha fazla olması beklenirken, araştırma sonuçları kentsel kesimde yaşayan öğrencilerin farkındalıklarının daha yüksek düzeyde olduğu şeklinde sonuçlanmıştır. Ayrıca, çalışmada çocukların "Civcivler nasıl dünyaya gelir?" adlı sorusuna en çok "Yumurtadan çıkarlar." cevabının verilmesiyle birlikte, "Annesi doğurur." cevabı veren çocuklar da bulunmaktadır. "İneklerin yavruları dünyaya nasıl gelir?" sorusuna çocukların büyük çoğunluğu "İnekler doğurur." cevabını vermişlerdir.

2.3.6. Yurtdışında Çocukların Doğum Kavramını Algılamalarıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Çocukların doğum ve gebelikle ilgili bilgilerinin ve bilişsel anlayışlarının incelendiği ilk araştırmalardan biri Conn'un (1947) çalışmasıdır. 4-12 yaşları arasındaki 100 çocukla oyuncak bir bebek kullanarak yapmış olduğu görüşmelerle çocukların bebeklerin nereden geldiğiyle ilgili bilgilerini araştırmıştır. Çalışmasının sonuçlarına göre, 4-5 yaşındaki küçük çocuklar, bebeklerin kaynağıyla en çok ilgilenen gruptur. Ayrıca 10-12 yaşına gelene kadar çocukların çoğu, bebeklerin annelerinin karnında olduğuna ve ancak ameliyatla çıkarılabileceğine inanmaktadırlar. Conn, çocukların bu konudaki bilgilerinin sınırlılığını, ebeveynlerinin cinsel konuları konuşmaya karşı isteksizliklerine ve olumsuz tavırlarına bağlamıştır (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Kreitler ve Kreitler'in (1966) "Children's Concepts of Sexuality and Birth (Çocukların Cinsellik ve Doğum Kavramları)" adlı araştırmalarında, çocukların cinsel farklılıklarla ve bebeklerin oluşumuyla ilgili görüşleri incelenmiştir. Avrupa, Amerika, Afrika ve Asya'dan 4-5 yaşlarındaki 185 çocukla yapılan görüşmelerde, çocukların cinsel farklılıklarla ilgili bilgi düzeylerinin ve cinsellik hakkında konuşmaya hazır oluşlarının, beklenenden çok daha fazla olduğu görülmüştür. Çocukların bebeklerin oluşumuyla ilgili görüşleri üç teoride toplanmıştır: Bebek, annesinin karnında annenin yediği yiyeceklerle oluşmaktadır, bebek her zaman annesinin karnında olmuştur ve annesi bebeği yutmuş olmalıdır.

Moore ve Kendall'ın (1971) "Children's Concepts of Reproduction (Çocukların Üreme Kavramları)" adlı araştırmalarında, çocukların cinsel farklılıklarla ve bebeklerin oluşumuyla ilgili görüşleri incelenmiştir. Ayrıca Kreitler ve Kreitler'in (1966) yapmış oldukları araştırmanın, Amerikalı çocuklarla tekrar yapıldığında sonuçların benzer çıkıp çıkmayacağını görmek istemişlerdir. 3-5 yaşları arasındaki 69 Amerikalı çocukla yapılan görüşmelerde, çocuklar bebeklerin oluşumuyla ilgili olarak genelde annenin yediği yiyeceklerden bebek olduğu ya da bebeğin zaten önceden annesinin karnında bulunmakta olduğu şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Kreitler ve Kreitler'in (1966) ve Moore ve Kendall'ın (1971) araştırmalarının sonuçları benzerdir ve her ikisine göre de, çocukların cevapları Freud'un veya Piaget'nin kuramlarını desteklemektedir. Freud'un dışkılama (cloacal) kuramına göre, anne bebek sahibi olmak için yiyecek yer ve bebek bu yiyeceklerden oluşur. Piaget'nin 'ön yapaycılık' (preartificialist) kavramına göre ise bebek önceden beri her zaman annenin içinde var olmuştur. Gebelik kavramının anlaşılmasıyla ilgili olarak kızlar ve erkekler arasında önemli fark bulunmamaktadır. Çocuğun dünyaya gelmesinde anne ve babanın rolü karşılaştırıldığında, çocukların hemen hepsi babanın bir rolü olmadığını düşünmektedir. İki araştırmaya göre de çocuklar doğum ve gebelikle ilgili kavramlara meraklıdırlar ve öğrenme kapasitesine sahiptirler (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Berstein ve Cowan'ın (1975) "Children's Concepts of How People Get Babies (Çocukların, İnsanların Nasıl Bebek Sahibi Olduklarıyla İlgili Kavramları)" adlı araştırmalarında, 3-4, 7-8 ve 11-12 yaş gruplarından yirmişer çocuk olmak üzere toplam 60 çocukla görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca Piaget'nin gelişim kuramıyla ilgili olarak çeşitli görevler yapan çocukların performansının sistematik şekilde yaşa bağlı olarak arttığı ve grupların aynı bilişsel gelişim düzeyi gösterdikleri görülmüştür. Çocukların "İnsanlar nasıl bebek sahibi olurlar?" sorusuna verdikleri cevapların Piaget'nin bilişsel gelişim kuramıyla uyumlu olduğu görülmüştür. Cinsel konulardaki bilgilerin çocuklar tarafından doğrudan alınmadığı, bilişsel düzeylerine göre asimile edildiği bulunmuştur.

Bernstein ve Cowan 1975 yılından yayınlanmış olan ve yaşları 3 ile 12 arasında değişen 60 çocukla görüşerek "İnsanların nasıl bebeği oluyor?", "Anneler nasıl anne oluyor?" ve "Babalar nasıl baba oluyor?" sorularını sordukları araştırmadaki bulgular, çocukların doğum ve gebelikle ilgili anlayışlarının Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına uygun şekilde geliştiğini desteklemektedir. Bernstein, elde ettiği sonuçlarla Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını temel alarak çocukların doğum ve gebelikle ilgili düşünme şekillerini 6 seviyede açıklamıştır. Bu altı seviye şu şekildedir: Coğrafyacılar (Geographers): 3-7 yaş, İmalatçılar (Manufacturers): 4-8 yaş, Aradakiler (In-Betweens): 5-10 yaş, Muhabirler (Reporters): 7-12 yaş, Kuramcılar (Theoreticians): 10-12 yaş, Hepsi Bir Arada Olanlar (Putting All Together): 11-12 yaş ve üzeri (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Koch'un (1980; akt. Caron ve Ahlgrim, 2012) çocukların doğum ve gebelikle ilgili olarak anlayışlarını inceleyen kültürler arası araştırmasında, Amerikalı ve İsveçli 7-8 yaşındaki çocuklarla görüşme yapılmıştır. Koch, çocukların "Bebekler nereden geliyor ve bebekler nasıl yapılıyor?" sorularına verdikleri cevaplardan yola çıkarak Children's Sexuality Awareness Scale (CSAS), Çocukların Cinsellik Farkındalığı Ölçeği, adında bir ölçek oluşturmuştur. Bu dört puanlı ölçek, çocukların çizimlerinin ve yorumlarının değerlendirilmesini sağlamaktadır. Koch, İsveçli çocukların cevaplarının belirgin şekilde gelişmiş ve teknik olarak doğru olduğunu bulmuştur. Örneğin Amerikalı çocuklar, bebeğin oluşması için cinsel ilişki ve bir erkeğin bulunması gerektiğiyle ilgili herhangi bir bilgiye sahip değilken, İsveçli çocuklar erkeğin de dâhil olduğu bir cinsel ilişkinin bulunması gerektiğiyle ilgili cevaplar vermişlerdir. Koch, çocukların doğum ve gebelikle ilgili kavramları anlayabilecekleri ve İsveç'in erken, kapsamlı cinsel eğitim programının yanlış bilgileri engellediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Koch'un (1980; akt. Caron ve Ahlgrim, 2012) geliştirmiş olduğu Çocukların Cinsellik Farkındalığı Ölçeği (Children's Sexuality Awareness Scale, CSAS), Caron ve Ahlgrim (2012) tarafından da kullanılmıştır. Bu ölçek, çocukların "Bebekler nereden gelir?" ve "Bebekler nasıl yapılır?" sorularına verdikleri cevapları puanlamakta kullanılmaktadır. Değerlendirme 4 maddeye göre yapılmaktadır. 0 puan, çocuğun cevabında dört maddeden hiç biriyle ilgili herhangi bir belirti olmadığı anlamına gelmektedir. Çocuğun yaptığı çizimde yer verdiği ayrıntılara veya sözel yorumlarına göre, bir madde için bir

puan olmak üzere, bir çizim en fazla dört puan alabilmektedir. Bu dört madde şu şekilde tanımlanmıştır:

- Madde 1. İnsanın çoğalmasının cinsel ilişkiyle olması:** Bebeğin bir yumurtanın bir şeyle birleşmesi sonucu oluştuğunu anlamaktır.
- Madde 2. Doğum için hem dişi, hem de erkeğin olması gerekliliği:** Bebeğin oluşumunun yalnızca anneye değil, babayla da ilişkili olduğunu anlamaktır.
- Madde 3. Doğum öncesi gelişimi anlamak:** Bebeğin anne karnında büyüdüğünü ve gelişmek için de yiyeceği ihtiyacı olduğunu anlamaktır.
- Madde 4. Doğum olayıyla ilgili doğru bilgiye sahip olmak:** Bebeğin çıkması için özel bir yer olduğunu ve sezaryenle doğumu anlamaktır.

Çocukların cevaplarındaki her kategoriyle ilgili bilgi için bir puan verilmektedir. Kategoriler bir hiyerarşi içinde değildir, birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilmektedir (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Goldman ve Goldman'ın (1982) "How Children Perceive the Origin of Babies and the Roles of Mothers and Fathers in Procreation: A Cross-National Study (Çocuklar, Bebeklerin Kaynağını ve Anne İle Babanın Doğumdaki Rolünü Nasıl Algılıyorlar: Uluslararası Bir Çalışma)" adlı araştırmalarında; Avustralya, İngiltere, Kuzey Amerika ve İsveç'ten olmak üzere yaşları 5-15 arasında değişen toplam 838 çocukla fiziksel ve cinsel gelişimle ilgili olarak görüşme yapılmıştır. Çocukların insan doğumunu nasıl algıladıkları incelenmiştir. 5-9 yaş arasındaki İsveçli çocuklar, "Bebek nasıl yapılır?" sorusuna verdikleri cevaplarla diğer gruplardan daha yüksek puan almışlardır. İsveçli çocukların, somut işlemler dönemine daha erken girdikleri görülmüştür. Kuzey Amerika örneklemini ise en geç gelişim gösteren grup olarak tespit edilmiştir. Annenin ve babanın doğumdaki rolleriyle ilgili cevaplar için 'cinsel olmayan', 'ön-cinsel' ve 'cinsel' şeklinde üç düzey tanımlanmıştır ve bu cevaplar incelendiğinde, İsveçli çocukların cinsel bilgileri daha üst düzeyde içeren cevaplar verdikleri, Kuzey Amerikalı çocukların ise en az cinsel içerikli cevaplar verdikleri görülmüştür. 'Cinsel olmayan' ve 'ön-cinsel' düşünme evrelerinde, bebeğin oluşumunda anne daha aktif olarak düşünülürken, 'cinsel' düşünme evresinde ise annelerin babalara göre daha pasif olarak düşünüldükleri görülmüştür. Farklı uluslardan çocuklar arasında fark oluşmasının nedenleri olarak, okullarda uygulanan cinsel eğitim programlarındaki farklılıklar ve cinsel eğitimle ilgili çeşitli problemler belirtilmiştir. İsveçli çocukların doğumla ilgili konuları daha erkenden anlamış olmalarının dışında, diğer çocuklarda genel olarak doğumla ilgili kavramların Piaget'nin bilişsel gelişim kuramıyla uyumlu şekilde gelişimsel sürece bağlı olarak geliştiği, 'işlem öncesi', 'somut işlemler' ve 'soyut işlemler' gelişimsel dönemlerinden aynı dönemde bulunan çocukların benzer cevaplar verdikleri görülmüştür.

Goldman ve Goldman (1982) geliştirmiş oldukları Bebeklerin Kaynağı Ölçeği (The Origin of Babies Scale, OBS) Caron ve Ahlgrim (2012) tarafından da kullanılmıştır. Bu ölçekle çocukların cevapları Piaget'nin bilişsel gelişim dönemlerine göre değerlendirilmektedir. Çocukların "Bebekler nereden gelir?" ve "Bebekler nasıl yapılır?" sorularına verdikleri cevapların içeriği, ölçekle 0'dan 6'ya kadar puanlanmaktadır. Çocuğun cevabı, ne kadar üst düzeyde düşünce içeriyorsa, verilen puan da o kadar artmaktadır. Alınan puanlara göre 6 kategori oluşturulmuştur:

1. **Coğrafyacı (The Geographer) - 5 yaş:** Çocuklar bebeklerin her zaman var olduklarına inanırlar. Burada ilgili soru, "nasıl?" değildir, bebeğin aileyle yaşamaya başlamadan önce 'nerede?' olduğudur.
2. **İmalatçılar (The Manufacturers) - 7 yaş:** Çocuklar, Tanrının, doktorun veya babanın çocuğu yaptığını ve annenin içine koyduğuna inanırlar. Ayrıca çocuklar, bebeğin annenin yediği bir şeyden oluştuğunu düşünürler.
3. **Tarımcılar (The Agriculturists) - 9 yaş:** Çocukların fikirleri teknik olarak mantıklıdır, ama gerçek dışıdır. 'Tohum ekmek' fikri tarımla ilgili düşünülen bir yanlış anlamadır.
4. **Muhabirler (The Reporters) - 11 yaş:** Çocukların açıklamaları teknik olarak gerçekçidir ve biyolojik süreçlerle ilgili farkındalık belirtileri gösterir.
5. **Minyatürcüler (The Miniaturists) - 13 yaş:** Bu düzeydeki çocuklar, bebeklerin önce minyatürlerinin oluştuğunu düşünürler. Ya yumurtanın sperm tarafından etkinleştirildiğine, ya da spermin yumurtayı kuluçka makinesi gibi kullandığına inanırlar.
6. **Gerçekçiler (The Realists) - 15 yaş:** Çocuklar yumurta ve spermin iki ayrı şey olduğunu ve birleşerek özgün bir insan oluşturduğunu anlarlar. Fiziksel nedensellik kavramı, bu çocuklar tarafından anlaşılabilir.

İlk iki düzey olan Coğrafyacılar ve İmalatçılar, Piaget'nin işlem öncesi düşünme aşamasıyla ilişkilidir. Tarımcılar ise aradadır. Muhabirler, somut işlemler aşamasında bulunmaktadır. Minyatürcüler de ara evrededir. Son olarak Gerçekçiler, soyut işlemler aşamasındadır (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Berends ve Caron'un (1994) "Children's Understanding and Knowledge of Conception and Birth: A Developmental Approach (Çocukların Gebelik ve Doğumla İlgili Bilgi ve Anlayışlarının Gelişimsel Yaklaşımla İncelenmesi)" adlı araştırmalarında, 40 çocukla görüşme yapıp, "Bebekler nasıl yapılır?" ve "Bebekler nasıl doğar?" soruları sözel olarak sorulmuş ve çocuklar cevaplarını resim yaparak vermişlerdir. Bebeklerin Kaynağı (The Origin of Babies) ve Çocukların Cinsellik Farkındalıkları Ölçeği (The Children's Sexuality Awareness Scale) kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Küçük çocuklar, büyük çocuklara göre daha düşük puan almışlardır. Ayrıca, ebeveynlerin bilgi sağladığı çocuklar daha yüksek puan almışlardır. Önceki benzer araştırmalarda olduğu gibi, çocukların gebelik ve doğumu anlamalarının gelişimsel temelli olduğu bulunmuştur.

Brilleslijper-Kater ve Baartman'ın (2000) "What Do Young Children Know About Sex? Research on the Sexual Knowledge of Children Between the Ages of 2 and 6 Years (Küçük Çocuklar Cinsellik Hakkında Ne Biliyorlar? 2 ve 6 Yaş Arasındaki Çocukların Cinsel Bilgileri Hakkında Araştırma)" adlı araştırmalarında, 2-6 yaş arası 63 Hollandalı çocuğun cinsel bilgileri araştırılmıştır. Araştırmaya katılan erkek ve kız çocukların sayıları eşit tutulmuştur. Küçük çocukların cinsellik hakkındaki bilgilerinin oldukça sınırlı olduğu bulunmuştur. Cinsel farklılıklar, cinsel kimlik, cinsel vücut bölümleri ve cinsel organların cinsel olmayan işlevleri hakkında sadece bazı temel bilgilere sahip oldukları görülmüştür. Hamilelik ve doğum, üreme ve yetişkin cinsel davranışı hakkındaki bilgileri çok sınırlı bulunmuştur ve üreme ve yetişkin cinsel davranışı hakkındaki bilgilerinin hamilelik ve doğuma göre de daha az olduğu görülmüştür. Çocukların hiçbiri cinsel aktiviteler hakkında konuşmamıştır. Büyük çocukların daha küçük olanlara göre genel olarak daha fazla bilgiye sahip olduğu görülmüştür. Erkeklerle kızlar arasında bilgi olarak önemli bir fark görülmemiştir.

Ahlgrim'in (2003) "A Comparison Study Of Children's Cognitive Understanding of Conception And Birth: England, Sweden, The Netherlands, And United States (Çocukların Gebelik ve Doğum Kavramlarını Bilişsel Olarak Anlamalarının Karşılaştırılması: İngiltere, İsveç, Hollanda ve Amerika)" adlı doktora tezinde, erken çocukluk döneminde gebelik ve doğumla ilgili anlayışın erken cinsel eğitimle gelişimi araştırılmıştır. Bu araştırmada Amerikalı çocukların gebelik ve doğum kavramlarını anlayışları, diğer ülkelerdekilerle karşılaştırılmıştır. 6 yaşındaki çocuklara "Bebekler nereden gelmektedir?" ve "Bebekler nasıl yapılmaktadır?" soruları sorularak bununla ilgili yaptıkları çizimler karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuçları, çocukların gebelik ve doğumla ilgili olarak nasıl düşündükleri hakkında bilgi sağlamıştır. Daha gelişmiş cinsel eğitim programlarıyla bilinen ülkeler olan İsveç ve Hollanda'da yaşayan çocukların puanları daha yüksek çıkmıştır. Bulgular, ebeveynlerin ve eğitimcilerin çocuklara doğum ve gebelikle ilgili olarak kapsamlı ve yaşlarına uygun bilgi sağlamasının önemini ortaya koymuştur.

Caron ve Ahlgrim'in (2012) "Children's Understanding and Knowledge of Conception and Birth: Comparing Children from England, the Netherlands, Sweden, and the United States (Çocukların Doğum Kavramıyla İlgili Bilgileri: İngiltere, Hollanda, İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri Ülkelerindeki Çocukların Karşılaştırılması)" adlı araştırmalarında, İngiltere, Hollanda, İsveç ve Amerika'da yaşayan 6 yaşındaki 48 çocuğun doğum konusuyla ilgili yaptıkları resimler incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Çocuklar resimlerini iki soruyla ilişkili olarak çizmişlerdir: 'Bebekler nereden geliyor?' ve 'Bebekler nasıl yapılıyor?'. Hangi ülkeden oldukları fark etmeksizin 6 yaşındaki çocukların çoğu doğum kavramıyla ilgili sınırlı bir anlayış göstermişlerdir. Bununla birlikte, çok daha fazla kavrayış gösteren birçok çocuk da bulunmaktadır. Bu kavramlarla ilgili daha fazla anlayış belirtisi gösteren çocuklar daha çok İsveç ve Hollanda'dandır ve bu iki ülke gelişmiş cinsel eğitim programlarıyla bilinmektedir.

Johnson ve Solomon'un (1997) "Why Dogs Have Puppies and Cats Have Kittens: The Role of Birth in Young Children's Understanding of Biological Origins (Neden Köpeklerin ve Kedilerin Yavruları Vardır: Küçük Çocukların Biyolojik Kökeni Anlamalarında Doğumun Önemi)" adlı araştırmalarında, küçük çocukların hayvansal özellikleri ve türlerin kimliklerini belirlemede doğumun biyolojik rolünü nasıl gördüklerini inceleyen üç çalışma yapılmıştır. İlk iki çalışmada, 4-7 yaş çocuklara, bir hayvan türünden doğan bir yavrunun başka bir hayvan türü tarafından büyütüldüğü hikâyeler anlatılmıştır. 1 numaralı çalışmada çocuklara yavrunun fiziksel özellikler ve düşünceler bakımından hangi anneye daha çok benzeyeceği sorulmuştur. Çocukların çoğunluğu yavrunun fiziksel özellikler olarak onu doğuran anneye benzeyeceğini ama onu yetiştiren annenin de düşüncelerini paylaşacağını söylememiştir. Bu sonuçlar çocukların bu özelliklerin kökenini bilişsel olarak anlayamadıklarını göstermiştir. 2 numaralı çalışmada, yavrunun türünün ne olduğu sorulduğunda 5 yaşındaki çocuklar bile yavrunun onu yetiştirenden ziyade onu doğuran annenin türünden olacağını kolaylıkla çözebilmişlerdir. Bu sonuçlar, çocukların bir seviyeye kadar doğumun, türlerin cinsini belirlediğini anladıklarını göstermiştir. 3 numaralı çalışma daha kapsamlı olarak, doğumun hangi özelliğinin, çocukların türün özellikleri hakkındaki çıkarımlarını etkilediğini araştırmaktadır. 5 yaşındaki çocuklardan yavrunun annesiyle mi yoksa babasıyla mı aynı birtakım özellikleri paylaştığı hakkında fikir yürütmeleri istenmiştir. Sonuçlar göstermiştir ki, bebeklerin nerden geldiğini bilen çocuklar babadan çok annenin özelliklerinin yavruda da olacağını düşünmüştür.

Kakavoulis'in (1998) "Early Childhood Sexual Development and Sex Education: A Survey of Attitudes of Nursery School Teachers (Erken Çocuklukta Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitim: Anaokulu Öğretmenlerinin Tutumları Hakkında Bir Araştırma)" adlı araştırmasında, Yunanistan'da 3-5 yaş grubu çocuklarla ilgilenen 284 tecrübeli anaokulu öğretmene bir anket uygulanmıştır. Sonuçlar ve tartışma bölümünde daha çok, erken yıllarda cinsel gelişim ve cinsel eğitimin önemi, cinsel gelişimi etkileyen faktörler, ailelerin ve okul öncesi kurumların cinsel eğitimi ne kadar verebildikleri, cinsel gelişime desteğin hangi yaşta başlaması gerektiği, cinsel eğitimin hedefleri ve uygun cinsel eğitimi verebilecek kişinin özellikleri konularının üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, Yunanistan'daki anaokulu öğretmenlerinin cinsel eğitimin kişilik gelişiminde önemli yeri olduğunu, cinsel eğitimin erken yaşlarda başlaması gerektiğini ve erken cinsel eğitimin desteklenmesi gerektiğini düşündükleri görülmüştür.

Volbert'in, (2000) "Sexual Knowledge of Preschool Children (Okul Öncesi Çocukların Cinsel Bilgisi)" adlı araştırmasında, 2 ve 6 yaş arasındaki 147 çocukla görüşme yapılmıştır. Bu yaşlardaki çocukların hepsi cinsel kimlik, cinsel farklılıklar ve vücudun cinsel bölümleri hakkında bilgi sahibiyken, doğum ve gebelik hakkında pek bilgileri olmadığı ve yetişkin cinsel davranışı hakkında ise hiç bilgileri olmadığı görülmüştür. Yaşlar arasında farklılık bulunmuştur. Araştırma yapılan yaşlarda hamilelik ve doğum konusunda kesin bir bilgi artışı gözlemlenmekle birlikte bu bilgi artışı yetişkin cinsel

davranışı ve gebelik konularında oldukça azdır. Bu çalışma, araştırılan alanlarda bilginin gelişimsel gidişatını şu şekilde açığa çıkarmıştır:

- 2 yaş: Çocuklar aradaki farkları açıklayamazlar da diğerlerinin cinsiyetini doğru bir şekilde saptayabilmektedirler.
- 3 yaş: Çocuklar cinsel kimliği kültürel özellikler olarak açıklamaktadırlar.
- 4 yaş: Çocuklar rahim içindeki büyüme ile ilgili çok belirsiz bir anlayışa sahiptirler. Çocuklar doğum kanalı hakkında çok belirsiz bir bilgiye sahiptirler.
- 5 yaş: Çocuklar cinsel kimliği cinsel farklılıklar olarak açıklamaktadırlar.
- 6 yaş: Çocuklar normal doğum veya sezaryenle doğum hakkında bilgi sahibidirler.

Ballard ve Gross'un (2009) "Exploring Parental Perspectives on Parent-Child Sexual Communication (Ebeveynle Çocuğun Cinsel Konularda İletişimine Ebeveynlerin Bakış Açılarının İncelenmesi)" adlı araştırmalarında, 25 çocuğun ebeveyninden oluşan 4 grup ile ebeveyn-çocuk cinsel iletişimiyle ilgili olarak ebeveyn bakış açıları incelenmiştir. Katılımcıların yorumları altı alana bölünmüştür: Cinsel eğitimde kişisel deneyim, mevcut cinsel eğitim çabaları, rahatlık ve kendine güven, içerik ve zamanlama, ebeveynlerin uyumlu tutumunun önemi, ileriye dönük program yapma. Her bir alanda, belirli temalar ortaya çıkmıştır. Cinsel eğitimin önemi ve ebeveynlere tecrübelerini paylaşma fırsatı sunulması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca ulaşılan bazı sonuçlar şu şekildedir: Erken iletişim ebeveynlerin çocuklarıyla cinsel konulardaki iletişiminin faydalı ve etkili olabilmesi için önemlidir. Cinsel konulardaki iletişim aile sistemi içerisinde tutarlı olmalıdır. Küçük çocukların ebeveynleri, etkili birer cinsel eğitmen olmalıdırlar. Cinsel tartışmalar ebeveynler tarafından çocuğa yapılan bir nutuk şeklinde olmak yerine, esnek tartışmalar olarak devam etmelidir.

El-Shaieb ve Wurtele'nin (2009) "Parents' Plans to Discuss Sexuality With Their Young Children (Ebeveynlerin Küçük Çocuklarıyla Cinsellikle İlgili Konuşma Planları)" adlı çalışmalarında yaş ortalamaları 6,75 olan çocukların ebeveynlerinden oluşan 214 kişinin çocuklarıyla cinsellik hakkında konuşma planları araştırılmıştır. Ebeveynlere çocuklarıyla cinsel eğitimle ilgili 15 belli konunun her birini ilk ne zaman konuşacakları ve bu konularda konuşma konusunda kendilerini ne kadar etkili gördükleri sorulmuş, ayrıca kendi çocukluk yıllarında ebeveynlerinden aldıkları cinsel eğitimi anlatmaları istenmiştir. Ebeveynler, çoğunlukla annelerinden eğitim aldıklarını ve her iki ebeveynlerinin de etkili eğitim sağlayamadıklarını belirtmişlerdir. Ebeveynlerin cinsel tacizle ilgili konuları daha önce konuşmak istedikleri, ancak cinsel farklılıklar, doğum ve üreme ile ilgili konuları daha sonraya bıraktıkları tespit edilmiştir. Annelerin, babalara kıyasla, cinselliği çocuklarla daha erken yaşlardayken konuşmaya eğilimli oldukları bulunmuştur. Konuların hangi yaşlarda konuşulacağıyla ilgili tercihler karşılaştırıldığında, etnik gruplar arasında, kendilerini dindar olarak tanımlayanlar ile tanımlamayanlar arasında ve kız çocuklar ile erkek çocuklar için tercih edilenler arasında farklılıklar olduğu da görülmüştür.

Martin ve Luke'ün (2010) "Gender Differences in the ABC's of the Birds and Bees: What Mothers Teach Young Children About Sexuality and Reproduction (Annelerin Küçük Çocuklarına Cinsellik ve Üreme Hakkında Öğrettikleri Temel Bilgilerle İlgili Cinsel Farklılıklar)" adlı araştırmalarında, 3-6 yaş arası çocukların ebeveynleri olan Amerikalı annelerden anket kullanılarak bilgi alınmıştır. Annelerin, küçük çocuklarına cinsellik ve üreme hakkında bilgi verirlerken, cinsel ayırım yapıp yapmadıkları araştırılmıştır. Annelerin kızlarıyla ve oğullarıyla hangi cinsel konularda daha çok konuştukları araştırılmıştır. Sonuçlar göstermiştir ki, anneler romantik ilişkiler, üreme organları ve ahlak konusunda kızlarıyla daha çok konuşurlarken cinsel istismar ve ilişki hakkında ise oğullarıyla daha çok konuşmaktadırlar.

Davies ve Robinson'ın (2010) "Hatching Babies and Stork Deliveries: Risk and Regulation in the Construction of Children's Sexual Knowledge (Yumurtadan Çıkan ve Leyleklerin Getirdiği Bebekler: Çocukların Cinsel Bilgilerini Oluşturmada Risk ve Kontrol)" adlı çalışmalarında, pek çok ebeveynde görülen çocuklarını koruma stresi ve bu stresin çocuklara cinsel eğitim vermelerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Çocukların cinsel bilgiye erişimi, çocukluk ve cinsellik arasındaki rahatsız edici ilişkiden dolayı hep riskli ve tartışmalı olarak görüldüğü, ancak çocukların özgüven ve özyeterlik becerilerinin gelişimi için, ebeveynlerin çocuklarıyla cinsel konularda en iyi şekilde iletişim kurabilmeleri konusunda desteklenmelerinin ve eğitilmelerinin çok önemli olduğu savunulmuştur. Ebeveynlerin ve eğitimcilerin açık sözlü, samimi ve dürüst bir konuşma yapabilmeleri için çok az fırsatları bulunduğu dikkat çekilmiştir. Bu araştırmada da ebeveynlerin çocukların cinsel konularda eğitilmesini riskli gördükleri bulunmuştur. Aslında ebeveynlerin çocuklarını cinsel konularda erken yaşta eğitmeye başlamanın ne kadar önemli olduğunun farkında oldukları, ancak çocuklarıyla cinsellik hakkında konuşabilmek için gerekli beceriye ve donanıma sahip olmadıklarından endişelendikleri görülmüştür. Çocukların sahip oldukları bilgilerin, ebeveynlerin algıladıklarından çok daha fazla olduğuna, çocukların küçük bilgi parçalarını birleştirip cinsellik hakkında mantıklı bir hikâye oluşturma becerisine sahip olduklarının farkında olunmadığına dikkat çekilmiştir. Çocukların cinsel bilgi edinmede birbirlerine kaynak oldukları, birbirleriyle paylaştıkları bilgileri gizli tuttukları ve bu bilgilerin genellikle kısmi doğrular ve efsanelere dayandığı belirtilmiştir. Bu konuda araştırmacılara göre kaygılandırıcı olan, çocukların dile getirdikleri hatalı bilgilerin ebeveynleri tarafından çoğu zaman düzeltilmemesidir.

Stone, Ingham ve Gibbins'in 2013 yılında yayınlanmış olan "Where Do Babies Come From? Barriers to Early Sexuality Communication Between Parents and Young Children (Bebekler Nereden Geliyor? Ebeveyn ve Küçük Çocuklar Arasındaki İlk Cinsel Konularla İlgili İletişimin Engelleri)" adlı araştırmalarında, 3-7 yaşındaki çocukların ebeveynleriyle görüşmeler yapılarak ebeveynlerin çocuklarıyla cinsel konulardaki ilk iletişimlerinde yaşadıkları zorluklar araştırılmıştır. Ayrıca ebeveynlerin küçük çocukların cinsel farkındalığını ve bilgiye ulaşımalarını kısıtlamalarının nedenlerine değinilmiştir. Bu konudaki iletişime engel olarak, çocuğun masumiyetini

koruma, uygun zamanı bekleme, açıklamalar için uygun yaşı bekleme, bu konuda konuşmakta duyulan ebeveynsel rahatsızlık, eleştirilere ve yargılamaya karşı duyulan korkular gibi sebepler bulunduğu bulunmuştur.

Martin ve Torres'in (2014) "Where did I come from? US parents' and preschool children's participation in sexual socialisation (Ben Nerden Geldim? Amerikalı Ebeveynler ve Okul Öncesi Çocukların Cinsel Sosyalleşmeye Katılımı)" adlı araştırmalarında, okul öncesi çocukların ve ebeveynlerinin katıldığı ve 'bebeklerin nereden geldiğiyle ilgili' çocuk kitaplarını birlikte okudukları dinamik ve işbirliği içeren bir etkinlik sırasındaki konuşmalar, ses kaydedici ile kaydedilmiştir. Ayrıca ebeveynler bir anket formu doldurmuşlardır. Araştırmaya 49 ebeveyn ve yaş ortalamaları 4,2 olan 52 çocuk katılmıştır. Ebeveynlerin çocuklarıyla olan konuşmaları sırasında bilgi ekleme ve duygu kontrolünü de içeren çeşitli taktikler kullandıkları görülmüştür. Bu bulguların, çocukların sorularıyla ve kafa karışıklıklarıyla kendi cinsel sosyalleşmeleriyle ilgili girişimlerini ortaya koyduğu belirtilmiştir.

Daha önceki araştırmalar, ebeveynlerin çocuğun soru sormasını beklediklerini ve soru sorulunca da kısa bir yanıt verilerek konunun kapatıldığını öne sürseler de, bu yöndeki verilerin ebeveynlerle yapılan görüşmelerden elde edildiği için çocukların bu konuşmalardaki rolüyle ilgili bilgilerin yetersiz olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada ise çocukların ebeveynleriyle bebeklerin nereden geldiğiyle ilgili olarak ilk bilgilerini oluşturdukları dinamik ve işbirlikçi konuşmalar incelenmiştir. Çocuklar, kitaplarda gördükleri resimlerden, okunan metinlerden ve mevcut sınırlı bilgilerinden yola çıkarak sorular sormuşlardır. Duydukları yeni tanımlar ve kelimelerle ilgili olarak kafa karışıklıkları yaşamışlardır. Bazen kendi bildiklerinin farklı olması nedeniyle verilen bilgileri kabul etmeyerek direnç göstermişlerdir. Ebeveynler, bazen çocukların sorularını geçiştirmişlerdir ya da açık ve tam olarak cevaplamamışlardır. Bu şekilde daha çok erkek çocukların soruları geçiştirilmiştir ve bu sorular da genellikle dişi anatomisi ve cinsel ilişki ile ilgilidir. Bazı ebeveynler ise, sınırlı cevaplar vermek yerine kitapta verilen bilgileri de aşarak daha fazla bilgi vermişlerdir. Ebeveynler çocukların korku ve benzeri duygularını değiştirmeye yönelik girişimlerde de bulunmuşlardır. Örneğin, göbek bağı kesildiğinde canlarının acıyıp acımadığı, doğum sırasında annenin ağrıların olup olmadığı, sezaryen nedeniyle kesilen yerin acıyıp acımadığı, bebeğin neden ağladığı gibi sorularla ilgili olarak ebeveynler çocukların olumsuz duygularını gidermeye çalışmışlardır. Ayrıca, çocuk ve ebeveyn arasındaki dinamik ve işbirlikçi iletişim dâhilinde çocuklar yeni şeyler öğrendikçe bakış açıları genişlemiş ve yeni sorular sormuşlardır. Sonuç olarak, bu çalışmada çocukların öğrenecekleri bilgileri nasıl etkilediklerinin görüldüğü belirtilmiştir. Çocukların öğrendikleri bilgilerin sadece ebeveynlerin planladıkları ya da izin verdikleri kadar dolmadığı, bazen de çocuğun ebeveynin verdiği bilgi kendi bildiğinden farklı olduğu için ilgisiz kaldığı veya bilgiyi kabul etmeyerek direnç gösterdiği bulunmuştur (Martin ve Torres, 2014).

Kurtuncu ve arkadaşlarının (2015) "The Sexual Development and Education of Preschool Children: Knowledge and Opinions From Doctors and Nurses (Okul Öncesi Çocuklarının Cinsel Gelişimleri ve Eğitimleri Konusunda Doktorların ve Hemşirelerin Bilgi ve Fikirleri)" adlı araştırmaları, doktorların ve hemşirelerin çocukların cinsel gelişimleri ve eğitimlerine ilişkin bilgi düzeylerini ve tutumlarını belirlemek amacıyla 58 sorudan oluşan ölçek uygulanarak yapılmıştır. Katılımcıların üç-altı yaş arasındaki çocukların cinsel gelişimleri ve cinsel eğitimleriyle ilgili sorulara verdikleri cevapların doğruluğuna bakıldığında, yaşa, evlilik durumuna, çocuk sahibi olma durumuna, eğitim durumuna ve çalıştıkları pozisyona göre belirgin farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, kültürün de cinsellikle ilişkili konulara yaklaşımı çok etkilediği, utanma ve çekinme gibi durumların oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Katılımcıların tamamına yakınının çocuklara cinsel eğitim verilmesinin gerekli olduğunu düşündükleri belirtilmiştir. Cinsel eğitimin hangi yaşlarda başlaması gerektiği sorusuna ise katılımcıların çoğunluğunun 7-12 yaş arası olarak cevap verdiği görülmüştür. Katılımcıların %30,8'i ebeveynlerin de cinsel eğitime dâhil olması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcıların %85,2'si cinsellik konusunda bilgi vermek için çocuklarının soru sormasını beklediklerini, %70,3'ü de çocuklarıyla cinsellik konusunda her konuda konuştuklarını bildirmişlerdir. Çocuklarla en çok konuşulan cinsel konunun, cinsiyetler arasındaki farklar konusu olduğu bulunmuştur. "Cinsel eğitim neleri içermeli?" sorusuna ise "doğumla ilgili konuları içermeli" şeklinde cevap verenlerin oranı %70 olarak bulunmuştur.

Morawska ve arkadaşlarının (2015) "Parental Confidence and Preferences for Communicating with Their Child About Sexuality (Çocukla Cinsellik Hakkında Konuşmayla İlgili Olarak Ebeveynlerin Güven ve Tercihlerin İncelenmesi)" adlı araştırmalarının üç amacından ilki çocukla cinsel konularda konuşmayla ilgili olarak ebeveynlerin görüşlerinin ve güvenlerinin incelenmesidir. İkinci amaç, ebeveynlerin çocukla cinsellikle ilgili iletişimlerinde öz-yeterliklerinin (self-efficacy) araştırılmasıdır. Üçüncü amaç ise, ebeveynlerin cinsel eğitim programının içeriğiyle ilgili tercihlerinin incelenmesidir. Ebeveynler konuşmakta pek rahat hissetmedikleri konular olduğunu kabul etseler de, genel olarak cinsel konularla ilgili konuşmada oldukça rahat ve bilgili hissettiklerini, kendilerine güvendiklerini düşündüklerini belirtmişlerdir. Ebeveynler, cinsel eğitimle ilgili bütün konuların konuşulmasının yararlı olacağını düşünmektedirler. Bununla beraber, en çok çocuğun cinsel tacizden korunmasıyla ve kendisiyle ilgili olumlu bir algı geliştirmesiyle ilgili konulara önem verdikleri bulunmuştur.

2.4. Çocukların Ölüm Kavramını Algılamaları

İnsanın kendini ve dünyayı anlama çabası, merakın yanı sıra varlığını sürdürme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Birey, her gelişim döneminde o dönemin özelliklerine uygun olarak varlığını ve varlığının sürekliliğini anlamaya çalışmaktadır. Ölüm kavramı da algılanması ve kabul edilmesi zor bir kavramdır. Dolayısıyla, farklı gelişim dönemlerinde ölümün bireye açıklanma biçimi de önem kazanmaktadır (Sezer ve Saya, 2009).

Çocuklar, hayatlarının ilk yıllarından itibaren ölümle ilgilenmeye başlamaktadırlar. Duydukları ölüm haberi ve ölümle ilgili sözlerden bir anlam çıkarmaya çalışırlar, ancak ölüm onlar için korkutucu değildir. 2-3 yaşlarında ölümden bahsetmeye, oyunlarında yer vermeye başlamaktadırlar. Genel olarak, ölümü hareketsiz kalmak olarak görmektedirler. Ölümle ilgili herhangi bir kaygıları bulunmamaktadır. 3-4 yaşlarında, bitkilerin ve hayvanların ölebildiğini anlamaktadırlar, fakat ölümün kendilerine ulaşabileceğini düşünmemektedirler. 5-6 yaşlarında, ölüm uzun bir uykuya benzetilmektedir. Ölümle hastalık ve yaşlılık arasında ilişki kurulmaya başlanmaktadır. Çocuk, anne ve babasına ölüp ölmeyeceklerini, ne zaman öleceklerini ve başka cevaplaması zor soruları yöneltebilmektedir. Çocuk anne babasından ayrılacağını ve yalnız kalacağını düşünerek kaygı duyabilmektedir (Yörükoğlu, 2014; Saygılı, 2011).

Bebeklikte çocukların ölüm konusunda hiç bir şey bilmedikleri söylenebilse de, bebeklerin davranışlarında da ölümün farkındalığını gösteren tepkiler bulunduğu görülmüştür. Bu dönemde ölüm daha çok ayrılık şeklinde algılanmaktadır. Bebeklik döneminde çocuk annesinden veya bağıllık duyduğu bir kişiden ayrılmaktan kaygı duymaktadır (Tarhan ve Arı İnci, 2009; Köylü, 2004). Bebekler ölümü ayrılıkla özdeşleştirerek, ayrılık ve kayıp durumlarına yatıştırılmayan ağlama, ebeveyni arama, diğer yetişkinlerin yatıştırma çabalarını reddederek protesto etme, umutsuzluk, üzüntü ve kaygı gibi tepkiler verebilmektedirler (Kıvılcım ve Doğan, 2014). Çocuk korkuları arasında en çok görülen korku türlerinden biri anne ve babadan ayrılma ve terk edilmeye ilgilidir (Zulliger, 2013).

3-5 yaşındaki çocuklar tarafından ölen kişinin geri döneceği ya da uyanacağı, ayrıca bir canlı gibi yemek yediği, havaya ve suya gereksinimi olduğu, üşüdüğü düşünülebilir. 6 yaşından itibaren çocuklar ölümün herkesin başına geleceğini ve ölenlerin tekrar hayata dönemeyeceklerini kavrayabilmektedirler. Ölülerin konuşamayacağını, hareket edemeyeceğini, nefes alamayacağını ve kalplerinin durmuş olduğunu anlamaktadırlar. Ölümün kalıcı olduğu ve herkesin başına geleceği öğrenilmeye başlansa da, çocuk kendini ölümün dışında düşünebilmektedir. Çocuğun kendisinin de öleceğini genelde 12 yaş civarında kavradığı görülmektedir. Bu dönemde, ölüm kavramı daha soyut bir nitelik kazanmakta ve soyut düşüncenin gelişimiyle daha karmaşık bir zihinsel etkinlik süreci başlamaktadır. Çocukların ölümle ilgili olarak merak ettikleri pek çok konu vardır ve öldükten sonra ne olacağı, ölen insanların nereye

gittiği, ölen kişilerin hep mezarda mı kaldığı yoksa başka bir yere mi gittikleri, cennet ve cehennem nasıl ve nerede olduğu gibi sorular sorabilmektedirler (Kıvılcım ve Doğan, 2014; Oruç, 2011).

Rogge (2011), çocukların ölümle ilgili sorularıyla ilgili olarak şu diyalogları örnek vermiştir: Beş yaşındaki çocuk, annesine "Ben ölebilir miyim anne?" diye sorar, annesi "Evet, ama henüz değil. Daha çok küçüksün." diye cevaplar. Daha sonra çocuk, kimin daha önce öleceğiyle ilgili sorular sorar, annesinin, büyükbabasının ve köpeklerinin ne zaman öleceklerini sorar. Başka bir çocuk da gazete gördüğü kaza resmini annesine göstererek bilgi almak ister. Annesi soruları geçiştirmeye çalışsa da, çocuğun ısrarı sonucunda 29 yaşındaki bir kadın ve 5 yaşındaki oğlunun kazada öldüğünü okur. Çocuk ölmenin ne olduğunu sorar. Kendi başlarına da böyle bir şey gelip gelmeyeceğini merak ederek endişelenir.

Çocukların ölümle ilgili soruları cevapsız kalmamalıdır. Çocuk, sorduğu sorular nedeniyle yadırganmazsa ve soru sorduğu kişiden anlaşılır şekilde cevap alırsa tekrar soru sorma cesaretini kendinde bulabilecektir. Bunun için çocuğun sorularına değer gösterilip, geçiştirici cevaplardan kaçınılması ve gelişimine uygun açıklamalar yapılmalıdır. Çocukların duygularını özgür bir şekilde ifade etmesine, kafasından geçen soruları paylaşmasına fırsat verilmelidir (Özkan, 2011).

Ölümle ilgili sorulara cevap verirken sağlıklı bir iletişim sağlayabilmek için, çocuk hazır olduğunda iletişim isteğine karşı duyarlı olmaya, iletişim girişimlerini engellememeye, dürüst açıklamalarda bulunmaya, çocuğu dinleyip onun duygularını kabul etmeye, sorularını ertelememeye, kısa ve basit açıklamalar yapmaya dikkat edilmelidir (Worden, 1991; akt. Yıldız, 2004).

Çocuk soru sorduğunda dikkatli bir şekilde dinlenmeli, neyi sorduğu iyi anlaşılmalı ve samimi ve doğru cevaplarla birlikte destek sağlanmalıdır. "Bizim başımıza böyle bir şey gelmez!" ya da "Korkulacak bir şey yok." gibi açıklamaların faydası yoktur. Ya da "Sen böyle şeyler için küçüksün daha." demek çocuğu tatmin etmez ve dışlanmış hissettirir. Bunun yerine "Bize de olabilir. Fakat böyle bir şey olursa, ben senin yanındayım." demek çocuğun kaygılarını gidermeye yardımcı olmaktadır. Çocuğun öğrenmek istediği şeyden fazlasını söylemek çocuğun hazır olmadığı bilgilerle karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir. Bunun yerine daha fazlasını merak ettiğinde tekrar soru sorabileceği belirtilmelidir. Çocuğun öğrenmek istediği şeyin ne olduğundan emin olunamadığında karşı bir soruyla konuya açıklık kazandırılabilir. Örneğin bir çocuk ölmüş olan babaannesinin bulunduğu yerin nasıl görüldüğünü sorunca, annesi "Nasıl görünüyor, demekle neyi kastediyorsun?" diye karşılık vermiş ve çocuk hayalindeki yeri anlatmaya başlamıştır. Eğer cevap vermenin mümkün olmadığı bir durumda bulunuluyorsa, o anda cevaplanamayacağı ama daha sonra açıklama yapılacağı söylenmeli ve mutlaka söz verildiği gibi açıklama yapılmalıdır (Rogge, 2001).

Çocuklarla ölüm hakkında konuşmak için uygun durumlardan biri; yetişkinlerin veya çocukların ölüm hakkında konuşması, televizyonda görülmesi ve benzeri çeşitli sebeplerle çocuğun ölümü merak etmiş olmasıdır. Bir diğer durum ise çocuğun gerçekten sevdiği birini kaybettiği, bir ölüme şahit olduğu durumlarıdır. İkisi arasındaki önemli fark, yetişkinin ve çocuğun duygusal durumlarıdır. Ölüm gerçekten olduğunda, çocuğun daha önce deneyimlemediği pek çok konuyu ve duyguyu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin büyük anne öldüğünde, genelde neşeli ve hareketli olan baba bir süreliğine sessizleşip donuklaşabilmektedir. Çocuk kendisine söylenmese bile bir şeylerin olduğunu hissetmektedir. Tanıdığı ve sevdiği insanların davranışlarındaki farkı algılayabilmektedir. Eğer çocuğa bilgi verilmezse, çocuk öfkeye ve hayal kırıklığına uğrayabilmektedir. Çocuk olumsuz bir şey olduğunu sezmiştir ve olabilecek en kötü şeyler onun hayal gücüne bırakılmıştır. Tanıdığı, rahat ve güvenilir dünyanın parçalanıp yok olmasından korkmaktadır. Yetişkinlerin dünyasındaki bu üzüntünün geçeceğini, hayattaki yetişkinlerin onu sevmeye ve korumaya devam edeceğini ve hayatında büyük değişiklikler olmayacağını bilmeye ihtiyacı bulunmaktadır (Elkind, 1977).

Bazı kişiler de küçük çocukları şanslı görüp, ölümü anlamadıkları için üzülmediklerini düşünebilmektedirler ve herhangi bir açıklama yapmaya gerek duymadıklarından çocukların yalnız ve terk edilmiş hissetmelerine neden olabilmektedirler (Köylü, 2004). Çocuklar ciddiye alınmak ve kabul edilmek isterler. Bir ölüm onlardan saklanmaya çalışıldığında da rahatsızlık duymaktadırlar. Veda edememek, yas tutmaktan alıkoymak ve duyguları yaşamaya izin verilmemesi, büyük bir eksiklik duygusuna, üzüntüye, öfkeye ve sonuç olarak saldırganlığa dönüşen bir duygu karmaşasına sebep olabilmektedir. Çocuk güven ve bağlılığı hissederse matem sürecine eşlik eden korkulardan o kadar az etkilenmektedirler. Çocukların bu üzüntünün üstesinden gelmek için zamana ihtiyaçları bulunmaktadır (Rogge, 2001).

Çocuk hazırlıksız bir şekilde ölüm olayı ile karşılaşmadan önce, ebeveynlerin bu konuda birkaç adım atarak onları aydınlatması yararlı olmaktadır (Preuschoff, 1998). Çocuklar, çevrelerinde çeşitli hayvanlarının ölümünü görmekte, televizyon izlemekte ve oyunlarına bile ölüm konusunu dâhil etmektedirler. Yaşamın bir parçası olan ölümün farkındadırlar. Eğer çocuklarla bu konuda konuşulur ve ihtiyaçları olan bilgiler verilirse, ölümle ilgili konulara karşı daha hazırlıklı olmalarında yardımcı olunabilmektedir. Çocukların söylediklerine dikkat edilmeli ve iletişime girmeleri desteklenmelidir. Çocuklar, neyin söylendiğini veya söylenmediğiyle ilgili mesajları rahatlıkla yakalayabilen iyi gözlemcilerdir. Bu konuda iletişimden kaçınılırsa, çocuklarda ölümün endişe verici olduğuna dair bir algılama oluşmaktadır. Diğer taraftan, çocuğun anlayamayacağı fazladan bilgi vermek de karmaşaya neden olabilir. Önemli olan çocuğun düzeyine uygun, dengeli bir iletişim sağlayabilmektir (Yıldız, 2004).

Evde bakılan evcil hayvanın ölmesi de, ölüm hakkında konuşma imkânı sağlayabileceği gibi, bazen çocuğun hayvana bağlanması ile çok üzülmesine de sebep olabilmektedir. Bu durumda çocuğun üzüntüsüne saygı gösterip, ölen hayvan hakkında konuşulmalıdır.

Hayvanı birlikte gömerek, çocuğun hayvana veda etmesine izin verilirse, daha iyi hissetmesi sağlanacaktır (Stiefenhofer, 2003). Ölüm, insanları doğal olarak hüznlendirmektedir. Çocuğun ölen biri için üzüntüsünü kabul etmek de önemlidir. Onun kendi tarzında üzülmeye izin verilmelidir (Preuschoff, 1998).

Çocuğun kaygılanmasına sebep olan şey ölümü tabu haline getirip bu konuda konuşmama çalışmak ve üzerini kapatmaya çalışmaktır. Ölümü saklamak yerine çocukla paylaşmak gereklidir (Ferrerros, 2012). Çocuğa ölümle ilgili bir haber verileceği zaman, olup bitenlerin anlatılması ertelenmemeli, sakın bir şekilde konuşulmalı, çocuğa güven verilmeli, çocuğun yaşına uygun bir dille açık ve doğru bilgiler verilmeli, çocuğun sorularına uygun cevaplar verilmeli, çocuk ilgilenmemiş gibi görünüp oyun oynamak veya televizyon izlemek istiyorsa suçlanmayıp normal karşılanmalı, kendini suçlu hissediyorsa onun söylediği veya yaptığı bir şeyden kaynaklanmadığı açıklanmalıdır (TPD, 2014).

Çocuğun cenaze törenine katılması da çocuk için önemli bir yaşam olayıdır. Olan bitenleri somutlaştırmasına yardımcı olmaktadır. Konu hakkında konuşmak için uygun bir ortam sağlamaktadır. Çocuk korkuyorsa ve katılmak istemiyorsa, törenle ilgili bilgi verilip, tekrar düşünmesi için zaman verilmeli, böylece vereceği karara göre hareket edilmeli ve isterse katılmalıdır (TPD, 2014). Çocuğun güvenebileceği bir dayanağa ihtiyacı vardır. Dini törene önceden hazırlık yapmak ve tören akışı anlatılıp, neler olacağıyla ilgili açıklamalar yapmak faydalı olmaktadır. Çocuk kendi seçimi olan, ölüm ve yaşla yüzleşmesinde yalnız olmadığını görüp kendini kabul edilmiş hissederse kişilik gelişimi olumlu etkilenmektedir (Rogge, 2001).

Salter ve Skolnick (1992; akt. Sezer ve Saya, 2009), çocukluk döneminde anne veya babasını kaybetmiş kişileri incelediklerinde, ölüm sonrasındaki durum ve ritüellere katılma şansı bulamamış bireylerin hayatlarının ileriki yıllarında suçluluk duygularının, depresyona yatkınlıklarının ve genel depresyon düzeylerinin daha çok olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hayattaki ebeveyn ile iletişim ve çevresel destek kaybın yaşandığı dönemde ve sonrasında çok önemlidir. Cenazeye katılan, öfkesini ifade etme imkânı bulan, ölen ebeveynin resimlerini gören, mezar ziyaretleri yapan ve ölen ebeveyni ile ilgili hikâyeler dinleyen çocuklarda hayatlarının ileriki dönemlerde depresyon görme ihtimalinin daha düşük olduğu değerlendirilmiştir.

Ani bir kaza ya da ameliyat sonucunda bir yakını kaybetmek, çocuğun uygun bir şekilde veda edemediğini hissetmesine ve travma yaşamasına neden olabilmektedir. Çocuklar üzüldüklerinde ve ölen kişiyi özlediklerinde çevrelerindeki kişilere açılmayıp üzüntülerini sessiz kalarak yaşayabilmektedirler. Acıyı paylaşmanın ve ifade etmenin pek çok yolu olabilir. Çocuktan ölen kişi için bir resim yapması istenebilmekte, ya da birlikte bir mektup yazarak duyguların ifade edilmesi sağlanabilmektedir. Aile albümlerine bakıp güzel anıları hatırlamak da yardımcı olabilmektedir. Ölen kişinin

mezarını ziyaret etmek de çocuğun ölen kişiye veda etmesini ve duygusal olarak rahatlamasını sağlayabilmektedir (Ferreros, 2012).

Çocukta ölüm gibi soyut düzeydeki kavramların yerleşmesinde hikâyeler de yardımcı olabilmektedir. Somut düşünceden soyut düşünceye geçişte hikâyeler, ön bilgiler sunarak çocuğun bazı konuları anlamasına katkı sağlamaktadır (Oruç, 2011). Özkan Öze (2012), çocuklar için yazmış olduğu kitabında 6 yaşındaki kahramanın ölüm kavramıyla nasıl karşılaştığını hikâyeleştirerek, bir cenazenin mezarlığa götürülüşünü gördüğünü, insanların konuşmalarının ve gösterdikleri tepkilerin nasıl dikkatini çektiğini ve daha sonra arkadaşının kendisine yaptığı açıklamaları anlatmıştır. Hikâyenin kahramanı, sorular sordukça arkadaşı da ona ölünün tabut adındaki kutuya konulup ölen kişilerin gömüldüğü mezarlığa götürüldüğünü, ölen iyi kişilerin cennete gittiğini açıklar. Yazar, kitabın sonraki bölümlerinde çocukların "Ölünce bize ne olur?", "Ölenler niçin gömülüyor?" gibi sorularına çocuklara uygun olacak şekilde cevaplar vererek, kabir, ahiret, cennet gibi kavramları açıklamıştır. Yazar, ölümü de bir açıdan doğuma benzetmektedir ve bunu şöyle açıklamaktadır: İnsanların ölümün nasıl olacağını ve ölümden sonra ne olacağını bilememeleri nedeniyle ölümden korkmaları gibi anne karnındaki bebeğe de doğacağı ve bulunduğu yerden ayrılması gerektiği söylene oradan ayrılmak istemez, dış dünyanın nasıl olduğunu bilmediği için korkardı. Hâlbuki o dar ve karanlık yerden çıktığında çok daha büyük ve pek çok güzelliğin olduğu dünyaya gelecektir ve bambaşka bir hayat başlayacaktır. Bebek doğacağını ve onun için çok iyi bir yer olan anne karnından ayrılacağını bilseydi, bu ona ölüm gibi gelebilirdi ve en ufak bir fikrinin olmadığı dünyaya gitmekten korkardı. Bizler de gözümüzü bu güzel dünyaya açtık ve sonrasında ne olacağını bilmiyoruz.

Ölüm karşısında insanoğlu her zaman ürküntü duymuş, ona bir anlam vermeye çalışmıştır. Ölüm, kavranması ve benimsenmesi çok zor bir gerçektir (Yörükoğlu, 2014). Ölümden sonra olacakları, ölüm hadisesinin acı vereceğini ve var olmanın sona erip yok olacağını düşünme gibi sebeplerle insanlar ölümden korkmaktadırlar (Tarhan ve Arı İnci, 2009). Ölüm korkusu, doğal ve evrensel bir korkudur. Genelde insanlar yakınları ölmedikçe, kendileri veya yakınları hastalanmadıkça, yaralanmadıkça, herhangi bir tehlike ya da tehditle karşılaşmadıkça ölümü hatırlamasalar ve kendilerini güvende hissetseler de, her insan az ya da çok ölümden korkabilmektedir. (Mehmedoğlu, 2009).

Bazen çocuklarda da güven duygusunun zayıflamasıyla ölüm korkusu gelişebilmektedir. Bu durumda, çocuğa güven verilmeli, mutlu olabileceği etkinliklere yönlendirilmeli, gösterdiği gelişimlere uygun övgülerde bulunulmalı ve çocuğun aktif olması sağlanmalıdır (Topbaş, 2014). Bazen de çocuklar depresyon, fırtına gibi tabiat olayları nedeniyle ölümden korkabilmektedirler. Olay gerçekleşmekte ise çocuğun yanında olup ona güven verilmelidir. Daha sonrasında çocukla birlikte araştırma yapılarak konu hakkında bilgi edinmesi sağlanmalı, tabiat olayı oyunlaştırılarak çocuğun eğlenerek korkusunu atlatmasına yardımcı olunmalıdır (Stiefenhofer, 2003).

Çocuklarla ölüm hakkında konuşurken dikkat edilmesi gereken önemli bir kural, mecâzi konuşmamaktır, çünkü çocuklar genelde açıklamaları söylendiği şekliyle anlamaktadırlar. Örneğin büyükannesinin 'uyuduğu ve bir daha uyanmayacağı' söylenen bir çocuk kendisi uyuduğunda da bir daha uyanamayacağından korkabilmektedir (Elkind, 1977). Çocuk, ölümü uykuya benzetiyor olabilir ama yetişkin bu şekilde bir benzetme ya da karşılaştırma yapmamalıdır. Böyle bir durumda, uykuda huzursuz olabilir, rahatsız edici rüyalar görebilir, sık sık uyanıp anne babalarının yaşayıp yaşamadığını kontrol etmek ve onların yanında yatmak isteyebilirler (Rogge, 2001). Ayrıca uyuyan kişiler her zaman uyandığı ve uyku geçici bir durum olduğu için, ölen kişinin de kalkıp geleceği düşünülebilmekte ve çocuk boş bir beklenti içine girebilmektedir (Willis, 2002).

Benzer şekilde 'O uzun bir seyahate çıktı.' şeklinde açıklama yapmak da uygun değildir, çünkü çocuklarda terk edilmişlik duygusuna yol açabilmektedir. Çocuğa güvende hissetmesi için söylenebilen 'yaşlı insanların öldüğü' açıklaması da, genç bir insan veya bir çocuk öldüğünde, çocuğun şaşırmasına ve kendisine doğru bilgi verilmediğini düşünerek güven duygusunun olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir (Yıldız, 2004). Genç bir kişi öldüğünde, "O iyi biri olduğu için Allah onu yanına erken aldı." şeklinde açıklama yapmak da iyilikle, genç yaşta ölmek arasında yanlış bir ilişki kurulmasına neden olmaktadır. (Köylü, 2004). Ayrıca, "Tanrı, babanı sevdiği için yanına aldı." şeklinde bir açıklama yapıldığında çocuk tanrıdan korkup nefret edebilmekte, hem de iyi biri olmayı ölümle ilişkilendirebilmektedir. "Büyükannen öldü, çünkü hastaydı." gibi bir açıklama ise çocuğun hastalıklardan çok korkmasına sebep olabilmektedir, çünkü olağan bir çocukluk hastalığıyla ölümcül bir hastalığın farkını ayırt edememektedirler (Grollman, 1967; akt. Goodwin ve Davidson, 1991). Ölüm ihtimali yüksek olan bir aile bireyi için çocuktan sürekli dua etmesini istemek, "Çok dua et de, büyükbaban iyileşsin." gibi isteklerde bulunmak, o kişi öldüğünde çocukta kızgınlık ve suçluluk gibi olumsuz duygular oluşmasına neden olabilmektedir. Çocuk yeterince dua edemediği için suçluluk veya dua ettiği halde ölüm gerçekleştiği için kızgınlık duyabilmektedir, ya da diğerlerinin yeterince dua etmediğini düşünerek öfkesini diğer aile bireylerine de yöneltebilmektedir (Karns, 2002).

Çocukların ölüm korkuları yalnız kalmakla da ilişkilidir. "Beni üzersen hastalanır, ölürüm, annesiz kalırsın!" diyen bir anne, çocuktaki bu korkuyu pekiştirmiş olmaktadır. Çocuk, sevdiklerinin ölümünü de kendisine yönelmiş bir ceza olarak düşünmeye başlamaktadır (Yörükoğlu, 2014). Çocuklar, yakınlarını kaybettiklerinde kendilerini suçlamaya meyillidir. Çocuk; anne babasının sözünü dinlemediğini, arkadaşlarıyla iyi geçinmeyip kavga ettiğini veya başarısız bir öğrenci olduğunu düşünerek kendisini sorumlu tutabilmektedir (Köylü, 2004). "Sen beni öldüreceksin!" diyen bir anne gerçekten öldüğünde çocuk annesinin bu sözünü hatırlayarak, annesinin ölümüne neden olduğunu düşünebilmektedir. Benzer şekilde kardeşine kızdığı zaman "Ölsün de kurtulayım" gibi bir söz söyleyen çocuk, kardeşi gerçekten öldüğünde, bu sözü nedeniyle öldüğünü düşünüp kendini suçlayabilmektedir (Yıldız, 2004).

2.4.1. Çocukların Ölüm Kavramını Algılamalarının İncelenmesi

Çocuklukta duygusal ve karmaşık kavramlardan biri olan ölümün farklı yaşlarda nasıl anlaşıldığı ve ölüm kavramının nasıl olgunlaştığı psikanalitik kuram, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı ve daha yeni olan sezgisel (intuitive) kuram bakış açılarıyla araştırılmıştır. Psikanalitik kurama göre yapılan araştırmalarla çocuğun ölüm kavramı, ölüme karşı olan duygusal tepkileriyle incelenmiştir. Piaget yaklaşımıyla yapılan araştırmalarda da çocuğun bilişsel gelişimine göre ölüm kavramını nasıl anladığı araştırılmıştır. Daha yeni olan sezgisel kurama göre ise biyoloji alanındaki bilgileriyle sezgisel olarak ölüm kavramını anlaması incelenmiştir (Slaughter ve Griffiths, 2007).

Çocuklar ölümü daha çok insan davranışlarıyla anlamaya çalışmaktadırlar. Ölümün sadece hasta veya yaşlı olan insanların başına geldiğini ve sağlıklı yaşayarak ya da ölüme neden olan durumları engelleyerek ölümden kaçılabileceğini düşünmektedirler. Ölümün sebebi olarak silah ya da hastalık gibi içsel ve dışsal etkenleri görmektedirler. Ölümü yaşamın cennetteki ya da mezardaki farklı bir biçimi olarak görmektedirler. Ölümlerin hâlâ havaya, suya, yiyeceklere ihtiyaçları olduğunu, düşünebileceklerini, görebileceklerini ve duyabileceklerini düşünmektedirler. İlk araştırmalarda bu gelişimsel olarak olgunlaşmamış ölüm kavramı açık uçlu görüşmelerle belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise karmaşık bir kavram olarak ölümün tam olarak anlaşılması için gerekli bazı alt kavramlar tanımlanmış ve çocukların bunları anlayıp anlamadıklarına göre analizler yapılmıştır (Slaughter ve Griffiths, 2007).

2.4.1.1. Psikanalitik Yaklaşım Göre Ölüm Kavramının Gelişimi

Çocuğun ölümü anlayışını ilk inceleyen araştırmacılar, psikanalitik bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Bu çalışmalar öncelikle betimseldir ve çocukların ölümle ilgili bilgilerini serbest bir şekilde açıklamalarını desteklemek amacıyla hikâye anlatma ve resim yapma gibi açık uçlu görüşme teknikleri kullanılmıştır. Psikanalitik yaklaşımla çalışan araştırmacılar, çocukların ölüme karşı gösterdikleri duygusal tepkilere ve ölüm kavramı gelişimlerine odaklanmışlardır. Bu çalışmalardan iki şey anlaşılmıştır: Birincisi, çocukların ölümü duygusal bir olay olarak gördükleri ve ölümdaki doğal ayrılık nedeniyle üzüntü, kaygı ve korku gibi duygusal tepkiler gösterdikleridir. Bu duygular yetişkinlerin hissettiklerine benzerdir. İkincisi ise, çocukların ölüm kavramını anlayışlarının, yetişkinlerinkinden oldukça farklı olduğu ve belki de bu farklılık nedeniyle çocuğun duygusal tepkilerinin daha yoğun olduğudur (Slaughter, 2005).

On yaşından küçük çocukların, ölümü cennet ya da mezarlık gibi uzak bir yere gitme olarak gördükleri ve orada ölümlerin hayata devam ettiklerini düşündükleri bulunmuştur. Çocukların ölen kişilerin bir daha geri dönemediğini anladıkları ancak bunun sebebi olarak cennetin çok uzak olması ya da tabutun çok sıkı kapatılması gibi düşünceleri olduğu görülmüştür. Bazı çocuklar da ölümü uyanılmayan kalıcı bir uyku olarak

tanımlamışlardır. Çocukların ölümün nedeni olarak bir canavarın insanların ölmesine sebep olduğunu düşündükleri anlaşılmıştır. Bazı çocuklar da ölümün yapılan kötülükler için bir ceza olduğunu söylemişlerdir. Psikanalitik araştırmacılar, çocukların ölümü anlama kapasitelerinin zihinsel ve duygusal olarak olgun olmamaları nedeniyle sınırlandığı sonucuna ulaşmışlardır (Slaughter, 2005).

2.4.1.2. Bilişsel Gelişim Yaklaşımına Göre Ölüm Kavramının Gelişimi

Çocukların ölüm kavramını anlayışlarıyla ilgili ikinci araştırma akımı, Piaget bakış açılı çalışmalar olmuştur. Bu araştırmalarda çocukların duygusal anlayışlarından çok bilişsel gelişimlerine odaklanılmıştır ve Piaget'nin bilişsel gelişim dönemlerinin özelliklerini gösteren diğer bilişsel becerilerin gelişimiyle bağlantı kurularak ölüm kavramının gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bakış açısıyla, çocukların ölüm kavramını anlayışlarını değerlendirebilmek için yöntemler geliştirilmiştir. Araştırmacılar kavramın karmaşıklığını görerek çocukların ölüm kavramını anlayabilme ve ölümün farklı özellikleriyle ilgili sorulara doğru cevap verme kapasitelerini değerlendirebilmek için ölüm kavramının alt bileşenlerini tanımlamışlardır (Slaughter, 2005).

Piaget yaklaşımli araştırmalarda çocukların ölüm kavramını anlayışları bilişsel gelişim özellikleriyle de ilişkilendirilmiştir. Küçük çocukların anlayışı benmerkezci ve animistik iken büyük çocukların kavramları daha tutarlı ve mantıklı görülmüştür.

- İşlem Öncesi Dönemde (*Preoperational*), çocuklar ölümün geçici veya geri döndürülebilir bir durum olduğunu düşünmekte ve ölümü hareketsiz durmak veya gözlerin kapalı olması gibi somut davranışlarla tanımlamaktadırlar.
- Somut İşlemler Döneminde (*Concrete Operational*), çocuklar tüm canlı şeylerin öleceğini ve ölümün geri dönülmez olduğunu anlamalarına rağmen, ölümün içsel olduğunu ve yaşam döngüsünün doğal bir parçası olduğunu anlamayarak ölümü silah veya kaza gibi dışsal somut nedenlere bağlamaktadırlar.
- Son aşama olan Soyut İşlemler Döneminde (*Formal Operational*), çocuklar yetişkin bakış açısıyla ölümü anlamaktadırlar. Yani ölümün kaçınılmaz olduğunu, evrensel olarak tüm canlıların yaşamının son aşaması olduğunu ve bedensel işlevin sonlanmasıyla gerçekleştiğini kavramaktadırlar. Bu bakış açısı Soyut İşlemler Döneminde kazanılmaktadır, çünkü soyuttur ve biyolojik bilgiye de sahip olmayı gerektirmektedir (Slaughter, 2005).

Mehmedoğlu'nun (2009) Piaget'den aktardığına göre, Piaget zihinsel yapılanmanın başlangıcında ölüm sorularının çokluğuna dikkat çekmiş ve bunu şöyle açıklamıştır: Çocuk, olayların açıklanmasında tesadüflerin olabileceğini düşünemez. Bunun için her şeye bir sebep bulmaya çalışır. Çocuk, her şeyin her şeye bağlanabileceğini düşünür. Çünkü çocuğun düşünce yapısında fizikî ve mantıkî gereklilikler bulunmamaktadır. Çocuk olayları rastgele birleştirir ve üst üste yığar. Bu sebeple çocuğun ölümle ilgili

soruları, yetişkinlere çok garip gelebilir. Öldürme eyleminin de bir yaparı olduğunu kabul eder ve bunu neden yaptığını öğrenmeye çalışır. Ölüm, çocuk tarafından diğer olaylardan farklı, esrarengiz bir olay olarak algılanır. Çocuk, sorularıyla bu durumu çözümlene ve sorun halinden kurtarma çabasındadır.

Ölüm kavramı konusunda yapılmış çok sayıdaki araştırmanın sonuçları kafa karıştırıcı olabilmektedir. Bunun iki ana sebebi bulunmaktadır: Birincisi, ölüm kavramının çeşitli özellikleri için farklı isim ve tanımlamalar kullanılmış olmasıdır. İkincisi de, bu özellikleri ölçmek için standartlaşmış, güvenilir ve geçerli ölçeklerin bulunmamasıdır (Speece, 1995).

Farklı araştırmacılar, bazen birbirine benzeyen pek çok kavram tanımlamış olsalar da araştırmacıların büyük çoğunluğu beş ana kavramın ölümün anlaşılmasında önemli olduğunu belirtmişlerdir, kazanımları 5 ile 10 yaş arasında gerçekleşen bu kavramlar şunlardır (Slaughter ve Griffiths, 2007):

- **Kaçınılmazlık (*Inevitability*):** Canlıların nihayetinde öleceğini anlamaktır.
- **Evensellik (*Universality*) veya Uygulanabilirlik (*Applicability*):** Her canlının öleceğini anlamaktır.
- **Geridönülmezlik (*Irreversibility*) veya Kesinlik (*Finality*):** Ölülerin hayata geri dönemeyeceğini anlamaktır.
- **Sonlanma (*Cessation*) veya İşlevselsizlik (*Non-functionality*):** Ölümle birlikte bedensel işlevlerin (yürüme, yeme, içme, görme, işitme, düşünme ve benzeri) sonlandığını anlamaktır.
- **Nedensellik (*Causality*):** Ölümün, bedenin yaşamsal işlevinin bozulmasından (organların çalışmaması) kaynaklandığını anlamaktır.

Ölümün alt bileşenleri olarak özellikle bu beş kavram önemli görülse de farklı araştırmacılar daha pek çok kavram tanımlamışlardır. Bazen sadece üç-dört kavramın dikkate alındığı, bazen de on farklı kavramın tanımlandığı görülmektedir. Diğer kavramlardan bazıları da şunlardır:

- **Öngörülemezlik (*Unpredictability*):** Ölümün ne zaman gerçekleşeceğini bilinemeyeceğini anlamaktır.
- **Kişisel Ölümlülük (*Personal Mortality*):** Kendinin de öleceğini anlamaktır.
- **Yaşlanma (*Old Age*):** Yaşam döngüsünü anlamaktır.

Yetişkinler ölümün biyolojik bir olay olduğunu, bütün canlıların başına geldiğini, yaşam döngüsündeki son aşama olduğunu, kaçınılmaz ve geri dönülmez olduğunu ve bedenin yaşamsal işlevinin durmasından kaynaklandığını anlamaktadırlar (Slaughter, 2005).

Genelde ilk önce 5-6 yaşlarında ölümün alt bileşenlerinden 'Geridönülmezlik' (Irreversibility) kavramı kazanılmakta, yani ölenlerin yaşamaya geri dönemeyeceği anlaşılmaktadır. Daha sonra da 'Uygulanabilirlik' (Applicability), 'Kaçınılmazlık' (Inevitability) ve 'Sonlanma' (Cessation) kavramlarının kazanılmasıyla, çocuklar ölümün kaçınılmaz olarak herkesin başına geleceğini ve ölümlerle birlikte bedensel işlevlerin durduğunu anlamaktadırlar. Son olarak, 'Nedensellik' (Causality) kavramı kazanılarak ölümün, bedenin yaşamsal işlevinin bozulmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ölüm kavramının tüm alt bileşenleriyle anlaşılması "Ölüm Kavramının Olgunlaşması" olarak tanımlanmaktadır. 7-10 yaşları arasında bütün alt kavramlar kazanılmaktadır ve çocuklar, ölümün bedendeki yaşamsal işlevin geri dönülemez şekilde bozulmasından kaynaklanan ve bütün canlıların başına kaçınılmaz olarak gelen biyolojik bir olay olduğunu anlamaktadırlar. Ölüm anlayışının olgunlaşmasının, yaşam gibi diğer biyolojik kavramlarla ve yaşam döngüsünün bir parçası olarak anlaşılmasıyla ilişkisi olduğu görülmüştür (Slaughter ve Griffiths, 2007).

Araştırmalarda çocukların ölüm kavramlarının gelişiminde bireysel farklılıkların etkisiyle ilgili bulgular da görülmektedir. Ölümle ilgili doğrudan kişisel deneyimi olan çocukların ölümün evrensellik alt bileşenini anlayışlarının daha gelişmiş olduğu bulunmuştur. Ağır hastalık geçiren ve uzun süre hastanede kalan çocukların ölümün geridönülmezlik, sonlanma veya nedensellik bileşenlerini daha önce kavradıkları, ölümün biyolojik doğasını nispeten daha erken anladıkları görülmüştür. Ayrıca, bir araştırmada çok dindar olan çocukların ölümün geridönülmezlik bileşenini yaşitları kadar doğru şekilde anlamadıkları düşünülmüştür. Ek olarak, kaygı düzeyi yüksek çocukların ölümün evrenselliği bileşenini daha çok reddettikleri bulunmuştur. Sonuç olarak, sosyokültürel özelliklerin ölüm kavramını anlayışı etkileyebildiği görülsede bilişsel gelişimin etkisinin çok daha güçlü olduğu değerlendirilmiştir (Slaughter, 2005).

Çocukların sahip oldukları biyolojik bilgiler ile ölüm kavramını bilişsel olarak doğru anlamaları arasındaki ilişkiyi araştıran ve ölümü biyolojik bir kavram olarak ele alan çalışmalardan yola çıkılarak, Sezgisel (Intuitive) Kuram adında bir yaklaşım tanımlanmıştır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar kalbin sevgi için, midenin yemek için olduğunu söyleseler de yaşları arttıkça çocuklar bedenin ve organların yaşam amacıyla organize olmuş olduğunu kavramaya başlamaktadırlar. Çocukların biyolojik dünya hakkındaki düşünme biçimlerindeki bu önemli değişimin, ölüm kavramının çocuklukta nasıl anlaşıldığı konusunda daha derin bir bakış açısı sağladığı öne sürülmüştür. Biyolojik yaşam kavramının, çocuğun ölüm kavramını algılayışında da değişikliğe sebep olduğu bulunmuştur. Böylece, çocuk ölümle ilgili uykuya benzetme veya uzağa gitme gibi yanlış anlamalardan uzaklaşarak ölümü de biyolojik bir kavram olarak algılamaya başlamaktadır. Çocuklar bedeni 'yaşam makinesi' gibi gördüklerinde, bedendeki herhangi bir önemli hata sonucu yaşamın sona ereceğini, yani ölümün gerçekleşeceğini kavramaktadırlar (Slaughter ve Griffiths, 2007).

Slaughter ve arkadaşlarının (1999; akt. Slaughter ve Griffiths, 2007) çalışmasında, 4-5 yaşındaki çocuklara insan bedeni ve işlevleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorulara yaşam kavramıyla ilgili biyolojik bilgiler içeren cevaplar veren çocukların, ölüm kavramının çeşitli alt bileşenlerini de daha iyi kavradıkları görülmüştür. Yaşam kavramını biyolojik olarak anlamalarıyla ölüm kavramını daha iyi anlamaları arasında ilişki bulunmuştur. Diğer çocuklar ise, ölümü sadece yaşlı ve hasta insanların başına gelen bir şey olarak görmekte ya da ölümün zehir veya silah gibi dışsal etkenler sebebiyle oluşabileceğini ve ölenlerin yaşama dönebileceğini, yiyip içtiklerini ve havaya ihtiyaçları olduğunu düşünmektedirler. Slaughter ile Lyons'un (2003) yapmış oldukları ikinci bir araştırmada, 3-5 yaşındaki çocuklara iki hafta boyunca yaşam ve bedenin işlevleri hakkında biyolojik bilgiler öğretildikten sonra, çocukların ölümle ilgili kavramlarının da geliştiği ve nispeten kısa bir süre içinde daha olgun bir anlayışa sahip oldukları görülmüştür.

Callanan (2014), çocukların ölüm kavramını anlamalarıyla ilgili olarak yapılmış çalışmalarda, ölüm kavramının anlaşılmasında sadece bilişsel gelişimin etkisine odaklanılmış olmasıyla ilgili bazı eleştirel görüşlerini paylaşmıştır. Çocuklarda ölüm kavramının araştırılmasıyla ilgili olarak sosyokültürel yaklaşımın değerine ve çocuğun bir bütün olarak ele alınmasının önemine vurgu yapmıştır. Çocukların büyüklerin konuşmalarına kulak kabartarak pek çok şey öğrendikleri ve çocukların, ebeveynlerin tahmin ettiklerinden daha çok konuşmaya kulak misafiri oldukları belirtilmiştir. Özellikle de bir konunun çocuklara uygun olmadığı, çocukların o konuyu bilmemesi ve konuşmaması gerektiği düşünüldüğünde, çocukların ipuçlarını yakalayarak, o konuya karşı daha çok ilgi duydukları, bu nedenle ebeveynlerin kaçış yöntemleri kullanmasının, çocukların o konuyu görmezden gelmesine değil, kendilerinden saklanan şeyi daha da çok merak etmelerine neden olacağı açıklanmıştır.

Callanan (2014) tarafından değinilen diğer bir konu ise, çocukların ölümü anlayışları ile ilgili yapılan araştırmalarda 'dinden kaçınılması'dır. Bilişsel gelişim psikolojisinde, çocukların pek çok konu hakkındaki düşüncelerini etkileyebilen önemli bir değişken olan dinî deneyimlerin önemli bir unsur olabileceğinin dikkate alınmadığı, hatta bazı çalışmalarda çocukların dinî inançlarına göre verdikleri cevapların, kavramların bilişsel açıdan yanlış anlaşılması şeklinde değerlendirildiği görülmektedir. Yetişkinlerle yapılan görüşmelerde dinî görüşler dikkate alınırken, çocuklara da sadece bilişsel gelişim açısından değil, bütünsel olarak yaklaşılması gerektiği öne sürülmüştür. Son olarak, kültürel karşılaştırmaların muhtemel zorluklarına değinilmiştir. Farklı kültürler arasında karşılaştırma yaparken dikkat edilmesi gereken pek çok özellik bulunabileceğine, sorulan bir sorunun çağrıştırdıklarının kültürden kültüre değişebileceğine ve ölümle ilgili pek çok konunun kültürler arasında farklılık gösterebileceği için ölüme ve ölüm sonrasına ilişkin farklı bakış açıları bulunduğu dikkate çekilmiştir. Avrupa ve Amerika normlarının standart olarak görülmemesi ve her kültürün kendi özellikleriyle değerlendirilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Ölüm, insan hayatındaki kaçınılmaz bir gerçektir. Çocuklara ölümle ilgili bilgi verilmesinin gerekliliği de göz ardı edilemez ve soruları ciddi cevapları hak etmektedir. Çocuğun zihninde canlanan ölüm kavramıyla ilgili soruları cevaplama amacıyla, hem dini olmayan kaynaklı açıklamalar, hem de dini kaynaklı açıklamalar yapılmaktadır (Puolimatka ve Solasaari, 2006).

Çocuklarda bedensel olmayan süreklilikle ilgili (cennete gitmek gibi) cevaplar yaygındır. Ebeveynlerin de ölümden sonra bedensel olmayan süreklilikle ilgili çeşitli inanışlara sahip oldukları bilinmektedir. Bu çeşit inançların varlığı şaşırtıcı değildir, ancak bu tür cevapların araştırmalarda yapılan görüşmelerde ölümle ilgili olarak özellikle fiziksel bedenle alakalı olduğu belirtilen sorulara da verilmiş olması şaşırtıcıdır. Bedensel olmayan süreklilik kavramıyla ilişkili yorumlara geridönülmezlik ve işlevsizlik gibi kavramların araştırılmasında da rastlanmaktadır. Bu cevaplar, genelde geridönülmezlik ve işlevsizlik kavramlarının daha az anlaşılmasıyla bağlanarak değerlendirilmiştir. Bunun sebebi, çocukların ölüm kavramının araştırılmasında biyolojik ve bilimsel bakış açısının temel alınmış olmasıdır. Daha doğru bir değerlendirme yapılabilmesi için, ölüm kavramının ayrı bir bileşeni olarak 'Bedensel olmayan süreklilik' (Noncorporeal Continuation) kavramı önerilmiştir. Bedensel olmayan süreklilik, fiziksel beden ölümünden sonra bireysel varlığın devam etmesidir. Örneğin, yeni bir bedende canlanma, cennete gitme ve benzeri cevaplar bu kavramla ilgilidir (Speece, 1995).

2.4.2. Türkiye'de Çocukların Ölüm Kavramını Algılamalarıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Akpınar (1988), yüksek lisans tezi araştırmasında dokuz yaş ilköğretim çocuklarından 113 katılımcıyla yaptığı çalışmada ölüm kavramının algılanmasındaki çeşitli etkenleri incelemiştir. Cinsiyetin herhangi bir etkisi olmadığı görülürken, alt sosyoekonomik düzeydeki çocukların orta ve üst düzeydekilere göre, ölümün alt kavramlarından evrensellik kavramını daha doğru şekilde anladıkları bulunmuştur. Bu farkın, orta ve üst sosyoekonomik düzeydeki ailelerde ebeveynlerin daha korumacı tutuma sahip olmalarıyla ilgili olabileceği düşünülmüştür.

Bayer'in (1989) "Sağlıklı ve Kronik Hastalığı Olan Çocukların Ölüm Kavramları" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında, hasta çocuklardan oluşan grup ve kontrol grubu arasında genel olarak çocukların ölüm kavramını algılamaları açısından fark bulunamamıştır. Hasta ve kontrol grubundaki çocukların yaşı, onların ölüm kavramlarında en çok 'sona erme', 'kaçınılmazlık', 'yaşlanma' alt kavramlarını etkilemiştir. Çocukların cinsiyeti ise ölüm kavramlarını etkilememiştir. 'Geridönülmezlik', 'nedensellik' kavramları açısından ise, hasta çocuklardan oluşan grup ile kontrol grubu arasında yaşlarına veya cinsiyetlerine göre hiçbir fark bulunamamıştır. Soyut düşünce düzeyinin sağlıklı çocuklarda ölüm kavramını etkilediği görülmüştür.

Uzun süreli bir hastalığın varlığı hasta çocukların, özellikle büyük hasta erkeklerin ölümün kaçınılmaz bir olgu olduğuna dair algılamalarını etkilediği görülmüştür.

Çetin'in (1991) "6-12 yaşları Arasındaki Çocuklarda Allah Kavramının Gelişimi" adlı doktora tezi araştırmasında da bir soyut kavram olan 'Allah' kavramının çocuktaki gelişiminin Piaget'nin bilişsel gelişim aşamalarıyla uyumlu olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Salih Kerem Çabuk'un (2006) "İlköğretim Öğrencilerinde Allah İnancı" adlı yüksek lisans tez çalışmasında da 'Allah' kavramının algılanmasının diğer soyut kavramların algılanmasıyla benzer şekilde zihinsel gelişimle paralel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çiğdem Yıldıoğan'ın (2012) "7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında da yine bir soyut kavram olan 'Allah' kavramının çocuktaki gelişiminin Piaget'nin bilişsel gelişim aşamalarıyla uyumlu olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar da başka bir soyut kavram olan 'ölüm' ile ilgili araştırmalarda ulaşılan sonuçlarla benzerdir.

Mehmedoğlu'nun (2009) "Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi" adlı kitabında yer verdiği yüksek lisans tezi araştırmasına (1993) katılan annelerin %93,18'i 5-6 yaşındaki çocuklarının ölümle ilgili soru sorduklarını söylemişlerdir. Ölümle ilgili olarak çocukların en çok sordukları sorular, ölen kişinin niçin öldüğü, nereye gittiği, yeniden görülüp görülemeyeceği, yemek yiyip yemediği, duyup duymadığı, nerede yatacağı, ölene ne yapılacağı, sevdiklerinin ne zaman ölecekleri, çocuğun kendisinin ölüp ölmeyeceğidir. Az da olsa kendi ölümünden endişelenen çocukların bulunduğu görülmüştür. Bu da kendi ölümünden endişelenmenin 4-5 yaşlarında başladığını öne süren görüşlere uygun bulunmuştur. Araştırmadaki çocukların yalnız %4,54'ü kendisinin de ölüp ölmeyeceğini merak etme aşamasının başlangıcında olduğu tespit edilmiştir. Annelerine sordukları soruların tümüne bakarak 5-6 yaş grubu çocuklarda ölümün şu şekilde algılandığı görülmüştür: Ölüm sebebi ne olursa olsun, Allah tarafından gerçekleştirilen uyku ya da baygınlığa benzer bir olaydır. Ölenler toprağın altında nefes alabilir, bir şeyler yiyip içebilir, dünyada olanları duyabilir ve belki bir gün geri dönebilir. Ayrıca, ölüm ile hastalık ve ölüm ile yaşlılık arasındaki ilişkilerin farkına varılabilse de doktorların bütün hastaları iyileştirebileceği düşüncesinin mevcut olduğu bulunmuştur.

Gür, (1998) "Beş ve Yedi Yaşındaki Çocukların Canlı-Cansız Kavramlarını Algılamaları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında, örneklem grubundaki çocukların canlı ve cansız kavramlarını algılamalarında yaşın genelde etkili bir faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, cinsiyetin sadece bitkilerde; nesnenin canlı mı cansız mı olduğuna, neden canlı veya cansız olduğuna, nesnenin canının yanıp yanmadığına ve nesnenin mutlu olabildiği, üzülebildiği veya mutlu olamadığına, üzülemediğine ilişkin çocuklar tarafından yapılan değerlendirmeler üzerinde etkili bir faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sinem Gül Aksu, (2013) "5-6 Yaş Çocuklarının Canlı-Cansız Kavramları Edinimine Duyu Temelli Eğitim Programının Etkisi" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında, duyu temelli eğitim yaklaşımı temel

alınarak hazırlanmış bir eğitim programının çocuğun canlı-cansız kavramı edinimleri üzerine etkili olduğunu bulmuştur. Araştırmayla bu kavramların verilecek uygun bir eğitim programıyla okul öncesi dönemde de kazandırılabilceği görülmüştür. Ünsal Umdü Topsakal'ın (2013) "İlk ve Ortaokul Öğrencilerinin (4 ve 5. Sınıf) Zihnindeki Canlı ve Cansız Kavramına Cinsiyetin Etkisi" adlı araştırmasında çocukların dünyasında şekillenen canlı ve cansız kavramlarının cinsiyete göre değişkenlik gösterip göstermediğini tespiti amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda ilkokul 4. ve ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin zihnindeki canlı ve cansız kavramı ile cinsiyet arasında genel olarak bir ilişki bulunamamıştır. Çocuklara "Canlıların özelliği dendiğinde aklına ilk gelen nedir?" diye sorulduğunda en çok "Hareket edebilmesi" ve "Nefes alıp verebilmesi" cevapları verilmiştir. "Cansızların özelliği dendiğinde aklına ilk gelen nedir?" sorusuna ise en çok "Hareket Edememesi" cevabı verilmiştir; "Yemek yiyememesi, su içememesi, büyümemesi" de diğer cevaplardan bazılarıdır.

Erden'in 1999'da yayınlanmış olan "Çocuklarda Ölüm Kavramının Gelişimi ve İntihar Girişimleri" adlı araştırmasında, çocukların ölümü anlamaları ve bu anlayışların intihar girişimleri ya da cana kıyma davranışları ile ilişkisini araştırmak amacıyla, çocukların ölüm kavramını kazanmalarına ilişkin gelişimsel süreçleri araştıran yayınlar gözden geçirilmiştir. Yayınlar çocukların ölümü anlamalarına ilişkin benzer bulgular ve ayırdıkları noktalar göz önüne alınarak incelenmiştir. Araştırmaların sonuçlarına göre, çocukların ölümü anlama süreçleri gelişimsel bir sıra izlemektedir. Birçok yayın, çocukların ancak 9 yaşına ulaştıklarında ölümü gerçek anlamıyla kavrayabildiklerini göstermektedir.

Erden'in 2002 yılında yayınlanmış olan "Ölüm Sürecinde Olan Çocuk: Ölümü ve Kabul ve Tedavi Sürecinde Etkili Yardım" adlı makalesinde ölüm sürecindeki çocuklara ve ailelere bakım sağlarken göz önünde bulundurulması gereken ve yardımcı olabilecek bilgiler derlenmiştir. Ölümcül hastalığı olan çocuklarda, özellikle hastalığın terminal dönemlerinde çocuğun dayanma gücünü aşan ağrı ve acılar yaşandığı, diğer yandan yaklaşan ölüm nedeniyle yaşanan kaygı ve üzüntülerin, çocuk ve ailesinin başa çıkması gereken yoğun duygular olduğu belirtilmiştir. Tedavi ve hastalığa ilişkin belirsizliklerin, bilgi vermeksizin yapılan girişimlerin, çocukları duygusal olarak örselediğine dikkat çekilmiştir. Çocuklara ve ailelerine gerekli bilgilerin zamanında verilmesinin ihmal edilmemesi, destekleyici bir ilişki kurulması ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik girişimlerde bulunulması gerektiği vurgulanmıştır. Hastalığın tedavisiyle ilgilenen ekibin, ailenin ve çocuğun gereksinimlerini doğru tanıması, onları yalnızlık, çaresizlik ve acı içinde bırakmamaya özen göstererek yaklaşım göstermesi gerektiği belirtilmiştir.

Yıldız'ın 2004 yılında yayınlanmış olan "Çocuk, Ölüm ve Kayıp" adlı makalesinde çocuğun farklı yaş dönemlerine göre ölümü algılaması, çocuğun ölüm hakkındaki sorularına nasıl uygun şekilde cevap verilebileceği, ebeveynini kaybeden çocukların

farklı yaş dönemlerine göre yaşadıkları durumlar, kayıp yaşayan çocuğa nasıl yaklaşılacağı ve nasıl yardım edilebileceği gibi bilgiler derlenmiştir.

Köylü'nün 2004 yılında yayınlanmış olan, "Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve Ölüm Eğitimi" adlı makalesinde ölüm kavramının çocuklar tarafından algılanmasındaki değişkenlere yer verilmiştir ve bunların arasında en önemlisi olarak çocuğun bilişsel ve duygusal gelişimi vurgulanmıştır. Ayrıca ölüm eğitiminin yararlarıyla ve ölüm eğitimi yöntemleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Dülgerler, Engin ve Çam'ın 2005 yılında yayınlanmış olan "Çocuklarda Ölüm Kavramı ve Yas Sürecinde Psikiyatri Hemşiresinin Rolü" adlı makalelerinde, çocukların ölüm karşısında tepkileri ve yas süreciyle ilgili psikiyatri hemşiresinin rolü tartışılmıştır. Çocukların ölümü anlama yetilerinin gelişiminin, genel bilişsel gelişimlerine bağlı olmakla birlikte aynı zamanda çocuğun ölüm olayıyla ilgili yaşantılarını da yansıttığı; kayıp ve yas sürecini yaşayan çocuğa yönelik hemşirelik bakım hizmetlerinin ise çocuğun temel gereksinimleri, günlük yaşam aktiviteleri ve çocuk ruh sağlığı ve hastalıklarına yönelik hemşirelik uygulama standartlarına uygun olarak bağımsızlığı artırıcı, işlevselliği sürdürücü, güvenliği sağlayıcı, tedavi edici ve komplikasyonları önleyici girişimleri içermekte olduğu belirtilmiştir.

Gezer'in (2006) "Soyut Kavramların Öğretiminde Hayvan Masalları" adlı yüksek lisans tezi araştırmasında hayvan masalları içeren çocuk kitapları soyut kavramların işlenmesi ve çocuklara aktarılması açısından incelenmiş ve bu kitapların soyut kavramları öğretmede katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmanın sonuçları, doğum ve ölüm gibi kavramların da soyut kavramlar olduğu dikkate alınarak ilgili bulunmuştur.

Koyuncu'nun (2008) "Okul Öncesi Çocukların Din Eğitiminde Annenin Rolü ve Karşılaştığı Güçlükler" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, araştırmaya katılan anneler, okul öncesi dönemdeki çocuklarının en çok sordukları konulardan birinin ölüm olduğunu söylemişlerdir. Annelerin %74,3'ü çocuklarının ölümle ilgili soru sorduğunu belirtmiştir. Ölümle ilgili olarak en çok sorulan soruların, "Niye öldü?", "Nasıl öldü?", "Niçin öleceğiz?", "Nereye gideceğiz?", "Ne zaman öleceğiz?", "Ben ne zaman öleceğim?", "Ölen kişi bizi görüyor mu?", "Ölünce seni göremem mi anne?", "Gömülünce bir daha çıkamaz mı?", "Öleni neden toprağın altına gömüyorlar?", "Orda nefes alacak mıyız?", "Ölünce cennete mi gideceğiz?", "Ölen kişi orda (mezarda) neden yatıyor?", "Orada bizi mi bekliyorlar?", "Biz ölünce bizi de dedeler mi gömecek?", "Ölenlerle görüşecek miyiz?" "Neden ölüm var?", "Siz ölünce ben ne yapacağım?" gibi sorular olduğu belirtilmiştir. Ölümle ilgili sorulara verilen dinî içerikli cevapların, Allah, cennet, cehennem, ahiret, melek gibi başka soyut kavramların kullanılmasına ve çocukların daha çok soru sormasına neden olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca, ölüm ve ölümle ilgili sorulara verilen cevaplarda ölümün nedeni olarak sıklıkla Allah'ın gösterilmesinin çocukta Allah'a karşı olumsuz duygular gelişmesine neden olabileceği belirtilmiştir.

Koytak'ın (2008) "7-11 Yaş Çocuklarda Ölüm Kavramı ve Kaygısı" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, 7-11 yaş grubundaki çocuklarda ölüm kavramının gelişimi ve ölüm kaygısı araştırılmıştır. Ebeveynlerin çocuklarıyla ölüm hakkında kurdukları iletişimin niteliği ile çocukların ölümü kavrayış düzeyleri ve yaşadıkları ölüm kaygısı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çocukların ölüm kavrayışları ve yaş arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çocuklarda ölüm kaygısının varlığı tespit edilmekle birlikte yaş ve ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Erdoğan ve Karaman'ın 2008 yılında yayınlanmış olan "Kronik ve Ölümcül Hastalığı Olan Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Sorunların Tanınması ve Yönetilmesi" adlı makalelerinde, kronik ve ölümcül hastalığı olan çocuk ve ergenlerde karşılaşılan ruhsal sorunların tanınması ve yönetilmesi ile ilgili literatür bilgilerinin gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çocukların yaş dönemlerine göre hastalık, hastaneye yatış ve ölüm kavramından ne anladığını belirleyebilecek bilişsel ve gelişimsel özellikleri ve tedavi ekibinin dikkat etmesi gereken konular incelenmiştir.

Sezer ve Savaş'ın 2009 yılında yayınlanmış olan "Gelişimsel Açından Ölüm Kavramı" adlı çalışmalarında, farklı bakış açılarından ölüm kavramının incelenmesi, gelişim döneminin özelliklerine göre bu kavramın algılanışı ve bu konuda yapılmış araştırmaların ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna ek olarak, bu çalışmanın kaybın birey üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma ve sağaltım çalışmalarına ışık tutabileceği düşünülmüştür. Farklı gelişim dönemlerinde ölümün bireye açıklanma biçiminin önemli olduğu, çünkü bireyin varlığının devamlılığını anlamasının, her gelişim döneminde en temel amacı olduğu gibi yok oluşunu kabul etmesinin de zor olduğu belirtilmiştir.

Türküz'ün (2009), "Okul Öncesi Dönemde Dinî Gelişim ve Eğitim" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, çocuklara "Ölüm nedir?", "Ölenlere ne olur?", "Nereye giderler, ne yapmazlar?", "Cennete kimler gider, neler olur orda?", "Herkes gider mi?", "Bunu nereden duydun, bir cennetin olduğunu nereden biliyorsun?" şeklinde sorular sorulmuştur. Çocuklar "Ölüm nedir?" sorusuna "Ölünce Allah'ın yanına alır.", "Cennete gitmek.", "İnsanın ömrü bitiyor.", "İnsanlar silahla vurulup öldürüyor sonra kaçıyor. Sonra da polisle onu aramaya başlıyor.", "Çok kötü bir şey.", "Kötü bir tane davranış, bir tane mahalleden biri ölmüştür.", "Cennete ya da cehenneme gitmek.", "Ölünce onu çok özlemek.", "Cennete gitmek çok güzel cehenneme gitmek çok kötü." gibi cevaplar vermişlerdir.

Aksu ve Okçay'ın 2010 yılında yayınlanmış olan "Yaşam Dönemlerine Göre Ölüm Algısı ve Hemşirelik Yaklaşımı" adlı makaleleri, ölümün farklı yaşam dönemlerinde algılanmasıyla ilgili bir derlemedir. Çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere ele alınmış gelişim dönemlerinde ölümü algılamanın özellikleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. "Okul öncesi çocukta ölümle ilgili belirgin bir kavram gelişmediğinden, onun için korkulacak tek şey, ana babasından ayrılma tehdididir. İlkokul çağında ve daha sonraki yıllarda ergen için ölüm, gelişmekte olan ilişkilerini ve kimlik gelişimini

engelleyecek bir durum olarak algılanır. Yetişkin için ölüm, kendisini zevk ve sorumluluktan alıkoyan, benliğine indirilen bir darbe ve haksızlık olarak görülür. Verimli bir yaşam geçiren yaşlılar ise ölümü, uzun bir yaşamın 'doğal sonu' olarak karşılar." Ayrıca hemşirelerin farklı yaşam dönemlerindeki hastalara yaklaşımının nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Sonuç olarak, "Ölmekte olan hastalar konusunda deneyimi artırmanın yanı sıra ölmekte olan hastaların bakımına yönelik olumlu davranışları artıracak müdahalelere sahip davranışların bir değerlendirmesinden oluşan ölüm eğitim programları hemşirelerin ölmekte olan hastalara ve onların ailelerine sundukları hizmete olumlu yönde bir etki yapabilir" önerisinde bulunulmuştur.

Ulçay'ın (2011) "İlköğretim Çağı Çocuk Resimlerinde Cennet ve Cehennem Tasavvuru" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, çocukların ölümle ilgili soyut kavramlardan olan 'cennet ve cehennem' çizimleri ile bilişsel gelişimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bunun yanında çizimlerde en çok ağırlık verilen öğeler ve bunların taşıdıkları manalar dikkate alınırken, cennet ve cehennem çizimlerine etki eden faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çocuk resimlerinde cennet ve cehennem tasavvuru gelişimi ile bilişsel gelişim arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte cennet ve cehennem tasavvuru gelişiminin cinsiyet ve yaş gibi bireysel, televizyon, gazete ve dergi gibi medyasal, aile, öğretmen ve yakın çevre gibi sosyal faktörlerden etkilendiği belirtilmiştir.

Yılmaz'ın (2011) "Çocukların Bilişsel ve Dinî Gelişiminde Ölüm Olgusu" adlı doktora tezi çalışmasında, çocukların bilişsel ve dinî gelişiminde ölüm olgusu teorik olarak incelenmiş ve alan araştırması yöntemi ile çocukların bilişsel ve dinî gelişim düzeyleri ile ölüm olgusu arasındaki ilişki düzeyinin tespiti amacıyla çocukların ölümü kavrama ve ölüm kaygısı düzeyleri yaş, cinsiyet, ölüm tecrübesi ve tanrı algısı gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak incelenmiştir. Ölüm kavramı ve alt kavramlarıyla ilgili bulgulara bakıldığında çocukların yaşla birlikte bilişsel gelişim düzeyleri yükseldikçe ölüm kavramının özelliklerini anlayışları bakımından ölüm kavramını anlama düzeylerinin de yükseldiği görülmüştür. Bu araştırmanın sonucunda çocukların bilişsel gelişim düzeyleri ile ölümü kavrayış düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Ayaydın'ın (2012) "Din Öğretiminde Soyut Kavramların Öğretilmesi" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, öğrencilerin ilgisini çeken soyut kavramların daha çok medya, çevre gibi kaynaklardan duydukları, merak ve korku unsuru kavramlar olduğu, soyut kavramlarla ilgili olarak bilgi edinme amaçlı sorular sormayı çok tercih etmedikleri, daha çok okulda bu konularda konuştukları ve öğretmenlerine soru sordukları bulgularına ulaşılmıştır.

Kahraman'ın (2012) "İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinde Allah, Melek, Cennet ve Cehennem Kavramlarını Anlama Düzeyi" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında somut işlemler döneminde bulunan çocukların soyut kavramları nasıl algıladıkları incelenmiştir. Bazı çocukların Piaget'nin tanımladığı soyut işlemler dönemi özelliklerini gösteren cevaplar verdikleri bulunmuştur. Çocukların soyut kavramlara yükledikleri anlamlarda ailenin etkisinin çok önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yılmaz'ın 2013 yılında yayınlanmış olan "Çocuklarda 'Ölüm Kaygısı'nın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" adlı araştırmasında 8-13 yaş çocuklarının gelişiminde ölüm kaygısının teorik olarak incelenmesi ve alan araştırması yaparak çocukların ölüm kaygısı düzeylerinin çeşitli değişkenlerle karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çocukların ölüm kaygısı düzeyleri yaş, cinsiyet, ölüm tecrübesi, yetişkinlerle iletişim ve Tanrı algısı gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak incelenmiştir. Bu araştırmanın sonucunda çocukların yaş, cinsiyet, ölüm tecrübesi ve yetişkinlerle iletişim düzeyleri ile ölüm kaygısı düzeyleri arasında pozitif ilişki olduğu bulunmuştur.

Kılıçaslan'ın (2013) "10-12 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî ve Ahlâkî Kavramların Algılanma Biçimleri" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, bazı soyut kavramların somut işlemler basamağındaki çocukta nasıl algılandığı ve bunların hangi düzeyde olduğu araştırılmıştır. Araştırmada, öğrencilerin soyut kavramları büyük ölçüde algılayabildikleri, bazı öğrencilerin ise aile ve çevre kaynaklı olarak somut işlemler döneminde oldukları ve soyut kavramları somutlaştırarak algıladıkları görülmüştür. Çocuklar, soyut kavramlarla ilgili sorularına tatmin edici cevaplar aldıklarında bu kavramları sorunsuz olarak algılayıp ifade edebildikleri görülmüştür. Araştırmada dinî soyut kavramların algılanmasında televizyon ve internet gibi kaynakların çocuklarda yanlış anlayışlara sebep olduğu görülmüş, daha bilinçli destek halinde soyut kavram öğreniminde başarı sağlanabileceği sonucuna varılmıştır. Çocukların ilgisini çeken soyut kavramların, daha çok merak ve korku unsuru kavramlar olduğu, aile, medya, çevre, internet gibi kaynaklardan öğrenerek etkilendikleri ve korktukları soyut varlıklar konusunda daha fazla bilgi sahibi oldukları görülmüştür.

Tümlü'nün (2013) "5-12 Yaş Aralığındaki Çocukların Ölüm Algısını İfade Biçimlerinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, çocukların ölüm algılarını yaptıkları resimler aracılığıyla ifade ediş biçimlerinin ve ölüm kavramıyla ilgili bilgi edindikleri kaynakların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Kastamonu, Diyarbakır ve Eskişehir illerindeki bağımsız anaokulları ve ilköğretim okullarındaki yaşları 5 ile 12 arasında değişen 257 çocuk oluşturmuştur. Veri toplamak için araştırmanın çalışma grubuna giren çocuklara ölüm algılarını yansıttıkları resimler çizdirilmiş ve onlarla yapılan birebir görüşmelerden yararlanılmıştır. Bu verilerin sonucunda uygun temalar oluşturularak nitel ve nicel yorumlamalar yapılmıştır. Çocukların çizdiği resimler sonrasında, onlarla birebir görüşülerek yaptıkları resimleri anlatmalarını sağlanmıştır. Araştırmada; cinsiyet, yaş, yaşadıkları farklı bölgeler ve ölüm

deneyimine sahip olma durumlarına göre çocukların ölüm algılarını resim aracılığıyla nasıl ifade ettikleri ve ölüm kavramıyla ilgili bilgi edindikleri kaynakların neler olduğu incelenmiştir. Çocukların ölüm algılarını, oluşturan temaların arasından, en çok 'dini öğeler' ve 'şiddet' temalarıyla, en az ise 'sembolik öğeler' temasıyla ilgili resimlerle yansıttıkları görülmüştür. Araştırmada sadece 5 ve 6 yaşındaki çocukların ölen çizgi film karakterlerini, hayaletleri, iskeletleri ve cansız varlıkları canlı ve bilinçli olarak düşündükleri görülmüştür. Bu nedenle animizme sadece 5 ve 6 yaşlarındaki çocukların ölüm algısını ifade ediş biçimlerinde rastlanmıştır. Kastamonu ve Eskişehir'de yaşayan çocuklar ölüm algılarını resim aracılığıyla en çok cenaze törenleri, mezarlık, cami, Kuran-ı Kerim, cennet ve cehennem gibi unsurlarla belirttikleri 'dini öğeler' temasının içinde yansıtmışlardır. Diyarbakır'da yaşayan çocuklar ise ölüm algılarını en çok silah, kan, cinayet, gasp olayı, terör, trafik kazası gibi unsurlarla 'şiddet' temasının içinde yansıtmaktadırlar. Çocukların ölüm kavramını algılamalarında en çok 'televizyon' kaynağından bilgi edindikleri görülmüştür. 'Eğitim' kaynağında yer alan öğretmenler, dersler ve ders kitaplarından bilgi edindiklerini söyleyen çocukların, ölüm algılarını en çok ünlü bir devlet adamının kaybı, Anıtkabir, şehit cenazesi gibi unsurlarla 'yaşam olayları' temasının içinde yansıttıkları bulunmuştur. Kaynak olarak 'Gözlemler'i, yani yaşamında karşılaştığı veya şahit olduğu durumlardan bilgi edindiklerini söyleyen çocukların ölüm algılarını en çok cenaze törenleri, mezarlık, cami, Kuran-ı Kerim, cennet ve cehennem gibi unsurlarla belirttikleri 'dini öğeler' temasının içinde yansıttıkları görülmüştür.

Oğultekin'in (2014) "Dini Kavramların Şekillenmesinde Çevre ve Eğitimin Rolü (6-9 Yaş)" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, 6 yaş çocuklarının dini konuşmaları yorumlamada ve yöneltile soruları cevaplama zorluk yaşadıklarının, ancak çocukların 7 yaşından itibaren bu konularda daha rahat konuşabildiklerinin ve sorulara daha net cevap verebilmekte olduklarının görüldüğü belirtilmiştir. Verilen cevapların çocukların yaşamışlıkları ile sınırlı olduğu, çevreden duyulan, anlatılan ve görülen kadar bilgi sahibi oldukları tespit edilmiştir. Çocukların, çevresinde duydukları Allah, melek, cennet, cehennem, peygamber, sevap, günah gibi bir takım dini kavramları anlamaya, yorumlamaya, kendilerince tasavvur etmeye çalışmakta oldukları belirtilmiştir. Çocukların, çevrelerine yönelttikleri sorularla bu kavramları öğrenmek, meraklarını gidermek istediklerine dikkat çekilmiştir. Bu araştırmada, 6-9 yaş çocuklarının ölüm ve ahiret ile ilgili düşüncelerini anlayabilmek için çocuklara, "Ölen insanlar nereye giderler, neler yaparlar?", "Ölüm dediğimde aklına neler geliyor?" soruları yöneltmiştir. 6 yaş çocuklarının sadece duyup gördüklerine göre cevap verdikleri, ölen insanların başka bir dünyaya gitmekte olduklarını düşündükleri görülmüştür. 7 yaş çocuklarının da 6 yaş çocuklarındaki gibi somut cevaplar verdikleri; ölümden ve yalnız kalmaktan korktukları görülmüştür. "Bizi mezara yalnız bırakıyorlar, korkuyorum.", "Ölümden korkuyorum çünkü ölümler var orada." cevaplarından çocukların kendilerini de mezarda düşündükleri, yalnız kalmaktan korktukları ve toprağın altına gömülüp orada yalnız bırakılan ölüyü canlı olarak düşündükleri

anlaşılmıştır. 8 yaş çocuklarının da önceki yaşlardaki gibi somut cevaplar verdikleri, ölümden ve yalnızlıktan korktukları ve "Dünyadan büyükler azalıyor." cevabından, bazı çocukların ölümü kendileri için henüz düşünmedikleri anlaşılmıştır. 9 yaş çocuklarının bir kısmının artık kendilerinin de öleceğini fark ettikleri, sonrasında neler olacağını düşündükleri ve merak ettikleri görülmüştür. Çocukların verdikleri cevaplar incelendiğinde, ölen insanların bir daha canlanamayacağını 9 yaşına kadar kavradıkları anlaşılmıştır. Bununla beraber ruhu ayrı olarak düşünmedikleri, ölen kişinin yine aynı beden ile ahirette olacağını düşündükleri bulunmuştur.

Şimşek'in (2014) "5-6 Yaş Çocukların Dinî Kavramları Algılama Düzeyleri" adlı yüksek lisans tez çalışmasında, 5 ve 6 yaş çocukların soyut kavramları nasıl algıladıkları incelenerek algı düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. 5 ve 6 yaş çocuklara başlıca Allah, melekler, peygamberler, cennet, cehennem, dua, doğruluk, iyilik, güvenilirlik, adalet, haksızlık ve saygı kavramları hakkında çeşitli sorular sorulmuştur. 5 ve 6 yaş çocuklarının verdikleri cevapların bazılarının birbirine çok benzemekle birlikte farklı cevaplarla da karşılaştığı belirtilmiştir. Aynı yaş grubundaki çocukların bazılarının kavramları henüz tam tanımlayamadığı halde bazılarının soyut kavramları somutlaştırarak algıladığı, bazı çocukların ise soyut kavramları zihninde doğru bir yere oturtabildiği görülmüştür. Bu bulgular neticesinde çocukların algılama düzeyleri ile aile yapısı ve aldıkları eğitimin paralellik arz ettiği sonucuna varılmıştır.

Kıvılcım ve Gümüüşdoğan'ın 2014 yılında yayınlanmış "Çocuk ve Ölüm" adlı makaleleri, çocuk ölüm oranlarının son yıllarda azalmasıyla birlikte ölüm durumu söz konusu olduğunda çocuğun ve ailesinin bundan nasıl etkilendiği, yas süreçleri ve çocukların ölüm kavramını nasıl algıladıklarıyla ilgili bilgiler içeren bir derlemedir. Çocukların ölüm kavramını, buldukları gelişim düzeyine göre algıladıkları, ilk iki yaşta bebeklerin ölümün kalıcı olduğunu tüm boyutlarıyla kavrayamadığı ve ölümü ayrılıkla özdeşleştirdikleri, okul öncesi dönemde ölümü geçici bir durum olarak algıladıkları, okul döneminde ölüm kavramı somutlaşırken, ergenlikte soyutlaşmaya başladığı belirtilmiştir.

Duman'ın 2014 yılında yayınlanmış olan "Çocuklarda Kanser, Ölüm Kavramı ve Yas" adlı derlemesinde, çocuk hastalıklarında ve kanser vakalarında artış olduğu, çocukların da hastalık ilerledikçe ölümlerle ilgili korku ve kaygılarının arttığı ve çocukların kendilerinin, kardeşlerinin ya da ebeveynlerinin yaklaşan ölümleri nedeniyle büyük üzüntü yaşadıkları, bu yasin özelliklerinin de çocuğun gelişimsel durumuna göre değişiklik gösterdiği belirtilmiştir. Bu yazıda ölümcül hastalığı olan çocuklarda ölüm kavramının gelişimi, yas süreçleri ve ölüm sürecinde uygulanacak yaklaşımların gözden geçirilmesi amaçlanmıştır.

2.4.3. Yurtdışında Çocukların Ölüm Kavramını Algılamalarıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Nagy'nin (1948; akt. Symons-Bradbury, 2004; Mdeleeni-Bookholane, 2003; Erden, 2002; Speece, 1995) araştırmasına yaşları 3-10 arasında değişen 378 çocuk katılmıştır. Bunlar ölümle ilgili düşünce ve duygularını açıklamaları için davet edilmiş olan, savaşı görmüş, ölüm deneyimi olan çocuklardır. Çocuklardan resim yapmaları ve yazı yazabilenlerden ölümle ilgili olarak akıllarına gelenleri yazmaları istenmiştir. Nagy, 3 aşamalı bir gelişimsel model tasarlamıştır. İlk aşama, 3-5 yaşındaki okul öncesi dönemdeki çocukları içermektedir. Bu aşamadaki çocuklar, ölümü yaşamın devamı olarak ama biraz daha az canlı olmak gibi açıklamışlardır. Ölümü belki tekrar geri dönülebilecek geçici bir uyku gibi görmektedirler. Bu nedenle ölümün kesinliğini anlamadıkları bulunmuştur. İkinci aşama 5-6 yaşlarından 9 yaşına kadar olan dönemdir. Ölümü anlamadaki en önemli gelişme bu aşamada görülmektedir. Bu yaştaki çocuk her şeyin kaçınılmaz olarak öleceğini ve ölenlerin bir daha geri dönemeyeceğini anlamaktadır. Ölüm yaşlılıkla ve hastalıkla ilişkilendirilmektedir. Ölüm bir kişi veya canavar gibi hayal edilmektedir. Eğer bir kişi yeterince hızlıysa ölümden kaçabileceği düşünülmektedir. Ama eğer yaşlı veya hastaysa, ölümden kaçmaya yetecek kadar hızlı olamayacaktır ve yakalanıp ölecektir. Çocuk bu dönemde, ölümü somut düşünmektedir. Bununla beraber, daha sonra yapılmış eleştirilerden biri bu çalışmada çocuklardan ölümle ilgili resim çizmeleri istendiği için çocukların ölüme bir şekil verdiği ve bir kişi gibi resmetmiş olabileceğidir. Sadece sözel olarak görüşme yapılmış araştırmalarda, ölümü kişiselleştirmenin daha az olduğu görülmüştür. Son aşama, 9-10 yaşlarında başlamaktadır ve bu aşamadaki çocuk ölümü evrensel ve kaçınılmaz bir son olarak görmektedir. Ayrıca, kendisi de dâhil olmak üzere herkesin öleceğini anlamaktadır. Ölüm hakkında bir yetişkin gibi düşünebilmektedir. Bu aşama, Piaget'nin soyut işlemler aşamasıyla da ilişkilidir. Çocuklar bu dönemde soyut düşünebilmektedirler.

White, Elsom ve Prawat'ın (1978) "Children's Conceptions of Death (Çocukların Ölüm Kavramları)" adlı araştırmalarında, çocuklarda ölüm kavramı gelişimsel açıdan incelenmiştir. Anaokulundan 4. sınıfa kadar 170 çocuk korunum (conservation) açısından test edilmiş ve yaşlı bir kadının ölümü hakkında bir hikâye anlatıldıktan sonra bu çocuklarla görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede çocukların 3 kavramı nasıl anladıkları ölçülmek istenmiştir. Bu üç kavram, geri döndürülemezlik (irrevocability), bedensel süreçlerin sonlanması (cessation of bodily process) ve evrenseldir (universality). Hikâye 2 farklı şekilde anlatılmıştır, birinde kadın iyi bir kişi, diğerinde ise kötü bir kişi olarak tasvir edilmiştir. Ölümün geri döndürülemezliğinin ve bedensel süreçlerin sonlanmasının çocuğun bilişsel gelişimiyle bağlantısı bulunmazken, ölümün evrenselliğini anlama kabiliyeti çocuğun bilişsel gelişimiyle bağlantılı bulunmuştur. Bu çalışmada elde edilen sonuçlardan birinin sıkıntı oluşturduğu düşünülmüştür. Bu da çocuğun ölümü haksızlığa, kötülere bir ceza olarak görme isteklilikleridir. Katılımcıların %22'si kötü kadının ölümünün onun kötü davranışlarının sonucu

olduğunu düşünmüştür. Ölümün psikolojik sebeplerden değil fiziksel sebeplerden kaynaklandığını, çocukların anlamasını sağlanmasının gerekliliği savunulmuştur.

Araştırmacılar, bu araştırmanın sonuçlarının, en iyi Vygotsky'nin (1962; akt. White ve diğerleri, 1978) 'kendiliğinden' kavramlar ve 'bilimsel' kavramlar ayrımının ışığında yorumlanabileceğini öne sürmüştür. Vygotsky'ye göre, kendiliğinden kavramlar gündelik yaşantıdaki deneyimlere dayalıdır, bununla beraber bilimsel kavramlar ise eğitimle edinilir. Ayrıca, Piaget'nin (1948; akt. White ve diğerleri, 1978) çocuğun ahlaki yargısının gelişimi hakkındaki araştırması, ölümün evrenselliğinin "kendiliğinden" kavramlardan olduğuna kanıt niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Piaget, çocukta somut işlemlerle (concrete operational) düşünme ile çocukların kuralların kesin ve evrensel olduğuna dair inançları arasında ilişki bulmuştur. Kendiliğinden kavramlar bilişsel büyümenin bir işlevi şeklinde doğal olarak geliştiğine göre, bilimsel kavramların da böyle olabileceği düşünülmüştür.

Kane'in (1979) "Children's Concepts of Death (Çocukların Ölüm Kavramları)" adlı araştırmasında, ölüm kavramının gelişimini belirlemek ve deneyimin bu kavram üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yaşları 3 ile 12 arasında değişen, orta sınıftan beyaz erkek ve kız toplam 122 çocukla görüşme yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar şöyle olmuştur: Çocukların ölüm kavramlarının alt bileşenlerden oluştuğu görülmüştür. Ölüm kavramlarının bileşenlerinin anlaşılmasının gelişimi, hiç olmamasından tam olarak kazanılmasına doğru olmaktadır. Ölüm kavramının kazanımı yaş olgunluğuna bağlıdır. Ölümle ilgili deneyimler, ancak 6 yaşındaki ve altındaki çocukların kavram kazanımını hızlandırmaktadır. Çocukların ölüm kavramının gelişimi açıkça üç gelişim evresiyle bağlantılı olarak gelişmektedir: Bunlar, Piaget tarafından önerilen işlem öncesi (preoperational), somut işlemler (concrete operations) ve soyut işlemler (formal operations) dönemleri. Ayrıca, 8 yaş ve üstündeki çocukların ölümü yetişkin anlayışıyla algıladıkları görülmüştür.

Symons-Bradbury'nin (2004) aktardığına göre, Kane, ölümle ilişkili olarak 10 kavram tanımlamıştır: Kavrama (Realisation), Ayırma (Separation), Hareketsizlik (Immobility), Geridönülmezlik (Irreversibility), Nedensellik (Causality), İşlevsizlik (Dysfunctionality), Evrensellik (Universality), Hissizlik (Insensitivity), Görünüm (Appearance) ve Kişiselleştirme (Personification). Kane de ölüm kavramının gelişimi için üç aşamalı bir model önermiştir. İlk aşamadaki çocuklar, kendi davranışları ve istekleriyle ölüme neden olabileceğine inanarak büyüme yollarla düşünmektedirler. İkinci aşamaya geçenler, somut düşünmeye ve ölüme bedenin işlevsizliğiyle açıklamaya ve ölüme dışsal ve somut sebeplerin neden olduğunu düşünmeye başlamaktadırlar. Aşamanın sonlarına doğru içsel etkenlerin de ölüme neden olduğunu düşünmekte ve hastalıklarla ölüme ilişkilendirmektedirler. Ölüm kavramının özelliklerini kavrayan çocuklar, üçüncü aşamaya geçmektedirler. Bu aşamadaki çocuklar yetişkinler gibi soyut ve mantıklı düşünmektedirler.

Weininger'in (1979) "Young Children's Concepts of Dying and Death (Küçük Çocukların Ölme ve Ölüm Kavramları)" adlı araştırmasında, 4-9 yaş arası, 30 erkek ve 30 kız çocuğu, ölmek ve ölüm konuları içeren iki oyun durumunda gözlemlenmiş ve daha sonra kendilerine ölüm hakkında sorular sorulmuştur.. Çocukların oyunlarında sergiledikleri durumlar, onların ölmek ve ölüm kavramlarındaki anlayışlarında yaşla artan bir doğruluk göstermiştir. Sorulara verdikleri cevaplar da doğruluğun yaşla arttığını ortaya koymuştur. Fakat oyundaki ölüm hakkındaki anlayışlarıyla, sözel ifadeleri arasında farklılıklar bulunmuştur. Çocukların oyunları sıklıkla ölmek ve ölüm hakkındaki söyledikleriyle çelişmiştir, bazen bu sözel ifadelerine oranla oyunda daha eksiksiz bir anlayış sergilemişlerdir. Bu da, konuştukları kavramları rahatça kavramalarında bir başarısızlık yansıttıklarını düşündürmüştür. Verilerin göstermiş olduğuna göre, ölüm kavramının oyuna yansıtılması ve sözel ifadelerle açıklanması 8-9 yaşından önce aynı düzeye gelmektedir.

Cruse ve Cruse'in (1982) "Parental Attitudes Toward Death Education for Young Children (Küçük Çocuklar için Ölüm Eğitime Yönelik Ebeveyn Tutumları)" adlı araştırmalarında, eğitimcilerin küçük çocuklara ölüm kavramının farklı özelliklerini öğretmesine yönelik ebeveyn algılarını öğrenme amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın diğer bir amacı ise önceki bir çalışmadan alınan bilgileri de kullanarak küçük çocuklara ölüm kavramının öğretilmesi konusunda ebeveynlerin algılarıyla öğretmenlerin algılarını karşılaştırmak olmuştur. Ebeveynler, eğitimcilerin küçük çocukların kişisel gelişimlerine, çocuklarla iletişimine, ebeveynlerle etkileşimine ve eğitim programı planlamasına olan ihtiyacı belirten ifadelerle genellikle aynı fikirde olmalarına rağmen küçük çocuklarının eğitimlerinin bir parçası olarak ölüm kavramının öğretilmesine, öğretmenlere oranla daha çok karşı çıkmışlardır. Buna ek olarak, ebeveynler çocuklarının evrensel bir ölüm anlayışına sahip olmalarının ve diğer insanların ölüm hakkındaki inançlarına saygılı olmalarının gerekliliğini kabul etseler de, öğretmenlerin ölüm konusunda kendi felsefi veya dini inançlarını çocuklarla paylaşmalarını istemediklerini belirtmişlerdir. Ebeveynlerin çocukların ölümle ilgili sorularında öğretmenlere oranla daha korumacı bir tutum sergiledikleri görülmüştür.

Wass ve arkadaşlarının (1983) "Young Children's Death Concept Revisited (Küçük Çocukların Ölüm Kavramının Gözden Geçirilmesi)" adlı araştırmalarında, 3-7 yaş arası 141 çocukla görüşme yapılmış ve onların ölüm kavramlarını anlamak için değişik oyun ortamları sunulmuştur. Ayrıca, ebeveynlerin evlilik durumu ve sosyo-ekonomik durumlarının verdikleri cevaplarda oluşturduğu farklılıklar incelenmiştir. Ölüm kavramlarıyla ilgili bilgi edinmek için kuklaları da içeren bir oyun etkinliğinin uygulanabilirliği de araştırılmıştır. Sonuç olarak, ebeveynlerin evlilik durumlarıyla çocukların ölüm kavramını anlayışları arasında hiçbir bağlantı bulunmamıştır ve farklı sosyo-ekonomik arka plana sahip çocukların ölüm kavramlarının farklı olmaktan çok benzerlikler gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca, içinde sebebi belli olmayan bir ölümün olduğu oyun etkinliğinin, küçük çocukların ölüm kavramlarını araştırabilmek için kullanışlı bir araç olabileceği görülmüştür.

Wenestam'ın (1984) "Qualitative Age-Related Differences in the Meaning of the Word 'Death' to Children (Çocuklar İçin 'Ölüm' Kelimesinin Anlamındaki Yaşa Bağlı Niteliksel Farklılıklar)" adlı araştırmalarında, ölüm kelimesinin çocuklar için anlamını araştırmak için, 4-18 yaş arası 112 çocuk, ölüm kelimesinin kendileri için ne manaya geldiğine dair birer resim çizmiş ve çizimleriyle ilgili yaptıkları açıklamalar da resimlerin altına eklenmiştir. Çizimlerde üç konu gözlemlenmiştir: (a) şiddet veya öfke, (b) dini ve kültürel semboller, (c) ölmenin tecrübe edilmesi. Bu konularla yaş arasında bağlantı bulunmuştur; daha küçük çocukların çizimleri daha çok şiddeti tasvir ederken, daha büyük çocukların çizimleri ise ölümün tecrübe edilmesini tasvir etmiştir. Yaşla olan bu bağlantının, muhtemelen ölüm ve ölmek hakkında çocuklara buldukları yaşa bağlı sosyo-kültürel ortamlardan kaynaklandığı öne sürülmüştür. Bazı çocuklar ölme sürecini insanların 'nerdeyse ölmek' ile ilgili deneyimlerine benzer ifadeler kullanarak anlatmışlardır. Ölüm hakkındaki bu tariflerinin, ölüm tecrübesi hakkındaki evrensel düşünceleri yansıttığı düşünülmüştür.

Speece ve Brent'in (1984) "Children's Understanding of Death: A Review of Three Components of a Death Concept (Çocukların Ölüm Anlayışı: Ölüm Kavramının Üç Bileşenin Gözden Geçirilmesi)" adlı makalelerinde, ölüm kavramının üç bileşeni olan Geridönülmezlik (Irreversibility), İşlevsizlik (Nonfunctionality) ve Evrensellik (Universality) kavramlarına odaklanarak yapılmış deneysel çalışmalar gözden geçirilmiştir. Bulgular genel olarak, modern sanayi şehirlerindeki sağlıklı çocukların çoğunun ölüm kavramının bileşenlerinin üçünü de 5-7 yaşları arasında anlamaya başladıklarını göstermektedir. Bu yaşlar, birçok çocuğun işlem öncesi dönemden somut işlemler dönemine geçtiği aşama olduğu için bilişsel gelişimle, ölüm kavramının öğrenilmesi arasında bir ilişkinin muhtemel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber, bu ilişkiyi deneysel olarak değerlendirmeye çalışma teşebbüslerinin ortaya çıkardığı karmaşık sonuçlar tartışılmıştır.

Hoffman ve Strauss'un (1985) "The Development of Children's Concepts of Death (Çocukların Ölüm Kavramlarının Gelişimi)" adlı araştırmalarının amaçlarından biri, çocuklarda ölüm kavramını güvenilir bir şekilde ölçebilecek bir test oluşturmak olup böyle bir test geliştirilmiştir ve güvenilir bulunmuştur. İkinci amaç, ölüm kavramının alt kavramları olan sonlanma (cessation), zorunluluk (necessity), geridönülmezlik (irreversibility), nedensellik (causality) ve evrensellik (universality) kavramlarının insanlar ve hayvanlar olmak üzere farklı kapsamlar açısından çocuklar tarafından anlaşılmasının gelişimini incelemek olmuştur. Küçük çocuklar, bu alt kavramları ölçen etkinliklerde büyük çocuklara göre daha çok doğru cevap vermişlerdir. Bazı alt-kavramlar diğerlerine göre daha zor bulunmuştur. Çocukların bu kavramları anlayışında insanlar ve hayvanlar açısından bir fark bulunmamıştır. Çocukların ölümden önce dışsal olayların (hareket etme, konuşma) sonlandığına inandıkları bulunmuştur.

Wenestam ve Wass'ın (1987) "Swedish and U.S. Children's Thinking About Death: A Qualitative Study and Cross-Cultural Comparison (İsveçli ve Amerikalı Çocukların Ölüm Hakkındaki Düşünceleri: Niteliksel Bir Çalışma ve Kültürlerarası Karşılaştırma)" adlı araştırmaları için iki amaç belirlenmiştir: (a) milliyetlerine bakılmaksızın çocukların ölümle ilgili düşünceleri araştırmak ve (b) İsveçli ve Amerikalı çocukların ölüm kavramları arasındaki niteliksel farkları ortaya çıkarmak. Çalışmanın birinci aşaması yaşları 4'le 19 arasında değişen, %53'ü kız olan, 316 İsveçli ve Amerikalı çocuktan oluşan bir gruba yapılmıştır. İkinci aşama ise cinsiyet ve yaş olarak eşleştirilmiş 124 İsveçli ve 122 Amerikalı çocuğun kültürel karşılaştırmasını içermiştir. Çocuklardan, ölüm kelimesini duyduklarında akıllarına gelen şeyi çizmeleri istenmiştir. Ayrıca çizdikleri resim hakkında kısa bir sözlü açıklamada bulunmaları istenmiştir. Her bir çocuğun çizimi ve açıklaması bir bütün olarak ele alınmıştır. Çizimler sonradan oluşturulan 10 farklı niteliksel kategoriden birine atanmıştır. Kategoriler, çocuklarda ölüm kavramının gelişimi hakkındaki yaşa bağlı önceki çalışmalarla uyumlu bulunmuştur. Kültürler arası çalışma göstermiştir ki, İsveçli ve Amerikalı çocukların ölüm tasvirlerinin nitelikleri çok benzeşmektedir. Bazı kültürel farklılıklar da gözlemlenmiştir, ancak bu daha çok vurgularla ilgili görülmüştür, tasvirlerdeki nitelikte fark görülmemiştir. İsveçli çocuklar, kültürel ve dini uygulamalar ve sembollere daha çok yer verirken; Amerikalı çocukların daha çok şiddete dayalı ölüm sebeplerinden bahsettikleri bulunmuştur.

Anthony ve Bhana'nın (1988) "An Exploratory Study of Muslim Girls' Understanding of Death (Müslüman Kızların Ölüm Anlayışlarının İncelenmesi)" adlı araştırmalarında, yaşla ölüm kavramını ve ölüm kavramıyla ilişkili çeşitli bileşenleri anlama arasındaki ilişki incelenmiştir. Örnekleme, yaşlarına göre iki gruba ayrılmış 40 Müslüman çocuktan oluşmaktadır. Hepsi de kız olan katılımcılara biyografik döküm, sınıflandırma ve koruma görevleri verilmiştir ve ölümü anlamayla ilgili bir anket uygulanmıştır. Çocukların ölümden sonraki hayatı algılamalarıyla, ölümün tanınması, ölüm önsezisi, bireylerin ölümlülüğü ve ölümün kesinliği gibi konularda belirgin farklılıklar bulunmuştur. 6 yaşındakilerin, ölümün evrenselliğini ve kesinliğini anladığı görülmüştür. Dinî eğitimin, küçük yaştakilerin de büyük yaştakilerin de ölüm anlayışını çok etkilediği bulunmuştur. Batılı çocuklardan farklı olarak bazı özel durumlarda ölümlerin tekrar canlanacağına inanmaktadırlar. Kültürel özelliklerin ölüm anlayışını çok etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Vianello ve Lucamante'nin (1988) "Children's Understanding of Death According to Parents and Pediatricians (Ebeveynlere ve Çocuk Doktorlarına Göre Çocukların Ölüm Anlayışları)" adlı araştırmalarında 30 çocuk doktoru ve 30 ebeveynle (a) çocukların ölüm kavramını ne zaman ve nasıl geliştirdikleri, (b) çocukların ölüm düşüncesine duygusal tepkileri, (c) çocuklarla yetişkinler arasında ölüm hakkında bir diyalogun oluşma ihtimali, (d) sağlıklı ve ciddi derecede hasta çocukların ölümü kavramsallaştırmaları arasındaki farklılıklar hakkında görüşme yapılmıştır. Çocuk doktorlarıyla ebeveynlerin fikirleri arasında bir farklılık bulunmamıştır. Hatta bazı

durumlarda, daha az eğitimli ebeveynlerin ve yaşlı doktorların bu konuda gerçeklerden çok uzak fikirlere sahip oldukları bulunmuştur. Genel olarak, sonuçlara göre sağlıklı veya hasta olsun bütün çocukların ölüm problemiyle yalnız bırakıldıkları ve ne ebeveynleri ne de doktorları tarafından yardım gördükleri bulunmuştur.

Vianello ve Marin'in (1989) "Children's Understanding of Death. (Çocuklarda Ölüm Anlayışı)" adlı araştırmalarında, birçok araştırmacıya göre (Anthony, Nagy, Childers & Wimmer, Melear, Weininger, White, Eisom & Prawat gibi) çocukların ancak 7-8 yaş sonrasında ölümün evrensel ve geridöndürülemez olduğunu anlamakta olduğu, ancak bu görüşlerin tersine, 4-5 yaşındaki çocukların dâhi oldukça gelişmiş ölüm anlayışlarının olabileceğini ortaya koyan araştırmaların da yapılmış olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada 4-10 yaş arası 348 çocuğa Piaget bilişsel gelişim testi soruları ve boylamsal araştırma uygulanmıştır. Bu boylamsal çalışmada 2-5 yaş arası 30'dan fazla çocukla ilgili olarak, anaokulu ve ilkokulda yüzlerce saat gözlem yapılmış ve evde aylarca tutulmuş günlük kayıtlar kullanılmıştır. Sonuç, hipotezi doğrulamış ve 4-5 yaşındaki çocuklarda, çoğu çocuğun iyi yapılandırılmış ölüm anlayışına sahip olduğu görülmüştür. Çocukların, ölümün sadece başkalarının başına gelen bir durum değil kendilerinin ve ebeveynlerinin de başına gelebilecek bir durum olduğunun ve ölümün evrensel, geri döndürülemez ve hayati fonksiyonların sona ermesiyle gerçekleştiğinin bilincinde oldukları ortaya konulmuştur.

Schonfeld ve Smilansky'nin (1989) "A Cross-Cultural Comparison of Israeli and American Children's Death Concepts (İsraili ve Amerikalı Çocukların Ölüm Kavramlarının Kültürler Arası Karşılaştırılması)" adlı araştırmalarında, daha önce 4-12 yaş arasındaki çocukların ölüm kavramlarını incelemek için geliştirmiş oldukları insan ve hayvan ölümüyle ilgili sorular içeren anketi, bu araştırmada anasınıfından ikinci sınıfa kadar olan Amerikalı ve İsraili çocukların ölüm kavramlarını karşılaştırmak için kullanmışlardır. İsraili çocukların Amerikalı çocuklara göre, genel ölüm kavramı ve alt bileşenler olan geridönülmezlik (irreversibility) ve kesinlik (finality) kavramlarında daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Kaçınılmazlık (inevitablity), nedensellik (causality) ve yaşlılık (old age) kavramları açısından ise anlamlı bir fark bulunmamıştır. Sosyokültürel ve çevresel unsurların, çocuğun ölüm kavramının gelişimine etkisi vurgulanmıştır.

Cotton ve Range'in (1990) "Children's Death Concepts: Relationship to Cognitive Functioning, Age, Experience With Death, Fear of Death, and Hopelessness (Çocukların Ölüm Kavramları: Bilişsel Gelişimle, Yaşla, Ölüm Deneyimiyle, Ölüm Korkusuyla ve Umutsuzlukla İlişkileri)" adlı araştırmalarında, ölüm korkusu ve çocuklardaki umutsuzlukla ilgili ölçekler kullanılmıştır, ayrıca Piaget korunum görevleri ile ilgili sorular ile insan ve hayvanın ölümüyle ilgili sorular yaşları 6-12 arasında değişen 42 çocuğa sorulmuştur. Analizler sonucunda, bilişsel gelişimin ve ölüm deneyiminin, ölüm kavramını en çok etkileyen faktörler oldukları bulunmuştur. Bilişsel gelişim ölüm kavramının gelişimiyle pozitif korelasyon gösterirken, ölüm

deneyimi ise negatif korelasyon göstermiştir. Ölüm korkusunun da ölüm kavramıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Bir yakını kaybeden çocuklara yardım etmek için kullanılan yöntemlerin, çocukların sadece yaşları değil, bilişsel gelişimleri ve geçmiş deneyimleri de göz önüne alınarak oluşturulması gerektiği öne sürülmüştür.

Lazar ve Torney-Purta'nın (1991) "The Development of the Subconcepts of Death in Young Children: A Short-Term Longitudinal Study (Küçük Çocuklarda Ölüm Kavramının Alt Kavramlarının Gelişimi: Kısa Süreli Boylamsal Bir Çalışma)" adlı araştırmalarında, 99 birinci ve ikinci sınıf öğrencileriyle bireysel görüşmeler yapılmıştır. Sonuçlar, ölümün alt kavramları olan geridönülmezlik (irreversibility), sonlanma (cessation), nedensellik (causality) ve kaçınılmazlık (inevitability) kavramlarının birbirleriyle ilişkili olarak ve ayrı ayrı incelenmesi gerektiği düşüncesini desteklemiştir. Çocuklar ilk önce geridönülmezlik ve kaçınılmazlık kavramlarını anlamışlardır. Bu alt kavramların gelişimi birbirlerine bağlı görünmemiştir. Bununla beraber, çocukların sonlanma veya nedensellik kavramlarını anlamadan önce alt kavramlardan en az birinin öğrenilmiş olması gerektiği bulunmuştur.

Speece ve Brent'in (1992) "The Acquisition of a Mature Understanding of Three Components of the Concept of Death (Ölüm Kavramının Üç Bileşenin Olgunlaşması)" adlı araştırmalarında olgunlaşmış ölüm kavramının üç önemli bileşenine odaklanılmıştır. Bu bileşenler, evrensellik (universality), geridönülmezlik (irreversibility) ve işlevsizliktir (nonfunctionality). 91 çocukla bireysel yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Anaokulu çocuklarının çoğunluğu bu kavramları anlasa da, yarıdan azının üç kavramı da içeren olgun bir anlayışa sahip oldukları görülmüştür. Ölüm kavramının olgun bir şekilde anlaşılmasının 10 yaşına kadar geliştiği belirtilmiştir. İlk olarak evrensellik kavramının kazanıldığı, diğer iki kavramın ise evrensellikten sonra eş zamanlı olarak kazanıldığı bulunmuştur.

Brent ve Speece'in (1993) "Adult Conceptualization of Irreversibility: Implications of the Development of the Concept of Death (Yetişkin Anlayışıyla Geridönülmezlik Kavramı: Ölüm Kavramının Gelişimi)" adlı araştırmalarında, olgun ölüm kavramının bileşenlerinden biri olan 'geridönülmezlik' kavramı, hem yetişkinlerin gerçekte sahip oldukları anlayışla, hem de çocukların sahip oldukları anlayışla karşılaştırılmıştır. 165 katılımcının ölümün geridönülmezliğiyle ilgili beş soruya cevap vermesi istenmiştir. Her soru için "Evet", "Hayır", "Bilmiyorum" ve "Emin değilim" şeklindeki dört şıktan birini işaretlemeleri istenmiştir. Yetişkinlerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, çocukların verdikleri cevaplara göre bile 'beklenen' yetişkin anlayışından daha uzak bir anlayışa sahip oldukları bulunmuştur. Ancak, yetişkinlerin açıklamaları incelendiğinde, bu kavramı yeterince olgun anlayamadıklarından değil, daha gelişmiş bir anlayışa sahip olduklarından yaşamdan ölüme geçişle ilgili olarak farklı düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Speece'in (1995) "Children's Concepts of Death (Çocukların Ölüm Kavramı)" adlı araştırmasının amacının ölüm kavramının anahtar özelliklerinin ve çocukların olgunlaşmış ölüm kavramını hangi yaşlarda kazandığının tanımlanması olduğu belirtilmiştir. Ölüm kavramı, evrensellik, geridönülmezlik, işlevsizlik ve nedenselliği de içeren çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır. Bu çalışmada 'bedensel olmayan süreklilik' (Noncorporeal Continuation) adında farklı bir alt kavram önerilmiştir. Çocuklarda bedensel olmayan süreklilikle ilgili (Cennete gitmek gibi) cevapların yaygın olarak görüldüğü belirtilmiştir. Ebeveynlerin de ölümden sonra bedensel olmayan süreklilikle ilgili çeşitli açıklamalar yaptıkları bilinmektedir. Bu inançların varlığı şaşırtıcı değildir, ancak bu tür cevapların ölümlle ilgili olarak özellikle fiziksel bedenle alakalı olduğu belirtilen sorulara da verilmiş olması şaşırtıcı bulunmuştur. Bedensel olmayan süreklilik kavramı daha önce ayrı bir kavram olarak tanımlanmamış olsa da, bu kavramla ilişkili yorumlara diğer geridönülmezlik ve işlevsizlik gibi kavramların araştırılmasında rastlanmış olduğu belirtilmiştir. Bu cevaplar, genelde geridönülmezlik ve işlevsizlik kavramlarının daha az anlaşılmiş olmasına bağlanarak değerlendirilmiştir. Bunun sebebi, çocukların ölüm kavramının araştırılmasında biyolojik ve bilimsel bakış açısının temel alınmış olmasıdır. Daha doğru bir değerlendirme yapılabilmesi için, ölüm kavramının ayrı bir bileşeni olarak 'Bedensel Olmayan Süreklilik' kavramı önerilmiştir. Bedensel olmayan devamlılık, fiziksel bedenin ölümünden sonra bireysel varlığın devam etmesidir. Örneğin, yeni bir bedende canlanma, cennete gitme ve benzeri cevaplar bu kavramla ilgilidir. Bedensel olmayan süreklilik olgunlaşmış ölüm kavramının bir alt kavramı olarak kabul edilerek bedensel olmayan bir süreklilik olmadığı görüşü de dâhil olmak üzere alternatif bakış açılarını değerlendirmeye olanak verilmesi ve bütün bu farklı görüşlerin, gelişimsel açıdan eşit derecede olgun kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur.

Orbach ve arkadaşlarının (1995) "Children's Perception of Death and Interpersonal Closeness to the Dead Person (Çocukların Ölüm Algıları ve Ölen Kimseyle Kişisel Yakınlıkları)" adlı araştırmalarında, çocukların ölüm algısıyla, ölen bir kimseyle kişisel yakınlıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. 54 erkek ve kız çocuğu, 6-7 yaş, 8-9 yaş ve 10-11 yaş olmak üzere 3 farklı yaş grubuna ayrılmıştır. Çocukların, bir erkek kardeş, bir kuzen ve tanımadıkları bir çocuk olarak 'Johnny'nin ölümüne dair anlayışları, ölüm kavramı anketiyle ölçülmüştür. Birinci ve beşinci sınıf çocukları kendilerine yakın olan bir kişinin ölümünü daha uzak bir kişinin ölümüne göre daha düşük puanla algılamıştır. Üçüncü sınıflarda böyle bir farklılık bulunmamıştır. Kişiler arası mesafe ve ölüm kavramı değerlendirmelerinde yüksek korelasyon bulunmuştur. Sonuçlar, çocukların duygusal kavramları anlamaları ve duygusal gelişimleri ışığında değerlendirilmiştir. Çocukların ölüm kavramını anlayışının çok yönlü ve dinamik olduğu görülmüştür. Ayrıca, çocuğun ölüm algısının; çocuğun gelişimsel düzeyine, sosyal bağlanmaya ve kaygılarının oluşturduğu farklı durumlara göre değiştiği bulunmuştur. Birinci ve beşinci sınıflardaki çocukların ölüm kavramını anlayışları ile ölen kişinin yakınlık derecesi arasındaki bağlantı, duygusal olarak daha yakın kişinin ölümünün uzak bir kimseden

daha korkutucu olması ve bu sebeple daha savunmacı yaklaşım gerçeğin çarpıtılarak algılanması olarak açıklanmıştır. Çocukların ölüm algısı ve ölüm korkusu değerlendirmeleri arasında negatif korelasyon bulunmuştur. Korku arttıkça çocuğun ölüm kavramını anlayışı zayıflamaktadır. White, Elson ve Prawat'ın (1978) yaptığı araştırmaya göre de çocuklar iyi bir kadının ölümüyle kötü bir kadının ölümünü farklı algılamışlardır. Bu bilgiyi de kullanarak, çocukların ölüme bakış açılarının, sunulduğu bağlama göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Greenberg, Safran ve Leventhal (1989; akt. Orbach ve diğerleri, 1995) birtakım uyarıların veya nesnelere derinlemesine bilişsel bir değerlendirmeye fırsat vermeden, otomatik olarak duygusal tepkileri ortaya çıkarttığını bunun da bilişsel değerlendirme ve kavramsallaştırma süreçlerini etkilediğini öne sürmüşlerdir. Bunu göz önünde bulundurarak, 'erkek kardeş', 'kuzen' ve 'Johnny'nin ölümü kavramlarının hepsinin bilginin ve duygusal işlemlerin ortak bir ürünü olabileceği düşünülmüştür. Erkek kardeşin ölümü çocuk için yabancı birinin ölümünden daha korkutucu algılanıp dolayısıyla daha çok kaygı oluşturarak ölümün kavramsallaştırılma sürecini kesintiye uğratmaktadır. Ölümün yanlış kavranmasının, ölüm kaygısından kaynaklanan dikkat sapmasının sonucu olabileceği düşünülmüştür. Yakın bir insanın ölümünün daha korkutucu olarak değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan kaygıdan dolayı savunma mekanizmalarının devreye girerek kaygıyı azaltmak için ölüm kavramını gerçek anlamından saptırdığı öne sürülmüştür.

O'Halloran ve Altmaier'in (1996) "Awareness of Death Among Children: Does a Life-Threatening Illness Alter the Process of Discovery? (Çocuklarda Ölüm Farkındalığı: Ölümcül Hastalıklar Keşif Sürecini Değiştiriyor mu?)" adlı makalelerinde, sağlıklı çocuklar, kronik hastalığı bulunan çocuklar ve ölümcül hastalığı bulunan çocuklardaki ölüm farkındalıklarını araştıran çalışmalar gözden geçirilmiştir. Ölümcül hastalığı olan çocukların ölüm kavramını anlayışlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Ölümcül hastalığı bulunan çocukların, özellikle hastalıklarının son evrelerinde geridönülmezlik (irreversibility) ve kesinlik (finality) kavramları oldukça gelişmektedir. Sağlıklı veya kronik hastalığı bulunan çocukların bu kavramları anlayabilmesi içinse belli bir yaşa gelmeleri, belli bir bilişsel düzeye ve zekâyâ sahip olmaları gerektiği öne sürülmüştür.

Schramm'ın (1998) "The Concept of Death Education on Children's Understanding of Death (Çocukların Ölümü Anlayışında Ölüm Eğitimi Kavramı)" adlı yüksek lisans tezi araştırmasının amacı ölüm eğitiminin çocukların ölüm anlayışına etkisi olup olmadığını incelemektir. 7-8 yaşlarındaki 38 çocuğa ölüm kavramlarıyla ilgili bir eğitim uygulanmıştır. Görüşmelerde Smilansky Ölüm Kavramı Anketi kullanılmıştır ve ölümlerle ilgili kavramların ne kadarının bilindiği değerlendirilmiştir. İnsanın ölümü, hayvanın ölümü ve genel olarak ölümlerle ilgili olarak bütün kavramlar için sonraki puanlar, öncekilerden yüksek bulunmuştur. Araştırma sonucunda okulların eğitim programlarına ölüm eğitiminin dâhil edilmesi önerilmiştir.

Smilansky Ölüm Kavramı Anketi, Smilansky tarafından geliştirilmiş olan ve ebeveyni kaybetmiş olmanın çocuklardaki ölüm kavramı anlayışına etkisini değerlendiren bir ankettir. Ölüm kavramının alt bileşenleri olan beş kavramı temel alır: Geridönülmezlik (Irreversibility), Kesinlik (Finality), Nedensellik (Causality), Kaçınılmazlık (Inevitability) ve Yaşlılık (Old Age). 13'ü insanların, 13'ü hayvanların ölümüyle ilgili olmak üzere toplam 26 açık uçlu sorudan oluşmaktadır (akt. Schramm, 1998).

Slaughter, Jaakkola ve Carey'nin (1999), "Constructing a Coherent Theory: Children's Biological Understanding of Life and Death (Tutarlı Bir Kuram Oluşturmak: Çocukların Yaşam ve Ölümü Biyolojik Olarak Anlamaları)" adlı araştırmalarında, 4-5 yaşındaki çocuklara insan bedeni ve işlevleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorulara biyoloji içerikli cevaplar veren çocuklar 'yaşam teorici' olarak tanımlanmıştır. Yaşam teorici çocuklar kalp, ciğerler ve diğer iç organları yaşamla ilişkilendirerek biyoloji bilgilerini ifade etmişlerdir. Bu çocukların, ölüm kavramının çeşitli alt bileşenlerini de daha iyi kavradıkları görülmüştür. Yaşam kavramını biyolojik olarak anlamalarıyla ölüm kavramını daha iyi anlamaları arasında ilişki bulunmuştur. Diğer çocukların ise, ölümü sadece yaşlı ve hasta insanların başına gelen bir şey olarak görmekte ya da ölümün zehir veya silah gibi dışsal etkenler sebebiyle oluşabileceğine ve ölenlerin yaşama dönebileceğine, yiyip içtiklerine ve havaya ihtiyaçları olduğuna inandıkları görülmüştür. Sonuç olarak, bedenin yaşamsal işlevlerini anlayan çocukların ölüm kavramını ve bileşenlerini yetişkin benzeri bir bakış açısıyla anladıkları bulunmuştur.

Mahon, Goldberg ve Washington'ın (1999) "Concept of Death in a Sample of Israeli Kibbutz Children (İsraili Çocuklar Örneğinde Ölüm Kavramı)" adlı araştırmalarında, yaşları 5-12 arasında değişen 22 çocuğun ölüm kavramıyla ilgili olarak kesinlik (finality), evrensellik (universality), kaçınılmazlık (inevitability) kavramları ve genel ölüm kavramları incelenmiştir. Bu araştırmada ölüm kavramının gelişimini etkileyen tek faktör olarak yaş bulunmuştur. 6 yaşındaki bazı çocukların ölüm kavramını tam olarak anladığı görülmüşse de, ölüm kavramının en çok kaç yaşına kadar tam olarak anlaşıldığını tespit etmek mümkün olmamıştır.

Raveis, Siegel ve Karus'un (1999) "Children's Psychological Distress Following the Death of a Parent (Çocukların Ebeveynlerinin Ölümünden Sonra Yaşadıkları Psikolojik Sıkıntı)" adlı araştırmalarında, 18 ay öncesine kadar ebeveynlerden birinin kanserden ölmüş olduğu 83 aile ile görüşülmüştür. Uzman, evlerine giderek hayatta olan ebeveyn ve bir çocukla bireysel görüşmeler yapmıştır. Çocukların ebeveynlerinin ölümünden sonraki psikososyal durumlarının muhtemel etkenleri incelenmiştir ve çocuğun yaşı, çocuğun cinsiyeti, ölen ebeveynin cinsiyeti, ne kadar süre önce öldüğü, hastalığın ne kadar sürdüğü, çocuğun kardeşlerinin bulunup bulunmaması ve ebeveyniyle iletişimi gibi değişkenler belirlenmiştir. Hayatta olan ebeveynin iletişimde açık olmasının daha düşük kaygı düzeyi belirtileriyle önemli şekilde ilişkili olduğu görülmüştür. Ebeveyn kaybından sonra, erkeklerin kızlara göre ve büyük çocukların küçük çocuklara göre daha düşük depresyon belirtileri gösterdikleri bulunmuştur.

McGovern ve Barry'nin (2000) "Death Education: Knowledge, Attitudes, and Perspectives of Irish Parents and Teachers (Ölüm Kavramı Eğitimi: İrlandalı Ebeveynlerin ve Öğretmenlerin Bilgi, Tutum ve Bakış Açıkları)" adlı araştırmalarında, İrlandalı ebeveynlerin ve öğretmenlerin, çocukların ölüm kavramı ve birinin ölümü nedeniyle duyulan üzüntü hakkındaki eğitimle ilgili bilgi, tutum ve bakış açıları incelenmiştir. 5-12 yaş arası İrlandalı ilkokul öğrencilerinin ebeveynleri ve öğretmenleri olan, 119 ebeveyn ve 142 öğretmen ile anket görüşmesi yapılmıştır. Hem ebeveynlerin hem de öğretmenlerin çocuğun üzüntüsüne dair yüksek bir anlayış gösterdikleri ve çocuklar daha ölümlerle karşılaşmadan önce onlarla ölüm kavramının konuşulması gerektiğini destekledikleri görülmüştür. Sınıfta ve evde ölüm hakkında konuşmalar yapıldığı belirtilse de hem öğretmenler hem de ebeveynler, özellikle erkek olanlar, çocuklarla ölüm hakkında konuşmanın rahatsız edici olduğunu ifade etmişlerdir. Okuldaki eğitim programına, ölüm kavramının öğretilmesinin de dâhil edilmesi fikrini hem öğretmenlerin hem de ebeveynlerin desteklediği, bunun için de öğretmenlerin eğitim alması gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Öğretmenlerin ve ebeveynlerin ifade ettikleri tutumları arasında çok az farklılık bulunmuştur. Bununla beraber, ölüm eğitiminden ebeveynin sorumlu olmaması gerektiği fikrini öğretmenler, ebeveynlere göre daha çok desteklemişlerdir. Sonuç olarak, ebeveynlerin ve öğretmenlerin ölüm kavramının eğitime ve çocukluk yasasına karşı tutumları oldukça olumlu bulunmuştur. Ölüm kavramının eğitimi desteklenmişse de, programın içeriğinin belirlenmesi hakkında görüşler incelenmemiştir.

Nguyen ve Gelman'ın (2002) "Four and 6-Year Olds' Biological Concept of Death: The Case of Plants (4 ve 6 Yaşındaki Çocuklarda Biyolojik Olarak Ölüm Kavramı: Bitkiler Örneği)" adlı araştırmalarında, 4 ve 6 yaşındaki çocuklarda ölüm kavramını inceleyen üç çalışma yapılmıştır, özellikle ölümün evrensellik (universality), kaçınılmazlık (inevitability), kesinlik (finality), nedensellik (causality) bileşenleri bitkiler odağında incelenmiştir. Birinci çalışmada katılımcılar üç bitki çeşidi (ağaç, ot ve çiçek) için ölüm bileşenlerini hakkında soruları cevaplamışlardır. İkinci çalışmada çocuklar bitki ve insan yapımı objelerle ilgili resimlerden hangisinde ölümün özelliklerinin geçerli olduğunu düşündüklerini işaretlemişlerdir. Üçüncü çalışmada çocukların bitki ve hayvanlardaki ölüm kavramı karşılaştırılmıştır. Birinci çalışma, çocukların 4-6 yaş arasında, ölüm bileşenlerinin bitkiler için de geçerli olduğuna dair bir anlayış geliştirdiklerini göstermiştir. İkinci çalışma da, 4-6 yaş çocukların bu bileşenlerin sadece canlı ve yaşayanlar için geçerli olup insan yapımı ürünler gibi canlı olmayan objeler için geçerli olmadığını anladıklarını göstermiştir. Son olarak, üçüncü çalışmadaki bitki ve hayvanlar arasındaki karşılaştırma, çocukların ölüm kavramlarını hayvanlarla ilgili olarak daha gelişmiş ve daha kolay düşündüklerini göstermiştir. Özetle, 4-6 yaş arası çocukların, insan yapımı cansız varlıklar için geçerli olmayan ama hem hayvan hem de bitkiler için geçerli olan bir ölüm kavramı geliştirdikleri ve bu yaş aralığında çocukların ölüm kavramı anlayışlarında ciddi gelişmeler olduğu görülmüştür. Araştırmacılar, mantıklı bir ölüm kavramı için dört anahtar bileşeni anlamanın gerekli

olduğunu, bunların da kaçınılmazlık (inevitability), evrensellik (universality), nedensellik (causality) ve kesinlik (finality) olduklarını belirtmişler; 'kaçınılmazlık' kavramını en nihayetinde ölümden kaçılmayacağı ve bütün canlıların bir gün ölmek zorunda olduğu, 'evrensellik' kavramını ölümün bitkileri, insanları ve diğer hayvanları da kapsayarak bütün canlılar için geçerli olduğu, 'nedensellik' (causality) kavramını, ölümün bir dizi yaşamsal mekanizma sonucunda gerçekleşmekte olduğu ve 'kesinlik' (finality) kavramını da canlıların bir kere öldükten sonra tekrar hayata geri dönemeyecekleri şeklinde tanımlamışlardır. Fiziksel bedenin öldükten sonra tekrar hayata döndürülememesi anlayışının ruhsal olarak ölümden sonraki hayata inanmaktan ayrı bir konu olduğunu belirtmişlerdir. Ölümün biyolojik açıdan anlaşılıp anlaşılmadığının ölçülmesinde bitkilerin önemli olduğu, çünkü bitki fizyolojisinin bazı yönlerinin hayvanlardaki tipik ölüm sürecinden farklı olduğu belirtilmiştir. Bu farklılıklar şöyle açıklanmıştır: Bazı bitkiler aşırı derecede uzun yaşamaktadır, yüzlerce hatta binlerce yıl yaşayabilen ağaçlar bulunmaktadır. Biçildiği halde tekrar çıkan otlar gibi bazı bitkiler, öldürme çabalarına karşı dirençli görünmektedir. Bitkiler hayvanlarda görülen belirgin hayat aşamalarını göstermez ve sürekli büyümeye devam edebilmektedirler. Bitkilerin canlılığı, tohumlardaki ve solmuş bitkilerin sulanarak yeniden canlandırılmasındaki gibi beklemeye alınabilmektedir. Ayrıca, hayvanların aksine bitkilerde kurumuş dal veya yapraklar gibi ölü bölümler olabilmekte ve yine de diğer bölümleri büyümeye devam edip canlı kalabilmektedir. Tam anlamıyla mantıklı ve biyolojik bir ölüm anlayışının, tüm bu özelliklerine rağmen ölümün bitkiler için de geçerli olduğunu anlamayı içerdiği belirtilmiştir.

Slaughter ve Lyons'un (2003) "Learning About Life and Death in Early Childhood (Erken Çocuklukta, Yaşam ve Ölümü Öğrenmek)" adlı araştırmalarında, çocukların yaşam, insan bedeni ve ölüm kavramları incelenmiştir. 3-5 yaşlarındaki 60 okul öncesi dönemdeki çocuk araştırmaya katılmıştır. Öncelikle bütün çocuklarla görüşülerek insan bedeninin işlevi ve ölüm hakkındaki bilgileri belirlenmiştir. Bu gruptan 40 çocuk bir eğitim programına alınmış ve insan bedeni ve yaşamı sağlayan işlevleri hakkında bilgiler öğretilmiştir. 20 kişilik kontrol grubu eğitim almamıştır. Deney grubundaki çocuklara yaşam kavramı referans alınarak insan bedeni hakkında bilgiler öğretilmiştir. "Kalp, erkek arkadaşın içindir. Kan, yara bandının gerektiği şeydir." gibi açıklamalarda bulunan çocuklara 'kalbin kanı pompalayarak vücudun her yerine gitmesini sağladığı ve kan vücudun her yerine yaşam için gerekli olan yiyecek ve oksijeni götürdüğü için yaşamaya devam ettiğimiz' şeklindeki bilgiler iki hafta boyunca anlatılmıştır. Daha sonra 60 çocuğun tamamıyla görüşme yapılarak insan bedeni ve ölüm hakkındaki bilgi düzeyleri belirlenmiştir. İnsan bedeninin yaşam sağlayan işlevlerini öğrenen çocukların ölüm kavramını da daha olgun bir şekilde anladıkları bulunmuştur. Yaşam ve bedenin işlevleri hakkında biyolojik bilgiler edinen çocukların ölümle ilgili kavramlarını da tekrar oluşturarak geliştirdikleri ve nispeten kısa bir süre içinde daha olgun bir anlayışa sahip oldukları görülmüştür.

Mdleni-Bookholane'in (2003) "The Development of an Understanding of the Concept of Death by Black African Learners in a Rural Area (Kırsal Alandaki Siyahi Afrikalı Öğrencilerin Ölüm Kavramlarının Gelişimi)" adlı doktora tezi araştırmasında, yaşları 6-8, 9-12 ve 13-16 arasında değişen, kırsal alandaki siyahi Afrikalı 31 öğrencinin ölüm kavramlarının gelişimi incelenmiştir. Veriler öğrencilerin yaptıkları resimlerden ve görüşmelerin ses kayıtlarından elde edilmiştir. Ölüm kavramının alt bileşeni olan 'Yaşlılık' (Old Age) kavramının gelişiminin diğerlerinden önce olduğu, sonra da sırasıyla 'Kaçınılmazlık' (Inevitability), 'Geridönülmezlik' (Irreversibility) ve son olarak 'Kesinlik' (Finality) ve 'Nedensellik' (Causality) kavramlarının geliştiği bulunmuştur. Sonuçlara göre, ölüm kavramının gelişimi, yaş, biliş ve diğer ailesel-kültürel faktörler tarafından etkilenmektedir.

Symons-Bradbury'nin (2004) "Children's Perceptions of Death: A Piagetian Perspective (Çocukların Ölümü Algılamaları: Bir Piaget Perspektifi)" adlı yüksek lisans tez çalışmasında, çocukların ölümü algılamaları Piaget bakış açısıyla incelenmiştir. Güney Afrika'da ölüm oranlarının yüksek olmasının çocukların ölüm kavramını anlayışlarını geliştirebileceği düşünülmüştür. 5-12 yaş arasındaki çocuklarla yapılan görüşmelerde çocuklara sorular sorulmuş ve cevapları içerik analizi ile incelenmiştir. Yaklaşık olarak yedi yaşlarında çocukların temel bir ölüm kavramına sahip oldukları bulunmuştur. Ayrıca, en küçük yaşta çocukların ölümün farkında olduğu, ama ölümü son olarak görmedikleri, geri dönelebileceğini düşündükleri bulunmuştur. Ölümün geri dönülemez olduğu yedi yaş civarında anlaşılmaktadır. Genel olarak, katılımcıların cevapları Piaget'nin bilişsel gelişim dönemleriyle uyumlu bulunmuştur.

Slaughter'ın (2005) "Young Children's Understanding of Death (Küçük Çocukların Ölümü Anlayışları)" adlı makalesinde, bu alanda Psikoanalitik ve Piaget bakış açılarıyla yapılmış olan çalışmalar kısaca özetlenmiş ve sonrasında daha yeni araştırmalara odaklanılmıştır. Bu araştırmalar çocuğun, ölümü biyolojik bir olay olarak 5-6 yaşlarında kavradığını göstermiştir ve aynı zamanda bedenin yaşamla ilgili işlevlerini içeren bir model oluşturmuştur. Bu araştırmalar çocuklarla ölüm hakkında nasıl konuşulabileceğine yönelik bilgi de sağlamıştır. Çalışmalar sonucunda karmaşık ölüm kavramının tanımlanmış alt bileşenleri şu tanımlanmıştır:

- **Geridönülmezlik (Irreversibility)** veya **Kesinlik (Finality)**: Ölülerin hayata geri dönemeyeceğini anlamaktır.
- **Evrensellik (Universality)** veya **Uygulanabilirlik (Applicability)**: Yaşayan her şeyin ve sadece yaşayan şeylerin öldüğünü anlamaktır.
- **Kişisel Ölümlülük (Personal Mortality)**: Kendinin de öleceğini anlamaktır.
- **Kaçınılmazlık (Inevitability)**: Yaşayan her şeyin nihayetinde ölmek zorunda olduğunu anlamaktır.
- **Sonlanma (Cessation)** veya **İşlevselsizlik (Non-functionality)**: Ölümle birlikte bedensel ve zihinsel işlevlerin sonlandığını anlamaktır.

- **Nedensellik (*Causality*):** Ölümün, bedenin yaşamsal işlevinin bozulmasından (organların çalışmaması) kaynaklandığını anlamaktır.
- **Öngörülemezlik (*Unpredictability*):** Ölümün ne zaman gerçekleşeceğini bilinemeyeceğini anlamaktır.

Cox, Garrett ve Graham'ın (2005) "Death in Disney Films: Implication for Children's Understanding of Death (Disney Filmlerinde Ölüm: Çocukların Ölüm Kavramını Anlayışlarına Etkileri)" adlı araştırmalarında, Disney filmlerinin çocukların ölüm algısı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Seçilmiş olan 10 adet tam uzunluktaki filmde bulunan toplam 23 ölüm sahnesi analiz edilmiştir. Ölüm anlatımında beş unsura odaklanılmıştır: karakter durumu, ölümün tasviri, ölüm durumu, duygusal tepki ve nedensellik. Disney animasyon filmlerinden bazılarında ölümün kalıcılığına ve geri dönülmezliğine hiç değinilmediği ve özellikle kötü karakterlerin ölümleri olmak üzere çoğunun duygusal açıdan tanımlanmamış şekilde bırakıldığı değerlendirilmiştir. Ölüm hakkında tam bir anlayışa sahip olmayan bazı çocukların, izledikleri filmlerden öğrendikleri hayalî unsurlarla boşlukları doldurabilecekleri düşünülmüştür. Eğer medya, özellikle de Disney filmleri, ölüm hakkında gerçeğe aykırı mesajlar verirse, ölüm kavramının bu gerçeğe aykırı tasvirindeki özelliklerin çocuklar tarafından içselleştirilmesi muhtemel görülmüştür. Ölüm hakkında tercih edilmeyen bu inanışların, çocukların ileride karşılaşılabilecekleri ölüm olaylarını algılamalarını da etkileyebileceğine dikkat çekilmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, filmlerde gösterilen ölümler ana kahraman ve kötü karakterlerin başına eşit oranda gelmiştir. Bu her iki karakter türünün de ölümünün mümkün olduğunun gösterilmesiyle iyi ve kötü karakterler bakımından adil bir dağılım sunulduğu belirtilmiştir. Bu filmleri izleyen çocuklar önemseydiğimiz iyi karakterlerin de ölebileceği mesajını almaktadırlar. Açık ve belirgin ölümlerle üstü kapalı ölümlerin eşit şekilde sunulduğu; ana kahramanın öldüğü yerlerde açık ölümlerin daha çok görüldüğü, bunun da olumlu bir özellik olarak kabul edilebileceği, çünkü izleyicinin kendisiyle arasında bağ kurduğu karakterler hakkında gerçek ve belirgin bir ölüm gösterildiği düşünülmüştür. Ancak bu durumun bazı çocuklar için travmatik olabileceği, çünkü ölüme tanıklık etme mecburiyetinde kaldıkları belirtilmiştir. Üstü kapalı ölümlerin daha çok kötü karakterlerin başına gelmesinin onların ölümlerinin ana kahramanların ölümlerine göre daha önemsiz olduğu mesajını verebileceğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca kötü karakterlerin ölümlerinin açıkça anlatılmayıp genellikle bu ölümlerin dolaylı şekilde verilmesinin olumsuz algılamalara neden olabileceği düşünülmüştür (Cox, Garrett ve Graham, 2005).

Seçilen Disney filmlerindeki ölümlerin çoğunun kalıcı olması olumlu bulunmuştur, çünkü bu durumun çocukların ölümün kalıcılığını daha çabuk kavramalarına katkıda bulunabileceği düşünülmüştür. Filmlerde gerçekleşen ölümlerin sadece altı tanesinin geri dönülebilir olarak sunulduğu, bu ölümlerin hepsinin de ana kahramanın başına geldiği, Disney filmlerinde kötü karakterlerin ise yaşamak için ikinci bir şans

bulamadıkları belirtilmiştir. 10 filmin yarısında ölen ana kahramanın bir şekilde tekrar yaşama dönmeyi başardığı ifade edilmiştir. Bunun çocukların sevdikleri kişinin öldükten sonra bile onların bir parçası olacağını gösterebileceğine karşın aynı zamanda ölen kişinin gerçekten geri dönebileceğini de düşünmelerine neden olabileceğine dikkat çekilmiştir. Duygusal tepkiler açısından inceleme yapıldığında, ana kahramanların ölümünden sonra olumsuz duyguların ortaya çıktığı ve bunun da çocuklara sevdiklerinin ölümü ardından üzülmeye ve üzüntüyü ifade etmenin normal davranışlar olduğunu anlatabileceği düşünülmüştür. Disney filmlerinde ölen kötü karakterlerin, davranışları nedeniyle başlarına gelen kaza ve benzeri yollarla gelen ölümü bir ceza gibi hak ettikleri, ölen iyi karakterlerin ise ölümü hak etmedikleri gibi bir duygunun hâkim olduğu değerlendirilmiştir. Bu da ölüm kavramının nedensellik bileşeninin anlaşılması bakımından pek uygun bulunmamıştır (Cox, Garrett ve Graham, 2005).

Slaughter ve Griffiths'in (2007) "Death Understanding and Fear of Death in Young Children (Küçük Çocuklarda Ölümü Anlayışı ve Ölüm Korkusu)" adlı araştırmalarında, ölümü biyolojik bir kavram olarak algılamının ve gelişimsel olarak olgunlaşmış bir ölüm kavramına sahip olmanın, küçük çocuklardaki ölüm korkusunu etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Yaşları 4 ile 8 arasında değişen 90 çocukla yapılan görüşmelerle ölümü anlayışları ve ölüm korkuları belirlenmiştir. Genel kaygı düzeyleri de ebeveynlerden elde edilen bilgilerle belirlenmiştir. Yaş ve genel kaygı düzeyi kontrol edildiğinde ölüm korkusu düştükçe daha olgun bir ölüm anlayışına sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, ölüm ve ölmek üzerine biyolojik bilgilerle konuşmanın çocuklardaki ölüm korkusunu hafiflettiği düşüncesini desteklemektedir.

Poling ve Hupp'ın (2008) "Death Sentences: A Content Analysis of Children's Death Literature (Ölüm Cümleleri: Ölümle İlgili Çocuk Kitaplarının İçerik Analizi)" adlı makalelerinde, çok boyutlu ölüm kavramının biyolojik, sosyokültürel ve duygusal unsurları olduğu açıklanmıştır. Çocukların ölümle ilgili bilgileri edinmede kullanabilecekleri pek çok araçtan birinin de kitap olduğu belirtilmiştir. Bu araştırmada 24 adet resimli çocuk kitabı ve 16 adet daha büyük çocuklar için olan hikâye kitabı incelenmiştir. Ölüm konulu çocuk edebiyatında içerik analizi yürütmek için şunlara dayalı bir çerçeve kullanılmıştır: Geridönülmezlik (irreversibility), kaçınılmazlık (inevitability) ve işlevsizlik (nonfunctionality) kavramlarıyla ilgili olarak 'biyolojik gerçekler'; cennet düşüncesi ve cenazeler v.b. ile ilgili olarak 'sosyo-kültürel uygulamalar' ve üzüntü, kızgınlık, özlem, suçluluk, inkâr, şok ve kafa karışıklığı gibi 'duygusal tepkiler'. Bu ölüm konulu çocuk kitaplarında öncelikli odak noktasının ölümün ve yas tutmanın duygusal boyutu olduğu bulunmuştur. Biyolojik faktörlerin ise hikâye kitaplarından çok resimli kitaplarda bulunduğu görülmüştür. Çalışmaları, ölüm konusuyla ilgili resimli çocuk kitaplarının çeşitli duygusal tepkileri ve sosyo-kültürel uygulamaları içerdiğini, ancak biyolojik faktörlere nadiren değinildiğini ortaya koymuştur. Bununla beraber, biyolojik özellikleri öğrenen ve anlayan çocukların ölümle ilgili olarak daha az kaygı ve korku duyduğu belirtilmiştir.

Lee, Lee ve Moon'un (2009) "Exploring Children's Understanding of Death Concepts (Çocukların Ölüm Kavramlarını Anlayışını Araştırmak)" adlı araştırmalarında, çocukların ölüm kavramını anlayışları ve ölüm kavramı eğitiminin çocuklar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın katılımcıları Kore'de banliyödeki bir anaokulunun öğrencileri olan 5-6 yaşındaki çocuklardır. Çocukların ölüm kavramını ne kadar anladıklarını belirlemek için, araştırmacılar kontrol ve deney gruplarındaki her bir çocukla tek tek görüşmüştür. Görüşme sonrasında, araştırmacılar deney grubuna 11 eğitsel etkinlikten oluşan bir uygulamada bulunmuşlardır. Kontrol grubundaki çocuklara herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Uygulamadan sonra, araştırmacılar her iki gruba da tekrar görüşmüştür. Ölüm kavramının alt bileşenleri olan nedensellik (causality), yaşlılık (old age), geridönülmezlik (irreversibility), sonlanma (finality) ve kaçınılmazlık (inevitability) kavramlarının beşinde de deney grubunun ortalaması kontrol grubundan önemli derecede yüksek bulunmuştur. Geridönülmezlik, ölümün bir daha hayata dönmeyeceğini anlamaktır. Sonlanma, ölümün yaşamın zıttı olduğunu ve yaşamsal işlevlerin sona erdiğini anlamaktır. Kaçınılmazlık, canlı şeylerin eninde sonunda öleceğini anlamaktır. Yaşlılık, hayatın biyolojik döngüsünü anlamaktır. Nedensellik, ölüme neden olan biyolojik ve fiziksel etkenleri anlamaktır.

Kore'de çocukların çok küçük yaşlardan itibaren pek çok şekilde ölüm kavramıyla karşılaştıklarına değinilmiştir. Çocuk masalları, ebeveynleri öldükten sonra üvey anne ve kardeşlerle yaşamak zorunda olma gibi konular içermektedir. Kore halk hikâyelerinde, bazı karakterler zehirli bir meyve yiyerek veya aç bir canavar tarafından yutularak ölürlür. Teknolojik gelişmelerle birlikte, çocukların izledikleri çizgi filmlerde ve oynadıkları bilgisayar oyunlarında ölümle ilişkili sahnelere daha çok maruz kalmaya başladıkları ve Kore'de evcil hayvan bakımının artmasıyla da çocukların hayvanların ölümüne de daha çok şahit oldukları belirtilmiştir. Çocukların, özellikle de büyükanne ve büyükbabalarının ölümleriyle ilgili olmak üzere, ölüm hakkında konuşmak istediklerinde engellenmeleri ve özellikle de hasta ebeveynlerin ölüp ölmeyeceklerinin sorulmasının kötü şans getireceğine dair olan inanç nedeniyle çocukların sorularının cevapsız kaldığı belirtilmiştir (Lee, Lee ve Moon, 2009).

Bütün bunlar göz önüne alındığında çocukların ölüm kavramını doğru şekilde anlayabilmeleri için eğitim verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Okul öncesi öğretmenlerinin, ölüm kavramının çocuklara öğretilmesiyle ilgili bir eğitime ihtiyaç olduğunu kabul etmekle beraber, böyle bir eğitimin çocukların bilişsel düzeylerine uygun olup olmayacağı konusunda endişeli oldukları bulunmuştur. Öğretmenler daha fazla desteğe ve kaynağa ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada, deney grubundaki çocukların 11 eğitsel etkinlikten sonra beş kategorinin her birinde daha olgunlaşmış bir ölüm anlayışı gösterdikleri, eğitim öncesi ve sonrası yapılan görüşmelerde deney grubunun puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve gelişimsel olarak uygun bir şekilde verilen ölüm eğitiminin çocuklara daha olgunlaşmış bir ölüm anlayışı sağlayacağı sonuçlarına ulaşılmıştır (Lee, Lee ve Moon, 2009).

Vlok ve de Witt'in (2012) "Naive Theory Of Biology: The Pre-School Child's Explanation Of Death (Naif Biyoloji Kuramı: Okul Öncesi Çocuğun Ölümü Açıklaması)" adlı çalışmalarında, okul öncesi çocukların ölümün sebebini açıklamak için kullandıkları naif biyoloji kuramı anlatılmıştır. Bu araştırmaya katılan küçük çocukların çoğu, ölümün sebebi olarak silah ve zehir gibi dışsal sebepleri söyleseler de, içsel ve biyolojik açıklamalarda bulunan katılımcıların, vücut organlarıyla ilgili tutarlı biyolojik bilgilere sahip oldukları görülmüştür. Bu çocukların göz, ağız, dil, el, ayak gibi organların işlevleriyle ilgili olarak doğru açıklamalarda buldukları ve bu organları yaşamı sağlayan organlar olarak görmedikleri belirtilmiştir. Yaşamı sağlayan organlarla ilgili cevaplarında "Bozular, çalışmayı durdurur, durur, ölür, patlar" gibi kelimeler kullandıkları görülmüştür. Çocukların çoğu, kalp, beyin, mide, ciğerler gibi organların ve kanın yaşam için gerekliliklerini vurgulamışlardır. Organların işlevlerini bilmeleriyle hangi organların yaşam için gerekli olduğunu düşünebilmişlerdir. Böylece 5-6 yaşındaki çocuklar, organların işlevleriyle ilgili sahip oldukları bilgilerle psikolojiden bağımsız olarak biyolojiyi anlayabildiklerini ve bazı bedensel işlevlerin yaşamın devamını sağladığını tasavvur edebildiklerini göstermişlerdir. Bedeni bir yaşam makinesi gibi düşündükleri ve herhangi büyük bir hatanın yaşamın sonlanmasına yani ölüme neden olabileceğini anladıkları görülmüştür. Bu bakış açısına sahip olup olmamayı; eğitim, sosyoekonomik faktörler ve kültür gibi değişkenlerin etkilediği bulunmuştur.

Engarhos, Talwar, Schleifer ve Renaud'un (2013) "Teachers' Attitudes and Experiences Regarding Death Education in the Classroom (Öğretmenlerin Sınıfta Ölüm Eğitimiyle İlgili Tutum ve Deneyimleri)" adlı araştırmalarında, eğitimcilerin sınıfta ölüm konusu hakkında konuşmayla ilgili olarak deneyimleri ve kaygıları araştırılmıştır. Ayrıca, çocuklara ölüm konusuyla ilgili olarak yaklaşım becerilerini nasıl algıladıkları ve okulda ölüm eğitimiyle ilgili tutumları da araştırılmıştır. Genel olarak, öğretmenlerin çocuklarla ölüm konusunu konuşmada kararsız oldukları ve bu konunun önemli olduğunu kabul etmelerine rağmen konuya giriş yapmada zorlandıkları ve çocuklarla ölüm hakkında konuşmada yeterliklerine güvenmedikleri bulunmuştur. Öğretmenler kendilerine güvenmemelerinin ana sebebinin, bu konuda daha fazla eğitime ve rehberliğe ihtiyaç duymaları olduğunu belirtmişlerdir. Sonuçlara göre, öğretmenlerin öğrencilere ölüm eğitimi sağlama istekleri olsa da bunun için desteğe ihtiyaçları olduğu görülmüştür. Böyle bir desteğin sağlanmasıyla, okulda ölüm eğitimi verilebileceği ve çocukların gelecekte karşılaşılabilecekleri ölümle ilgili durumlara hazırlıklı olmalarına yardım edilebileceği düşünülmüştür.

Bonoti, Leondari ve Mastora'nın (2013) "Exploring Children's Understanding Of Death: Through Drawings And The Death Concept Questionnaire (Çocuğun Ölümü Anlayışını Çizimler ve Ölüm Kavramı Anketiyle Araştırmak)" adlı çalışmalarında, çocuklardan ölüm kelimesinin manasını yansıtan bir resim çizmeleri istenmiş ve hem insan ölümüyle hem de hayvan ölümüyle ilgili sorular sorulmuştur. Böylece, elde edilen verilerle çocukların ölüm kavramını anlayışlarının ölümle dair deneyimlerine ve yaşlarına göre

değişip değişmediği incelenmiştir. Bulgular, çocukların ölüm kavramını anlamalarının hem yaşla hem de geçmiş yaşantılarla ilişkili olduğunu göstermiştir. Ölüme dair deneyimi olan çocukların deneyimsiz olanlara göre daha gerçekçi bir ölüm anlayışına sahip oldukları görülmüştür. Daha önceden ölümle ilgili bir tecrübe yaşamış olan çocukların ölüm ritüelleriyle ilgili sahnelerin resmini yaptıkları, ölümle ilgili hiç tecrübesi olmamış çocukların yaklaşık yarısı kadarının şiddet içeren ölüm sahnelerinin resmini yaptıkları belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak, ölümle ilgili tecrübeleri bulunan çocukların akrabalarının ölümüne ya da cenazelerine dair anıları gibi kendi kişisel deneyimlerine dayanarak, daha gerçekçi resimler yaptığı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan ölüme dair kişisel bir deneyimi olmayan çocukların ise muhtemelen televizyondan ya da diğer medya kanallarından edindikleri bilgileri kullandıkları düşünülmüştür. Geridönülemezlik (irreversibility) ile işlevsizlik (non-functionality) kavramlarının sonraki yaşlarda değişime uğradığı bulunmuştur. Çocukların ilerleyen yaşlarda, biyolojik olarak sınırlandırılmış açıklamalardan uzaklaşıp, ruhaniyet ve dinsel gibi soyut kavramlara yöneldikleri görülmüştür. Büyük çocukların ölüm için daha metafiziksel ve manevî açıklamaları tercih etmelerinde ve ölümden sonraki yaşama dair bir inanç göstermelerinde kültürel ortamın etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, önceden ölümle ilgili deneyimleri olan çocukların resimlerinde şiddet içeren sahnelerin bulunmaması önemli bir bulgu olarak görülmüştür. Gerçekçi bir ölüm algısının gelişiminde deneyimin önemli rolü olduğu, ayrıca medyanın çocukların düşüncelerini günlük hayatı hiç de yansıtmayacak şekilde şekillendirme etkisi bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Wiseman'ın (2013) "Summer's End and Sad Goodbyes: Children's Picturebooks About Death and Dying (Yazın Sonu ve Hüzünle Vedalar: Ölüm ve Ölmekle İlgili Resimli Çocuk Kitapları)" adlı araştırmasında, ölüm ve yas tutma hakkında resimli çocuk kitapları, hem psikolojik hem de edebî yönlerden incelenmiştir. Çalışma iki soru etrafında şekillenmiştir: İlki, biri öldüğünde, özellikle küçük çocuklar için yazılmış resimli çocuk kitaplarının, çocuğun yasını nasıl destekleyebileceğidir. İkincisi ise, resimli çocuk kitaplarındaki resimlemeler ve yazı metninin, bir kimsenin kaybını duygusal bir deneyim olarak nasıl açıklayıp aktarabileceğidir. Resimli çocuk kitaplarının önemli psikolojik ve kültürel meseleleri çocuklara aktardığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, çocuğun bir kayıp yaşaması durumunda, ölüm ve yas tutma hakkındaki resimli çocuk kitaplarının eğitimcilere ve ebeveynlere çocuğu anlama ve çocuğa destek olmalarında yardımcı olabileceği düşünülmüştür. Çocukların, hayatlarının bir aşamasında ölümle karşılaşacakları gerçeği üzücü olmasına rağmen, dürüst ve destekleyici konuşmaların çocukların bu acı karşısındaki tepkileri için çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Çocuklar böyle bir travma yaşadıklarında ve duygularını anlamaya başladıklarında bu kitapların çocuklara destek sunacağı düşünülmüştür. Burada incelenmiş olan üç kitabın, çok çeşitli kültürleri, bağlamları ve karakterleri kapsadığı, böylece çocuklara hikâyedeki deneyimlerde kendilerinden bir parça bulmaları için birçok olanak sunulduğu belirtilmiştir. Çocuklar kardeşlerinin ölümüyle

karşılaşabildikleri halde bu konuda küçük okuyucular için yeterli edebi yazın bulunmadığından, “That Summer” adlı kitabın ölümcül hastalığı olan bir kardeşin kaybını incelemede önemli bir rol oynadığı değerlendirilmiştir. “Ghost Wings” de bir büyükannenin ölümünü, kral kelebeklerinin yıllık göçleri, yaşam döngüleri ve Meksika’nın kültürel ritüelleriyle birlikte anlatmaktadır. “Harry and Hopper” adlı kitabın ise, bir evcil hayvanın ölümünde de çocuklara yas tutmaları için ihtiyaç duydukları zamanın tanınması gerektiğini gösterdiği belirtilmiştir. Bu kitapların metinleri ve resimleriyle önemli psikolojik, duygusal ve kültürel konuları işleyebildikleri, bu nedenle ölüm konulu edebiyata önemli katkıda bulunmuş oldukları değerlendirilmiştir.

Panagiotaki, Nobes, Ashraf ve Aubby'nin (2014) "British and Pakistani Children's Understanding of Death: Cultural and Developmental Influences (İngiliz ve Pakistanlı Çocukların Ölüm Anlayışları: Kültürel ve Gelişimsel Etkiler)" adlı araştırmalarında, 4-7 yaşlarındaki 188 İngiliz ve Pakistanlı çocuğun ölümü algılamaları incelenmiştir. Araştırmanın amacı, ölüm kavramının alt bileşenlerinin farklı yaştan, kültürden ve dinden çocuklar tarafından nasıl anlaşıldıklarını inceleyerek bu kavramların kazanımındaki etkileri araştırmak olarak tanımlanmıştır. Üç grup çocuk karşılaştırılmıştır: Beyaz İngilizler, Londra'da yaşayan Müslüman İngilizler ve Pakistan'da yaşayan Müslüman Pakistanlılar. Ölüm kavramının bileşenlerinden ilk kazanılanın 'Geridönülmezlik' (Irreversibility), son kazanılanın da 'Nedensellik' (Causality) olduğu bulunmuştur. İki İngiliz grubundaki çocuklar için 'Kaçınılmazlık' (Inevitability), 'Uygulanabilirlik' (Applicability), 'Geridönülmezlik' (Irreversibility) ve 'Sonlanma' (Cessation) kavramlarının kazanımının benzer olduğu görülmüştür. Pakistanlı çocukların ise geridönülmezlik kavramını her iki İngiliz grubundaki çocuklardan daha önce kazandıkları bulunmuştur. Üç kültürel grupta da, çocukların cevaplarında nedensellik kavramının göstergesinin çok sınırlı olduğu görülmüştür. Araştırmada, çocuklardaki ölüm kavramının olgunlaşmasının 4-7 yaş arasında geliştiği ve biyolojik anlayışla ölüm kavramının kazanımının evrensel olduğu bulunmuştur. Ayrıca çocukların düşüncelerinin kültüre özgü deneyimlerden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Hopkins'in (2014) "The Development of Children's Understanding of Death (Çocuğun Ölüm Kavramının Gelişimi)" adlı doktora tezi araştırmasında, 92 İngiliz ilkökul çocuğunun biyolojik bir olay olarak ölümü algılaması incelenmiştir. Yaşın, bilişsel gelişimin, dinî inançların, daha önceki ölüm veya ciddî hastalık tecrübelerinin ve sosyoekonomik düzeyin etkilerinin bir araştırmada incelenmesiyle, çocuğun ölüm kavramının gelişiminin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması amaçlanmıştır. 4-5, 6-7, 8-9 ve 10-11 yaşlarındaki çocuklardan oluşan dört çocuk grubu, ölüm kavramının beş alt bileşeninin kazanımı açısından karşılaştırılmıştır. 4-5 yaşındaki çocukların ilk olarak 'Geridönülmezlik' (Irreversibility) bileşenini anladıkları ve 'Uygulanabilirlik' (Applicability), 'Sonlanma' (Cessation) ve 'Kaçınılmazlık' (Inevitability) bileşenlerini kavramaya başladıkları bulunmuştur. Bununla beraber, ölüm kavramını olgun bir

anlayışla anlayabildikleri görülmüştür. 6-11 yaşındaki çocukların çoğunun, 'Nedensellik' de (Causality) dâhil olmak üzere ölümün beş alt bileşenini de çeşitli derecelerde anlayabildikleri bulunmuştur. Geridönülmezlik kavramının 10-11 yaş grubunda daha gelişmiş bir şekilde anlaşıldığı görülmüştür: Bu çocuklar, ölümün bir son olmadığı görüşünü ölümden sonraki hayatla ilgili dinî ve manevî inançlarla savunarak, çift yönlü bir düşünce yaklaşımı geliştirmişlerdir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, İngiliz çocukları ölüm kavramını yaşlarına ve bilişsel yeterliklerine göre değişen oranlarda anlamaktadırlar. 4-5 yaş ile 6-11 yaş arasında ölüm kavramının algılanmasında önemli bir değişiklik olduğu ve özellikle 10-11 yaşındakilerin ölümün geridönülmezlik kavramını anlayışlarıyla diğerlerinden ayrıldıkları belirtilmiştir. Bu çalışmada, çocukların ölüm kavramının gelişiminin aşamalı modele göre olmadığı, U şeklinde eğimli modeli desteklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Callanan (2014), çocuklarda ölüm kavramının araştırılmasıyla ilgili olarak sosyokültürel yaklaşımın değerine ve çocuğun bir bütün olarak ele alınmasının önemine vurgu yapmıştır. Çocukların büyüklerin konuşmalarına kulak kabartarak pek çok şey öğrendiklerine ve çocukların, ebeveynlerin tahmin ettiklerinden daha çok konuşmaya kulak misafiri olduklarına değinmiştir. Özellikle de bir konunun çocuklara uygun olmadığı, çocukların o konuyu bilmemesi ve konuşmaması gerektiği düşünülürken, çocukların ipuçlarını yakalayıp, o konuya karşı daha çok ilgi duyduklarını, bu nedenle ebeveynlerin kaçış yöntemleri kullanmasının, çocukların o konuyu görmezden gelmelerine değil, kendilerinden saklanan şeyi daha da çok merak etmelerine neden olacağını belirtmiştir. Diğer bir konu ise, çocukların ölüm kavramıyla ilgili yapılan araştırmalarda 'dinden kaçınılması'dır. Bilişsel gelişim psikolojisinde, çocukların pek çok konu hakkındaki düşüncelerini etkileyebilen önemli bir değişken olan dinî deneyimlerin önemli bir unsur olabileceğinin pek dikkate alınmadığına, hatta bazı çalışmalarda çocukların dinî inançlarına göre verdikleri cevapların, kavramların bilişsel açıdan yanlış anlaşılması olarak değerlendirildiğine dikkat çekmiştir. Bu önyargıların, araştırmacıların, dini çocukların gerçek ve doğal dünyayı anlamalarının parçası olarak görmemelerinden kaynaklanmış olabileceğini ifade etmiştir. Yetişkinlerle yapılan görüşmelerde dinî görüşler dikkate alınırken, çocuklara sadece bilişsel gelişim açısından değil, bütünsel olarak yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Araştırmacıların, çocukların dinî deneyimlerden nasıl etkilendiklerini ve dinî inançlar ile uygulamaların bilişsel gelişimle ilişkisini de göz önüne alarak gelecekteki çalışmalarda çalışma alanını genişletmelerini önermiştir. Son olarak, kültürel karşılaştırmaların muhtemel zorluklarına değinmiştir. Farklı kültürler arasında karşılaştırma yaparken dikkat edilmesi gereken pek çok özellik bulunabileceğine, sorulan bir sorunun çağrıştırdıklarının kültürden kültüre değişebileceğine ve ölümlle ilgili pek çok konunun kültürler arasında farklılık gösterebileceği için ölüme ve ölüm sonrası ilişkin farklı bakış açıları bulunduğuna dikkat çekmiştir. Avrupa ve Amerika normlarının standart olarak görülmemesi ve her kültürün kendi özellikleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür.

BÖLÜM III: YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Tarama modeli bu araştırmanın verilerinin toplanmasında ve verilerin analizinde nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Tarama modelinde, mevcut durumun aynen resmedilmesi temel alınır (Karasar, 2011); geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez; önemli olan var olanı değiştirmeye kalkmadan gözleyebilmektir (Karasar, 2014).

Bu araştırmada, var olan durumun herhangi bir değişime ya da etkiye neden olmadan var olduğu gibi tanımlanması amacıyla, çeşitli gelişmişlik evrelerini temsil ettiği kabul edilen farklı yaş grupları oluşturularak, bu gruplar arasında doğum ve ölüm kavramlarının algılanmasında farklılaşma olup olmadığına bakıldığı için; genel tarama türündeki modellerden kesit alma yaklaşımıyla tekil tarama ve karşılaştırma yoluyla ilişkişel tarama modelleri kullanılmıştır (Karasar, 2014).

Algıların doğal, gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konulması amaçlandığı için nitel veri toplama yöntemlerinden görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Görüşme formu yaklaşımıyla yapılan görüşmelerde, görüşmeci konuya sadık kalarak hem önceden hazırlanmış soruları sorar, hem de daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla ek sorular sorabilir. Görüşme formu, araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların kapsanmasını güvence altına almak için geliştirilmiş bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu; İstanbul'un beş ilçesinde (Ataşehir, Kadıköy, Maltepe, Ümraniye ve Üsküdar) bulunan 10 okul öncesi eğitim verilen devlet okuluna 2013-2014 eğitim-öğretim yılında devam etmekte olan öğrenciler arasından 48-59 aylık 50 erkek ve 50 kız öğrenci ile 60-72 aylık 50 erkek ve 50 kız öğrenci olmak üzere toplam 200 çocuktan oluşmaktadır. Bu çocuklar, araştırmaya katılmasına velisi tarafından izin verilmiş olanlar arasından yaş ve cinsiyet açısından eşit dağılım olacak şekilde tesadüfi olarak seçilmiştir.

Tablo 3.1. Çalışma Grubunun Yaş, Cinsiyet ve Devam Ettikleri Okulun Bulunduğu İlçe Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

İlçeler	Yaş Grupları									
	48-59 Aylık				60-72 Aylık				Toplam	
	Erkek		Kız		Erkek		Kız			
<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	
Ataşehir	11	5,5	10	5,0	10	5,0	10	5,0	41	20,5
Ümraniye	9	4,5	11	5,5	10	5,0	11	5,5	41	20,5
Maltepe	9	4,5	10	5,0	9	4,5	10	5,0	38	19,0
Üsküdar	9	4,5	10	5,0	10	5,0	10	5,0	39	19,5
Kadıköy	12	6,0	9	4,5	11	5,5	9	4,5	41	20,5
Toplam	50	25,0	50	25,0	50	25,0	50	25,0	200	100,0

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere, çalışma grubunu oluşturan çocukların sayısı 200’dür. Bunların 100’ü (%50) 48-59 aylık grup içinde yer alırken, 100’ü (%50) 60-72 aylık grupta yer almaktadır. 48-59 aylık gruptaki çocukların 50’si (%25) erkek ve 50’si (%25) kız, 60-72 aylık gruptaki çocukların da 50’si (%25) erkek ve 50’si (%25) kız olmak üzere, çalışma grubundaki çocukların toplamda 100’ü (%50) erkek ve 100’ü (%50) kızdır. Çalışma grubundaki çocukların okul öncesi eğitimi almakta oldukları okullar; Ataşehir, Ümraniye, Maltepe, Üsküdar ve Kadıköy olmak üzere, İstanbul’un beş farklı ilçesinde bulunmaktadır. Ataşehir ilçesinde, 48-59 aylık gruptan 11 (%5,5) erkek ve 10 (%5) kız, 60-72 aylık gruptan 10 (%5) erkek ve 10 (%5) kız olmak üzere, toplam 41 (%20,5) çocukla görüşme yapılmıştır. Ümraniye ilçesinde, 48-59 aylık gruptan 9 (%4,5) erkek ve 11 (%5,5) kız, 60-72 aylık gruptan 10 (%5) erkek ve 11 (%5,5) kız olmak üzere, toplam 41 (%20,5) çocukla görüşme yapılmıştır. Maltepe ilçesinde, 48-59 aylık gruptan 9 (%4,5) erkek ve 10 (%5) kız, 60-72 aylık gruptan 9 (%4,5) erkek ve 10 (%5) kız olmak üzere, toplam 38 (%19) çocukla görüşme yapılmıştır. Üsküdar ilçesinde, 48-59 aylık gruptan 9 (%4,5) erkek ve 10 (%5) kız, 60-72 aylık gruptan 10 (%5) erkek ve 10 (%5) kız olmak üzere, toplam 39 (%19,5) çocukla görüşme yapılmıştır. Kadıköy ilçesinde, 48-59 aylık gruptan 12 (%6) erkek ve 9 (%4,5) kız, 60-72 aylık gruptan 11 (%5,5) erkek ve 9 (%4,5) kız olmak üzere, toplam 41 (%20,5) çocukla görüşme yapılmıştır.

Tablo 3.2. Çalışma Grubunun Anne ve Babalarının Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Öğrenim Düzeyleri	Anne		Baba	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Okuma yazma biliyor	2	1,0	0	0,0
İlkokul mezunu	21	10,5	17	8,5
Ortaokul mezunu	10	5,0	18	9,0
Lise mezunu	94	47,0	76	38,0
Önlisans mezunu	34	17,0	33	16,5
Lisans mezunu	38	19,0	51	25,5
Lisansüstü mezunu	1	0,5	5	2,5
Toplam	200	100,0	200	100,0

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere, çalışma grubunu oluşturan çocukların annelerinden 2’si (%1) ilkokul tamamlamamış olup okuma-yazma bilmektedir, 21’i (%10,5) ilkokul mezunudur, 10’u (%5) ortaokul mezunudur, 94’ü (%47) lise mezunudur, 34’ü (%17) yükseköğrenim görüp önlisans tamamlamıştır, 38’i (%19’u) üniversite mezunudur, 1’i lisansüstü eğitimi tamamlamıştır. Çalışma grubunu oluşturan çocukların babalarından 17’si (%8,5) ilkokul mezunudur, 18’i (%9) ortaokul mezunudur, 76’sı (%38)’i lise mezunudur, 33’ü (%16,5) yükseköğrenim görüp önlisans tamamlamıştır, 51’i (%25,5) üniversite mezunudur, 5’i (%2,5) lisansüstü eğitimi tamamlamıştır.

Tablo 3.3. Çalışma Grubunun Kardeş Durumu Değişkenine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kardeşe Sahip Olma Durumları	<i>f</i>	%
Tek çocuk	85	42,5
Kendinden büyük kardeşi var	68	34,0
Kendinden küçük kardeşi var	36	18,0
Kendinden büyük ve küçük kardeşi var	11	5,5
Toplam	200	100,0

Tablo 3.3’te görüldüğü üzere, çalışma grubunu oluşturan çocukların 85’inin (%42,5) kendinden büyük veya küçük kardeşi bulunmamaktadır; 68’inin (%34) kendinden büyük kardeşi bulunmakta, küçük kardeşi ise bulunmamaktadır; 36’sının (%18) kendinden küçük kardeşi bulunmakta, büyük kardeşi ise bulunmamaktadır ve 11’inin (%5,5) ise kendinden hem büyük, hem de küçük kardeşleri bulunmaktadır. Genel olarak kardeşe sahip olma veya olmama durumuna göre bakıldığında, çalışma grubunu oluşturan çocukların 85’inin (%42,5) kardeşinin bulunmadığı, 115’inin (%57,5) ise kardeşinin bulunduğu görülmektedir.

3.3. Verilerin Toplanması

3.3.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmayla ilgili olarak hazırlanmış görüşme sorularının yazılı olduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nitel bulguların elde edildiği veri toplama yöntemlerinden biri görüşmedir. Açık uçlu sorular ve incelemeler insanların deneyimleri, algıları, fikirleri, duyguları ve bilgileri ile ilgili derinlemesine cevaplar alınmasını sağlar. Veriler yorumlanmanın yapılabilmesi için bağlamı yeteri derecede yansıtan doğrudan alıntılar içermektedir (Patton, 2014). Ayrıca, cevabı “Evet”, “Hayır” şeklinde verilebilen sorulara ek olarak “Ne?”, “Neden?”, “Nasıl?” gibi ek sorular sorulmuştur.

Bu araştırma için oluşturulmuş olan görüşme formundaki sorular, ‘doğum’ ve ‘ölüm’ kavramlarının tanımları ve çeşitli özellikleriyle ilgili olarak belirlenmiştir. Soruları dört uzman incelemiştir ve uzmanların görüşlerine bağlı olarak sorularda değişiklikler yapılmıştır. Daha sonra deneme görüşmeleri yapılmış ve yapılan değerlendirmeler ile çeşitli düzeltmeler yapılarak görüşme sorularına son hâli verilmiştir. Ayrıca, bu sorulardan birçoğunun çocukların en çok merak ettikleri ve sordukları sorular olduğu, alanda daha önce yapılmış bazı araştırmaların bulgularında yer almaktadır (Bozer, 2009; Mehmedoğlu, 2009; Koyuncu, 2008; Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu, 1996).

Görüşme formu üç bölümden oluşmaktadır:

- 1- Kişisel bilgiler (8 soru)
- 2- Doğum kavramıyla ilgili sorular (23 soru)
- 3- Ölüm kavramıyla ilgili sorular (16 soru)

Doğum kavramıyla ilgili sorular dört grupta ele alınmıştır:

- 1- Bebeğin oluşumu ve dünyaya gelişiyle ilgili sorular
- 2- Bebeğin anne karnındayken neler yaptığıyla ilgili sorular
- 3- Anne karnındaki bebek ile diğer kişilerin birbirlerini görüp göremeyecekleriyle ilgili sorular
- 4- Hayvanların ve cansız varlıkların çocuklarının olup olmadığıyla ilgili sorular

Ölüm kavramıyla ilgili sorular da dört grupta ele alınmıştır:

- 1- Ölümün tanımı ve nedenleriyle ilgili sorular
- 2- Biri öldüğünde neler yapıldığıyla ilgili sorular
- 3- Ölen kişi ile diğer insanların birbirlerini görüp göremeyecekleriyle ilgili sorular
- 4- Hayvanların ve cansız varlıkların ölüp ölmediğiyle ilgili sorular

1. BÖLÜM: Doğum Kavramıyla İlgili Sorular

- 1. SORU GRUBU: Bebeğin Oluşumu ve Dünyaya Gelişiyle İlgili Sorular
 - 1. SORU: Bebek nasıl doğar, doğmadan önce nerededir?
 - 2. SORU: Neden bebek doğmadan önce annesinin karnındadır?
 - 3. SORU: Bebek, annesinin karnına nasıl girer, oraya nasıl gelir?
 - 4. SORU: Bebek doğduktan sonra, annesinin karnına geri konulabilir mi?
 - 5. SORU: İnsanların ne zaman bebeği olur, örneğin senin bebeğin olabilir mi?
- 2. SORU GRUBU: Bebeğin Anne Karnındayken Neler Yaptığıyla İlgili Sorular
 - 6. SORU: Anne karnı nasıl bir yerdir, orada neler vardır?
 - 7. SORU: Bebek doğmadan önce annesinin karnında neler yapar?
 - 8. SORU: Bebek, annesinin karnındayken yiyecek yer mi?
 - 9. SORU: Bebek, annesinin karnındayken su içer mi?
 - 10. SORU: Bebek, annesinin karnındayken ağlar mı?
 - 11. SORU: Bebek, annesinin karnındayken uyur mu?
 - 12. SORU: Bebek, annesinin karnındayken tuvaletini yapar mı?
 - 13. SORU: Bebek, annesinin karnındayken oyun oynar mı?
 - 14. SORU: Bebek, annesinin karnındayken, annesinin karnını tekmeler mi?
 - 15. SORU: Bebek, annesinin karnındayken annesiyle konuşabilir mi?
 - 16. SORU: Sen annenin karnındayken neler yaptığını hatırlıyor musun?
- 3. SORU GRUBU: Anne Karnındaki Bebek ile Diğer Kişilerin Birbirlerini Görüp Göremeyecekleri ile İlgili Sorular
 - 17. SORU: Bebek, annesinin karnındayken dışarıyı görebilir mi?
 - 18. SORU: Bebek, annesinin karnındayken, onu görebilir miyiz?
 - 19. SORU: Bebek, doğmadan önce annesini ve babasını tanır mı?
 - 20. SORU: Doğmadan önce, bebeğin kız mı erkek mi olacağını bilir miyiz?
- 4. SORU GRUBU: Hayvanların ve Cansız Varlıkların Çocuklarının Olup Olmadığıyla İlgili Sorular
 - 21. SORU: Hayvanların çocukları olur mu?
 - 22. SORU: Cansız varlıkların çocukları olur mu?
- 23. SORU: Doğumla ilgili bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?

2. BÖLÜM: Ölüm Kavramıyla İlgili Sorular

- 1. SORU GRUBU: Ölümün Tanımı ve Nedenleriyle İlgili Sorular
 - 1. SORU: Ölmek ne demektir?
 - 2. SORU: İnsanlar neden ölürlür?
 - 3. SORU: İnsanlar ne zaman ölürlür?
- 2. SORU GRUBU: Biri Öldüğünde Neler Yapıldığıyla İlgili Sorular
 - 4. SORU: Biri öldüğünde ne yapılır, ölen insan nereye konulur?
 - 5. SORU: Ölen insan, konulduğu yerde ne yapar?
 - 6. SORU: Ölen insan, hep orada mı kalır, başka yere gider mi?
 - 7. SORU: Ölen insan neden oraya konulur, dışarıda kalsa ne olur?
- 3. SORU GRUBU: Ölen Kişi ile Diğer İnsanların Birbirlerini Görüp Göremeyecekleriyle İlgili Sorular
 - 8. SORU: Ölen insanı bir daha görebilir miyiz?
 - 9. SORU: Ölen insan bizi görür mü?
 - 10. SORU: Ölen insanla konuşabilir miyiz?
 - 11. SORU: Ölen insan tekrar canlanır mı?
 - 12. SORU: İnsanlar hiç ölmeseler, hep yaşasalar nasıl olurdu?
 - 13. SORU: Bir insan ölünce, üzülür müyüz, sevinir miyiz?
- 4. SORU GRUBU: Hayvanların ve Cansız Varlıkların Ölüp Ölmediğiyle İlgili Sorular
 - 14. SORU: Hayvanlar ölür mü?
 - 15. SORU: Cansız varlıklar ölür mü?
- 16. SORU: Ölümle ilgili bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik konusunda nicel araştırmalarda olduğu gibi yaygın olarak kullanılan tanımların, yöntemlerin ve testlerin bulunmamasına rağmen, güvenilirlik ve geçerlikle ilgili alınan önlemler bulunmaktadır. Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir. Toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır. Nitel araştırmalarda güvenilirlik için araştırmanın çeşitli aşamalarında kullanılan yöntemler belirgin hale getirilerek, bunları diğer araştırmacıların da benzer biçimlerde kullanabilmesine olanak sağlanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu araştırmada da geçerlik ve güvenirlik için çeşitli önlemler alınmıştır. Öncelikle, görüşme sorularının oluşturulması için literatür incelemesi yapılmış ve alanda uzman olan dört akademisyenin görüşleri alınmıştır. Araştırmada veri kaynağı olan kişilerden oluşan çalışma grubu açık bir biçimde tanımlanmıştır. Veri toplama ve analiz yöntemleriyle ilgili açıklamalar ayrıntılı biçimde yapılmıştır. Görüşmelerin nasıl yapıldığı, verilerin nasıl analiz edildiği, elde edilen sonuçların nasıl birleştirildiği açıklanmıştır. Toplanan veriler öncelikle betimsel bir yaklaşımla sunulmuştur ve katılımcıların cevaplarından alıntılarla zenginleştirilmiştir. Verilerin analizi için oluşturulmuş olan kavramsal ereve ve doğum ile ölüm kavramlarının algılanmasında dikkate alınan çeşitli boyutlar açıklanmıştır. Konunun farklı yönlerini ve oluşumlarını öğrenebilmek için farklı bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.3.2. Uygulama

Öncelikle okulların yöneticileriyle görüşülerek araştırmanın tanıtımı yapılmıştır. Araştırmanın okullarda uygulanması için İstanbul Valiliği ve İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından izin verilmiş olmasına rağmen, bazı okullarda okul müdürü ve rehberlik öğretmenleri konuyla ilgili önyargıları nedeniyle araştırmayı olumsuz karşılamışlardır, dolayısıyla bu okullarda çalışmak mümkün olmamıştır.

Araştırmayı olumlu karşılayan diğer okul yöneticileriyle uygulama için tarih belirlenmiştir ve belirlenen tarihe kadar, öğrencilerin velilerinden izin alınması planlanmıştır. Okul yöneticileriyle yapılmış olan görüşmelerin olumlu geçmiş olmasına rağmen, daha sonra çocuklarla yapılacak görüşmeler için tekrar gidildiğinde, bazı okullarda çalışmaya izin verilmemiş veya dolaylı yollarla çalışmaya engel olunmuştur.

Çalışma için olanak sağlayan ve destek veren okul müdürlerinden bazıları, çocuklarının çalışmaya katılımı için izin istenen bazı velilerden olumsuz tepkiler aldıklarını belirtmişlerdir. Bazı okullarda ise okul yönetiminin araştırmayı tüm velilere duyurmadığı, bir veya birkaç sınıfın velilerine bilgi verilerek yalnız onlardan izin istendiği daha sonradan anlaşılmıştır.

Bazı okullarda görüşmeler rehberlik odasında rehberlik öğretmeninin gözetiminde yapılmıştır. Okulların hepsinde olumsuz tutumlarla karşılaşılmamıştır; bazı okullarda okul yönetimi, rehberlik ve öğretmenler araştırmayı olumlu karşılamış, çalışma için uygun olanaklar sağlanmıştır. Genel olarak izin alınan ğrenci sayılarının az olması nedeniyle bazı okullarda izin verilen öğrencilerin tamamıyla grşlmştir. Ancak görüşülmesi hedeflenen ğrenci sayısından daha fazla izin alınmış ğrenci bulunması durumunda görüşülecek öğrenciler yansız olarak belirlenmiştir.

Görüşmeler, görüşme formu yaklaşımıyla yapılmıştır. Bu görüşme yaklaşımı, görüşme sırasında irdelenecek bir sorular veya konular listesini kapsar. Görüşmeci önceden

hazırladığı konu veya alanlara sadık kalarak, hem önceden hazırlanmış soruları sorma, hem de bu sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla ek sorular sorma özgürlüğüne sahiptir. Sorular veya konuların belirli bir öncelik sırasına konması zorunlu değildir. Görüşme formu, araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların ve soruların kapsanmasını güvence altına almak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Görüşmeci, görüşme sırasında soruların cümle yapısını ve sırasını değiştirebilir, bazı konuların ayrıntısına girebilir veya daha çok sohbet tarzı bir yöntem benimseyebilir. Görüşme formu yaklaşımı araştırmacıya zaman esnekliği sağlar. Örneğin, görüşmeci görüşülen birey tarafından yanıtlanmış soruları tekrar sormayabilir ve bazı soruları atlayabilir. Aynı zamanda, belirli bir forma dayalı bir görüşme, farklı bireylerden daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde etmeyi ve verilerin düzenlenmesi ile analizinde kolaylık sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Velilerinden görüşme için izin alınmış olan ve kendileri de istekli olduğu görülen çocuklarla, okul öncesi eğitim aldıkları kurumlarda görüşmeye uygun ortamlarda bire bir görüşme yapılmıştır. Konuya doğal bir şekilde girilmesi ve çocukların düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilmeleri için görüşmeler sohbet tarzında yapılmıştır. Sorular sorulmaya başlamadan önce çocuğa "Bu soruların doğru ya da yanlış cevapları yok. Ben senin düşüncelerini merak ediyorum. Ne düşündüğünü rahatlıkla söyleyebilirsin." şeklinde açıklama yapılmıştır. Soruların sorulma sırası, çocukların cevaplarının yönlendirmesine bağlı olarak değişebilmiştir. Çocukların cevapları hakkında 'doğru, yanlış' gibi yorumlar yapılmamış, çocukların doğum veya ölümle ilgili olarak bilmeyecekleri konular dikkate alınarak doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir bilgi verilmemiş ve düşünceleriyle ilgili yönlendirmede bulunulmamıştır.

Görüşmeler ortalama 20 dakika sürmüştür. Görüşmenin süresi çocukların soruları ne kadar hızlı anlayıp cevap verdiklerine, verdikleri cevapların uzunluğuna ve ne kadar ayrıntı içerdiğine göre değişmiştir. Hızlı bir şekilde kısa cevaplar veren ve bazı sorulara 'Bilmiyorum' cevabı veren çocuklarla yapılan görüşmeler oldukça kısa sürebilirken, konuşmayı seven, sorular soran ve ayrıntılı uzun cevaplar veren çocuklarla yapılan görüşmeler daha uzun sürebilmiştir. Yeni karşılaştıkları, alışık olmadıkları biriyle konuşmakta zorluk çektikleri ve rahat hissetmedikleri için isteksiz oldukları anlaşılan az sayıdaki çocuğa görüşme formundaki sorular sorulmadan görüşmeleri sonlandırılmıştır. Genelde görüşme boyunca çocuklarda sıkılma belirtisi bulunmamıştır, yeterli dikkat ve ilgiyi göstermişlerdir, ancak bazı çocukların görüşme süresinin uzun gelmesi nedeniyle nadiren küçük sıkılma belirtileri gösterdikleri ya da görüşmeye çağrıldıklarında sınıfta yapmakta oldukları etkinlik akıllarında kaldığı için etkinliğe dönmeyi istedikleri görülmesiyle beraber, sohbet yoluyla çocukların dikkatleri konuya çekilerek bu durumların görüşmelere olumsuz bir etkisi olmaması sağlanmış ve görüşmeler istenilen şekilde tamamlanmıştır.

3.4. Verilerin Çözümlemesi

Araştırmadaki verilerin çözümlenmesinde hem betimsel analiz hem de içerik analizi yapılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımına göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde okuyucuya sunmaktır. İçerik analizinde ise temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Nitel veriler, verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan tema ve kategoriler arasında karşılaştırmalar yapılabilmesi amacıyla, belli ölçüde sayılara dökülebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çocukların görüşme sorularına verdikleri cevaplar çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılarak benzer olanlarla gruplandırılmış ve sayısallaştırılmıştır. Farklı yaş gruplarındaki çocuklardan elde edilen verilerin frekans ve yüzdeleri hesaplandıktan sonra karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Verilerin düzenlenmesi ve çözümlenmesinde Word ve Excel yazılımları kullanılmıştır. Bir kelime işlemci olan Word yazılımı ile veri tablolama ve hesaplama için oluşturulmuş Excel yazılımı, özellikle nitel veri analizi için yazılmamış olmalarına rağmen, verilerin yazılması, düzenlenmesi ve kodlanması gibi işlemlerde kullanılarak veri analizlerinde kolaylıklar sağlamıştır.

Bu araştırmada, çocukların 'doğum' ve 'ölüm' konularıyla ilgili sorulara verdikleri cevapları yalnız bilişsel gelişim, dinî bilgi veya duygular açısından değerlendirilmesi yerine, çocuklara daha bütünsel yaklaşarak düşünce ve duygularının her açıdan değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda cevaplar, 'Gerçekçi', 'Hayalî', 'Sosyokültürel' ve 'Duygusal' olmak üzere dört kategoride değerlendirilmiştir.

Poling ve Hupp'ın 2008'deki çalışmalarında çok boyutlu ölüm kavramının biyolojik, sosyokültürel ve duygusal unsurlarından bahsedilmiştir. Bunlar, geridönülmezlik, işlevsizlik, kaçınılmazlık gibi kavramlarla ilgili olarak 'biyolojik gerçekler', cennet düşüncesi ve cenazeler v.b. ile ilgili olarak 'sosyokültürel uygulamalar' ve üzüntü, kızgınlık, özlem, suçluluk, inkâr, şok ve kafa karışıklığı gibi 'duygusal tepkiler' olarak açıklanmıştır. Poling ve Hupp'ın tanımladığı ölüm kavramının 'Biyolojik Gerçekler', 'Sosyokültürel Uygulamalar' ve 'Duygusal Tepkiler' unsurları, bu araştırmada tanımlanmış olan 'Gerçekçi', 'Hayalî', 'Sosyokültürel' ve 'Duygusal' kategorileriyle büyük benzerlik göstermektedir.

Callanan (2014), bilişsel gelişim psikolojisinde, çocukların pek çok konu hakkındaki düşüncelerini etkileyebilen önemli bir değişken olan sosyokültürel deneyimlerin önemli bir unsur olabileceğinin pek dikkate alınmadığına, hatta bazı çalışmalarda çocukların dinî inançlarına göre verdikleri cevapların, kavramların bilişsel açıdan yanlış anlaşılması olarak değerlendirildiğine dikkat çekmiştir. Yetişkinlerle yapılan görüşmelerde dinî görüşler dikkate alınırken, çocuklara sadece bilişsel gelişim açısından değil, bütünsel olarak yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Araştırmacıların, çocukların dinî deneyimlerden nasıl etkilendiklerini ve dinî inançlar ile uygulamaların bilişsel gelişimle ilişkisini de göz önüne alarak çalışma alanını genişletmeleri önerilmiştir.

Bu araştırmada, çocukların cevaplarına bütünsel yaklaşarak, bu cevapların çok boyutlu olarak değerlendirilmesine çalışılmıştır. Bir soruya verilen cevapların hangi kategorilerde daha çok yer aldığı, sorudan soruya değişmektedir. Bazı sorulara verilmiş cevaplarda dengeli bir dağılım oluşurken, bazılarında bir veya iki kategoride yoğunlaşma görülebilmektedir.

‘Gerçekçi’ kategorisinde, doğru bilgiler içeren ve gerçeğe uygun olan cevaplar yer almaktadır. Bu kategoride, hem basit bilgilerden oluşan cevaplar, hem de biyolojik olguları içeren daha gelişmiş cevaplar bulunmaktadır. Ayrıca sezgisel olarak, dışsal özelliklerin etkisinde özelden özele bağlantı kurularak düşünülmüş olmakla beraber yine de gerçeğe uygun olan cevaplar da bu kategoride değerlendirilmiştir.

‘Hayalî’ kategorisinde, gözlemlenen dışsal özelliklerin etkisinde kalarak ve özelden özele bağlantı kurularak sezgisel düşünmeyle ulaşılmış gerçeğe uygun olmayan düşünceleri ve bilgileri içeren cevaplar bulunmaktadır. Çocukların çevrelerinden duydukları veya çeşitli deneyimleri sırasında karşılaştıkları bilgileri yorumlayarak ulaştıkları gerçek dışı bilgileri içeren cevaplar da bu kategoride yer almaktadır. Ancak, hayalî düşünceler içerse de kültürel bağlantısı bulunan ve toplumsal söylemlerden edinilen bilgilerle verilmiş cevaplar bu kategoride değerlendirilmemiş ve ‘sosyokültürel’ kategorisinde ele alınmıştır.

‘Sosyokültürel’ kategorisinde, sosyal ve kültürel özelliklere vurgu yapılan, dinî kaynaklı olan veya dinî öğeler içeren, ayrıca herhangi bir dayanağı olmasa da toplum içinde geleneksel olarak kullanılan söylemlere dayanan cevaplar bulunmaktadır. Bu kategorideki cevaplar, toplumsal ve kültürel özelliklerle ilgili olup fiziksel açıdan değerlendirilmemektedir.

‘Duygusal’ kategorisinde, özellikle duyguların öne çıktığı ve sebep – sonuç ilişkilerinde duygularla ilişkili bağlantılar kurularak verilen cevaplar bulunmaktadır.

Bunların dışında, çocukların bazı sorulara “Bilmiyorum.” ve benzeri cevaplar vermiş olmaları nedeniyle, dört kategoriye ek olarak beşinci bir kategori oluşmuş ve **‘Bilmiyorum’** kategorisi olarak adlandırılmıştır. ‘Bilmiyorum’ kategorisinde ise, sorulara çocuklar tarafından doğrudan “Bilmiyorum.” ve benzeri şekilde verilmiş

cevaplar ile soruya çocuk tarafından ‘Evet / Hayır’ şeklinde cevap verilmiş olsa da, o soruyla ilişkili olarak devamındaki ‘Neden? / Nasıl?’ gibi sorulara açıklama yapılmayıp “Bilmiyorum.” denilmiş cevaplar bulunmaktadır.

Ayrıca, ‘doğum’ ve ‘ölüm’ ile ilgili bölümlerin sonlarında çocuklara “Doğumla/Ölümlle ilgili bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?” şeklinde sorular sorularak bilgilerinin kaynağı olarak kimi veya neyi algıladıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Çocukların aile bireylerini söyledikleri cevapları ‘Aile’ kategorisinde, öğretmen ve okulla ilgili cevapları ‘Öğretmen’ kategorisinde, “televizyon”, “bilgisayar”, “kitap” gibi cevapları ‘Medya’ kategorisinde ve “Kendim öğrendim.”, “Kendim düşündüm.”, “Zaten biliyordum.”, “Aklıma geldi.” gibi kaynak olarak kendilerini algıladıkları cevapları ise ‘Kendi’ kategorisinde bulunmaktadır.

BÖLÜM IV: BULGULAR

Bulgular, araştırma soruları doğrultusunda ‘Doğumla İlgili Sorulara Verilen Yanıtlardan Elde Edilen Bulgular’ ve ‘Ölümlle İlgili Sorulara Verilen Yanıtlardan Elde Edilen Bulgular’ olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Görüşme formundaki her soruya verilmiş olan yanıtlar, Yöntem bölümünde açıklanmış olan ‘Gerçekçi’, ‘Hayalî’, ‘Sosyokültürel’ ve ‘Duygusal’ olmak üzere dört farklı kategoride değerlendirilmiştir. Ayrıca “Bilmiyorum” ve benzeri yanıtların yer aldığı beşinci bir kategori bulunmaktadır. Yanıtlardan elde edilen veriler, görüşme formundaki her soru için birer tablo oluşturularak gösterilmiştir. Tablolarda sorulara verilen yanıtların yer aldığı kategorilerin cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre frekans ve yüzde dağılımı görülmektedir.

Her tabloyla ilgili açıklamalardan sonra, cevap örneklerine yer verilmiştir. Örnek cevaplar, dört cevap kategorisinin her birinde 60-72 aylık erkek, 48-59 aylık erkek, 60-72 aylık kız ve 48-59 aylık kız çocukların yanıtlarından birer tane olmak üzere dörder taneden toplamda her soruyla ilgili 16 örnek olacak şekilde vermeye çalışılmıştır; ancak bazı sorularda her kategoride her yaş ve cinsiyet grubundan yanıtlar yer almadığı için daha az sayıda örnek bulunmaktadır. Cevap örnekleri, katılımcıların kodları ile birlikte yazılmıştır. Kodlar, ‘Ç’ harfi ile başlamaktadır. ‘Ç’ harfinden sonraki iki basamaklı sayı çocuğun kaç aylık olduğunu göstermektedir. İki basamaklı sayıdan sonra gelen ‘E’ veya ‘K’ harfi, çocuğun erkek mi, kız mı olduğunu göstermektedir. ‘E’ veya ‘K’ harfinden sonra gelen 3 basamaklı sayı ise katılımcı sıra numarasıdır.

Cevap kategorilerinden ‘Gerçekçi’ kategorisinde, bazıları temel düzeyde basit bilgiler içeren bazıları ise daha üst düzeyde bilgiler içeren, genel olarak doğru ve gerçeğe uygun cevaplar bulunmaktadır. ‘Hayalî’ kategorisinde, sezgisel düşünmeyle ulaşılmış düşünceleri içeren ve gerçeğe uygun olmayan cevaplar yer almaktadır. ‘Sosyokültürel’ kategorisinde toplumsal, kültürel ve dinî kaynaklı ve bu türde öğeler içeren cevaplar bulunmaktadır. ‘Duygusal’ kategorisinde, özellikle duyguların öne çıktığı cevaplar bulunmaktadır.

Ayrıca, Doğum ve Ölüm ile ilgili bölümlerin sonlarında çocuklara “Doğumla/Ölümlle ilgili bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?” şeklinde sorular sorularak bilgilerinin kaynağı olarak kimi veya neyi algıladıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sorularla ilgili kategoriler farklı şekilde oluşmuştur. Çocukların aile bireylerini söyledikleri cevapları ‘Aile’ kategorisinde, öğretmen ve okulla ilgili cevapları ‘Öğretmen’ kategorisinde, “televizyon”, “bilgisayar”, “kitap” gibi cevapları ‘Medya’ kategorisinde ve “Kendim düşündüm.”, “Aklıma geldi.” gibi kaynak olarak kendilerini algıladıkları cevapları ise ‘Kendi’ kategorisinde bulunmaktadır.

4.1. Doğumla İlgili Sorulara Verilen Yanıtlardan Elde Edilen Bulgular

Tablo 4.1.1. "Bebek Nasıl Doğar, Doğmadan Önce Nerededir?" Sorusuna Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Yaş Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları				Genel	
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		f	%
		f	%	f	%		
Gerçekçi	Erkek	46	23,0	47	23,5	93	46,5
	Kız	48	24,0	47	23,5	95	47,5
	Toplam	94	47,0	94	47,0	188	94,0
Hayalî	Erkek	3	1,5	—	—	3	1,5
	Kız	—	—	1	0,5	1	0,5
	Toplam	3	1,5	1	0,5	4	2,0
Sosyokültürel	Erkek	1	0,5	2	1,0	3	1,5
	Kız	2	1,0	2	1,0	4	2,0
	Toplam	3	1,5	4	2,0	7	3,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	1	0,5	1	0,5
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	1	0,5	1	0,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.1’de görüldüğü üzere, “Bebek nasıl doğar, doğmadan önce nerededir?” sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 188’inin (%94) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 4’ünün (%2) ‘Hayalî’ ve 7’sinin (%3,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer almaktadır. Duygusal kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 1’i (%0,5) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 94’ünün (%47) ‘Gerçekçi’, 3’ünün (%1,5) ‘Hayalî’ ve 3’ünün (%1,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 94’ünün (%47) ‘Gerçekçi’, 1’inin (%0,5) ‘Hayalî’, 4’ünün (%2) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 93'ünün (%46,5) 'Gerçekçi', 3'ünün (%1,5) 'Hayalî' ve 3'ünün (%1,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da 'Bilmiyorum' cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 95'inin (%47,5) 'Gerçekçi', 1'inin (%0,5) 'Hayalî' ve 4'ünün (%2) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu görülmektedir.

"Bebek Nasıl Doğar, Doğmadan Önce Nerededir?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç65E163 (60-72 ay): "Annelerinin karnından doğarlar. Kordonla beslenirler. Yavaş yavaş büyürler. Sonra da çıkarlar."

Ç64K187 (60-72 ay): "Annenin karnını kesip açarlar. Bebeğin kafasından tutup çekerler. Kordonu keserler. Kordona mandal tuttururlar. Orası göbek deliği olur."

Ç53E180 (48-59 ay): "Önce küçücük bir yumurta olur. Sonra gittikçe büyür. Dokuz ay sonra annesinin karnından çıkar."

Ç57K033 (48-59 ay): "Annesinin karnından doğar."

'Hayalî' Kategorisi

Ç67K189 (60-72 ay): "Doktor dediği zaman doğar."

Ç59E055 (48-59 ay): "Anneler yemek yer, bebek olur. Sonra da bebek büyüyor büyüyor. Sonra içinden çıkıyor. Annenin karnından çıkıyor."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç71E049 (60-72 ay): "Allah yaratır. Allah gizlice annesinin karnına koyar."

Ç71K027 (60-72 ay): "Anneler erkeklerle evleniyorlar. Karınlarında bebek oluyor. Hamile olunca birkaç gün sonra karınlarından bebekleri doğuyor."

Ç59E057 (48-59 ay): "Anne ve baba evlenince olur. Anne karnından doğar."

Ç59K076 (48-59 ay): "Leylekler annemizin karnına koyuyor. Sonra annemizin karnından çıkıyor."

'Bebekleri leylekler getiriyor', açıklamasının kültürel olduğu ve çocuklara öğretilen bir bilgi olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle 'Sosyokültürel' kategorisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 4.1.2. "Neden Bebek Doğmadan Önce Annesinin Karnındadır, Neden Orada Yaşar?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	40	20,0	36	18,0	76	38,0
	Kız	37	18,5	38	19,0	75	37,5
	Toplam	77	38,5	74	37,0	151	75,5
Hayalî	Erkek	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	1	0,5	1	0,5	2	1,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Toplam	1	0,5	1	0,5	2	1,0
Duygusal	Erkek	1	0,5	3	1,5	4	2,0
	Kız	—	—	1	0,5	1	0,5
	Toplam	1	0,5	4	2,0	5	2,5
"Bilmiyorum"	Erkek	8	4,0	10	5,0	18	9,0
	Kız	12	6,0	10	5,0	22	11,0
	Toplam	20	10,0	20	10,0	40	20,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.2’de görüldüğü üzere, "Neden bebek doğmadan önce annesinin karnındadır, neden orada yaşar?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 151’inin (%75,5) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 2’sinin (%1) ‘Hayalî’, 2’sinin (%1) ‘Sosyokültürel’ ve 5’inin (%2,5) ‘Duygusal’ kategorisinde yer almaktadır. Çocukların 40’ı (%20) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 77’sinin (%38,5) ‘Gerçekçi’, 1’inin (%0,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’, 1’inin ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 20 (%10) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 74’ünün (%37) ‘Gerçekçi’, 1’inin (%0,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’, 4’ünün (%2) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 20 (%10) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 76’sının (%38) ‘Gerçekçi’, 2’sinin (%1) ‘Hayalî’, 4’ünün (%2,0) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 18 (%9) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından

verilmiş yanıtların ise 75'sinin (%37,5) 'Gerçekçi', 2'sinin (%1) 'Sosyokültürel', 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 22 (%11) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Neden Bebek Doğmadan Önce Annesinin Karnındadır, Neden Orada Yaşar?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç65E168 (60-72 ay): "Orada yavaş yavaş büyümesi gerekir. Büyüyünce oradan çıkar."

Ç64K187 (60-72 ay): "Çünkü orada oluşuyor. Büyüyor. Dokuz aylık olunca doğuyor."

Ç59E055 (48-59 ay): "Orada besleniyor."

Ç59K151 (48-59 ay): "Orası güvenlidir. Zarar görmemesi için orada durur."

'Hayali' Kategorisi

Ç63E086 (60-72 ay): "Doktor iğne yapınca, annesinin karnına geliyor."

Ç59E053 (48-59 ay): "Bebekleri sinemaya almazlar. Annesinin karnındayken girebilir."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç63K106 (60-72 ay): "Evlenince karnında bebek oluyor."

Ç59K037 (48-59 ay): "Annesi evlenirken, annesinin karnına geliyor."

'Duygusal' Kategorisi

Ç71E127 (60-72 ay): "Çünkü annelerin kalbi sıcaktır."

Ç62K191 (60-72 ay): "Ağlamasın diye annesinin karnındadır."

Ç53E179 (48-59 ay): "Dışarıda olsaydı herkes gülerdi. O da utanırdı (çok küçük olduğu için)."

Tablo 4.1.3. "Bebek, Annesinin Karnına Nasıl Girer, Oraya Nasıl Gelir?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	14	7,0	13	6,5	27	13,5
	Kız	7	3,5	9	4,5	16	8,0
	Toplam	21	10,5	22	11,0	43	21,5
Hayalî	Erkek	17	8,5	17	8,5	34	17,0
	Kız	17	8,5	16	8,0	33	16,5
	Toplam	34	17,0	33	16,5	67	33,5
Sosyokültürel	Erkek	4	2,0	8	4,0	12	6,0
	Kız	9	4,5	8	4,0	17	8,5
	Toplam	13	6,5	16	8,0	29	14,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	15	7,5	12	6,0	27	13,5
	Kız	17	8,5	17	8,5	34	17,0
	Toplam	32	16,0	29	14,5	61	30,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.3'te görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnına nasıl girer, oraya nasıl gelir?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 43'ünün (%21,5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 67'sinin (%33,5) 'Hayalî' ve 29'unun (%14,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 61'i (%30,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 21'inin (%10,5) 'Gerçekçi', 34'ünün (%17) 'Hayalî', 13'ünün (%6,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 32 (%16) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 22'sinin (%11) 'Gerçekçi', 33'ünün (%16,5) 'Hayalî', 16'sının (%8) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 29 (%14,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 27'sinin (%13,5) 'Gerçekçi', 34'ünün (%17) 'Hayalî', 12'sinin (%6) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 27 (%13,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 16'sının (%8) 'Gerçekçi', 33'ünün (%16,5) 'Hayalî',

17'sinin (%8,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 34 (%17) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnına Nasıl Girer, Oraya Nasıl Gelir?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç65E166 (60-72 ay): "Çok küçük oluyor. Küçük jöle bebekler yarış yapıyorlar. Hızlı olan kişi annesinin göbeğine geçiyor."

Ç64K187 (60-72 ay): "Onun (annenin) içinde kurt gibi bir şeyler var. O yavaş yavaş bebeğe dönüşmeye başlıyor."

Ç48E173 (48-59 ay): "Girmiyor. Orada oluşuyor."

Ç59K072 (48-59 ay): "Bebek tünelinden geçip annelerinin karnına geliyorlar."

'Hayali' Kategorisi

Ç65E008 (60-72 ay): "Çok önceden içinde oluyor. Sonra büyüyüp bebek oluyor."

Ç71K065 (60-72 ay): "Annesi yemek yiyor. Karnı şişko oluyor. Bebek oluyor."

Ç53E131 (48-59 ay): "Doktorlar kesip içine koyuyorlar."

Ç49K158 (48-59 ay): "Bebek istediğimizde annesinin karnına girer."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç71E004 (60-72 ay): "Allah onu yaratıyor. Sonra da annemizin karnına yolluyor."

Ç70K026 (60-72 ay): "Melekler koyuyor."

Ç53E179 (48-59 ay): "Annesi babası evlenince annesinin karnında oluyor."

Ç54K111 (48-59 ay): "Leylekler bacadan getiriyor."

'Bebekleri leylekler getiriyor', açıklamasının kültürel olduğu, toplumsal olarak söylenegelen ve çocuklara öğretilen bir bilgi olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle 'Sosyokültürel' kategorisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 4.1.4. "Bebek Doğduktan Sonra, Annesinin Karnına Geri Konulabilir mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	41	20,5	38	19,0	79	39,5
	Kız	36	18,0	39	19,5	75	37,5
	Toplam	77	38,5	77	38,5	154	77,0
Hayalî	Erkek	7	3,5	7	3,5	14	7,0
	Kız	9	4,5	7	3,5	16	8,0
	Toplam	16	8,0	14	7,0	30	15,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Kız	2	1,0	0	0,0	2	1,0
	Toplam	3	1,5	1	0,5	4	2,0
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	4	2,0	5	2,5
	Kız	3	1,5	4	2,0	7	3,5
	Toplam	4	2,0	8	4,0	12	6,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.4'te görüldüğü üzere, "Bebek doğduktan sonra, annesinin karnına geri konulabilir mi?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 154'ünün (%77) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 30'unun (%15) 'Hayalî' ve 4'ünün (%2) 'Duygusal' kategorisinde yer almaktadır. 'Sosyokültürel' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 12'si (%6) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 77'sinin (%38,5) 'Gerçekçi', 16'sının (%8) 'Hayalî', 3'ünün (%1,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 77'sinin (%38,5) 'Gerçekçi', 14'ünün (%7) 'Hayalî', 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 8 (%4) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 79'unun (%39,5) 'Gerçekçi', 14'ünün (%7) 'Hayalî', 2'sinin (%1) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 75'inin (%37,5) 'Gerçekçi', 16'sının (%8) 'Hayalî', 2'sinin (%1)

'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek Doğduktan Sonra, Annesinin Karnına Geri Konulabilir mi?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç70E170 (60-72 ay): "Hayır, kapalıdır artık. Koyarsak yemek yiyemez, büyüyemez, çünkü artık boru yoktur, göbek deliği oluşuyor."

Ç70K024 (60-72 ay): "Hayır, doğduktan sonra giremez daha."

Ç53E014 (48-59 ay): "Hayır, o zaman evde oluyor. Büyüyor, sığmaz."

Ç59K155 (48-59 ay): "Hayır, tekrar koyarsak bebek ölür."

'Hayali' Kategorisi

Ç64E160 (60-72 ay): "Hayır, annesi onu bir daha doğurmak zorunda kalırdı."

Ç64K066 (60-72 ay): "Hayır, ona giysiler alırlar. Geri koymazlar bebeği."

Ç49E133 (48-59 ay): "Hayır, emekleye emekleye bir yerlere saklanır, istemez."

Ç59K038 (48-59 ay): "Evet, doktor annesinin karnını açıp geri koyabilir."

'Duygusal' Kategorisi

Ç68E044 (60-72 ay): "Hayır, bebek ağlar."

Ç59E058 (48-59 ay): "Hayır, geri koyarsak bebekler ağlar."

Ç55K118 (48-59 ay): "Hayır, annesi onu çok sevdiği için."

Tablo 4.1.5. "İnsanların Ne Zaman Bebeği Olur, Örneğin Senin Bebeğin Olabilir mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	35	17,5	38	19,0	73	36,5
	Kız	35	17,5	40	20,0	75	37,5
	Toplam	70	35,0	78	39,0	148	74,0
Hayalî	Erkek	12	6,0	7	3,5	19	9,5
	Kız	7	3,5	3	1,5	10	5,0
	Toplam	19	9,5	10	5,0	29	14,5
Sosyokültürel	Erkek	2	1,0	3	1,5	5	2,5
	Kız	6	3,0	5	2,5	11	5,5
	Toplam	8	4,0	8	4,0	16	8,0
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	1	0,5	1	0,5
	Toplam	—	—	1	0,5	1	0,5
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	2	1,0	3	1,5
	Kız	2	1,0	1	0,5	3	1,5
	Toplam	3	1,5	3	1,5	6	3,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.5'te görüldüğü üzere, "İnsanların ne zaman bebeği olur, örneğin senin bebeğin olabilir mi?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 148'inin (%74) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 29'unun (%14,5) 'Hayalî', 16'sının (%8) 'Sosyokültürel' ve 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde yer almaktadır. Çocukların 6'sı (%3) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 70'inin (%35) 'Gerçekçi', 19'unun (%9,5) 'Hayalî', 8'inin (%4) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 78'inin (%39) 'Gerçekçi', 10'unun (%5) 'Hayalî', 8'inin (%4) 'Sosyokültürel', 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 73'ünün (%36,5) 'Gerçekçi', 19'unun (%9,5) 'Hayalî', 5'inin (%2,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar

tarafından verilmiş yanıtların ise 75'inin (%37,5) 'Gerçekçi', 10'unun (%5) 'Hayalî', 11'inin (%5,5) 'Sosyokültürel', 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"İnsanların Ne Zaman Bebeği Olur, Örneğin Senin Bebeğin Olabilir mi?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E005 (60-72 ay): "Yetişkin olunca olabilir."

Ç70K024 (60-72 ay): "Şu anda küçüğüm. Büyüyünce olur."

Ç59E181 (48-59 ay): "Hayır, çünkü büyümemiz lazım."

Ç57K150 (48-59 ay): "Hayır, annemin karnında bebek olur."

'Hayalî' Kategorisi

Ç64E007 (60-72 ay): "Evet."

Ç63K102 (60-72 ay): "Evet."

Ç59E097 (48-59 ay): "Hayır, bugün okuldayım. Yarın olabilir."

Ç59K151 (48-59 ay): "Hayır, karnım büyük olmadığı için."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç66E043 (60-72 ay): "Büyüyüp evlenince olur."

Ç63K106 (60-72 ay): "Evlendikten sonra olabilir."

Ç59E057 (48-59 ay): "Evlendikleri zaman olur."

Ç59K040 (48-59 ay): "Allah ne zaman verirse, o zaman olur."

'Duygusal' Kategorisi

Ç66K141 (60-72 ay): Büyüyünce evlenmek istemiyorum. Çünkü bebek doğunca, canı çok acıyor.

Tablo 4.1.6. "Anne Karnı Nasıl Bir Yerdir, Orada Neler Vardır?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	18	9,0	24	12,0	42	21,0
	Kız	25	12,5	28	14,0	53	26,5
	Toplam	43	21,5	52	26,0	95	47,5
Hayalî	Erkek	27	13,5	18	9,0	45	22,5
	Kız	18	9,0	17	8,5	35	17,5
	Toplam	45	22,5	35	17,5	80	40,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	—	—	1	0,5	1	0,5
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	1	0,5	1	0,5
"Bilmiyorum"	Erkek	5	2,5	7	3,5	12	6,0
	Kız	7	3,5	5	2,5	12	6,0
	Toplam	12	6,0	12	6,0	24	12,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.6’da görüldüğü üzere, "Anne karnı nasıl bir yerdir, orada neler vardır?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 95’inin (%47,5) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 80’inin (%40) ‘Hayalî’ ve 1’inin (%0,5) ‘Duygusal’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Sosyokültürel’ kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 24’ü (%12) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 43’ünün (%21,5) ‘Gerçekçi’, 45’inin (%22,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 12 (%6) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 52’sinin (%26) ‘Gerçekçi’, 35’inin (%17,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 12 (%6) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 42’sinin (%21) ‘Gerçekçi’, 45’inin (%22,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 12 (%6) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 53’ünün (%26,5) ‘Gerçekçi’, 35’inin (%17,5) ‘Hayalî’

kategorisinde olduğu ve 12 (%6) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Anne Karnı Nasıl Bir Yerdir, Orada Neler Vardır?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç65E045 (60-72 ay): “Organları vardır.”

Ç64K187 (60-72 ay): “Onun içinde su vardır. Bebekler doğduğunda buruş buruş olur. Bebek doğduktan sonra annesine verilir.”

Ç48E173 (48-59 ay): “Uzun bir boru vardır. Bebek annesinin karnından çıkarken boru kesiliyor.”

Ç55K154 (48-59 ay): “Karanlıktır.”

'Hayali' Kategorisi

Ç61E001 (60-72 ay): “Mavi bir yerdir.”

Ç70K064 (60-72 ay): “Yiyecek ve içecek şeyler var.”

Ç59E056 (48-59 ay): “Oyuncaklar vardır.”

Ç54K197 (48-59 ay): “Yuvarlak bir yerdir. Uyumak için bir şeyler vardır, yastık ve örtü olabilir.”

'Duygusal' Kategorisi

Ç62E089 (60-72 ay): “Güzel bir yerdir.”

Tablo 4.1.7. "Bebek, Doğmadan Önce Annesinin Karnında Neler Yapar?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	18	9,0	24	12,0	42	21,0
	Kız	27	13,5	34	17,0	61	30,5
	Toplam	45	22,5	58	29,0	103	51,5
Hayalî	Erkek	30	15,0	23	11,5	53	26,5
	Kız	22	11,0	14	7,0	36	18,0
	Toplam	52	26,0	37	18,5	89	44,5
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	3	1,5	5	2,5
	Kız	1	0,5	2	1,0	3	1,5
	Toplam	3	1,5	5	2,5	8	4,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.7’de görüldüğü üzere, "Bebek, doğmadan önce annesinin karnında neler yapar?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 103’ünün (%51,5) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’ ve 89’unun (%44,5) ‘Hayalî’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Sosyokültürel’ ve ‘Duygusal’ kategorilerine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 8’i (%4) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 45’inin (%22,5) ‘Gerçekçi’, 52’sinin (%26) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 58’inin (%29) ‘Gerçekçi’, 37’sinin (%18,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 42’sinin (%21) ‘Gerçekçi’, 53’ünün (%26,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 61’inin (%30,5) ‘Gerçekçi’, 36’sının (%18) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Doğmadan Önce Annesinin Karnında Neler Yapar?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E004 (60-72 ay): "Sadece yatar, bir de tekmeler."

Ç63K106 (60-72 ay): "Yavaş yavaş döner."

Ç55E021 (48-59 ay): "Uyur."

Ç59K038 (48-59 ay): "Hiçbir şey yapmaz."

'Hayali' Kategorisi

Ç64E002 (60-72 ay): "Bir şeylerden tutunurlar. Düşerlerse ölürler."

Ç65K029 (60-72 ay): "Yemek yer, süt içer."

Ç59E019 (48-59 ay): "Ağlayabilir. Annesiyle konuşabilir."

Ç59K037 (48-59 ay): "Davul oynar."

Tablo 4.1.8. "Bebek, Annesinin Karnındayken Yiyecek Yer mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	21	10,5	37	18,5	58	29,0
	Kız	23	11,5	31	15,5	54	27,0
	Toplam	44	22,0	68	34,0	112	56,0
Hayalî	Erkek	29	14,5	11	5,5	40	20,0
	Kız	26	13,0	16	8,0	42	21,0
	Toplam	55	27,5	27	13,5	82	41,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	2	1,0	2	1,0
	Kız	1	0,5	3	1,5	4	2,0
	Toplam	1	0,5	5	2,5	6	3,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.8’de görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken yiyecek yer mi?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 112’sinin (%56) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’ ve 82’sinin (%41) ‘Hayalî’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Sosyokültürel’ ve ‘Duygusal’ kategorilerine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 6’sı (%3) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 44’ünün (%22) ‘Gerçekçi’, 55’inin (%27,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 68’inin (%34) ‘Gerçekçi’, 27’sinin (%13,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 58’inin (%29) ‘Gerçekçi’, 40’ının (%20) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 54’ünün (%27) ‘Gerçekçi’, 42’sinin (%21) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındayken Yiyecek Yer mi?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E003 (60-72 ay): "Evet, anneleri yemek yiyince, süt içince, bebekler de onunla besleniyor."

Ç64K187 (60-72 ay): "Evet, annesinin yediği şeyler göbek kordonuna gidiyor. Bebek oradan besleniyor. Çünkü onların dişleri yok."

Ç59E095 (48-59 ay): "Evet, annesinin yediği her şeyi."

Ç53K032 (48-59 ay): "Hayır, yemez."

'Hayalî' Kategorisi

Ç65E047 (60-72 ay): "Yumuşak şeyler, çünkü dişleri minnacıktır."

Ç56K052 (60-72 ay): "Havuç, muz, çekirdek yer."

Ç67E489 (48-59 ay): "Çorba, patates yer."

Ç59K074 (48-59 ay): "Et yer."

Tablo 4.1.9. "Bebek, Annesinin Karnındayken Su İçer mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	34	17,0	38	19,0	72	36,0
	Kız	29	14,5	34	17,0	63	31,5
	Toplam	63	31,5	72	36,0	135	67,5
Hayalî	Erkek	15	7,5	10	5,0	25	12,5
	Kız	18	9,0	11	5,5	29	14,5
	Toplam	33	16,5	21	10,5	54	27,0
Sosyokültürel	Erkek	1	0,5	0	0,0	1	0,5
	Kız	—	—	1	0,5	1	0,5
	Toplam	1	0,5	1	0,5	2	1,0
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	2	1,0	2	1,0
	Kız	3	1,5	4	2,0	7	3,5
	Toplam	3	1,5	6	3,0	9	4,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.9’da görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken su içer mi?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 135’inin (%67,5) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 54’ünün (%27) ‘Hayalî’ ve 2’sinin (%1) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Duygusal’ kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 9’u (%4,5) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 63’ünün (%31,5) ‘Gerçekçi’, 33’ünün (%16,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 72’sinin (%36) ‘Gerçekçi’, 21’inin (%10,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 6 (%3) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 72’sinin (%36) ‘Gerçekçi’, 25’inin (%12,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 63’ünün (%31,5) ‘Gerçekçi’, 29’unun (%14,5)

'Hayalî', 1'inin (%0,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındayken Su İçer mi?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E161 (60-72 ay): "Annesi içince, ona geliyor."

Ç64K187 (60-72 ay): "Evet, anne süt, su, ayran veya kola içerse, bebek kordonundan bebeğin karnına gelir."

Ç55E016 (48-59 ay): "Borudan gelir."

Ç54K082 (48-59 ay): "Hayır, içmez."

'Hayalî' Kategorisi

Ç67E084 (60-72 ay): "Yalayarak içiyor."

Ç64K101 (60-72 ay): "Kendisi su doldurur."

Ç59E057 (48-59 ay): "Memeden içer."

Ç48K151 (48-59 ay): "Biberonla içer."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç70K068 (60-72 ay): "Allah içiriyor."

Ç59E056 (48-59 ay): "Allah'ın makineleri ona su verir."

Tablo 4.1.10. "Bebek, Annesinin Karnındayken Ağlar mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	32	16,0	30	15,0	62	31,0
	Kız	29	14,5	25	12,5	54	27,0
	Toplam	61	30,5	55	27,5	116	58,0
Hayalî	Erkek	12	6,0	15	7,5	27	13,5
	Kız	17	8,5	17	8,5	34	17,0
	Toplam	29	14,5	32	16,0	61	30,5
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	5	2,5	4	2,0	9	4,5
	Kız	3	1,5	5	2,5	8	4,0
	Toplam	8	4,0	9	4,5	17	8,5
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Kız	1	0,5	3	1,5	4	2,0
	Toplam	2	1,0	4	2,0	6	3,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.10'da görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken ağlar mı?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 116'sının (%58) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 61'inin (%30,5) 'Hayalî' ve 17'sinin (%8,5) 'Duygusal' kategorisinde yer almaktadır. 'Sosyokültürel' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 6'sı (%3) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 61'inin (%30,5) 'Gerçekçi', 29'unun (%14,5) 'Hayalî', 8'inin (%4) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 55'inin (%27,5) 'Gerçekçi', 32'sinin (%16) 'Hayalî', 9'unun (%4,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 62'sinin (%31) 'Gerçekçi', 27'sinin (%13,5) 'Hayalî', 9'unun (%4,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 54'ünün (%27) 'Gerçekçi', 34'ünün (%17) 'Hayalî', 8'inin (%4)

'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındayken Ağlar mı?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç67E048 (60-72 ay): "Hayır."

Ç64K187 (60-72 ay): "Hayır."

Ç52E012 (48-59 ay): "Hayır."

Ç54K111 (48-59 ay): "Hayır."

'Hayali' Kategorisi

Ç71E010 (60-72 ay): "Evet, karnı aç olduğu için ağlar."

Ç65K028 (60-72 ay): "Evet, emziği olmadığı için ağlar."

Ç57E135 (48-59 ay): "Evet, ses yaparsak ağlar."

Ç52K196 (48-59 ay): "Evet, bebek olduğu için ağlar."

'Duygusal' Kategorisi

Ç68E044 (60-72 ay): "Evet, orası karanlık olduğu için ağlar."

Ç68K109 (60-72 ay): "Evet, annesi ağlayınca o da ağlar."

Ç57E100 (48-59 ay): "Evet, korktuğu için ağlar."

Ç54K197 (48-59 ay): "Evet, yalnız olduğu için ağlar."

Tablo 4.1.11. "Bebek, Annesinin Karnındayken Uyur mu?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	44	22,0	42	21,0	86	43,0
	Kız	39	19,5	47	23,5	86	43,0
	Toplam	83	41,5	89	44,5	172	86,0
Hayalî	Erkek	6	3,0	7	3,5	13	6,5
	Kız	11	5,5	3	1,5	14	7,0
	Toplam	17	8,5	10	5,0	27	13,5
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	1	0,5	1	0,5
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	1	0,5	1	0,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.11’de görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken uyur mu?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 172’sinin (%86) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’ ve 27’sinin (%13,5) ‘Hayalî’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Sosyokültürel’ ve ‘Duygusal’ kategorilerine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 1’i (%0,5) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 83’ünün (%41,5) ‘Gerçekçi’, 17’sinin (%8,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 89’unun (%44,5) ‘Gerçekçi’, 10’unun (%5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 86’sının (%43) ‘Gerçekçi’, 13’ünün (%6,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 86’sının (%43) ‘Gerçekçi’, 14’ünün (%7) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındayken Uyur mu?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri***'Gerçekçi' Kategorisi***

Ç65E046 (60-72 ay): "Evet, uyur."

Ç64K187 (60-72 ay): "Evet, uyur."

Ç53E131 (48-59 ay): "Evet, uyur."

Ç55K154 (48-59 ay): "Evet, uyur."

'Hayalî' Kategorisi

Ç68E162 (60-72 ay): "Hayır, uyumaz."

Ç62K140 (60-72 ay): "Hayır, uyumaz."

Ç53E176 (48-59 ay): "Hayır, uyumaz."

Ç54K082 (48-59 ay): "Hayır, uyumaz."

Tablo 4.1.12. "Bebek, Annesinin Karnındayken Tuvaletini Yapar mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	22	11,0	29	14,5	51	25,5
	Kız	22	11,0	23	11,5	45	22,5
	Toplam	44	22,0	52	26,0	96	48,0
Hayalî	Erkek	27	13,5	18	9,0	45	22,5
	Kız	23	11,5	25	12,5	48	24,0
	Toplam	50	25,0	43	21,5	93	46,5
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	3	1,5	4	2,0
	Kız	5	2,5	2	1,0	7	3,5
	Toplam	6	3,0	5	2,5	11	5,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.12’de görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken tuvaletini yapar mı?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 96’sının (%48) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’ ve 93’ünün (%46,5) ‘Hayalî’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Sosyokültürel’ ve ‘Duygusal’ kategorilerine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 11’i (%5,5) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 44’ünün (%22) ‘Gerçekçi’, 50’sinin (%25) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 6 (%3) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 52’sinin (%26) ‘Gerçekçi’, 43’ünün (%21,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 51’inin (%25,5) ‘Gerçekçi’, 45’inin (%22,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 45’inin (%22,5) ‘Gerçekçi’, 48’inin (%24) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındayken Tuvaletini Yapar mı?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri***'Gerçekçi' Kategorisi***

Ç71E161 (60-72 ay): "Evet, annesi yapınca onunki de gider."

Ç64K187 (60-72 ay): "Evet, annesi yaparken onunki de gitmiş olur."

Ç56E018 (48-59 ay): "Hayır, gelmez."

Ç59K040 (48-59 ay): "Hayır, gelmez."

'Hayali' Kategorisi

Ç71E124 (60-72 ay): "Azıcık gelir ama yapmaz."

Ç71K065 (60-72 ay): "Tuvaleti gelir ama tutar."

Ç56E132 (48-59 ay): "Evet, yapar."

Ç55K118 (48-59 ay): "Evet, yapar."

Tablo 4.1.13. "Bebek, Annesinin Karnındayken Oyun Oynar mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	13	6,5	23	11,5	36	18,0
	Kız	13	6,5	19	9,5	32	16,0
	Toplam	26	13,0	42	21,0	68	34,0
Hayalî	Erkek	36	18,0	24	12,0	60	30,0
	Kız	36	18,0	30	15,0	66	33,0
	Toplam	72	36,0	54	27,0	126	63,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	3	1,5	4	2,0
	Kız	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Toplam	2	1,0	4	2,0	6	3,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.13'te görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken oyun oynar mı?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 68'inin (%34) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi' ve 126'sının (%63) 'Hayalî' kategorisinde yer almaktadır. 'Sosyokültürel' ve 'Duygusal' kategorilerine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 6'sı (%3) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 26'sının (%13) 'Gerçekçi', 72'sinin (%36) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 42'sinin (%21) 'Gerçekçi', 54'ünün (%27) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 36'sının (%18) 'Gerçekçi', 60'ının (%30) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 32'sinin (%16) 'Gerçekçi', 66'sının (%33) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındayken Oyun Oynar mı?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri***'Gerçekçi' Kategorisi***

Ç62E089 (60-72 ay): "Elleriyle oynar."

Ç64K187 (60-72 ay): "Hayır, oynamaz."

Ç53E179 (48-59 ay): "Döner."

Ç58K080 (48-59 ay): "Hareket ederek oynar."

'Hayali' Kategorisi

Ç71E005 (60-72 ay): "Topla oynar."

Ç63K102 (60-72 ay): "Oyuncaklarla oynar."

Ç59E020 (48-59 ay): "Evcilik oynar."

Ç55K154 (48-59 ay): "Saklambaç oynar. Arabayla oynar."

Tablo 4.1.14. "Bebek, Annesinin Karnındayken, Annesinin Karnını Tekmeler mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	2	1,0	—	—	2	1,0
	Kız	4	2,0	6	3,0	10	5,0
	Toplam	6	3,0	6	3,0	12	6,0
Hayalî	Erkek	46	23,0	46	23,0	92	46,0
	Kız	41	20,5	36	18,0	77	38,5
	Toplam	87	43,5	82	41,0	169	84,5
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	2	1,0	1	0,5	3	1,5
	Kız	—	—	2	1,0	2	1,0
	Toplam	2	1,0	3	1,5	5	2,5
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	3	1,5	3	1,5
	Kız	5	2,5	6	3,0	11	5,5
	Toplam	5	2,5	9	4,5	14	7,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.14'te görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken, annesinin karnını tekmeler mi?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 12'sinin (%6) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 169'unun (%84,5) 'Hayalî' ve 5'inin (%2,5) 'Duygusal' kategorisinde yer almaktadır. 'Sosyokültürel' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 14'ü (%7) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 6'sının (%3) 'Gerçekçi', 87'sinin (%43,5) 'Hayalî', 2'sinin (%1) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 6'sının (%3) 'Gerçekçi', 82'sinin (%41) 'Hayalî', 3'ünün (%1,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 9 (%4,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 2'sinin (%1) 'Gerçekçi', 92'sinin (%46) 'Hayalî', 3'ünün (%1,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 10'unun (%5) 'Gerçekçi', 77'sinin (%38,5) 'Hayalî', 2'sinin

(%1) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 11 (%5,5) çocuğun da ‘‘Bilmiyorum’’ cevabını verdiği gör÷lmektedir.

‘‘Bebek, Annesinin Karnındayken, Annesinin Karnını Tekmeler mi?’’ Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

‘Gerçekçi’ Kategorisi

Ç70K068 (60-72 ay): ‘‘Ayağıyla yanlışlıkla vurabilir.’’

Ç59E092 (48-59 ay): ‘‘Doktor muayene yaparken tekmeleyebilir.’’

Ç59K194 (48-59 ay): ‘‘Evet, sıkıştığı için tekmeler.’’

‘Hayali’ Kategorisi

Ç65E008 (60-72 ay): ‘‘Evet, çıkmak istediği için.’’

Ç71K063 (60-72 ay): ‘‘Evet, canları sıkıldığı için.’’

Ç57E060 (48-59 ay): ‘‘Evet, yaramaz olduğu için.’’

Ç57K033 (48-59 ay): ‘‘Hayır, tekmelemez.’’

‘Duygusal’ Kategorisi

Ç63E083 (60-72 ay): ‘‘Evet, birisi rahatsız edince tekmeler.’’

Ç63K106 (60-72 ay): ‘‘Evet, annesini çok seviyor.’’

Ç59E095 (48-59 ay): ‘‘Evet, sinirlenmiş olabilir.’’

Tablo 4.1.15. "Bebek, Annesinin Karnındayken Annesiyle Konuşabilir mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	41	20,5	36	18,0	77	38,5
	Kız	42	21,0	43	21,5	85	42,5
	Toplam	83	41,5	79	39,5	162	81,0
Hayalî	Erkek	7	3,5	11	5,5	18	9,0
	Kız	6	3,0	5	2,5	11	5,5
	Toplam	13	6,5	16	8,0	29	14,5
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	3	1,5	5	2,5
	Kız	2	1,0	2	1,0	4	2,0
	Toplam	4	2,0	5	2,5	9	4,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.15'te görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken annesiyle konuşabilir mi?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 162'sinin (%81) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi' ve 29'unun (%14,5) 'Hayalî' kategorisinde yer almaktadır. 'Sosyokültürel' ve 'Duygusal' kategorilerine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 9'u (%4,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 83'ünün (%41,5) 'Gerçekçi', 13'ünün (%6,5) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 79'unun (%39,5) 'Gerçekçi', 16'sının (%8) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 77'sinin (%38,5) 'Gerçekçi', 18'inin (%9) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 85'inin (%42,5) 'Gerçekçi', 11'inin (%5,5) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındaiken Annesiyle Konuşabilir mi?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç68E091 (60-72 ay): "Hayır, karnında olduğu için."

Ç65K029 (60-72 ay): "Hayır, annesinin karnında olduğu için konuşamaz. Zaten bebekler konuşmayı bilmiyor."

Ç58E137 (48-59 ay): "Hayır, daha küçücük, sesi yok, bağırıyor."

Ç49K1580 (48-59 ay): "Hayır, daha doğmadığı için."

'Hayali' Kategorisi

Ç65E168 (60-72 ay): "Evet, karnında ipe benzer bir şey vardır, onun aracılığıyla konuşurlar."

Ç64K108 (60-72 ay): "Hayır, çünkü dişleri yoktur."

Ç59E095 (48-59 ay): "Evet, 'agu' diyerek."

Ç59K151 (48-59 ay): "Evet, süt ister."

Tablo 4.1.16. "Sen Annenin Karnındayken Neler Yaptığını Hatırlıyor musun?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	24	12,0	21	10,5	45	22,5
	Kız	21	10,5	30	15,0	51	25,5
	Toplam	45	22,5	51	25,5	96	48,0
Hayalî	Erkek	26	13,0	29	14,5	55	27,5
	Kız	29	14,5	20	10,0	49	24,5
	Toplam	55	27,5	49	24,5	104	52,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.16'da görüldüğü üzere, "Sen annenın karnındayken neler yaptığını hatırlıyor musun?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 96'sının (%48) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi' ve 104'ünün (%52) 'Hayalî' kategorisinde yer almaktadır.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 45'inin (%22,5) 'Gerçekçi' ve 55'inin (%27,5) 'Hayalî' kategorisinde olduğu; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 51'inin (%25,5) 'Gerçekçi' ve 49'unun (%24,5) 'Hayalî' kategorisinde olduğu görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 45'inin (%22,5) 'Gerçekçi' ve 55'inin (%27,5) 'Hayalî' kategorisinde olduğu; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 51'inin (%25,5) 'Gerçekçi' ve 49'unun (%24,5) 'Hayalî' kategorisinde olduğu görülmektedir.

"Sen Annenin Karnındayken Neler Yaptığını Hatırlıyor musun?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E169 (60-72 ay): "Hayır, hatırlamıyorum."

Ç69K143 (60-72 ay): "Hayır, hatırlamıyorum."

Ç55E016 (48-59 ay): "Hayır, hatırlamıyorum."

Ç55K120 (48-59 ay): "Hayır, hatırlamıyorum."

'Hayali' Kategorisi

Ç63E083 (60-72 ay): "Evet, hatırlıyorum."

Ç65K029 (60-72 ay): "Evet, hatırlıyorum."

Ç57E135 (48-59 ay): "Evet, hatırlıyorum."

Ç54K111 (48-59 ay): "Evet, hatırlıyorum."

Tablo 4.1.17. "Bebek, Annesinin Karnındayken Dışarıyı Görebilir mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	42	21,0	47	23,5	89	44,5
	Kız	43	21,5	46	23,0	89	44,5
	Toplam	85	42,5	93	46,5	178	89,0
Hayalî	Erkek	6	3,0	1	0,5	7	3,5
	Kız	4	2,0	3	1,5	7	3,5
	Toplam	10	5,0	4	2,0	14	7,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	1	0,5	—	—	1	0,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	2	1,0	4	2,0
	Kız	2	1,0	1	0,5	3	1,5
	Toplam	4	2,0	3	1,5	7	3,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.17’de görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken dışarıyı görebilir mi?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 178’inin (%89) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 14’ünün (%7) ‘Hayalî’ ve 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Duygusal’ kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 7’si (%3,5) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 85’inin (%42,5) ‘Gerçekçi’, 10’unun (%5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 93’ünün (%46,5) ‘Gerçekçi’, 4’ünün (%2) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 89’unun (%44,5) ‘Gerçekçi’, 7’sinin (%3,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 89’unun (%44,5) ‘Gerçekçi’, 7’sinin (%3,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’

kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görölmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındaiken Dışarıyı Görebilir mi?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç67E048 (60-72 ay): “Hayır, annesinin karnında deri vardır, deri engel olur.

Ç68K030 (60-72 ay): “Hayır, karnında olduğu için.”

Ç53E015 (48-59 ay): “Hayır, orada delik yok.”

Ç59K151 (48-59 ay): “Hayır, pencere yok.”

'Hayalî' Kategorisi

Ç65E051 (60-72 ay): “Evet, küçük bir delikten görüyor.”

Ç64K187 (60-72 ay): “Evet, göbek deliği onun penceresi oluyor, oradan görüyor.”

Ç59E092 (48-59 ay): “Evet, annesi kıyafetini azıcık açar, bebek oradan dışarı bakar.”

Ç53K077 (48-59 ay): “Hayır, annesi izin vermiyor.”

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç53K157 (48-59 ay): “Evet, Allah gösterir.”

Tablo 4.1.18. "Bebek, Annesinin Karnındayken, Onu Görebilir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	44	22,0	46	23,0	90	45,0
	Kız	39	19,5	46	23,0	85	42,5
	Toplam	83	41,5	92	46,0	175	87,5
Hayalî	Erkek	5	2,5	1	0,5	6	3,0
	Kız	6	3,0	2	1,0	8	4,0
	Toplam	11	5,5	3	1,5	14	7,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	1	0,5	—	—	1	0,5
Duygusal	Erkek	1	0,5	—	—	1	0,5
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	2	1,0	—	—	2	1,0
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	3	1,5	3	1,5
	Kız	3	1,5	2	1,0	5	2,5
	Toplam	3	1,5	5	2,5	8	4,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.18’de görüldüğü üzere, "Bebek, annesinin karnındayken, onu görebilir miyiz?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 175’inin (%87,5) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 14’ünün (%7) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ ve 2’sinin (%1) ‘Duygusal’ kategorisinde yer almaktadır. Çocukların 8’i (%4) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 83’ünün (%41,5) ‘Gerçekçi’, 11’inin (%5,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’, 2’sinin (%1) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 92’sinin (%46) ‘Gerçekçi’, 3’ünün (%1,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 90’ının (%45) ‘Gerçekçi’, 6’sının (%3) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 85’inin (%42,5) ‘Gerçekçi’, 8’inin (%4) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5)

'Sosyokültürel', 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Annesinin Karnındayken, Onu Görebilir miyiz?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E004 (60-72 ay): "Evet, bir doktorla bir bilgisayardan görebiliriz. Ama siyah bir şey görünür, bebek tam görülmüyor."

Ç68K030 (60-72 ay): "Evet, doktorlarda görebiliriz. Karnına krem sürüp makineyle bakıyorlar."

Ç59E054 (48-59 ay): "Evet, orada olduğunu fark ederiz. Karnının şiştiğini görürüz."

Ç58K036 (48-59 ay): "Hayır, çünkü annesinin karnının içinde."

'Hayali' Kategorisi

Ç65E166 (60-72 ay): "Hayır, o çok küçük."

Ç62K191 (60-72 ay): "Hayır, çünkü annesinin kıyafeti var."

Ç53E059 (48-59 ay): "Evet, annenin karnındaki bir delikten görürüz."

Ç53K115 (48-59 ay): "Hayır, çok havuç yemiyoruz. Havuç yesek daha iyi görürdük."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç53K157 (48-59 ay): "Evet, Allah gösterir."

'Duygusal' Kategorisi

Ç59E092 (48-59 ay): "Hayır, anneler kızar diye."

Ç53K077 (48-59 ay): "Hayır, annesi kızar."

Tablo 4.1.19. "Bebek, Doğmadan Önce Annesini ve Babasını Tanır mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	35	17,5	39	19,5	74	37,0
	Kız	37	18,5	38	19,0	75	37,5
	Toplam	72	36,0	77	38,5	149	74,5
Hayalî	Erkek	14	7,0	7	3,5	21	10,5
	Kız	8	4,0	9	4,5	17	8,5
	Toplam	22	11,0	16	8,0	38	19,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	1	0,5	—	—	1	0,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	4	2,0	5	2,5
	Kız	4	2,0	3	1,5	7	3,5
	Toplam	5	2,5	7	3,5	12	6,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.19'da görüldüğü üzere, "Bebek, doğmadan önce annesini ve babasını tanır mı?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 149'unun (%74,5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 38'inin (%19) 'Hayalî' ve 1'inin (%0,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 12'si (%6) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 72'sinin (%36) 'Gerçekçi', 22'sinin (%11) 'Hayalî', 1'inin (%0,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 77'sinin (%38,5) 'Gerçekçi', 16'sının (%8) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 74'ünün (%37) 'Gerçekçi', 21'inin (%10,5) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 75'inin (%37,5) 'Gerçekçi', 17'sinin (%8,5) 'Hayalî', 1'inin (%0,5) 'Sosyokültürel'

kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Bebek, Doğmadan Önce Annesini ve Babasını Tanır mı?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç70E042 (60-72 ay): “Hayır, daha onları görememiş olur.”

Ç65K028 (60-72 ay): “Hayır, daha doğmadığı için.”

Ç49E174 (48-59 ay): “Hayır, annesinin karnında tanıyamaz.”

Ç52K192 (48-59 ay): “Hayır, o çok küçük.”

'Hayali' Kategorisi

Ç71E010 (60-72 ay): “Evet, hafızasına yerleştirilmiştir.”

Ç48K153 (60-72 ay): “Evet, onları görerek tanır.”

Ç59E055 (48-59 ay): “Evet, hatırlıyor onları. Annesinin ve babasının adlarını duymuştu.”

Ç50K079 (48-59 ay): “Evet, onların çocuğu olduğu için.”

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç53K157 (48-59 ay): “Evet, Allah tanır.”

Tablo 4.1.20. "Doğmadan Önce, Bebeğin Kız mı Erkek mi Olacağını Bilir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	36	18,0	47	23,5	83	41,5
	Kız	33	16,5	45	22,5	78	39,0
	Toplam	69	34,5	92	46,0	161	80,5
Hayalî	Erkek	13	6,5	3	1,5	16	8,0
	Kız	15	7,5	5	2,5	20	10,0
	Toplam	28	14,0	8	4,0	36	18,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	1	0,5	—	—	1	0,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	—	—	1	0,5
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	2	1,0	—	—	2	1,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.20’de görüldüğü üzere, "Doğmadan önce, bebeğin kız mı erkek mi olacağını bilir miyiz?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 161’inin (%80,5) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 36’sının (%18) ‘Hayalî’ ve 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Duygusal’ kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 2’si (%1) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 69’unun (%34,5) ‘Gerçekçi’, 28’inin (%14) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 92’sinin (%46) ‘Gerçekçi’ ve 8’inin (%4) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 83’ünün (%41,5) ‘Gerçekçi’, 16’sının (%8) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 78’inin (%39) ‘Gerçekçi’, 20’sinin (%10) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Doğmadan Önce, Bebeğin Kız mı Erkek mi Olacağını Bilir miyiz?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç65E164 (60-72 ay): "Evet, doktorlar kamerayla bakar, söyler, bize açıklar."

Ç64K187 (60-72 ay): "Evet, ultrason yapan kadınlar söylüyor."

Ç49E174 (48-59 ay): "Evet, doktorlar söyler."

Ç59K040 (48-59 ay): "Hayır, bilemeyiz."

'Hayali' Kategorisi

Ç63E086 (60-72 ay): "Önce erkek olur, sonraki bebek kız olur."

Ç64K066 (60-72 ay): "Evet, erkek adı koyarlarsa erkek olur, kız adı koyarlarsa kız olur."

Ç56E017 (48-59 ay): "Saçlı kız gibi olursa kız, erkek gibi görünürse erkek olur."

Ç59K037 (48-59 ay): "Evet, hangisini istersek öyle olur."

Tıbbî müdahale ile hangi cinsiyette bebeğe sahip olunacağına isteğe göre karar verilebilmektedir, ancak "Evet, hangisini istersek öyle olur." cevabı veren çocuğun bu bilgiye sahip olmadığı ve sadece 'istemekle' bebeğin kız mı erkek mi olacağını seçebileceğini düşündüğü anlaşıldığı için bu cevaba 'Hayali' kategorisinde yer verilmiştir.

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç53K157 (48-59 ay): "Evet, Allah bildirir."

Tablo 4.1.21. "Hayvanların Çocukları Olur mu?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	31	15,5	36	18,0	67	33,5
	Kız	31	15,5	40	20,0	71	35,5
	Toplam	62	31,0	76	38,0	138	69,0
Hayalî	Erkek	9	4,5	5	2,5	14	7,0
	Kız	10	5,0	1	0,5	11	5,5
	Toplam	19	9,5	6	3,0	25	12,5
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	1	0,5	—	—	1	0,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	10	5,0	9	4,5	19	9,5
	Kız	8	4,0	9	4,5	17	8,5
	Toplam	18	9,0	18	9,0	36	18,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.21’de görüldüğü üzere, "Hayvanların çocukları olur mu?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 138’inin (%69) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 25’inin (%12,5) ‘Hayalî’ ve 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Duygusal’ kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 36’sı (%18) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 62’sinin (%31) ‘Gerçekçi’, 19’unun (%9,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 18 (%9) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 76’sının (%38) ‘Gerçekçi’, 6’sının (%3) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 18 (%9) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 67’sinin (%33,5) ‘Gerçekçi’, 14’ünün (%7) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 19 (%9,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 71’inin (%35,5) ‘Gerçekçi’, 11’inin (%5,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’

kategorisinde olduğu ve 17 (%8,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Hayvanların Çocukları Olur mu?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç65E167 (60-72 ay): “Evet. Kedilerin, köpeklerin doğum yaparak olur. Kuşların, balıkların yumurtayla olur.”

Ç71K185 (60-72 ay): “Evet. Kediler, köpekler memelidir, doğurur. Kuşlar yumurtlar. Balıkların bazıları yumurtlar, bazıları memelidir.”

Ç55E021 (48-59 ay): “Evet. Kediler, köpekler, filler, tavşanlar doğurur. Kuşlar yumurtlar. Timsahlar yumurtlar.”

Ç57K033 (48-59 ay): “Evet, küçük olur. Karnından gelir.”

'Hayali' Kategorisi

Ç65E047 (60-72 ay): “Evet, insanlar yavrularını alıştırıp onlara veriyor.”

Ç67K189 (60-72 ay): “Hayır, çünkü onlar hayvanlar.”

Ç59E054 (48-59 ay): “Evet, hayvancıdan alırlar, doğmaz.”

Ç53K193 (48-59 ay): “Evet. Onların karnından doğmuyor, yuvalarından gelir yavruları.”

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç53K157 (48-59 ay): “Evet, Allah oldurur.”

Tablo 4.1.22. "Cansız Varlıkların Çocukları Olur mu?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları				Genel	
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		f	%
		f	%	f	%		
Gerçekçi	Erkek	46	23,0	42	21,0	88	44,0
	Kız	44	22,0	49	24,5	93	46,5
	Toplam	90	45,0	91	45,5	181	90,5
Hayalî	Erkek	2	1,0	3	1,5	5	2,5
	Kız	2	1,0	0	0,0	2	1,0
	Toplam	4	2,0	3	1,5	7	3,5
Sosyokültürel	Erkek	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	Kız	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Toplam	1	0,5	1	0,5	2	1,0
Duygusal	Erkek	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	Kız	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	Toplam	0	0,0	0	0,0	0	0,0
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	5	2,5	7	3,5
	Kız	3	1,5	0	0,0	3	1,5
	Toplam	5	2,5	5	2,5	10	5,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.1.22’de görüldüğü üzere, "Cansız varlıkların çocukları olur mu?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 181’inin (%90,5) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 7’sinin (%3,5) ‘Hayalî’ ve 2’sinin (%1) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Duygusal’ kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 10’u (%5) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 90’ının (%45) ‘Gerçekçi’, 4’ünün (%2) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 91’inin (%45,5) ‘Gerçekçi’, 3’ünün (%1,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 88’inin (%44) ‘Gerçekçi’, 5’inin (%2,5) ‘Hayalî’ kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 93’ünün (%46,5) ‘Gerçekçi’, 2’sinin (%1) ‘Hayalî’, 2’sinin (%1) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Cansız Varlıkların Çocukları Olur mu?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç62E088 (60-72 ay): "Hayır, onlar cansız. Hamile olamazlar."

Ç63K183 (60-72 ay): "Hayır, çünkü onlar canlı değil."

Ç48E171 (48-59 ay): "Hayır, çünkü onlar kız ve erkek değil."

Ç59K076 (48-59 ay): "Hayır, onlar oyuncak, televizyon, bilgisayar. Onları kendimiz oluşturuyoruz, bebekleri olmaz."

'Hayali' Kategorisi

Ç61E001 (60-72 ay): "Evet, içine koyarlar."

Ç59E057 (48-59 ay): "Evet, iki tane kırmızı araba görürsen, biri diğerinin çocuğudur."

Ç59K081 (48-59 ay): "Evet, başka masa veya oyuncak alırsan, onun çocuğu olur."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç68K190 (60-72 ay): "Hayır, çünkü onların karısı, kocası yoktur."

Ç59K037 (48-59 ay): "Hayır, onlar evlenmediği için."

Tablo 4.1.23. "Doğumla İlgili Bu Bilgileri Nasıl Öğrendin, Kimden Öğrendin?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Aile	Erkek	21	10,1	19	9,1	40	19,2
	Kız	27	13,0	21	10,1	48	23,1
	Toplam	48	23,1	40	19,2	88	42,3
Kendi	Erkek	21	10,1	21	10,1	42	20,2
	Kız	16	7,7	18	8,7	34	16,3
	Toplam	37	17,8	39	18,8	76	36,5
Öğretmen	Erkek	8	3,8	12	5,8	20	9,6
	Kız	7	3,4	11	5,3	18	8,7
	Toplam	15	7,2	23	11,1	38	18,3
Medya	Erkek	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Kız	1	0,5	3	1,4	4	1,9
	Toplam	2	1,0	4	1,9	6	2,9
Toplam		102	49,0	106	51,0	208	100,0

Çalışma grubundaki çocukların "Doğumla ilgili bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?" sorusuna verdikleri yanıtlardan bazılarının birden fazla kategoriyle ilgili olması nedeniyle cevap sayıları, çalışma grubundaki çocukların sayısından fazla görülmektedir. Ayrıca, küsuratlı yüzdeler yuvarlandığı için toplamlarında sapmalar bulunabilmektedir.

Tablo 4.1.23'te görüldüğü üzere, "Doğumla ilgili bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 88'inin (%42,3) verdiği yanıtlar 'Aile', 76'sının (%36,5) 'Kendi', 38'inin (%18,3) 'Öğretmen' ve 6'sının (%2,9) 'Medya' kategorisinde yer almaktadır.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 48'inin (%23,1) 'Aile', 37'sinin (%17,8) 'Kendi', 15'inin (%7,2) 'Öğretmen' ve 2'sinin (%1,0) 'Medya' kategorisinde olduğu; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 40'ının (%19,2) 'Aile', 39'unun (%18,8) 'Kendi', 23'ünün (%11,1) 'Öğretmen' ve 4'ünün (%1,9) 'Medya' kategorisinde olduğu görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 40'ının (%19,2) 'Aile', 42'sinin (%20,2) 'Kendi', 20'sinin (%9,6) 'Öğretmen' ve 2'sinin

(%1,0) ‘Medya’ kategorisinde olduğu; kızlar tarafından verilmiş yanıtın ise 48’inin (%23,1) ‘Aile’, 34’ünün (%16,3) ‘Kendi’, 18’inin (%8,7) ‘Öğretmen’ ve 4’ünün (%1,9) ‘Medya’ kategorisinde olduğu görülmektedir.

"Doğumla İlgili Bu Bilgileri Nasıl Öğrendin, Kimden Öğrendin?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

‘Aile’ Kategorisi

Ç71E090 (60-72 ay): “Ablam öğretiyor.”

Ç71K063 (60-72 ay): “Annemden ve babamdan.”

Ç59E095 (48-59 ay): “Anneannem, dayım, dedem, babam, bütün ailem öğretti bana.”

Ç58K073 (48-59 ay): “Annemden.”

‘Kendi’ Kategorisi

Ç68E009 (60-72 ay): “Ben biliyordum hepsini zaten.”

Ç70K068 (60-72 ay): “Aklımı kullandım.”

Ç55E016 (48-59 ay): “Kendim biliyorum.”

Ç57K033 (48-59 ay): “Hiç kimseden. Öyle aklıma geldi, zaten hep biliyordum.”

‘Öğretmen’ Kategorisi

Ç71E003 (60-72 ay): “Öğretmenden.”

Ç70K064 (60-72 ay): “Okulda öğreniyorum.”

Ç56E052 (48-59 ay): “Bu okulda öğrendim.”

Ç57K034 (48-59 ay): “Okulda öğretmenimden.”

‘Medya’ Kategorisi

Ç67E048 (60-72 ay): “Bütün filmleri izliyorum. Onlardan öğreniyorum.”

Ç71K185 (60-72 ay): “Benim bir tane bebeklerle ilgili doğum CD’m var. Yeni doğuma kadar gösteriyor. Dört bölümü var.”

Ç59E177 (48-59 ay): “Annem bana bebek CD’si almıştı. Ondan öğrendim.”

Ç53K157 (48-59 ay): “Televizyondan.”

4.2. Ölümle İlgili Sorulara Verilen Yanıtlardan Elde Edilen Bulgular

Tablo 4.2.1. "Ölmek Ne Demektir?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları				Genel	
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		f	%
		f	%	f	%		
Gerçekçi	Erkek	42	21,0	35	17,5	77	38,5
	Kız	36	18,0	36	18,0	72	36,0
	Toplam	78	39,0	71	35,5	149	74,5
Hayalî	Erkek	3	1,5	2	1,0	5	2,5
	Kız	6	3,0	3	1,5	9	4,5
	Toplam	9	4,5	5	2,5	14	7,0
Sosyokültürel	Erkek	2	1,0	7	3,5	9	4,5
	Kız	4	2,0	6	3,0	10	5,0
	Toplam	6	3,0	13	6,5	19	9,5
Duygusal	Erkek	2	1,0	1	0,5	3	1,5
	Kız	3	1,5	2	1,0	5	2,5
	Toplam	5	2,5	3	1,5	8	4,0
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	5	2,5	6	3,0
	Kız	1	0,5	3	1,5	4	2,0
	Toplam	2	1,0	8	4,0	10	5,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.1'de görüldüğü üzere, "Ölmek ne demektir?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 149'unun (%74,5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 14'ünün (%7) 'Hayalî', 19'unun (%9,5) 'Sosyokültürel' ve 8'inin (%4) 'Duygusal' kategorisinde yer almaktadır. Çocukların 10'u (%5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 78'inin (%39) 'Gerçekçi', 9'unun (%4,5) 'Hayalî', 6'sının (%3) 'Sosyokültürel', 5'inin (%2,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 71'inin (%35,5) 'Gerçekçi', 5'inin (%2,5) 'Hayalî', 13'ünün (%6,5) 'Sosyokültürel', 3'ünün (%1) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 8 (%4) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 77'sinin (%38,5) 'Gerçekçi', 5'inin (%2,5) 'Hayalî', 9'unun (%4,5) 'Sosyokültürel', 3'ünün (%1,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 6 (%3) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 72'sinin (%36) 'Gerçekçi', 9'unun (%4,5) 'Hayalî', 10'unun (%5) 'Sosyokültürel', 5'inin (%2,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Ölmek Ne Demektir?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç61E001 (60-72 ay): "Kalbimizin durması demektir."

Ç64K187 (60-72 ay): "Bir daha yaşayamamaktır. Kalbi durur, bir daha atmaz."

Ç59E055 (48-59 ay): "Hayatını kaybetmektir."

Ç55K118 (48-59 ay): "Toprağa gömülmeektir."

'Hayalî' Kategorisi

Ç65E166 (60-72 ay): "Dünyada olmamak demektir. Hastanede olmaktır."

Ç62K107 (60-72 ay): "Bayılmak gibidir. Hep hastanede kalırlar."

Ç59E092 (48-59 ay): "Bayılmak demektir."

Ç59K074 (48-59 ay): "Başkasının ilacını içen ölür."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç70E042 (60-72 ay): "Ölenler gömülür. Çok kötü davrananlar cehenneme, iyi davrananlar cennete gider. O hayata başlarlar."

Ç70K025 (60-72 ay): "Ölünce toprağa gidersin. Çünkü Allah seni topraktan yaratmıştır."

Ç59E053 (48-59 ay): "Allah, canımızı alırsa toprağa gömülürüz."

Ç57K035 (48-59 ay): "Allah'ın yanına gitmektir."

'Duygusal' Kategorisi

Ç71E010 (60-72 ay): "Hayatı görmekten vazgeçmek demektir. Üzülürler."

Ç69K069 (60-72 ay): "Güzel bir şey değildir. Kötü bir şeydir."

Ç53E015 (48-59 ay): "Üzücü bir şeydir. Toprağın parçası olarak devam ediyorlar."

Ç57K150 (48-59 ay): "Kötü ve üzücü bir şeydir."

Tablo 4.2.2. "İnsanlar Neden Ölürler?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları				Genel	
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		f	%
		f	%	f	%		
Gerçekçi	Erkek	44	22,0	38	19,0	82	41,0
	Kız	40	20,0	41	20,5	81	40,5
	Toplam	84	42,0	79	39,5	163	81,5
Hayalî	Erkek	1	0,5	3	1,5	4	2,0
	Kız	2	1,0	—	—	2	1,0
	Toplam	3	1,5	3	1,5	6	3,0
Sosyokültürel	Erkek	4	2,0	7	3,5	11	5,5
	Kız	5	2,5	6	3,0	11	5,5
	Toplam	9	4,5	13	6,5	22	11,0
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	1	0,5	1	0,5
	Toplam	—	—	1	0,5	1	0,5
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	2	1,0	3	1,5
	Kız	3	1,5	2	1,0	5	2,5
	Toplam	4	2,0	4	2,0	8	4,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.2'de görüldüğü üzere, "İnsanlar neden ölürler?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 163'ünün (%81,5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 6'sının (%3) 'Hayalî', 22'sinin (%11) 'Sosyokültürel' ve 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde yer almaktadır. Çocukların 8'i (%4) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 84'ünün (%42) 'Gerçekçi', 3'ünün (%1,5) 'Hayalî', 9'unun (%4,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını

verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 79'unun (%39,5) 'Gerçekçi', 3'ünün (%1,5) 'Hayalî', 13'ünün (%6,5) 'Sosyokültürel', 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 82'sinin (%41) 'Gerçekçi', 4'ünün (%2) 'Hayalî', 11'inin (%5,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 81'inin (%40,5) 'Gerçekçi', 2'sinin (%1) 'Hayalî', 11'inin (%5,5) 'Sosyokültürel', 1'inin (%0,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"İnsanlar Neden Ölürlük?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E049 (60-72 ay): "Kalpleri yorulunca nefessiz kalırlar. Kalpleri durunca ölüyorlar."

Ç71K027 (60-72 ay): "Çok yaşlandıkları için ölürlük."

Ç55E016 (48-59 ay): "Vurulduğu için ölürlük."

Ç58K073 (48-59 ay): "Kaza yaptığundan ölürlük."

'Hayalî' Kategorisi

Ç61E006 (60-72 ay): "Bazıları soda içiyor, sonra da ölüyorlar."

Ç59E182 (48-59 ay): "Hayat çok uzun sürmesin diye."

Ç55K118 (48-59 ay): "Çorap giymediklerinden ölürlük. Gözlerini açamazlar, bir daha yaşayamayız."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç65E050 (60-72 ay): "Öbür dünyaya gitmek gerektiği için ölürlük."

Ç66K148 (60-72 ay): "Ömürleri bittiği için ölürlük."

Ç59E053 (48-59 ay): "Allah emrediyor."

Ç58K080 (48-59 ay): "Allah istediği için ölürlük."

'Duygusal' Kategorisi

Ç62K107 (60-72 ay): "Biz, annemizi, babamızı üzersek ölürlük."

Tablo 4.2.3. "İnsanlar Ne Zaman Ölürler?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	38	19,0	36	18,0	74	37,0
	Kız	30	15,0	40	20,0	70	35,0
	Toplam	68	34,0	76	38,0	144	72,0
Hayalî	Erkek	8	4,0	7	3,5	15	7,5
	Kız	15	7,5	4	2,0	19	9,5
	Toplam	23	11,5	11	5,5	34	17,0
Sosyokültürel	Erkek	4	2,0	6	3,0	10	5,0
	Kız	2	1,0	2	1,0	4	2,0
	Toplam	6	3,0	8	4,0	14	7,0
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	1	0,5	1	0,5
	Kız	3	1,5	4	2,0	7	3,5
	Toplam	3	1,5	5	2,5	8	4,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.3'te görüldüğü üzere, "İnsanlar ne zaman ölürler?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 144'ünün (%72) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 34'ünün (%17) 'Hayalî' ve 14'ünün (%7) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 8'i (%4) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 68'inin (%34) 'Gerçekçi', 23'ünün (%11,5) 'Hayalî', 6'sının (%3) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 76'sının (%38) 'Gerçekçi', 11'inin (%5,5) 'Hayalî', 8'inin (%4) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 74'ünün (%37) 'Gerçekçi', 15'inin (%7,5) 'Hayalî', 10'unun (%5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 70'ünün (%35) 'Gerçekçi', 19'unun (%9,5) 'Hayalî', 4'ünün (%2)

'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"İnsanlar Ne Zaman Ölürler?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E127 (60-72 ay): "Her gün ölebilirler."

Ç66K141 (60-72 ay): "Çok yaşlanınca veya çok küçükken, her zaman ölebilirler."

Ç56E018 (48-59 ay): "Bir kötü adam ateş ettiği zaman."

Ç59K037 (48-59 ay): "Yaşlanırken."

'Hayali' Kategorisi

Ç65E051 (60-72 ay): "Çocukları çok büyüyünce ölürler."

Ç63K070 (60-72 ay): "Sabah ölürler."

Ç59E097 (48-59 ay): "On sene sonra."

Ç48K152 (48-59 ay): "Kahvaltı yapmadıkları zaman ölürler."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç71E126 (60-72 ay): "Kıyamet kopunca."

Ç66K148 (60-72 ay): "Ömürleri bittiğinde ölürler. Allah isterse uzun, isterse kısa yapar."

Ç56E132 (48-59 ay): "Zamanı geldiğinde ölürler. Kendi kendine gelebilir."

Ç59K081 (48-59 ay): "Allah bilir. Bazen ölürler, bazen ölmezler."

Tablo 4.2.4. "Biri Öldüğünde Ne Yapılır, Ölen İnsan Nereye Konulur?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	48	24,0	48	24,0	96	48,0
	Kız	47	23,5	48	24,0	95	47,5
	Toplam	95	47,5	96	48,0	191	95,5
Hayalî	Erkek	1	0,5	—	—	1	0,5
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	1	0,5	—	—	1	0,5
Sosyokültürel	Erkek	—	0,0	2	1,0	2	1,0
	Kız	2	1,0	1	0,5	3	1,5
	Toplam	2	1,0	3	1,5	5	2,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	—	—	1	0,5
	Kız	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Toplam	2	1,0	1	0,5	3	1,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.4'te görüldüğü üzere, "Biri öldüğünde ne yapılır, ölen insan nereye konulur?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 191'inin (%95,5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 1'inin (%0,5) 'Hayalî' ve 5'inin (%2,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde bulunmaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 3'ü (%1,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 95'inin (%47,5) 'Gerçekçi', 1'inin (%0,5) 'Hayalî', 2'sinin (%1) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 96'sının (%48) 'Gerçekçi', 3'ünün (%1,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 96'sının (%48) 'Gerçekçi', 1'inin (%0,5) 'Hayalî', 2'sinin (%1) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 95'inin (%47,5) 'Gerçekçi', 3'ünün (%1,5) 'Sosyokültürel'

kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

"Biri Öldüğünde Ne Yapılır, Ölen İnsan Nereye Konulur?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç69E165 (60-72 ay): “Toprağın altına gömerler.”

Ç70K071 (60-72 ay): “Hiç kıyafetleri kalmaz, çıplak kalır. Toprağa gömülür, eve gideriz. Her şeyi yavaş yavaş yok olur.”

Ç53E059 (48-59 ay): “Mezarlığa konulur.”

Ç54K156 (48-59 ay): “Hastaneye kaldırırılar. Eve götürürler. Mezara gömerler.”

'Hayali' Kategorisi

Ç48E175 (48-59 ay): “Geçmişe gider, geçmişini görür rüyasında.”

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç68E044 (60-72 ay): “Mezarın içine konulur. Dua ediyorlar. Orada cenneti görüyor.”

Ç69K023 (60-72 ay): “Cennette durur.”

Ç59K081 (48-59 ay): “Allah'a gider. Allah'ta durur.”

Tablo 4.2.5. "Ölen İnsan, Konulduğu Yerde Ne Yapar?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları				Genel	
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		f	%
		f	%	f	%		
Gerçekçi	Erkek	24	12,0	27	13,5	51	25,5
	Kız	28	14,0	29	14,5	57	28,5
	Toplam	52	26,0	56	28,0	108	54,0
Hayalî	Erkek	22	11,0	16	8,0	38	19,0
	Kız	17	8,5	16	8,0	33	16,5
	Toplam	39	19,5	32	16,0	71	35,5
Sosyokültürel	Erkek	1	0,5	4	2,0	5	2,5
	Kız	—	—	3	1,5	3	1,5
	Toplam	1	0,5	7	3,5	8	4,0
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	3	1,5	3	1,5	6	3,0
	Kız	5	2,5	2	1,0	7	3,5
	Toplam	8	4,0	5	2,5	13	6,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.5'te görüldüğü üzere, "Ölen insan, konulduğu yerde ne yapar?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 108'inin (%54) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 71'inin (%35,5) 'Hayalî' ve 8'inin (%4) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 13'ü (%6,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 52'sinin (%26) 'Gerçekçi', 39'unun (%19,5) 'Hayalî', 1'inin (%0,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 8 (%4) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 56'sının (%28) 'Gerçekçi', 32'sinin (%16) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 51'inin (%25,5) 'Gerçekçi', 38'inin (%19) 'Hayalî', 5'inin (%2,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 6 (%3) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 57'sinin (%28,5) 'Gerçekçi', 33'ünün (%16,5)

'Hayalî', 3'ünün (%1,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Ölen İnsan, Konulduğu Yerde Ne Yapar?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E161 (60-72 ay): "Hiçbir şey. Böcekler onu yer, yok eder. Toprağın içinde kaybolur."

Ç64K187 (60-72 ay): "Bir şey yapmıyor. Hareket edemiyor bir daha."

Ç48E173 (48-59 ay): "Hiçbir şey yapamaz."

Ç52K198 (48-59 ay): "Orada durur durur çürür."

'Hayalî' Kategorisi

Ç67E048 (60-72 ay): "Orada sessizce uzun bir uyku yapıyor."

Ç64K067 (60-72 ay): "Hiçbir şey yapmıyor. Sadece su dökeriz, o da içer."

Ç59E055 (48-59 ay): "Ölmüş gibi yapıyor."

Ç52K114 (48-59 ay): "Gözlerini açmaya çalışıyor, ama açamıyorlar."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç71E010 (60-72 ay): "Ruhu çıkıyor. Artık kuşlar gibi uçabilir."

Ç70K071 (60-72 ay): "Allah'ın yanında durur."

Ç59E053 (48-59 ay): "Allah'ın yanına gider."

Tablo 4.2.6. "Ölen İnsan, Hep Orada mı Kalır, Başka Yere Gider mi?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	42	21,0	46	23,0	88	44,0
	Kız	43	21,5	42	21,0	85	42,5
	Toplam	85	42,5	88	44,0	173	86,5
Hayalî	Erkek	4	2,0	2	1,0	6	3,0
	Kız	2	1,0	1	0,5	3	1,5
	Toplam	6	3,0	3	1,5	9	4,5
Sosyokültürel	Erkek	2	1,0	2	1,0	4	2,0
	Kız	1	0,5	6	3,0	7	3,5
	Toplam	3	1,5	8	4,0	11	5,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	—	—	2	1,0
	Kız	4	2,0	1	0,5	5	2,5
	Toplam	6	3,0	1	0,5	7	3,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.6'da görüldüğü üzere, "Ölen insan, hep orada mı kalır, başka yere gider mi?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 173'ünün (%86,5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 9'unun (%4,5) 'Hayalî' ve 11'inin (%5,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 7'si (%3,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 85'inin (%42,5) 'Gerçekçi', 6'sının (%3) 'Hayalî', 3'ünün (%1,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 6 (%3) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 88'inin (%44) 'Gerçekçi', 3'ünün (%1,5) 'Hayalî', 8'inin (%4) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 88'inin (%44) 'Gerçekçi', 6'sının (%3) 'Hayalî', 4'ünün (%2) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 85'inin (%42,5) 'Gerçekçi', 3'ünün (%1,5) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5)

'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Ölen İnsan, Hep Orada mı Kalır, Başka Yere Gider mi?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E003 (60-72 ay): "Orada kalır."

Ç69K023 (60-72 ay): "Gidemez."

Ç55E021 (48-59 ay): "Hep orada kalıyor."

Ç57K033 (48-59 ay): "Orada kalıyor. Gömülmüşler, asla çıkamazlar."

'Hayali' Kategorisi

Ç68E091 (60-72 ay): "Orada kalmaz. Tekrar yaşadığında evine gelir."

Ç62K144 (60-72 ay): "Tekrar uyanabilirler."

Ç59E057 (48-59 ay): "Orayı kırabilirse, toprağı kazıp çıkar."

Ç57K034 (48-59 ay): "Uzağı gider."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç71E010 (60-72 ay): "Kendisi gidemez. Ruhu başka yerlere gidebilir."

Ç66K148 (60-72 ay): "Mezarın içinde kalır. Kötüler cehenneme, iyiler cennete gider."

Ç59E053 (48-59 ay): "Allah'ın yanına gider."

Ç59K038 (48-59 ay): "Cennete gider."

Tablo 4.2.7. "Ölen İnsan Neden Oraya Konulur, Dışarıda Kalsa Ne Olur?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	15	7,5	28	14,0	43	21,5
	Kız	18	9,0	19	9,5	37	18,5
	Toplam	33	16,5	47	23,5	80	40,0
Hayalî	Erkek	19	9,5	12	6,0	31	15,5
	Kız	22	11,0	16	8,0	38	19,0
	Toplam	41	20,5	28	14,0	69	34,5
Sosyokültürel	Erkek	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Kız	—	—	3	1,5	3	1,5
	Toplam	1	0,5	4	2,0	5	2,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	15	7,5	9	4,5	24	12,0
	Kız	10	5,0	12	6,0	22	11,0
	Toplam	25	12,5	21	10,5	46	23,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.7’de görüldüğü üzere, "Ölen insan neden oraya konulur, dışarıda kalsa ne olur?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 80’inin (%40) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 69’unun (%34,5) ‘Hayalî’ ve 5’inin (%2,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Duygusal’ kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 46’sı (%23) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 33’ünün (%16,5) ‘Gerçekçi’, 41’inin (%20,5) ‘Hayalî’, 1’inin (%0,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 25 (%12,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 47’sinin (%23,5) ‘Gerçekçi’, 28’inin (%14) ‘Hayalî’, 4’ünün (%2) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 21 (%10,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 43’ünün (%21,5) ‘Gerçekçi’, 31’inin (%15,5) ‘Hayalî’, 2’sinin (%1) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 24 (%12) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 37’sinin (%18,5) ‘Gerçekçi’, 38’inin (%19) ‘Hayalî’,

3'ünün (%1,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 22 (%11) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Ölen İnsan Neden Oraya Konulur, Dışarıda Kalsa Ne Olur?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç64E002 (60-72 ay): "Ceset kokar."

Ç62K107 (60-72 ay): "Vahşi hayvanlar gelip onu yiyebilir, mesela kurtlar. Kötü çocuklar kafasına taş atabilir. Araba yanlışlıkla onu ezip geçebilir. İnsanlar basabilir."

Ç48E171 (48-59 ay): "Çürürdü."

Ç52K114 (48-59 ay): "İnsanlar fark etmeden üstüne basabilirler."

'Hayali' Kategorisi

Ç70E170 (60-72 ay): "Onu kimse almasın diye dışarı koymuyorlar."

Ç71K027 (60-72 ay): "Ölen insanlar ayakta duramadıklarından gömülürler."

Ç53E180 (48-59 ay): "Daha çok ölürlər."

Ç59K037 (48-59 ay): "Üşürdü."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç71E005 (60-72 ay): "Gömülmezse sonsuza kadar hiç yeniden toprak olup, enerji olup, yeniden doğamaz."

Ç71K184 (60-72 ay): "Allah'la konuşması için toprağın altına konulur. Çünkü Allah bizi yarattı."

Ç49E134 (48-59 ay): "Allah, orada durmasına sebep olmuş."

Tablo 4.2.8. "Ölen İnsanı Bir Daha Görebilir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları				Genel	
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		f	%
		f	%	f	%		
Gerçekçi	Erkek	35	17,5	35	17,5	70	35,0
	Kız	37	18,5	41	20,5	78	39,0
	Toplam	72	36,0	76	38,0	148	74,0
Hayalî	Erkek	8	4,0	8	4,0	16	8,0
	Kız	7	3,5	2	1,0	9	4,5
	Toplam	15	7,5	10	5,0	25	12,5
Sosyokültürel	Erkek	3	1,5	4	2,0	7	3,5
	Kız	4	2,0	3	1,5	7	3,5
	Toplam	7	3,5	7	3,5	14	7,0
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	4	2,0	3	1,5	7	3,5
	Kız	2	1,0	4	2,0	6	3,0
	Toplam	6	3,0	7	3,5	13	6,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.8'de görüldüğü üzere, "Ölen insanı bir daha görebilir miyiz?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 148'inin (%74) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 25'inin (%12,5) 'Hayalî' ve 14'ünün (%7) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 13'ü (%6,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 72'sinin (%36) 'Gerçekçi', 15'inin (%7,5) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 6 (%3) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 76'sının (%38) 'Gerçekçi', 10'unun (%5) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 70'inin (%35) 'Gerçekçi', 16'sının (%8) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 78'inin (%39) 'Gerçekçi', 9'unun (%4,5) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5)

'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 6 (%3) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Ölen İnsanı Bir Daha Görebilir miyiz?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç65E047 (60-72 ay): "Hayır, sadece toprağını görebiliriz."

Ç71K027 (60-72 ay): "Hayır, mezarda sadece iskelet parçaları kalır."

Ç49E134 (48-59 ay): "Hayır, o artık yok oldu."

Ç59K155 (48-59 ay): "Hayır, çünkü o mezarın içinde olur."

'Hayali' Kategorisi

Ç71E126 (60-72 ay): "Evet, bir daha canlanınca görürüz."

Ç62K107 (60-72 ay): "Evet, hastanede ziyaret edebiliriz."

Ç53E099 (48-59 ay): "Hayır, polis izin vermez."

Ç59K074 (48-59 ay): "Hayır, hastanede yatıyor. Eve de gelemiz."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç70E122 (60-72 ay): "Evet, melek düdüğü çalınca cennette görürüz. Eğer, iyi kalpli olursa ve annesini babasını dinlerse cennete girebilir."

Ç67K149 (60-72 ay): "Hayır, yukarıya Allah'ın yanına gider."

Ç53E094 (48-59 ay): "Hayır, yanına gidemeyiz."

Ç57K034 (48-59 ay): "Hayır, bu dünyada olmuyor. Allah onları tekrar yaratıyor."

Tablo 4.2.9. "Ölen İnsan Bizi Görür mü?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	43	21,5	42	21,0	85	42,5
	Kız	35	17,5	46	23,0	81	40,5
	Toplam	78	39,0	88	44,0	166	83,0
Hayalî	Erkek	3	1,5	2	1,0	5	2,5
	Kız	8	4,0	—	—	8	4,0
	Toplam	11	5,5	2	1,0	13	6,5
Sosyokültürel	Erkek	2	1,0	5	2,5	7	3,5
	Kız	6	3,0	4	2,0	10	5,0
	Toplam	8	4,0	9	4,5	17	8,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	1	0,5	3	1,5
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	3	1,5	1	0,5	4	2,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.9’da görüldüğü üzere, "Ölen insan bizi görür mü?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 166’sının (%83) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 13’ünün (%6,5) ‘Hayalî’ ve 17’sinin (%8,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Duygusal’ kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 4’ü (%2) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 78’inin (%39) ‘Gerçekçi’, 11’inin (%5,5) ‘Hayalî’, 8’inin (%4) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 88’inin (%44) ‘Gerçekçi’, 2’sinin (%1) ‘Hayalî’, 9’unun (%4,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 85’inin (%42,5) ‘Gerçekçi’, 5’inin (%2,5) ‘Hayalî’, 7’sinin (%3,5) ‘Sosyokültürel’ kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 81’inin (%40,5) ‘Gerçekçi’, 8’inin (%4) ‘Hayalî’,

10'unun (%5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Ölen İnsan Bizi Görür mü?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E090 (60-72 ay): "Hayır, onlar mezarlıktadır."

Ç71K027 (60-72 ay): "Hayır, gözleri yok olur."

Ç59E019 (48-59 ay): "Hayır, öldüğü için gözleri kapalı ve toprağın içinde."

Ç55K119 (48-59 ay): "Hayır, öldüğü için göremez."

'Hayali' Kategorisi

Ç71E004 (60-72 ay): "Evet, hayalinde görebilir."

Ç57E135 (48-59 ay): "Hayır, çok uzakta olduğundan göremiyor."

Ç55K154 (48-59 ay): "Hayır, hastanede kalır."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç64E160 (60-72 ay): "Hayır, cennette olduğu için göremeyiz."

Ç70K026 (60-72 ay): "Evet, bulutların üstünden bizi görebilir."

Ç59E057 (48-59 ay): "Evet, mezarına gidersek o bizi görmüş olur."

Ç53K157 (48-59 ay): "Evet, Allah gösterir."

Tablo 4.2.10. "Ölen İnsanla Konuşabilir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	39	19,5	42	21,0	81	40,5
	Kız	36	18,0	47	23,5	83	41,5
	Toplam	75	37,5	89	44,5	164	82,0
Hayalî	Erkek	5	2,5	3	1,5	8	4,0
	Kız	9	4,5	—	—	9	4,5
	Toplam	14	7,0	3	1,5	17	8,5
Sosyokültürel	Erkek	4	2,0	3	1,5	7	3,5
	Kız	3	1,5	2	1,0	5	2,5
	Toplam	7	3,5	5	2,5	12	6,0
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	2	1,0	4	2,0
	Kız	2	1,0	1	0,5	3	1,5
	Toplam	4	2,0	3	1,5	7	3,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.10'da görüldüğü üzere, "Ölen insanla konuşabilir miyiz?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 164'ünün (%82) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 17'sinin (%8,5) 'Hayalî' ve 12'sinin (%6) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 7'si (%3,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 75'inin (%37,5) 'Gerçekçi', 14'ünün (%7) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 89'unun (%44,5) 'Gerçekçi', 3'ünün (%1,5) 'Hayalî', 5'inin (%2,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 81'inin (%40,5) 'Gerçekçi', 8'inin (%4) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 83'ünün (%41,5) 'Gerçekçi', 9'unun (%4,5) 'Hayalî', 5'inin (%2,5)

'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Ölen İnsanla Konuşabilir miyiz?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç71E161 (60-72 ay): "Hayır, onun bir iskeleti kalıyor. İskeletler konuşamaz."

Ç65K029 (60-72 ay): "Hayır, o mezarlığa gömüldüğü zaman konuşamaz."

Ç53E015 (48-59 ay): "Hayır, çünkü toprağın bir parçası oldu. Topraklar konuşamaz."

Ç58K073 (48-59 ay): "Hayır, öldüğü için konuşamaz."

'Hayali' Kategorisi

Ç67E084 (60-72 ay): "Evet, doktora gidersek konuşturabilir."

Ç48E175 (48-59 ay): "Hayır, çünkü uyur."

Ç52K196 (48-59 ay): "Evet, bizi duyabilir. 'Merhaba' diyebilir."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç71E127 (60-72 ay): "Evet, biz konuşuruz, o bizi duyar."

Ç70K068 (60-72 ay): "Hayır, mezarlığın yanında konuşabiliriz, ama o bizimle konuşamaz."

Ç58E137 (48-59 ay): "Evet, dua ederek konuşabilir."

Ç53K157 (48-59 ay): "Hayır, biz konuşuruz, o konuşamaz."

Tablo 4.2.11. "Ölen İnsan Tekrar Canlanır mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	33	16,5	35	17,5	68	34,0
	Kız	32	16,0	41	20,5	73	36,5
	Toplam	65	32,5	76	38,0	141	70,5
Hayalî	Erkek	11	5,5	5	2,5	16	8,0
	Kız	9	4,5	2	1,0	11	5,5
	Toplam	20	10,0	7	3,5	27	13,5
Sosyokültürel	Erkek	2	1,0	6	3,0	8	4,0
	Kız	3	1,5	4	2,0	7	3,5
	Toplam	5	2,5	10	5,0	15	7,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	4	2,0	4	2,0	8	4,0
	Kız	6	3,0	3	1,5	9	4,5
	Toplam	10	5,0	7	3,5	17	8,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.11'de görüldüğü üzere, "Ölen insan tekrar canlanır mı?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 141'inin (%70,5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 27'sinin (%13,5) 'Hayalî' ve 15'inin (%7,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 17'si (%8,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 65'inin (%32,5) 'Gerçekçi', 20'sinin (%10) 'Hayalî', 5'inin (%2,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 10 (%5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 76'sının (%38) 'Gerçekçi', 7'sinin (%3,5) 'Hayalî', 10'unun (%5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 68'inin (%34) 'Gerçekçi', 16'sının (%8) 'Hayalî', 8'inin (%4) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 8 (%4) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 73'ünün (%36,5) 'Gerçekçi', 11'inin (%5,5) 'Hayalî', 7'sinin (%3,5)

'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 9 (%4,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Ölen İnsan Tekrar Canlanır mı?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç68E044 (60-72 ay): "Hayır, iskelete dönüşür."

Ç70K025 (60-72 ay): "Hayır, ölünce kalbimiz durur."

Ç53E015 (48-59 ay): "Hayır, toprağın bir parçası oldu."

Ç58K036 (48-59 ay): "Hayır, ölünce bir daha canlanamaz."

'Hayali' Kategorisi

Ç68E091 (60-72 ay): "Evet, dört yıl geçince bir daha yaşar."

Ç67K022 (60-72 ay): "Hayır, yürümeye çalışır ama bir daha kalkamaz."

Ç53E059 (48-59 ay): "Evet, doktorlar canlandırabilir."

Ç53K193 (48-59 ay): "Evet, tekrar iyileşirse canlanır."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç65E050 (60-72 ay): "Hayır, artık öbür dünyaya gider."

Ç70K068 (60-72 ay): "Boru üfleyen melek var. İsrail boruyu üfleyince insanlar canlanırlar."

Ç59E053 (48-59 ay): "Hayır, canını vermez Allah."

Ç57K033 (48-59 ay): "Hayır, cennete gitmeyi bekler."

Tablo 4.2.12. "İnsanlar Hiç Ölmeseler, Hep Yaşasalar Nasıl Olurdu?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	16	8,0	23	11,5	39	19,5
	Kız	14	7,0	25	12,5	39	19,5
	Toplam	30	15,0	48	24,0	78	39,0
Hayalî	Erkek	—	—	3	1,5	3	1,5
	Kız	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Toplam	1	0,5	4	2,0	5	2,5
Sosyokültürel	Erkek	1	0,5	4	2,0	5	2,5
	Kız	3	1,5	3	1,5	6	3,0
	Toplam	4	2,0	7	3,5	11	5,5
Duygusal	Erkek	31	15,5	16	8,0	47	23,5
	Kız	27	13,5	14	7,0	41	20,5
	Toplam	58	29,0	30	15,0	88	44,0
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	4	2,0	6	3,0
	Kız	5	2,5	7	3,5	12	6,0
	Toplam	7	3,5	11	5,5	18	9,0
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.12’de görüldüğü üzere, "İnsanlar hiç ölmeseler, hep yaşasalar ne olur?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 78’inin (%39) verdiği yanıtlar ‘Gerçekçi’, 5’inin (%2,5) ‘Hayalî’, 11’inin (%5,5) ‘Sosyokültürel’ ve 88’inin (%44) ‘Duygusal’ kategorisinde yer almaktadır. Çocukların 18’i (%9) ise “Bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 30’unun (%15) ‘Gerçekçi’, 1’inin (%0,5) ‘Hayalî’, 4’ünün (%2) ‘Sosyokültürel’, 58’inin (%29) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 7 (%3,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 48’inin (%24) ‘Gerçekçi’, 4’ünün (%2) ‘Hayalî’, 7’sinin (%3,5) ‘Sosyokültürel’, 30’unun (%15) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 11 (%5,5) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 39’unun (%19,5) ‘Gerçekçi’, 3’ünün (%1,5) ‘Hayalî’, 5’inin (%2,5) ‘Sosyokültürel’, 47’sinin (%23,5) ‘Duygusal’ kategorisinde olduğu ve 6 (%3) çocuğun da “Bilmiyorum” cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 39’unun (%19,5) ‘Gerçekçi’,

2'sinin (%1) 'Hayalî', 6'sının (%3) 'Sosyokültürel', 41'inin (%20,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 12 (%6) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"İnsanlar Hiç Ölmeseler, Hep Yaşasalar Nasıl Olurdu?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç65E129 (60-72 ay): "Bir sürü anne ve bir sürü baba olurdu."

Ç71K185 (60-72 ay): "Bir sürü atık olurdu. Bir sürü savaş, kavga olurdu. Tüm insanlar yaşasaydı dünya o kadar kalabalık olurdu ki yiyecek, su, ev kalmazdı. Temiz bir yer kalmazdı."

Ç59E053 (48-59 ay): "Her yer kalabalık olurdu."

Ç52K159 (48-59 ay): "Yine de herkes ölür."

'Hayalî' Kategorisi

Ç62E089 (60-72 ay): "İnsanlar başka gezegene giderlerdi. Dünyada kimse kalmazdı."

Ç66K103 (60-72 ay): "Hırsızlar hiç gelmezlerdi, çünkü kimseyi öldüremezlerdi."

Ç57K034 (48-59 ay): "Hiçbir şey yapmazlardı, tembel olurlardı."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç70E122 (60-72 ay): "Bu ancak cennette mümkündür."

Ç70K068 (60-72 ay): "Hiç kimse cennete gidemezdi."

Ç56E132 (48-59 ay): "Allah onları öldürürdü."

Ç59K117 (48-59 ay): "Allah kabul etmezdi."

'Duygusal' Kategorisi

Ç65E051 (60-72 ay): "Çocuklar babalarını rahat görebilirdi."

Ç70K024 (60-72 ay): "Mutlu olurduk."

Ç53E098 (48-59 ay): "Çocuklar annelerini öperdi."

Ç59K195 (48-59 ay): "Sağlıklı olurduk, arkadaşlarımızı hep görürdük, oynardık."

Tablo 4.2.13. "Bir İnsan Ölünce, Üzülür müyüz, Sevinir miyiz?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gerçekçi	Erkek	4	2,0	4	2,0	8	4,0
	Kız	—	—	2	1,0	2	1,0
	Toplam	4	2,0	6	3,0	10	5,0
Hayalî	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
Sosyokültürel	Erkek	1	0,5	3	1,5	4	2,0
	Kız	3	1,5	3	1,5	6	3,0
	Toplam	4	2,0	6	3,0	10	5,0
Duygusal	Erkek	43	21,5	41	20,5	84	42,0
	Kız	44	22,0	43	21,5	87	43,5
	Toplam	87	43,5	84	42,0	171	85,5
"Bilmiyorum"	Erkek	2	1,0	2	1,0	4	2,0
	Kız	3	1,5	2	1,0	5	2,5
	Toplam	5	2,5	4	2,0	9	4,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.13'te görüldüğü üzere, "Bir insan ölünce, üzülür müyüz, sevinir miyiz?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 10'unun (%5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 10'unun (%5) 'Sosyokültürel' ve 171'inin (%85,5) 'Duygusal' kategorisinde yer almaktadır. 'Hayalî' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 9'u (%4,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 4'ünün (%2) 'Gerçekçi', 4'ünün (%2) 'Sosyokültürel', 87'sinin (%43,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 6'sının (%3) 'Gerçekçi', 6'sının (%3) 'Sosyokültürel', 84'ünün (%42) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 8'inin (%4) 'Gerçekçi', 4'ünün (%2) 'Sosyokültürel', 84'ünün (%42) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 4 (%2) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 2'sinin (%1) 'Gerçekçi', 6'sının (%3) 'Sosyokültürel',

87'sinin (%43,5) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Bir İnsan Ölünce, Üzülür müyüz, Sevinir miyiz?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç69E165 (60-72 ay): "Üzülürüz, çünkü biri öldüğünde insanlar azalmış oluyor. Biri doğduğunda da seviniriz."

Ç71K185 (60-72 ay): "Kötü biriye, tüm dünyaya kötülük yapıyorsa, seviniriz. Çok iyi biriye, üzülürüz."

Ç59E182 (48-59 ay): "Üzülürüz, çünkü dünyadaki ölme sayısı fazlalaşır."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç64E160 (60-72 ay): "Seviniriz, cennete gittiği için."

Ç70K024 (60-72 ay): "Üzülürüz, cehennemde yandıkları için."

Ç59E055 (48-59 ay): "Kötüler üzülmez, iyiler üzülür."

Ç59K075 (48-59 ay): "Üzülürüz, biri ölürse herkes üzülür."

'Duygusal' Kategorisi

Ç68E044 (60-72 ay): "O bizim sevdiğimiz annemiz, babamız, dedemiz ya da ninemizdi. Ölünce üzülüyoruz ve ölmeden önce hasta olduğu için üzülüyoruz."

Ç68K147 (60-72 ay): "Çok üzülürüz, bir daha göremiyoruz."

Ç51E011 (48-59 ay): "Üzülürüz, onu sevdiğimiz için."

Ç59K076 (48-59 ay): "Üzülürüz, çok kötü bir durum olduğu için. Çünkü onu çok seviyoruz. Özlediğimiz zaman üzülüyoruz."

Tablo 4.2.14. "Hayvanlar Ölür mü?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları				Genel	
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		f	%
		f	%	f	%		
Gerçekçi	Erkek	41	20,5	47	23,5	88	44,0
	Kız	35	17,5	40	20,0	75	37,5
	Toplam	76	38,0	87	43,5	163	81,5
Hayalî	Erkek	7	3,5	1	0,5	8	4,0
	Kız	13	6,5	7	3,5	20	10,0
	Toplam	20	10,0	8	4,0	28	14,0
Sosyokültürel	Erkek	2	1,0	—	—	2	1,0
	Kız	—	—	—	—	—	0,0
	Toplam	2	1,0	—	—	2	1,0
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	2	1,0	—	—	2	1,0
	Toplam	2	1,0	—	—	2	1,0
"Bilmiyorum"	Erkek	—	—	2	1,0	2	1,0
	Kız	—	—	3	1,5	3	1,5
	Toplam	—	—	5	2,5	5	2,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.14'te görüldüğü üzere, "Hayvanlar ölür mü?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 163'ünün (%81,5) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 28'inin (%14) 'Hayalî', 2'sinin (%1) 'Sosyokültürel' ve 2'sinin (%1) 'Duygusal' kategorisinde yer almaktadır. Çocukların 5'i (%2,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 76'sının (%38) 'Gerçekçi', 20'sinin (%10) 'Hayalî', 2'sinin (%1) 'Sosyokültürel' ve 2'sinin (%1) 'Duygusal' kategorisinde olduğu; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 87'sinin (%43,5) 'Gerçekçi', 8'inin (%4) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 5 (%2,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 88'inin (%44) 'Gerçekçi', 8'inin (%4) 'Hayalî', 2'sinin (%1) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 75'inin (%37,5) 'Gerçekçi', 20'sinin (%10) 'Hayalî', 2'sinin (%1) 'Duygusal' kategorisinde olduğu ve 3 (%1,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Hayvanlar Ölüür mü?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Gerçekçi' Kategorisi

Ç67E048 (60-72 ay): "Evet, insanlar onları avladıklarında veya hayvanlar birbirleriyle savaştıklarında ölüürler."

Ç64K061 (60-72 ay): "Evet, onlar da canlıdır."

Ç56E052 (48-59 ay): "Evet, bizim gibi yaşlanıp ölüürler."

Ç59K194 (48-59 ay): "Evet, hayvanları yemek için öldürebiliriz, mesela balık, dana, tavuk."

'Hayali' Kategorisi

Ç65E050 (60-72 ay): "Hayır, onlar hayvan olduğu için."

Ç62K188 (60-72 ay): "Hayır, onlar hep canlıdır."

Ç57E060 (48-59 ay): "Hayır, onlar saklanırlar."

Ç59K155 (48-59 ay): "Hayır, onların daha çok canlıları var."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç59E053 (48-59 ay): "Evet, Allah canlılarını aldığından ölüürler."

'Duygusal' Kategorisi

Ç57K039 (48-59 ay): "Hayır, yavruları üzüür diye."

Tablo 4.2.15. "Cansız Varlıklar Ölür mü?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları				Genel	
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		f	%
		f	%	f	%		
Gerçekçi	Erkek	49	24,5	48	24,0	97	48,5
	Kız	46	23,0	49	24,5	95	47,5
	Toplam	95	47,5	97	48,5	192	96,0
Hayalî	Erkek	—	—	2	1,0	2	1,0
	Kız	2	1,0	—	—	2	1,0
	Toplam	2	1,0	2	1,0	4	2,0
Sosyokültürel	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	1	0,5	—	—	1	0,5
	Toplam	1	0,5	—	—	1	0,5
Duygusal	Erkek	—	—	—	—	—	—
	Kız	—	—	—	—	—	—
	Toplam	—	—	—	—	—	—
"Bilmiyorum"	Erkek	1	0,5	—	—	1	0,5
	Kız	1	0,5	1	0,5	2	1,0
	Toplam	2	1,0	1	0,5	3	1,5
Toplam		100	50,0	100	50,0	200	100,0

Tablo 4.2.15'te görüldüğü üzere, "Cansız varlıklar ölür mü?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 192'sinin (%96) verdiği yanıtlar 'Gerçekçi', 4'ünün (%2) 'Hayalî', ve 1'inin (%0,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde yer almaktadır. 'Duygusal' kategorisine girecek cevap verilmemiştir. Çocukların 3'ü (%1,5) ise "Bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 95'inin (%47,5) 'Gerçekçi', 2'sinin (%1) 'Hayalî', 1'inin (%0,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 97'sinin (%48,5) 'Gerçekçi', 2'sinin (%1) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 97'sinin (%48,5) 'Gerçekçi', 2'sinin (%1) 'Hayalî' kategorisinde olduğu ve 1 (%0,5) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 95'inin (%47,5) 'Gerçekçi', 2'sinin (%1) 'Hayalî', 1'inin (%0,5) 'Sosyokültürel' kategorisinde olduğu ve 2 (%1) çocuğun da "Bilmiyorum" cevabını verdiği görülmektedir.

"Cansız Varlıklar Ölür mü?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri***'Gerçekçi' Kategorisi***

Ç71E005 (60-72 ay): "Hayır, bizim gibi içinde hareket etmek için gerekli şeyler yok, kalbi de yok. Kalbimiz bize hayat verir. Çalışmazsa, sıkışırsa ölürüz."

Ç71K065 (60-72 ay): "Hayır, onlar kırılabilen eşyalar; bozulabilirler, ölmezler."

Ç59E055 (48-59 ay): "Hayır, onlar oyuncak. Plastikten, tahtadan yapılıyor."

Ç57K034 (48-59 ay): "Hayır, çünkü canlı değil. Canlı olanlar ölebilir."

'Hayali' Kategorisi

Ç63E086 (60-72 ay): "Evet, çakmakla oynarsan onlar da ölürler."

Ç50K079 (48-59 ay): "Evet, pat diye vurulursa ölürler."

'Sosyokültürel' Kategorisi

Ç53K157 (48-59 ay): "Hayır, Allah öldürmez."

Tablo 4.2.16. "Ölümlle İlgili Bu Bilgileri Nasıl Öğrendin, Kimden Öğrendin?" Sorusuna Verilen Yanıtların Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

Kategoriler	Cinsiyet	Yaş Grupları					
		48-59 Aylık		60-72 Aylık		Genel	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Aile	Erkek	22	10,4	22	10,4	44	20,9
	Kız	34	16,1	26	12,3	60	28,4
	Toplam	56	26,5	48	22,7	104	49,3
Kendi	Erkek	21	10,0	23	10,9	44	20,9
	Kız	11	5,2	13	6,2	24	11,4
	Toplam	32	15,2	36	17,1	68	32,3
Öğretmen	Erkek	7	3,3	11	5,2	18	8,5
	Kız	5	2,4	10	4,7	15	7,1
	Toplam	12	5,7	21	10,0	33	15,6
Medya	Erkek	2	0,9	1	0,5	3	1,4
	Kız	1	0,5	2	0,9	3	1,4
	Toplam	3	1,4	3	1,4	6	2,8
Toplam		103	48,8	108	51,2	211	100,0

Çalışma grubundaki çocukların "Ölümlle ilgili bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?" sorusuna verdikleri yanıtlardan bazılarının birden fazla kategoriyle ilgili olması nedeniyle cevap sayıları, çalışma grubundaki çocukların sayısından fazla görülmektedir. Ayrıca, küsuratlı yüzdeler yuvarlandığı için toplamlarında sapmalar bulunabilmektedir.

Tablo 4.2.16'da görüldüğü üzere, "Ölümlle ilgili bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?" sorusuna çalışma grubunu oluşturan 200 çocuğun 104'ünün (%49,3) verdiği yanıtlar 'Aile', 68'inin (%32,3) 'Kendi', 33'ünün (%15,6) 'Öğretmen' ve 6'sının (%2,8) 'Medya' kategorisinde yer almaktadır.

Yaş grupları açısından bakıldığında, 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların 56'sının (%26,5) 'Aile', 32'sinin (%15,2) 'Kendi', 12'sinin (%5,7) 'Öğretmen' ve 3'ünün (%1,4) 'Medya' kategorisinde olduğu; 60-72 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiş yanıtların ise 48'inin (%22,7) 'Aile', 36'sının (%17,1) 'Kendi', 21'inin (%10,0) 'Öğretmen' ve 3'ünün (%1,4) 'Medya' kategorisinde olduğu görülmektedir.

Cinsiyet grupları açısından bakıldığında, erkekler tarafından verilmiş yanıtların 44'ünün (%20,9) 'Aile', 44'ünün (%20,9) 'Kendi', 18'inin (%8,5) 'Öğretmen' ve 3'ünün (%1,4) 'Medya' kategorisinde olduğu; kızlar tarafından verilmiş yanıtların ise 60'ının (%28,4)

'Aile', 24'ünün (%11,4) 'Kendi', 15'inin (%7,1) 'Öğretmen' ve 3'ünün (%1,4) 'Medya' kategorisinde olduğu görülmektedir.

"Ölümlle İlgili Bu Bilgileri Nasıl Öğrendin, Kimden Öğrendin?" Sorusuyla İlgili Cevap Örnekleri

'Aile' Kategorisi

Ç61E001 (60-72 ay): "Babamdan ve ağabeyimden."

Ç65K146 (60-72 ay): "Dedem eskiden bana çok öğretmişti."

Ç56E132 (48-59 ay): "Annemden, babamdan, ağabeyimden."

Ç54K199 (48-59 ay): "Babaannem ölen insanları nasıl götürdüklerini bana anlatıyor. Ben de ondan öğreniyorum."

'Kendi' Kategorisi

Ç65E047 (60-72 ay): "Bazılarını biliyordum, bazılarını baka baka öğrendim."

Ç65K038 (60-72 ay): "Zaten biliyordum hepsini."

Ç53E176 (48-59 ay): "Çünkü ben her şeyi biliyorum."

Ç58K200 (48-59 ay): "Büyüdükçe öğrendim."

'Öğretmen' Kategorisi

Ç65E167 (60-72 ay): "Okulda öğrendim."

Ç67K022 (60-72 ay): "Öğretmenden."

Ç59E181 (48-59 ay): "Öğretmenimden."

Ç57K033 (48-59 ay): "Eski okulumda."

'Medya' Kategorisi

Ç67E048 (60-72 ay): "Filmlerden."

Ç71K185 (60-72 ay): “Televizyondan, belgesellerden, kitaplardan öğreniyorum. Ben kitap kurduyum. Bir sürü kitabım var evde. Hayal gücümü geliştiriyorum.”

Ç53K157 (48-59 ay): “Televizyondan.”

‘Aile ve Medya’ Kategorisi

Ç59E177 (48-59 ay): “Teyzem ölmüştü. Babamın teyzesi de ölmüştü. Mezarlarına gidiyoruz. Orada öğrendim. Bir de filmde öğrendim.”

BÖLÜM V: SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

48-59 aylık ve 60-72 aylık çocukların ‘doğum’ ve ‘ölüm’ kavramlarını algılamalarının gelişimsel açıdan incelendiği bu araştırmada, çocukların bu soyut kavramları anlayışları bütünsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Sadece bilişsel, duygusal veya sosyokültürel boyutlarından birini dikkate alarak diğer boyutları görmezden gelmek yerine, hepsini içeren çok yönlü bir model oluşturularak çalışılmıştır.

Callanan (2014), bilişsel gelişim psikolojisinde, çocukların pek çok konu hakkındaki düşüncelerini etkileyebilen önemli bir değişken olan sosyokültürel deneyimlerin önemli bir unsur olabileceğinin pek dikkate alınmadığına, hatta bazı çalışmalarda çocukların dinî inançlara göre verdikleri cevapların, kavramların bilişsel açıdan yanlış anlaşılması şeklinde değerlendirildiğine dikkat çekmiştir. Yetişkinlerle yapılan görüşmelerde dinî görüşler dikkate alınırken, çocuklara sadece bilişsel gelişim açısından değil, bütünsel olarak yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Araştırmacıların, çocukların dinî deneyimlerden nasıl etkilendiklerini ve dinî inançlar ile uygulamaların bilişsel gelişimle ilişkisini de göz önüne alarak çalışma alanını genişletmelerini önermiştir.

Speece (1995), bazı çalışmalarda çocukların ölümden sonraki hayatla ilgili cevaplarının ölümün sonlanma ve geri dönüşmezlik gibi özelliklerinin anlaşılmasında olarak değerlendirildiğini, bunun sebebinin de çocukların ölüm kavramını algılamalarının araştırılmasında biyolojik ve bilimsel bakış açısının temel alınmış olması olduğunu belirtmiştir. Speece, daha doğru bir değerlendirme yapılabilmesi için, alternatif bakış açılarını değerlendirmeye olanak verilmesi ve bütün farklı görüşlerin, gelişimsel açıdan eşit derecede olgun kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Poling ve Hupp da (2008) ölüm kavramıyla ilgili çalışmalarında bu kavramın çok yönlü biyolojik, sosyokültürel ve duygusal öğelerinden bahsetmişlerdir. Araştırmalarında ‘Biyolojik Gerçekler’, ‘Sosyokültürel Uygulamalar’ ve ‘Duygusal Tepkiler’ olarak adlandırdıkları unsurlar, bu araştırmada tanımlanmış olan ‘Gerçekçi’, ‘Hayalî’, ‘Sosyokültürel’ ve ‘Duygusal’ cevap kategorileriyle büyük benzerlik göstermektedir. Bu kategoriler kullanılarak çocukların doğum ve ölüm kavramlarını algılamaları çeşitli boyutlarıyla birlikte bütünsel bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Bu bölümde yaş grupları arasında sıklıkla karşılaştırmalar yapılacağı dikkate alınarak, “**48-59 aylık grup**” yerine “**küçük grup**”, “**60-72 aylık grup**” yerine de “**büyük grup**” ifadeleri kullanılmıştır. Böylece anlatımın göz yormaması, daha akıcı ve anlaşılır olması amaçlanmıştır.

Araştırmanın birinci sorusu, “48-59 ve 60-72 aylık çocukların ‘doğum’ kavramını algılamalarında gelişimsel açıdan farklılık bulunmakta mıdır?” olarak belirlenmiştir. Doğum kavramıyla ilgili görüşme soruları toplamda 23 adettir. Bu sorular, birbirleriyle ilişkileri bakımından 4 grupta ele alınmıştır. Bu gruplar, ‘bebeğin oluşumu ve dünyaya gelişi’, ‘bebeğin anne karnındayken neler yaptığı’, ‘anne karnındaki bebek ile diğer kişilerin birbirlerini görüp göremeyecekleri’, ‘hayvanların ve cansız varlıkların çocuklarının olup olmadığı’ ile ilgili soruları içermektedir.

Çocuklarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde, bu bölümlerin dördünde de küçük gruptaki çocuklar ile büyük gruptaki çocukların doğum kavramını algılamalarında farklılık bulunmuştur. ‘Gerçekçi’ kategorisinde daha çok 60-72 aylık çocukların, ‘Hayalî’ kategorisinde ise daha çok 48-59 aylık çocukların cevapları yer almaktadır. Ayrıca, ‘Gerçekçi’ kategorisinde üst düzey kabul edilen yanıtları, büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

Doğum kavramıyla ilgili soruların 14’ünde, ‘Gerçekçi’ kategorisinde büyük gruptaki çocukların, ‘Hayalî’ kategorisinde ise küçük gruptaki çocukların cevapları daha çok bulunmaktadır. Ayrıca, doğumla ilgili soruların 9’unda ‘Gerçekçi’ kategorisinde üst düzey kabul edilen yanıtları büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

Genel olarak, küçük gruptaki çocuklar ile büyük gruptaki çocukların doğumla ilgili sorulmuş 22 sorudan 16’sına verdikleri cevaplarda doğum kavramını algılamalarında farklılık bulunmuştur. Doğumla ilgili 23. soru ise çocukların konuyla ilgili sorulara verdikleri cevaplardaki bilgileri kimden veya nasıl öğrendikleriyle ilgili algılarını öğrenmek için sorulmuştur.

Araştırmanın ikinci sorusu, “48-59 ve 60-72 aylık çocukların ‘ölüm’ kavramını algılamalarında gelişimsel açıdan farklılık bulunmakta mıdır?” olarak belirlenmiştir. Ölüm kavramıyla ilgili oluşturulmuş görüşme soruları toplamda 16 adettir. Bu sorular, birbirleriyle ilişkileri bakımından 4 grupta ele alınmıştır. Bu gruplar, ‘ölümün tanımı ve nedenleri’, ‘biri öldüğünde neler yapıldığı’, ‘ölen kişi ile diğer insanların birbirlerini görüp göremeyecekleri’, ‘hayvanların ve cansız varlıkların ölüp ölmediği’ ile ilgili soruları içermektedir.

Çocuklarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde, bu bölümlerin dördünde de küçük gruptaki çocuklar ile büyük gruptaki çocukların ölüm kavramını algılamalarında farklılık bulunmuştur. ‘Gerçekçi’ ve ‘Sosyokültürel’ kategorilerinde 60-72 aylık çocukların, ‘Hayalî’ kategorisinde ise 48-59 aylık çocukların cevapları daha çok yer almaktadır. Ayrıca, ‘Gerçekçi’ kategorisinde üst düzey kabul edilen yanıtları, büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir, Küçük gruptaki çocuklar ise ‘Gerçekçi’ kategorisinde alt düzey kabul edilen yanıtları daha çok vermişlerdir.

Büyük gruptaki çocukların ölüm kavramıyla ilgili soruların 4'ünde 'Gerçekçi' kategorisinde, 2'sinde 'Sosyokültürel' kategorisinde, 7'sinde de hem 'Gerçekçi' hem de 'Sosyokültürel' kategorilerinde küçük gruptaki çocuklara göre daha çok cevapları bulunmaktadır. Küçük gruptaki çocukların ise ölümle ilgili soruların 9'unda 'Hayalî' kategorisinde, 1'inde 'Gerçekçi' kategorisinde, 1'inde 'Gerçekçi' ve 'Hayalî' kategorilerinde, 2'sinde ise 'Duygusal' kategorisinde daha çok cevapları bulunmaktadır.

Ayrıca, ölümle ilgili sorulmuş 15 sorunun 6'sında 'Gerçekçi' kategorisinde üst düzey olarak kabul edilen cevapları büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir, soruların 4'ünde ise 'Gerçekçi' kategorisinde daha alt düzeyde kabul edilen cevapları küçük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

Genel olarak, küçük gruptaki çocuklar ile büyük gruptaki çocukların ölümle ilgili sorulmuş 15 sorudan 14'üne verdikleri cevaplarda ölüm kavramını algılamalarında farklılık bulunmuştur. Ölümle ilgili 16. soru ise çocukların konuyla ilgili sorulara verdikleri cevaplardaki bilgileri kimden veya nasıl öğrendikleriyle ilgili algılarını öğrenmek için sorulmuştur.

Doğum ve ölüm kavramlarıyla ilgili bölümler genel olarak ele alındığında, sorulara verilen yanıtların daha çok 'Gerçekçi' kategorisinde yer aldığı görülmektedir. 'Doğum' ile ilgili 22 sorunun 18'inde, 'ölüm' ile ilgili 15 sorunun 12'sinde frekansı en yüksek olan cevap kategorisi 'Gerçekçi' olmuştur. 48-59 aylık ve 60-72 aylık çocukların yanıtları karşılaştırıldığında doğum ve ölümü algılamalarında farklılıklar bulunduğu görülmüştür. 'Gerçekçi' kategorisinde büyük gruptaki çocukların cevapları daha çok bulunmaktadır ve bu kategoride üst düzey kabul edilen cevapları da büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. 'Hayalî' kategorisindeki cevaplar ise daha çok küçük gruptaki çocuklara aittir. Ayrıca, ölüm kavramıyla ilgili 'Sosyokültürel' kategorisinde yer alan yanıtlar daha çok büyük gruptaki çocuklar tarafından verilmiştir.

5.1.1. Doğum Kavramı

Doğum kavramıyla ilgili bulgulara bakıldığında, soruların çoğunda hem küçük yaş grubundaki, hem de büyük yaş grubundaki çocukların cevaplarının çoğunun ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almasına rağmen, çocukların çoğunun bebeğin oluşumu ve dünyaya gelişle ilgili konularda oldukça sınırlı bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Örneğin, “Bebek nasıl doğar?” sorusunu çocukların çoğu “Annesinin karnından doğar.” gibi basit bir açıklama ile yanıtlamakla yetinmiştir. Cevap vermekte tereddüt eden bazı çocuklar da “Bebek doğmadan önce nerededir?” sorusuna “Annesinin karnında...” cevabını verdikten sonra, “Nasıl doğar?” sorusuna karşılık olarak “Annesinin karnından doğar.” demişlerdir.

Piaget, çocukların 'nereden?' sorusuna anne ve babaları tarafından verilen leylek veya bebek fabrikasıyla ilgili cevapların çocukları geçici olarak tatmin ettiğine dikkat çekmiştir. Piaget’ye göre çocuklar zamanla ebeveynlerinin bebeğin oluşumunda daha büyük bir etkilerinin olduğundan şüphelenmektedirler ve bebeklerin annelerin vücutlarından geldiğini fark etmektedirler (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Conn'un (1947; akt. Caron ve Ahlgrim, 2012) çocuklarla görüşmeler yaparak çocukların bebeklerin nereden geldiğiyle ilgili bilgilerini incelediği araştırmasında da bebeklerin nereden geldiğiyle en çok ilgilenen grup olduğu belirtilen 4-5 yaşındaki çocukların konuyla ilgili bilgileri ‘bebeklerin annelerinin karnında olduğu ve ancak ameliyatla çıkarılabileceği’ düşüncesi ile sınırlı olarak bulunmuştur.

Çocuklar çevrelerinde gördükleri hamile kadınları veya kardeşleri olacağı zaman annelerini gözlemleyerek bebeklerin doğmadan önce anne karnında olduğunu öğrenmektedirler. Ancak, bebeğin anne karnına nasıl geldiği veya orada nasıl oluştuğuyla ilgili çok sınırlı bilgiye sahip oldukları görülmüştür. “Bebek, annesinin karnına nasıl girer, oraya nasıl gelir?” sorusuna “Bilmiyorum” cevabı veren çocukların sayısı oldukça fazladır ve bu soruda en fazla cevap bulunan kategori ‘Hayalî’ kategorisidir.

‘Hayalî’ kategorisindeki cevap gruplarından birinde ‘annenin çok yemek yiyip şişmanlaması sonucunda karnında bebek oluşması’ düşüncesi bulunmaktadır. Bu Freud’un ‘dışkılama’ kuramıyla (cloacal theory) açıkladığı ‘annelerin özel bir şey yemesi sonucu bebeklerin annelerinin anüsünden doğduklarına inandıkları’ düşüncesine benzer görülebilir (Ahlgrim, 2003). Diğer taraftan, bu araştırmadaki çocukların ‘annenin çok yemek yiyip şişmanlaması sonucunda karnında bebek oluşması’ düşüncesi Piaget’nin kuramıyla da açıklanabilir. Piaget, işlem öncesi aşamadaki çocukların düşünme özelliklerinden biri olarak nedensellik öncesi muhakeme kavramını (precausal reasoning) açıklamıştır. Buna göre, çocuklar "Bebekler nereden gelmektedir? Bulutları yapan nedir?" gibi sorular sorarak her şeyin sebebini öğrenmek istemektedirler, ancak bu ilgilerine rağmen, henüz gelişmiş zihinsel işlemlere sahip olmadıkları için gerçek sebep-sonuç ilişkisini doğru şekilde kuramamaktadırlar. Aslında birbiriyle alakası

olmayan şeyler arasında özelden özele bağlantı kurmaya çalıştıkları için sebep ve sonuç ilişkilerinde kafaları karışabilmektedir (Cole, Cole ve Lightfoot, 2005).

Bebeğin annesinin karnına nasıl geldiğiyle ilgili olarak ‘Hayalî’ kategorisindeki başka bir grup cevapta ‘bebeğin aslında her zaman annenin içinde bulunduğu’ düşüncesi bulunmaktadır ve bu da Piaget’nin ‘bebeğin önceden beri anne karnında olduğu düşüncesi’ şeklinde açıkladığı ‘önyapaycılık’ (preartificialist) kavramıyla benzerlik taşımaktadır (Caron ve Ahlgrim, 2012).

Bu araştırmada, “Bebek, annesinin karnına nasıl girer, oraya nasıl gelir?” sorusuna verilmiş ‘Hayalî’ kategorisinde yer alan diğer bazı cevaplar da ‘doktorun anne karnını kesip içine bebeği yerleştirdiği’ düşüncesiyle ilgilidir. Bu cevap da Kreitler ve Kreitler’in (1966) araştırmasındaki çocukların ‘bebek annesinin karnında olduğuna göre annesi bebeği yutmuş olmalıdır’ düşüncesini içeren cevaplarına benzer bulunabilir. Moore ve Kendall’ın (1971) ve Kreitler ve Kreitler’in (1966) 6 yaşından küçük çocuklarla yaptıkları görüşmelerde çocukların genel olarak Freud’un veya Piaget’nin açıklamalarına benzer cevaplar verdikleri görülmüştür.

Yine ‘Hayalî’ kategorisinde yer alan ‘İstedığımız için annenin karnında bebek oluşması’ gibi cevaplar da Piaget’nin işlem öncesi dönemde benmerkezci düşünmenin özelliklerinden biri olarak tanımladığı, doğadaki her şeyin bizi bildiği ve isteklerimize itaat edecekleri anlamındaki büyülü düşünme (magical thinking) kavramıyla ilgili olabilir (Gruber ve Vonéche, 1977).

‘Bebeğin anne karnına nasıl geldiği’ sorusuyla ilgili olarak karşılaşılmış olan ‘Hayalî’ kategorisindeki bu cevapların sıklığı Moore ve Kendall’ın (1971) ve Kreitler ve Kreitler’in (1966) araştırmalarının Freud ve Piaget’nin kuramlarıyla uyumlu şekildeki bulguları kadar geneli temsil edebilecek şekilde çok değildir. Bunun sebebi, bu eski tarihli araştırmaların yapıldığı dönemle karşılaştırıldığında günümüzdeki çocukların bilgiye daha kolay şekilde ulaşabilmeleri ve bu konulardaki sorularına ebeveynleri tarafından daha doğru açıklamalar yapıyor olması olabilir.

Bu araştırmada ‘Bebeğin anne karnına nasıl geldiği’ sorusuyla ilgili olarak ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan pek çok cevap da bulunmaktadır ve bu cevaplar en çok ‘bebeğin anne karnında oluştuğu’ ile ilgilidir. ‘Anne karnındaki yumurta’, ‘yarışan küçük bebekler’ ve ‘bebeğin anne karnına bebek tüneline geçerek gelmesi’ gibi anlatımlarda bulunmuş çocuklar bulunmaktadır. Ancak, bebeğin oluşumunda babanın rolüyle ilişkili cevapların sayısı azdır. Hatta “İnsanların ne zaman bebeği olur, örneğin senin olabilir mi?” sorusuna çocukların çoğu “Büyüdüğüm zaman olabilir. Evlendiğim zaman olabilir.” gibi cevaplar verirken bazı erkek çocuklar “Ben erkeğim, erkeklerin çocuğu olmaz.” demişlerdir. Bu araştırmadaki bulgularla benzer olarak, Moore ve Kendall’ın (1971) araştırmasında da çocuğun dünyaya gelmesinde anne ile babanın rolü karşılaştırıldığında, çocukların hemen hepsinin babanın bir rolü olmadığını düşündükleri bulunmuştur.

Volbert (2000) tarafından 6 yaş ve daha küçük çocuklarla yapılan görüşmelerde de çocukların doğum ve gebelik hakkında az bilgileri olduğu ve yetişkin cinsel davranışı hakkında ise hiç bilgileri olmadığı bulunmuştur. Bu yaşlar arasında hamilelik ve doğum konusunda belirgin bir bilgi artışı gözlemlenmekle birlikte bilgi artışının yetişkin cinsel davranışı konusunda oldukça az olduğu görülmüştür.

Benzer şekilde, Brilleslijper-Kater ve Baartman'ın (2000) 6 yaş ve daha küçük Hollandalı çocuklarla yaptıkları araştırmada da, çocukların üreme ve yetişkin cinsel davranışı hakkındaki bilgilerinin hamilelik ve doğuma göre de daha az olduğu ve çocukların hiçbirinin cinsel aktiviteler hakkında konuşmadığı, büyük çocukların küçük olanlara göre genel olarak daha fazla bilgiye sahip oldukları belirtilmiştir.

Caron ve Ahlgrim (2012) tarafından yapılmış olan daha yeni bir araştırmada İngiltere, Hollanda, İsveç ve Amerika'da yaşayan 6 yaşındaki çocukların 'Bebekler nereden geliyor?' ve 'Bebekler nasıl yapılıyor?' sorularına ilişkin çizdikleri resimlerin incelenmesi sonucunda da hangi ülkeden oldukları fark etmeksizin çocukların çoğunun, üreme ve yetişkin cinsel davranışıyla ilgili bilgilerinin çok sınırlı olduğu görülmüştür.

Bununla beraber, bu araştırmada bebeğin oluşumu için bir erkek ve bir kadın veya bir baba ve bir anne olması gerektiğiyle ilgili cevaplar da bulunmaktadır. Ayrıca, daha çok 60-72 aylık gruptakiler olmak üzere, az sayıda da olsa "Bebeğin önce küçük olduğu, dokuz aylık bir gelişim süreci yaşadığı, su dolu bir kesede bulunduğu, kordonla anneye bağlı olduğu ve buradan beslendiği, ultrasonla görülerek cinsiyetinin öğrenilebildiği, doğum kanalından veya sezaryen yöntemi ile doğabildiği" gibi daha üst düzeyde bilgiler içeren cevapları veren çocuklar bulunmaktadır. Daha az sayıdaki 'Sosyokültürel' cevaplarda ise 'Bebeğin Allah tarafından yaratıldığı', 'Allah'ın, bebeği annesinin karnına koyduğu' ve 'Evlence, bebeğin anne karnına geldiği' gibi açıklamalar bulunmaktadır. Bebekleri leyleklerin getirdiğini ise sadece birkaç çocuk söylemiştir ve artık bu söylemin pek kullanılmadığı düşünülebilir.

Berstein ve Cowan'ın (1975) araştırmalarında, farklı yaş gruplarından çocuklarla yaptıkları görüşmelerde çocukların "İnsanlar nasıl bebek sahibi olurlar?" sorusuna verdikleri cevapların gelişmişliği ile çocukların buldukları yaş grubu arasındaki ilişki Piaget'nin bilişsel gelişim kuramıyla uyumlu bulunmuştur. Doğumla ilgili bilgilerin çocuklar tarafından bilişsel düzeylerine göre özümsemişi sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Goldman ve Goldman (1982), uluslararası çalışmalarında çocukların insan doğumunu nasıl algıladıklarını incelemişlerdir. Genel olarak doğumla ilgili bilgilerinin Piaget'nin bilişsel gelişim kuramıyla uyumlu şekilde gelişimsel sürece bağlı olarak geliştiği, daha üst gelişim aşamasında olan çocukların daha üst düzey cevaplar verdikleri bulunmuştur. Berends ve Caron da (1994), görüşme yaptıkları çocuklara "Bebekler nasıl yapılır?" ve "Bebekler nasıl doğar?" sorularını sormuş ve çocukların bunlarla ilgili resim yapmaları istenmiştir. Büyük çocuklar, küçük çocuklara göre çok daha yüksek puanlar almışlardır. Bu bulgulara benzer olarak, bu araştırmada da

çocukların gebelik ve doğumu anlamalarında yaşlara göre gelişimsel olarak farklılık bulunmuştur. ‘Gerçekçi’ kategorisindeki cevapları büyük gruptaki çocuklar, ‘Hayali’ kategorisindeki cevapları ise küçük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

‘Bebeğin doğmadan önce neden anne karnında bulunduğu’ sorusuna ise çocukların çoğu, ‘Bebeğin dışarıda yaşamak için küçük olduğu ve yaşayıp büyüebilmesi için anne karnında olması gerektiği’, ‘Beslenmesi ve büyümesi için orada olması gerektiği’ ve ‘Bebeğin doğabilmesi için anne karnında olması gerektiği, dünyaya oradan gelebileceği’ gibi ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevaplar vermişlerdir. Bebeğin neden anne karnında bulunduğuyla ilgili olarak, küçük gruptaki ve büyük gruptaki çocukların verdikleri cevaplar arasında belirgin farklılıklar bulunmamıştır. Cevapların çoğu ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almakla birlikte çocukların çoğunun bu konudaki bilgilerinin sınırlı olduğu görülmüştür ve her beş çocuktan biri bu soruya “Bilmiyorum.” cevabını vermiştir. Çocukların çoğu bebeğin doğduktan sonra anne karnına geri konulamayacağını söylemişlerdir ve çoğu büyük grupta olan bazı çocuklar ise ‘Bebeğin doğduktan sonra artık anne karnına ait olmadığı, doğma zamanı geldiği, büyüdüğü ve oraya sığmayacağı, göbek bağı kesildiği ve yaşaması için dışarıda olması gerektiği’ gibi daha gelişmiş açıklamaları içeren cevaplar vermişlerdir.

Çocukların bebeğin anne karnında neler yaptığı ile ilgili verdikleri cevapların çoğu ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almaktadır. Anne karnındaki bebeğin neler yaptığıyla ilgili sorular, bebeğin oluşumuyla ilgili sorulara göre daha masum karşılanıyor olabileceğinden çocuklar merak ettikleri bu konularda çevrelerindeki yetişkinlerden daha kolay cevap alıyor olabilirler, hatta bazı cevapları da akıl yürütme yoluyla vermiş olabilirler. Bunu destekler şekilde, “Bu bilgileri nasıl öğrendin, kimden öğrendin?” sorusuna birçok çocuk “Kendim biliyorum.”, “Kendim düşündüm.”, “Zaten biliyordum.” ve “Aklıma geldi.” gibi cevaplar vermişlerdir. Bilgilerinin kaynağı olarak kendilerini gördükleri bu cevaplar, çocukların öğrendikleri bilgileri benimseyerek kendi düşünceleri gibi görmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Daha çok büyük gruptakiler olmak üzere, çocukların çoğu anne karnındaki bebeğin normaldeki gibi yiyip içmediğini söylemişlerdir, hatta yine daha çok büyük gruptaki çocuklar olmak üzere, “Annesi ne yerse o da ondan yemiş olur.” ve “Annesinin yedikleri, hortumla ona da gelir.”, “Annesinin içtiği sudan hortumla ona da gelir.” ve benzeri cevapları çok sayıda vermişlerdir. “Bebek, annesinin karnındayken annesiyle konuşabilir mi?” sorusuna da çocukların büyük çoğunluğu ‘bebeğin küçük olması nedeniyle konuşamadığı’ ve ‘anne karnının kapalı bir yer olması’ gibi açıklamalarla bebeğin annesiyle konuşamadığını söylemişlerdir. Ayrıca, çocukların çoğunluğu bebeğin anne karnında uyuduğunu, ağlamadığını ve tuvaletini yapmadığını söylemişlerdir. Ancak bazı çocukların ‘bebeğin tuvaletinin geldiğini ama yapamadığı için tuttuğunu’ düşünerek verdikleri cevaplar ‘Hayali’ kategorisinde yer almıştır. Yalnız 60-72 aylık gruptan az sayıdaki çocuğun, anne ile bebek arasındaki bağ sayesinde bebeğin tuvaletinin de annesininkiyle beraber yapılmış olacağı ve böylece bebeğin anne

karnında tuvaletini yapmış olduğu şeklindeki cevapları ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almaktadır.

Genel olarak, bebeğin anne karnında beslenmesi, uyuyup uyumadığı, konuşup konuşmadığı, ağlayıp ağlamadığı ve tuvaletini yapıp yapmadığı gibi konularda, çocukların daha çok büyük gruptakiler olmak üzere ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevaplar vermiş olmaları ve gelişmiş bilgiler içeren cevapları da daha çok büyük gruptaki çocukların vermiş olmaları, gelişimsel açıdan farklı yaş grupları arasında doğum ve gebelikle ilgili konuları algılamada farklılık bulunduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum, Piaget’in açıkladığı bilişsel gelişim aşamalarındaki düşünme özelliklerindeki gelişimle de uyumlu görünmektedir.

Çocukların çoğu ‘bebeğin anne karnında çeşitli çocuk oyunları oynadığını veya orada bulunan çeşitli oyuncaklarla oynadığını, ya da oyun oynayamadığı için sıkıldığını’ söyledikleri için “Bebekler, anne karnında oyun oynar mı?” sorusuna verilen cevapların çoğu ‘Hayalî’ kategorisinde yer almıştır. Bu cevabı veren çocukların, en önemli işleri olan oyunun yokluğunu, özellikle de küçük bir bebek için, hayal bile edemedikleri düşünülebilir. ‘Bebeğin anne karnındaki hareketleriyle kendi kendine oynadığı’ ile ilgili cevaplar da bulunmaktadır ve bunlar ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almaktadır. Yine çocukların çoğu, bebeğin annesinin karnını tekmelemeyeceğini söylemişlerdir. Bu konuda bilgileri bulunmaması ve tekmeleme davranışının şiddetle ilgili anlaşılabilirliği nedeniyle bu cevabı daha çok vermiş olabilecekleri düşünülmüştür.

“Sen, annenin karnındayken neler yaptığını hatırlıyor musun?” sorusunda ise ‘Gerçekçi’ ve ‘Hayalî’ kategorisindeki cevap sayıları arasında belirgin farklılık bulunmamakla birlikte; ‘Gerçekçi’ kategorisindeki “Hayır hatırlamıyorum.” yanıtını büyük gruptaki çocukların, ‘Hayalî’ kategorisindeki “Evet, hatırlıyorum.” yanıtını ise küçük gruptaki çocukların daha çok verdikleri görülmüştür. Bu soruda büyük gruptaki ve küçük gruptaki çocuklar arasındaki farkın çok belirgin olmamasının nedeni olarak, çocukların hatırlamamayı bir olumsuzluk olarak algılamış olabilecekleri veya konuyla ilgili sahip oldukları bilgilerin de etkisiyle anne karnındayken neler yaptıklarını hatırladıkları hissine kapılmış olabilecekleri değerlendirilmiştir.

Anne karnındaki bebeğin dışarıyı, diğer insanların da bebeği görüp göremeyecekleri ve bebeğin cinsiyetinin doğmadan önce bilinip bilinemeyeceği ile ilgili olarak, büyük gruptakiler daha çok olmak üzere çocukların çoğu, bebeğin annesinin karnı içinde kapalı bir yerde olduğunu ve bebeğin etrafını, dışarıdakilerin de bebeği görebileceği bir yer olmadığını, dolayısıyla bebeğin cinsiyetinin de bilinemeyeceğini söyleyerek ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevaplar vermişlerdir. Ayrıca çoğu büyük grupta olmak üzere daha az sayıda çocuğun, ‘doktorun makine, bilgisayar veya ultrason yardımıyla bebeği gösterebileceğini ve bu sayede cinsiyetinin de öğrenilebileceğini’ söylediği cevaplar daha üst düzey olarak kabul edilmiştir. Bebeğin doğmadan önce anne ve babasını tanıyıp tanımadığı sorulduğunda da yine daha çok büyük gruptakiler olmak

üzere çocukların çoğu, bebeğin daha doğmamış olması, anne ve babasını görmemiş olması, küçük olması gibi nedenlerle tanıyamayacağını söyleyerek ‘Gerçekçi’ cevaplar vermişlerdir. Bu konularda da çocukların genel olarak ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevapları daha çok vermiş olmalarının yanında, büyük gruptaki çocukların ‘Gerçekçi’ kategorisinde daha çok cevaplarının bulunması ve gelişmiş bilgileri içeren cevapları da daha çok vermiş olmaları, 48-59 aylık ve 60-72 aylık çocukların doğum ve anne karnındaki bebekle ilgili algılamaları arasında gelişimsel açıdan farklılık bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgular, daha önceki araştırmaların sonuçlarıyla uyumludur (Caron ve Ahlgrim, 2012; Ahlgrim, 2003; Brilleslijper-Kater ve Baartman, 2000; Volbert, 2000; Berends ve Caron, 1994; Goldman ve Goldman, 1982; Berstein ve Cowan, 1975; Moore ve Kendall, 1971; Kreitler ve Kreitler, 1966).

Hayvanların çocuklarının olup olmadığıyla ilgili soruya, hem küçük gruptaki hem de büyük gruptaki çocuklar büyük oranda ‘Gerçekçi’ cevaplar verirken, ‘farklı türden hayvanların çoğalma türleri’ gibi bilgileri de içerdiğinden üst düzey kabul edilen “Kuşların yumurtadan, kedi ve köpeklerin ise karnından yavruları çıkar.”, “Kediler, köpekler, tavşanlar, filler doğurur. Kuşlar yumurtlar, timsahlar yumurtlar.” ve “Kediler ve köpekler doğurur. Kuşlar yumurtlar. Balıklar yumurtlar.” gibi cevapları büyük gruptaki çocukların daha çok verdikleri bulunmuştur.

Bu araştırmada çocukların hayvanların da çoğalmalarıyla ilgili doğru bilgiler içeren cevaplar vermelerine benzer olarak, Johnson ve Solomon’ın (1997) 4-7 yaşındaki çocuklarla görüşerek hayvanların çoğalması ve biyolojik kökenleriyle ilgili anlayışlarını inceledikleri araştırmalarında da, çocukların çoğunun hayvanların çoğalmaları, yavrularının fiziksel özellik ve tür olarak annelerine benzemeleri gibi konularda doğru bilgiler içeren cevaplar verdikleri görülmüştür.

Cansız varlıkların çocuklarının olmadığını da hem büyük gruptaki hem de küçük gruptaki çocukların büyük çoğunluğunun söylemesiyle beraber, cansız varlıkların çocuklarının olmamasının nedeni olarak canlı olmadıkları ve yaşamadıklarına vurgu yapan çocuklar da daha çok büyük grupta olanlardır. Piaget, bilişsel gelişim kuramında benmerkezci düşünmenin özelliklerinden biri olarak, özellikle hareket eden her şeyi canlı olarak görme ve cansız varlıkları da canlı gibi düşünerek onlara canlı özellikleri atfetme anlamındaki animistik düşünmeyi tanımlamıştır (Shaffer, 2009). Bu araştırmadaki çocukların az sayıdaki “Evet, iki tane kırmızı araba görürsen, biri diğerinin çocuğu olur.” ve “Evet, bir tane daha alırsak, öncekilerin çocuğu olmuş olur.” gibi cevaplar dışında, çoğunlukla animistik düşünmenin etkisinde kalmadan cansız varlıkların çocuklarının olmadığını da ilgili cevaplar verdikleri görülmüştür. Bu da, işlem öncesi düşünme aşamasından daha gelişmiş bilişsel gelişim düzeyinde düşündüklerinin belirtisi olarak görülebilir. Bununla beraber, gelişmiş bilgileri içeren cevapları büyük gruptaki çocukların daha çok vermiş olmaları da, iki yaş grubu arasında farklılık bulunduğunu ve büyük gruptaki çocukların gelişimsel olarak daha gelişmiş cevaplar verdiklerini desteklemektedir.

Doğum kavramını 48-59 ve 60-72 aylık çocukların algılamalarıyla ilgili bulgular genel olarak özetlenirse, bebeğin oluşumu ve dünyaya gelişle ilgili sorulara hem küçük gruptaki hem de büyük gruptaki çocukların çoğunlukla ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevaplar vermeleriyle beraber, bebeğin oluşumu ve özellikle anne karnına gelişle ilgili bilgilerinin oldukça sınırlı olduğu ve az sayıdaki daha gelişmiş cevapları ise büyük gruptaki çocukların daha çok verdikleri görülmüştür. Bebeğin anne karnında neler yaptığıyla ilgili beslenmesi ve uyuması gibi konularda hem küçük gruptaki hem de büyük gruptaki çocuklar, bebeğin anne karnında tuvaletinin gelip gelmeyeceği ve çocukların normalde oynadıkları gibi oyunlar oynayıp oynamayacağı gibi az sayıdaki konu dışında genelde ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevaplar vermişlerdir. ‘Gerçekçi’ kategorisindeki cevapları büyük gruptaki çocukların daha çok, ‘Hayalî’ kategorisindeki cevapları ise küçük gruptaki çocukların daha çok vermelerine ek olarak, üst düzey kabul edilen daha gelişmiş cevaplar da daha çok büyük gruptaki çocuklara aittir. Anne karnındaki bebeğin dışarıyı, diğer insanların da bebeği görüp göremeyecekleri ve bebeğin cinsiyetinin doğmadan önce bilinip bilinmeyeceği, bebeğin doğmadan önce anne ve babasını tanıyıp tanımadığı sorularına, büyük gruptakiler daha çok olmak üzere çocukların çoğu ‘Gerçekçi’ cevaplar vermişlerdir. Hayvanlarla ve cansız varlıklarla ilişkili olarak doğumla ilgili sorulara, hem küçük gruptaki hem de büyük gruptaki çocuklar çoğunlukla ‘Gerçekçi’ cevaplar verirken, üst düzey kabul edilen gelişmiş cevapları yine büyük gruptaki çocukların daha çok verdikleri görülmüştür. Araştırmanın bulguları, daha önce yapılmış araştırmaların bulgularıyla uyumlu bulunmuştur (Caron ve Ahlgrim, 2012; Ahlgrim, 2003; Brilleslijper-Kater ve Baartman, 2000; Volbert, 2000; Goldman ve Goldman, 1982; Berends ve Caron, 1994; Berstein ve Cowan, 1975; Moore ve Kendall, 1971; Kreitler ve Kreitler, 1966).

Sonuç olarak, doğumla ilgili sorulara çocukların çoğunun ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevaplar verdikleri ve hem genel olarak ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevapları, hem de ‘Gerçekçi’ kategorisi içinde üst düzeyde kabul edilen daha gelişmiş cevapları daha çok 60-72 aylık çocukların verdikleri bulunmuştur. ‘Hayalî’ kategorisinde yer alan cevapları ise 48-59 aylık çocuklar daha çok vermişlerdir. Çocukların doğum kavramını algılamalarının yaşa bağlı olarak farklılaştığı ve geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.2. Ölüm Kavramı

Ölüm kavramıyla ilgili bulgulara genel olarak bakıldığında, soruların çoğunda çocukların cevaplarının daha çok ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almasıyla birlikte bazı sorularda ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer alan cevap sayılarının da çok olduğu görülmüştür. Genelde, ‘Gerçekçi’ ve ‘Sosyokültürel’ kategorilerinde 60-72 aylık çocukların daha çok cevapları bulunurken, ‘Hayalî’ kategorisindeki cevapların çoğu ise 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiştir. ‘Gerçekçi’ kategorisinde daha üst düzeyde kabul edilmiş cevapları 60-72 aylık gruptaki çocuklar, daha alt düzeyde kabul edilmiş cevapları ise 48-59 aylık gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

Bonoti, Leondari ve Mastora (2013) tarafından yapılan araştırmada da bu araştırmanın bulgularıyla uyumlu olarak, çocukların ilerleyen yaşlarda, biyolojik olarak sınırlandırılmış açıklamalardan uzaklaşıp, ruhaniyet ve dinselilik gibi soyut kavramlara yöneldikleri görülmüştür. Büyük çocukların ölüm için daha metafiziksel ve manevî açıklamaları tercih etmelerinde ve ölümden sonraki yaşama dair bir inanç göstermelerinde kültürel ortamın etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“Ölüm ne demektir?” sorusuna karşılık olarak, büyük gruptaki çocuklar ölümü en çok ‘canlı olmamak, yaşamamak, kalbin durması’ gibi biyolojiyle de ilgili olan açıklamalarla daha sonra da ‘Sosyokültürel’ kategorisinde değerlendirilen ‘Allah, cennet, cehennem’ gibi öğelerle tanımlamışlardır. Küçük gruptaki çocuklar ise ölümü daha çok ‘silah’ gibi şiddet unsurlarıyla ve ‘bir şey yapmamak, hareket etmemek, gözlerini kapatmak, bayılmak, toprağın altına konmak’ gibi dışarıdan gözlenebilen somut davranış ve durumlarla tanımlamışlardır. Ayrıca, küçük gruptakilerden daha çok olmak üzere bazı çocukların ‘ölülerin gömülmesi’ ile ilgili hiç bilgileri olmadığı ve ölenlerin sadece ‘hastaneye gittiklerini ve hastanede kaldıklarını’ düşündükleri anlaşılmıştır. Bunların dışında, her iki yaş grubundan birçok çocuk da ölümü yaşlılık ve hastalıklarla ilişkilendirmiştir. Büyük gruptaki çocuklar, küçük gruptaki çocuklara göre ölümü daha gelişmiş açıklamalarla tanımlamışlardır.

Piaget’in bilişsel gelişim kuramını temel alarak çocukların ölümü algılamalarının incelendiği araştırmalarda Piaget’in tanımladığı gelişim aşamalarıyla ilişkili olarak genelde üç aşamalı bir modelle çocukların ölümü nasıl anladıkları incelenmiştir. İşlem öncesi aşamadaki çocuklar ölümün geçici veya geri döndürülebilir bir durum olduğunu düşünmekte ve ölümü hareketsiz durmak veya gözlerin kapalı olması gibi somut davranışlarla tanımlamaktadırlar. Somut işlemler aşamasındaki çocuklar, tüm canlı şeylerin öleceğini ve ölümün geri dönülmez olduğunu anlamalarına rağmen, ölümün içsel olduğunu ve yaşam döngüsünün doğal bir parçası olduğunu anlamayarak ölümü silah veya kaza gibi dışsal somut nedenlere bağlamaktadırlar. Son aşama olan soyut işlemler aşamasındaki çocuklar ise yetişkin bakış açısıyla ölümü anlamaktadırlar. Yani ölümün kaçınılmaz olduğunu, evrensel olarak tüm canlıların yaşamının son aşaması olduğunu ve bedeninin yaşamsal etkinliğinin sona ermesiyle gerçekleştiğini

kavramaktadırlar. Bu bakış açısı soyut olduğu için soyut işlemler döneminde kazanılmaktadır. Ayrıca biyolojik bilgiye de sahip olmayı gerektirmektedir (Slaughter, 2005; Symons-Bradbury, 2004).

Buna göre, bu çalışmada üç aşamanın da özelliklerini gösteren çocuklar bulunduğu görülmüştür. 48-59 aylık çocuklar daha çok işlem öncesi ve somut işlemler aşamalarının özellikleriyle ilgili belirtiler gösteren cevaplar verirken, 60-72 aylık çocukların ise daha çok somut işlemler ve soyut işlemler aşamalarının özellikleriyle ilgili belirtiler gösteren cevaplar verdikleri görülmüştür. Bu yaşlarda ölüm kavramını anlayışta önemli gelişmeler gerçekleştiği söylenebilir.

Bu çalışmada daha soyut düşünebilen ve biyolojik yaklaşımla ‘Gerçekçi’ açıklamalar yapan çocukların cevaplarının daha üst düzeyde kabul edilmesiyle uyumlu olarak, bazı çalışmalarda biyolojik bilgileri öğrenen çocukların ölüm kavramını da daha gelişmiş şekilde anladıkları bulunmuştur. Slaughter ve Lyons'un (2003) 3-5 yaşlarındaki çocuklarla yaptıkları çalışmalarında, insan bedeninin yaşam sağlayan bölümlerini öğrenen çocukların ölüm kavramını da daha olgun bir şekilde anladıkları bulunmuştur. Vlok ve De Witt'in (2012) çalışmalarında da küçük çocukların çoğunun ölümün sebebi olarak silah ve zehir gibi dışsal sebepleri söylemeleriyle birlikte, içsel ve biyolojik açıklamalarda bulunan çocukların vücut organlarıyla ilgili tutarlı biyolojik bilgilere sahip oldukları görülmüştür. Böylece 5-6 yaşındaki çocukların, hayatî organların işlevleri hakkında sahip oldukları bilgileri kullanarak bazı bedensel etkinliklerin yaşamın devamını sağladığını kavradıkları görülmüştür.

Çocukların ölüm kavramını algılamalarıyla ilgili en eski çalışmalardan birini yapan Nagy de (1948, akt. Symons-Bradbury, 2004; Mdeleleni-Bookholane, 2003; Speece, 1995), 5-6 yaşlarından itibaren 9 yaşına kadar ölümü anlamada önemli bir gelişme gerçekleştiğini bulmuştur. Bu yaşlarda çocukların her şeyin kaçınılmaz olarak öleceğini ve ölenlerin bir daha geri dönemeyeceğini anladıklarını, ölümü yaşlılık ve hastalıkla ilişkilendirdiklerini ve eğer yeterince güçlü olunursa ölümden kaçılabileceğini ama yaşlı ve hastaların ölümden kurtulabilecek kadar güçlü olmadıklarını düşündüklerini belirtmiştir. Nagy'nin çalışmasındaki 5-6 yaştan 9 yaşa kadar olan çocukların ölümü algılayışları ile bu çalışmadaki çocukların algılayışları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Ölümün kaçınılmazlığı ve geri dönülmezliği gibi özelliklerinin anlaşıldığıyla ilgili belirtiler içeren cevapları, bu çalışmadaki büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. Ayrıca, bu çalışmada da birçok çocuğun, hem ölümün nedeni olarak hem de ölüm zamanı olarak yaşlılıkla ilgili cevaplar verdikleri görülmüştür.

Bu çalışmada, ölümün nedenleri sorulduğunda, büyük gruptakiler en çok ‘yaşlılık’ cevabını, küçük gruptaki çocuklar ise şiddetle ilgili cevapları vermişlerdir. Ölüm nedeni olarak yaşlılık ‘bedenin eskimesi ve hayatî organların işlevini yitirmesi’ açısından düşünülerek biyolojik etkenlerle ilgili bir cevap olarak da değerlendirilmiştir. Büyük gruptaki çocuklar, yine ölümün biyolojik nedenleriyle ilgili olduğu için ‘Gerçekçi’

kategorisinde üst düzeyde kabul edilen ‘kalbin durması, oksijen kalmaması, kan kaybı, açlık, susuzluk ve her canlının öldüğü’ gibi açıklamalar içeren cevapları daha çok vermişlerdir. ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan diğer cevaplardan bazıları da hastalıklarla ve kazalarla ilgilidir. ‘Sosyokültürel’ kategorisinde yer alan ‘zamanın gelmesi, ömrün bitmesi’ ve çeşitli dinî öğeleri içeren cevapları, büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. “İnsanlar ne zaman ölür?” sorusuna verilen cevaplar da çoğunlukla ‘yaşlılık’ ile ilişkilidir. Çocukların cevapları genelde ölümün kaçınılmaz olduğunu ve nihayetinde herkesin başına geldiğini anladıklarını göstermektedir. Bazıları ise insanların ne zaman öleceğiyle ilgili olarak ‘çok sonra’ diyerek hiç gelmeyecekmiş gibi görünen bir zamanı düşünmektedirler. Çocukların çok azı ölümün öngörülemez olduğu ve her zaman gerçekleşebileceğiyle ilgili cevaplar vermişlerdir. Bu çok az sayıdaki cevabı da daha çok büyük gruptaki çocuklar vermişlerdir.

Mdleni-Bookholane (2003) tarafından yapılan araştırmada da, ölümün özelliklerinden ilk olarak yaşlılıkla ilişkisinin çocuklar tarafından anlaşıldığı, daha sonra da ölümün kaçınılmazlığının ve geri dönülmezliğinin kavrandığı bulunmuştur. Ayrıca, ölüm kavramının gelişiminin yaş, bilişsel gelişim ve sosyokültürel özelliklerden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer olarak, bu araştırmada da çocukların çoğu ölüm ve yaşlılık arasında ilişki kurmuştur. Ölümün kaçınılmazlığı ve geri dönülmezliği ile ilgili cevapları ise genel olarak büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

Biri öldüğünde neler yapıldığıyla ilgili olarak çocuklar en çok ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan ‘gömülme’ ile ilgili cevaplar vermişlerdir. Bu konuda genel olarak ölen kişilerin öncelikle hastaneye götürülebildiği, ama sonuç olarak yerin altına, toprağa veya mezara konulduğu şeklindeki bilgi ve gözlemleri içeren yanıtlar bulunmaktadır ve küçük grup ile büyük gruptaki çocukların cevapları arasında belirgin farklılık bulunmamıştır. Az sayıdaki ‘Allah, cennet, öbür dünya’ gibi öğeler içeren dinî kaynaklı cevaplar ‘Sosyokültürel’ kategorisinde değerlendirilmiştir.

Çocuklar ölen kişinin durumu için en çok ‘hiçbir şey yapamaz, hareket edemez, durur’ gibi açıklamalar içeren ve ölümle birlikte bedensel işlevlerin ve etkinliklerin sonlandığını anladıklarını gösteren ‘Gerçekçi’ cevaplar vermişlerdir. Küçük gruptaki çocukların daha çok cevaplarının bulunduğu ‘Hayalî’ kategorisinde ise, ‘gözlerini kapatıp yatar, ölmüş gibi yapar, bayılır, gözlerini açmaya çalışır ama açamaz, uyur, oturur, dinlenir, yemek yer, su içer’ gibi anlatımların bulunduğu cevaplar bulunmaktadır. Bu şekilde cevap veren çocukların ölümü geçici bir durum veya oyunda yapılan bir rol gibi gördükleri, ölümle birlikte bedenin sadece dışardan gözlenebilen değil, bütün işlevlerinin sona erdiğini kavramadıkları anlaşılmıştır.

Nagy (1948), çocuklarla yaptığı görüşmeler sonucunda, 3-5 yaşlarındaki çocukların ölümü yaşamın devamı olarak ama biraz daha az canlı olmak gibi gördükleri ve ölümü belki tekrar geri dönebilecek geçici bir uyku gibi düşündükleri bulgusuna ulaşmış ve ölümün kesinliğini anlamadıklarını söylemiştir. Nagy’nin çalışmasındaki 3-5

yaşlarındaki çocukların ölümü algılayışları ile bu araştırmadaki küçük gruptaki çocukların algılayışları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu tür düşünceler içeren cevapları bu araştırmada küçük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

Ölen kişinin gömüldüğü yerde her zaman kalıp kalmayacağı sorulduğunda, çocukların büyük çoğunluğu, ölümün geri dönülemez olduğuyla ilgili anlayışın belirtisi olan ölenlerin toprağın altında ya da mezarlarında kaldıklarıyla ilgili cevaplar vermişlerdir. Bazı çocuklar da ölenlerin kemiklerinin kaldığını veya bedenlerinin toprağa dönüştüğünü söylemişlerdir. ‘Sosyokültürel’ kategorisinde bulunan az sayıdaki “Allah’ın yanına gider.”, “Cennete gider.”, “Kendisi gidemez, ama ruhu gider.” gibi cevapların çoğunu büyük gruptaki çocuklar vermişlerdir.

Slaughter (2005), çocukların ölen kişilerin bir daha geri dönemediğini anladıklarını ancak bunun sebebi olarak cennetin çok uzak olması ya da tabutun çok sıkı kapatılması gibi düşüncelerinin olabildiğini, bazı çocukların da ölümü uyanılmayan kalıcı bir uyku olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Bu araştırmada da bu şekilde düşünceler içeren cevaplarla karşılaşmıştır. Çocukların, ölenlerin başka bir yere gidemeyeceklerini söyledikleri cevaplar, ‘Gerçekçi’ kategorisinde değerlendirilmiştir. Ancak Slaughter’ın belirttiğine benzer şekilde, bazı çocukların ölen kişilerin toprağın altı, mezarın veya tabutun içi gibi çıkamayacakları kapalı bir yerde olduklarından başka bir yere gidemediklerini düşündükleri anlaşılmıştır.

Ölen insanların neden gömüldükleriyle ilgili olarak, gömülmemesi durumunda ölünün bedenine zarar gelebileceği ve bedendeki bozulmaların diğer insanlar açısından olumsuzluğa neden olabileceğiyle ilgili cevaplar ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almaktadır ve daha çok büyük gruptaki çocuklar tarafından verilmiştir. Ayrıca yine ‘Sosyokültürel’ kategorisinde bulunan “Allah istediği için”, “Cennete gitmesi için” gibi az sayıdaki cevapları da büyük yaş grubundaki çocuklar daha çok vermişlerdir. Küçük gruptaki çocukların cevaplarının daha çok bulunduğu ‘Hayalî’ kategorisinde ise ölen kişinin bedeninin gömülmeyip dışarıda kalması durumunda ‘üşüyeceği, sırtının acıyacağı’, ‘daha çok öleceği, bir daha öleceği’, ‘ölmesinin geçeceği, tekrar yaşayacağı’ veya ‘kaçırılabilirliği’ gibi ölümün geri dönülemez olduğunu ve ölümle birlikte bütün bedensel etkinliklerin sonlandığını tam olarak anlayamadıklarını gösteren yanıtlar bulunmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılan çocukların neredeyse dörtte birinin, ölen insanların neden gömüldüğüyle ilgili soruya “Bilmiyorum.” cevabını vermiş olmaları, birçok çocuğun bu konudaki bilgilerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Genel olarak, biri öldüğünde neler yapıldığı, ölen kişinin neden gömüldüğü ve konulduğu yerdeki durumuyla ilgili olarak ‘Gerçekçi’ ve ‘Sosyokültürel’ kategorilerinde büyük gruptaki çocukların cevapları daha çok yer alırken, ‘Hayalî’ kategorisinde ise küçük gruptaki çocukların cevapları daha çok bulunmaktadır. Ayrıca, büyük gruptaki çocuklar ‘Gerçekçi’ kategorisinde üst düzey kabul edilen cevapları da daha çok vermişlerdir.

Alanda yapılmış çalışmalardan, 3-5 yaşındaki çocukların ölen kişinin geri döneceğini ya da uyanacağını, ayrıca bir canlı gibi yemek yediğini, havaya ve suya gereksinimi olduğunu, üşüdüğünü düşünebildikleri, 6 yaşından itibaren çocukların ölümün herkesin başına geleceğini ve ölenlerin hayata dönemeyeceklerini kavrayabildikleri, ölümlerin konuşamayacağını, hareket edemeyeceğini, nefes alamayacağını ve kalplerinin durmuş olduğunu anlayabildikleri bilinmektedir (Kıvılcım ve Doğan, 2014; Oruç, 2011). Benzer şekilde, bu araştırmada da ‘ölenler gözlerini kapatıp yatar, ölmüş gibi yapar, bayılır, gözlerini açmaya çalışır ama açamaz, uyur, oturur, dinlenir, yemek yer, su içer, üşür’ gibi anlatımların bulunduğu cevapları küçük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. ‘Hiçbir şey yapamaz, hareket edemez, konuşamaz, durur, toprağa dönüşür, bir daha canlanmaz, kalbi durur, nefes alamaz’ gibi ölümün kesinliğinin ve geri dönüşümlüğünün anlaşıldığının belirtisi olan anlatımların bulunduğu cevapları ise büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

Bowlby de (1991; akt. Yıldız, 2004), 3-5 yaşındaki çocukların, ölen kişinin belli bir süre sonra geri gelebileceğini, geçici olarak başka bir yerde bulunduğunu düşünebildiklerini, ancak 6 yaşından itibaren zaman kavramını öğrenmeleriyle, yaşamın sonlanması kavramını algılamalarının kolaylaştığını ve biri öldüğünde onun bir daha dönemeyeceğini anladıklarını belirtmiştir.

Ölen kişi ile hayattaki insanların birbirlerini görmelerinin ve birbirleriyle konuşmalarının mümkün olup olmadığıyla ilgili cevaplar en çok ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almaktadır. Çocukların çoğu, ölen kişinin ‘toprağın içinde’, ‘yerin altında’, ‘mezarda’ gömülü olduğu için görülemeyeceğini, göremeyeceğini, konuşamayacağını ve duyamayacağını; ayrıca ölen kişinin ‘gözleri görmediği’ için göremeyeceğini, ‘ağzı hareket etmediği’ ve ‘kulakları duymadığı’ için konuşulamayacağını söylemişlerdir. “Mezarını görebiliriz, kendisini göremeyiz.”, “Sadece cenazesini görebiliriz.”, “Sadece kemikleri kalır.”, “Toz olup gider.” gibi cevaplar ise ölümden sonra bedenin durumuyla ilgili daha gelişmiş anlayış belirtisi gösterdiğinden ‘Gerçekçi’ kategorisinde daha üst düzey olarak kabul edilmiştir ve büyük gruptaki çocuklar tarafından daha çok verilmiştir. Bazı çocuklar ise görememenin ve konuşamamanın nedeni olarak sadece ‘öldüğü için’ cevabını vermişler ve daha fazla açıklama yapmamışlardır. Çoğunlukla küçük gruptan olmak üzere çocuklardan bazılarının ‘gömülmek, mezarlık’ gibi kavramları hiç bilmedikleri, ‘hastanede olduğu için göremeyiz, konuşamayız’ veya ‘doktor göstermez’, ‘doktor konuşturabilir’ gibi cevaplarından ölen kişilerin ‘hastanede kaldıklarını’ düşündükleri bulunmuştur ve bu cevaplar ‘Hayalî’ kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca, ‘Hayalî’ kategorisinde ‘ölen kişilerin çok uzakta olduğu için bizi göremeyecekleri, uyudukları için onlarla konuşulamayacağı veya tam tersi olarak bizi gözleriyle görebilecekleri, tekrar canlanıp görebilecekleri, yanlarına gidip normaldeki gibi konuşulabileceği, telefonla konuşulabileceği’ gibi cevaplar da bulunmaktadır. ‘Sosyokültürel’ kategorisinde bulunan az sayıdaki cevaplar, ölen kişinin ‘Allah’ın yanında, cennette, öbür dünyada, bulutların üstünde’ gibi yerlerde olması, ‘görünmez olan ruhunun uçarak

yukarı çıkması’ ve ‘mezarından etrafını görmesi ve söylenenleri duyabilmesi’ gibi açıklamaları içermektedir. Ölen kişi ile hayattaki insanların birbirlerini görmelerinin ve birbirleriyle konuşmalarının mümkün olup olmadığıyla ilgili sorulara verilen cevaplardan ‘Gerçekçi’ kategorisinde bulunanları büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir; ‘Hayalî’ kategorisinde bulunan daha az sayıdaki cevapları ise küçük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir.

Mehmedoğlu'nun (1993) araştırmasında 5-6 yaşlarındaki çocukların ölümü, ölüm sebebi ne olursa olsun, Allah tarafından gerçekleştirilen uyku ya da baygınlığa benzer bir olay olarak, ölenlerin toprağın altında nefes alabileceği, bir şeyler yiyip içebileceği, dünyada olanları duyabileceği ve belki bir gün geri dönebileceği şeklinde algıladıkları bulunmuştur. Mehmedoğlu'nun araştırmasındakine benzer düşünceleri içeren cevaplarla bu çalışmada da karşılaşılmıştır; ancak iki araştırmanın bulguları arasında farklılık bulunmaktadır: Bu çalışmada bu şekildeki cevapları 48-59 aylık çocuklar daha çok vermişlerdir ve böyle bir ölüm algısı çalışma grubunun geneli için geçerli değildir. İki araştırmanın bulguları arasındaki farklılık; kullanılan veri toplama araçları, çalışma gruplarının özellikleri ve çocukların devam ettikleri eğitim kurumlarında yürütülen programların içerikleri gibi çeşitli etkenlerden kaynaklanıyor olabilir.

Ölen insanların tekrar canlanmalarının mümkün olup olmadığıyla ilgili soruya en çok ‘ölenlerin bir daha canlanmayacakları’ ile ilgili cevaplar verilmiştir ve büyük gruptaki çocukların bu şekilde verdikleri cevapların sayısı daha fazladır. Bu açıdan, büyük gruptakiler daha çok olmak üzere, çocukların çoğunun ölümün geri dönülemez olduğunu anladıkları değerlendirilmiştir. Doktorun ölümü bile iyileştirebileceğini düşünenler ile ‘ayağa kalkamama, yürüyememe’ gibi dışarıdan gözlenebilen özelliklerden yoksun oldukları için ölümlerini canlanamayacağını düşünen çocukların cevapları ‘Hayalî’ kategorisinde yer almaktadır. ‘Hayalî’ kategorisinde bulunan az sayıdaki cevabı daha çok küçük gruptaki çocuklar vermişlerdir. ‘Sosyokültürel’ kategorisindeki cevaplar ise ölenlerin ‘Allah’ın yanına ve cennete gittiği için canlanmayacakları’ veya ‘Allah’ın ya da bir meleğin ölümlerini canlandıracağı’ şeklinde açıklamalar içermektedir ve az sayıdaki bu cevapların çoğunu büyük gruptaki çocuklar vermişlerdir.

Mehmedoğlu'nun (1993) araştırmasında da 5-6 yaşlarındaki çocukların ölüm ile hastalık ve ölüm ile yaşlılık arasındaki ilişkilerin farkında oldukları ve doktorların bütün hastaları iyileştirebileceği düşüncesine sahip oldukları bulunmuştur. Mehmedoğlu'nun araştırmasındaki gibi, bu çalışmada da doktorların ölenleri iyileştirebileceğiyle ilgili cevaplar veren çocuklar bulunmaktadır, ama bu cevapların sayısı azdır ve daha çok 48-59 aylık çocuklar tarafından verilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, iki araştırmanın bulguları arasındaki farklılık; çalışma gruplarının özellikleri ve çalışma gruplarındaki çocukların devam ettikleri eğitim kurumlarında yürütülen programların içerikleri gibi çeşitli etkenlerden kaynaklanıyor olabilir.

İnsanların hiç ölmeyip her zaman yaşamalarının nasıl olacağı sorulduğunda, en çok cevap bulunan ‘Duygusal’ kategorisinde ‘mutlu olurduk, sevirdik’ anlamındaki cevaplar ile ‘anne, baba gibi sevilen kişilerle sürekli birlikte olmanın çok güzel olacağı’ düşüncesini içeren cevaplar yer almaktadır ve ‘Duygusal’ kategorisindeki cevapları küçük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. Büyük gruptaki çocukların cevaplarının daha çok bulunduğu ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan yanıtlara genel olarak bakıldığında, ‘sonsuz yaşamın iyi yönleri’, ‘dünyanın kalabalıklaşmasıyla yaşanan olumsuzluklar’, ‘yaşlanmanın ve hastalıkların kaçınılmazlığı’ ve ‘ölümsüzlüğün imkânsızlığı’ konularıyla ilgili oldukları görülmüştür. ‘Duygusal’ kategorisinde daha çok cevap bulunan diğer bir soru ise biri öldüğünde ne hissedileceği ile ilgilidir ve hem büyük gruptaki hem de küçük gruptaki çocukların çoğu biri öldüğünde ‘onu sevdiğileri için özleyecekleri, bir daha göremeyecekleri, onunla konuşamayacakları’ gibi sebeplerle üzüleceklerini söylemişlerdir. Bunun da aynı zamanda bu çocukların ölümün geri dönülemezliğini anladıklarının bir göstergesi olabileceği değerlendirilmiştir.

Hayvanların ölümüyle ilgili olarak hem küçük gruptaki, hem de daha çok olmak üzere büyük gruptaki çocuklar çoğunlukla ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer alan cevaplar vermişlerdir. Hayvanların da öldüğünü bilmek, ölümün her canlına başına geleceği anlamındaki ölümün evrenselliği kavramının algılandığının belirtilerinden biri olarak kabul edilebilir. Çocukların çoğu, hayvanların insanlar tarafından bilinçli olarak veya kazayla öldürüldüğünü ya da dolaylı olarak ölümlerine neden olduğunu düşünmektedirler. İnsanların öldürmeleri dışında, hayvanların da birbirlerini öldürdükleriyle ya da yaşlılık, hastalanma ve yaralanma gibi sebeplerle öldükleriyle ilgili cevaplar bulunmaktadır. Daha çok büyük gruptan olmak üzere az sayıda çocuk ise hayvanların ölümünü de insanların ölümü gibi biyolojik sebeplere bağlamıştır. Hayalî kategorisindeki az sayıda cevap da ölümün evrenselliğinin ve kaçınılmazlığının bazı çocuklar tarafından tam olarak anlaşılamadığının göstergesi olan ‘hayvanların insanlardan daha güçlü olmaları veya güvenli ortamlarda bulunmaları nedeniyle hiç ölmeyecekleri’ düşünceleriyle ilgilidir.

Hoffman ve Strauss (1985) tarafından yapılmış olan araştırmanın da amaçlarından biri, ölüm kavramının insanlar ve hayvanlar olmak üzere farklı kapsamlar açısından çocuklar tarafından algılanmasının gelişimini incelemek olmuştur. Çocukların bu kavramları anlayışlarında insanlar ve hayvanlar açısından bir fark bulunmamıştır. Bu sonuç da, bu araştırmadaki bulgularla uyumludur.

Bu araştırmada, cansız varlıkların ölüp ölmediğiyle ilgili soruya çocukların verdikleri cevaplarının tamamına yakını ‘Gerçekçi’ kategorisinde yer almaktadır ve en çok verilen cevap da ‘canlı olmadıkları ve yaşamadıkları için ölmedikleri’ ile ilgilidir. Bu cevabı büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. Diğer çocuklar ise cansız varlıkların dışsal özellikleriyle veya cansız varlıklarda canlı varlıkların hangi özelliklerinin bulunmadığıyla ilgili örnekler vererek cansız varlıkların neden ölmediklerini açıklamaya çalışmışlardır.

Nguyen ve Gelman (2002) tarafından yapılan araştırmada da, 4-6 yaş arası çocukların, insan yapımı cansız varlıklar için geçerli olmayan ama hem hayvan hem de bitkiler için geçerli olan bir ölüm kavramı geliştirdikleri ve 4-6 yaş aralığında çocukların ölüm kavramı anlayışında ciddi gelişmeler olduğu bulunmuştur. Nguyen ve Gelman'ın çalışmasındaki bulgularla uyumlu şekilde, bu araştırmada da benzer yaş gruplarındaki çocuklar arasında önemli farklılıklar olduğu görölmüştür ve bu araştırmada da çocukların çoğu hayvanların öldüğünü, ama cansız varlıkların ölmediğini söylemişlerdir.

Ölüm kavramını farklı yaş gruplarının algılamaları genel olarak karşılaştırıldığında, 'Gerçekçi' ve 'Sosyokültürel' kategorilerinde 60-72 aylık çocukların daha çok cevapları bulunurken, 'Hayalî' kategorisindeki cevapların çoğu ise 48-59 aylık gruptaki çocuklar tarafından verilmiştir. 'Gerçekçi' kategorisinde daha üst düzeyde kabul edilmiş cevapları 60-72 aylık gruptaki çocuklar, daha alt düzeyde kabul edilmiş cevapları ise 48-59 aylık gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. Büyük gruptaki çocuklar, küçük gruptaki çocuklara göre ölümün tanımı, nedeni, zamanı gibi konuları daha gelişmiş cevaplarla açıklamışlardır. Ölümün biyolojik nedenleriyle ilgili cevapları büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. İnsanların ne zaman öleceğiyle ilgili olarak, çocukların çok azı ölümün her zaman gerçekleşebileceğiyle ilgili cevaplar vermişlerdir ve bu cevapları veren çocuklar da daha çok büyük gruptandır. Çocukların cevapları çoğunlukla ölümün kaçınılmaz olduğunu ve her canlının başına geleceğini anladıklarını göstermektedir. Biri öldüğünde ne yapıldığı, ölen kişiye ne olduğu, ölen kişiyle görüşmenin ve ölen kişinin canlanmasının mümkün olup olmadığı konularında da 'Gerçekçi' ve 'Sosyokültürel' kategorilerinde büyük gruptaki çocukların daha çok cevapları bulunurken, 'Hayalî' kategorisindeki cevapların çoğu ise küçük gruptaki çocuklar tarafından verilmiştir. Daha çok küçük gruptan olan bazı çocukların ölümü geçici bir durum veya oyunda yapılan bir rol gibi gördükleri, doktorların ölümleri tekrar iyileştirip hayata döndürebileceklerini düşündükleri ve ölümle birlikte bedenin sadece dışardan gözlenebilen değil, bütün işlevlerinin sona erdiğini kavradıklarını anlaşılmıştır. Buna rağmen, çocukların büyük çoğunluğu, ölen kişinin gömüldüğü yerde kalacağını ve tekrar hayata dönemeyeceğini söyleyerek, ölümün geri dönülemez olduğunu; ölenlerin hiçbir şey yapmadığını söyleyerek de ölümle birlikte bedensel işlevlerin durduğunu genel olarak anladıklarını göstermişlerdir. İnsanların ölümsüz olmasının nasıl olacağıyla ilgili konuda, 'Duygusal' kategorisindeki cevapların çoğu küçük gruptaki çocuklara, 'Gerçekçi' kategorisindeki cevapların çoğu ise büyük gruptaki çocuklara aittir. Hayvanların ve cansız varlıkların ölüp ölmedikleri konularında her iki yaş grubunun da çoğunlukla 'Gerçekçi' kategorisinde yer alan cevaplar vermiş olmalarının yanında, daha gelişmiş cevapları büyük gruptaki çocuklar daha çok vermişlerdir. Hayvanların öldüğünü bilmeleri de ölümün her canlının başına geleceğini anladıklarının bir belirtisi olarak kabul edilmiştir. Hem büyük gruptaki, hem de küçük gruptaki çocukların çoğunun, bir insan öldüğünde onu bir daha göremeyecekleri için üzüleceklerini söylemeleri de ölümün geri dönülemez olduğunu kavradıklarının başka

bir belirtisi olarak değerlendirilmiştir. Genel olarak, yaşa bağlı olarak farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Daha önce yapılmış pek çok araştırmada da bu araştırmanın bulgularıyla uyumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Hopkins (2014) doktora tezi araştırmasında 4-5 yaş arasında ölüm kavramının algılanmasında önemli değişiklikler olduğunu bulmuştur. Yılmaz'ın (2011), doktora tezi çalışmasında da çocukların yaşları arttıkça ölüm kavramını anlama düzeylerinin de arttığı bulunmuştur. Benzer şekilde, Koytak'ın (2008) yüksek lisans tezi çalışmasında da, çocukların ölüm kavramını anlayışları ve yaş arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Mdleleni-Bookholane (2003) tarafından yapılan araştırmada da ölüm kavramının gelişiminin, yaş, biliş ve kültürel faktörler tarafından etkilendiği bulunmuştur. Mahon, Goldberg ve Washington'ın (1999) çalışmalarında da ölüm kavramının gelişimini etkileyen tek faktör olarak yaş bulunmuştur. Weininger'in (1979) araştırmasında da çocukların ölüm kavramlarındaki algılayışlarında yaşla artan bir doğruluk bulunduğu ve ölüm kavramını anlayışlarının yaşa bağlı olarak geliştiği ortaya konmuştur.

Çocukların ölüm kavramını algılamalarının Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını temel olarak incelendiği araştırmaların bulgularının da, bu araştırmadaki bulgularla uyumlu olduğu görülmüştür. Cotton ve Range (1990) tarafından yapılmış çalışmada, çocukların ölümle ilgili sorulara verdikleri cevapların düzeyleri, bilişsel gelişim düzeyleriyle karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak, bilişsel gelişimin ölüm kavramının gelişimiyle pozitif korelasyon gösterdiği bulunmuştur. Daha önce, Kane (1979) tarafından yapılmış bir araştırmada da çocuklarla yapılan görüşmelerden ölüm kavramının kazanımının yaşla ve Piaget'nin üç gelişim aşamasıyla bağlantılı olarak geliştiği bulunmuştur. White, Elsom ve Prawat (1978) tarafından çocuklarda ölüm kavramının gelişimsel açıdan incelendiği bir diğer araştırmada da çocuklara ölümle ilgili bir hikâyenin okunmasının ardından sorular sorulmuştur. Çocukların cevapları bilişsel gelişim düzeyleri ile karşılaştırıldığında, ölümün evrenselliğini kavramanın çocuğun bilişsel gelişimiyle bağlantılı olduğu ve bilişsel gelişim düzeyi yüksek olan çocukların ölüm kavramını algılamalarının da daha gelişmiş olduğu bulunmuştur.

Sonuç olarak, hem 'Gerçekçi' ve 'Sosyokültürel' kategorilerinde yer alan cevapları, hem de 'Gerçekçi' kategorisi içinde üst düzeyde kabul edilen cevapları 60-72 aylık çocukların daha çok verdikleri; 'Hayalî' kategorisinde yer alan cevapları ise 48-59 aylık çocukların daha çok verdikleri bulunmuştur. Ölümün evrensel, kaçınılmaz, geri dönülemez, öngörülemez olduğunu ve ölümle birlikte bedensel işlevlerin sonlandığını anlamının belirtisi olan cevaplar, 60-72 aylık çocuklar tarafından daha çok verilmiştir. Ölümün biyolojik yönüyle ilgili cevapları da 60-72 aylık çocuklar 48-59 aylık çocuklara göre daha çok vermişlerdir. Çocukların ölüm kavramını algılamalarının yaşa bağlı olarak farklılaştığı ve geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

5.2. Öneriler

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- 1- Görsellerin de kullanılabilceği daha az sayıda soru ile daha küçük yaş gruplarının ve daha büyük yaş gruplarının da dâhil edildiği çalışmalarla çeşitli yaş grupları arasındaki farklılıklar incelenebilir.
- 2- Devlet ve özel okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden öğrencilerin doğum ve ölüm kavramlarını algılamaları karşılaştırılabilir.
- 3- Çocukların doğum ve ölüm kavramlarını algılamalarında anne ve babalarının öğrenim düzeylerine bağlı olarak farklılaşma olup olmadığı incelenebilir.
- 4- Farklı dinî inançlara sahip ailelerin çocuklarının doğum ve ölüm kavramlarını algılamalarında farklılık olup olmadığı araştırılabilir.
- 5- Doğum ve ölüm kavramlarının çocuklar tarafından doğru anlaşılmasını sağlayabilecek eğitim programlarının uygulanması ile deneme modelli araştırmalar yapılabilir.

Eğitimcilere Yönelik Öneriler

- 1- Okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmenler, rehberlik servisi ve ailelerin işbirliğiyle bu kavramlarla ilgili eğitim programları uygulanarak çocukların bu kavramları algılayışları geliştirilebilir ve velilerin de çocuklarıyla bu konularda uygun şekilde iletişimde bulunmaları ve çocuklarına bilgi vermeleri sağlanabilir.
- 2- Milli Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitim programına doğum ve ölüm kavramlarıyla ilgili çalışmalar dâhil edilebilir ve bu konularla ilgili ek programlar hazırlanabilir.

KAYNAKLAR

- Acer, D. (1999). Üç-Dört Yaş Grubu Çocukların Annelerine Yöneltilmiş Oldukları Cinsellikle İlgili Sorular Ve Annelerin Verdikleri Cevapların İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Acer, D. ve Artan, İ. (2005). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında 4-6 Yaş Grubu Çocuklar İçin Cinsel Eğitim Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi 2005, 2(1-2), 12-19.
- Ahlgrim, C. J. (2003). A Comparison Study Of Children's Cognitive Understanding of Conception And Birth: England, Sweden, The Netherlands, And United States. The University of Maine. Yüksek Lisans Tezi.
- Akpınar, N. (1988). Dokuz Yaş İlkokul Çocuklarında Ölüm Kavramının İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Aksu, S. G. (2013). 5-6 Yaş Çocuklarının Canlı-Cansız Kavramları Edinimine Duyu Temelli Eğitim Programının Etkisi. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Aksu, T. ve Okçay, H. (2010). Yaşam Dönemlerine Göre Ölüm Algısı ve Hemşirelik Yaklaşımı. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:5, Sayı:14, 113-126.
- Anthony, Z. ve Bhana, K. (1988). An Exploratory Study of Muslim Girls' Understanding of Death. OMEGA, 19, 3, 1988-89, 215-227.
- Arı, M., Üstün, E., Akman, B. ve Etikan, İ (2000). 4-6 Yaş Grubu Çocuklarda Kavram Gelişimi. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, 8, 1-9.
- Artan, İ. (2005). Cinsel Gelişim ve Eğitim. Kebikeç, 19, 211-223.
- Artan, İ., Bencik, S. ve Çalışandemir, F. (2008). Çocukların Cinsel Eğitimi: Geçmişten Günümüze Bir Bakış. Eğitim ve Bilim, Cilt 33, Sayı 150.
- Ata, E. (1987). Farklı Eğitim Düzeyindeki Annelerin 5-6 Yaş Çocuğunun Cinsiyet Eğitimi Konularına İlişkin Bilgi Ve Tutumları. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

- Ayaydın, N. (2012). Din Öğretiminde Soyut Kavramların Öğretilmesiyle İlgili Problemlerin İncelenmesi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Ballard, S. M. ve Gross, K. H. (2009). Exploring Parental Perspectives on Parent-Child Sexual Communication. *American Journal of Sexuality Education*, 4, 40–57.
- Bastıyalı, A. (2015). Anne Ben Nasıl Oldum?. Okuyan Us Yayınları.
- Bayer, L. L. (1989). Sağlıklı Ve Kronik Hastalığı Olan Çocukların Ölüm Kavramları. İstanbul Üniversitesi, Çocuk Sağlığı Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Bayrak, G., Başgül, Ş. S., Gündüz T. (2011). Ailede Cinsel Eğitim. Timaş.
- Bengü, S. (1999). Çocukta ve Gençte Cinsel Eğitim. Esin.
- Berends, M. M. ve Caron, S. L. (1994). Children's Understanding and Knowledge of Conception and Birth: A Developmental Approach. *Journal of Sex Education and Therapy*, 20, 1, 18-29.
- Berk, L. E., Mann, T. D. ve Ogan, A. T. (2006). Make-Believe play: Wellspring for Development of Self-Regulation. *Play= Learning: How Play Motivates And Enhances Children's Cognitive And Social-Emotional Growth*, 74-100. Illinois State University.
- Bernstein, A. C. ve Cowan, P. A. (1975). Children's Concepts of How People Get Babies. *Child Development*, 46, 1, 77-91.
- Bilici, A. B. (2014). 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Bonoti, F., Leondari, A. ve Mastora, A. (2013). Exploring Children's Understanding Of Death: Through Drawings And The Death Concept Questionnaire. *Death Studies*, 37, 40-60.
- Bozer, M. (2009). Din Eğitimi Açısından 0-12 Yaş Çocuklarda Cinsel Tutum ve Davranış Eğitimi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Brent, S. B. ve Speece, M. W. (1993). "Adult" Conceptualization of Irreversibility: Implications of the Development of the Concept of Death. *Death Studies*, 17, 203-224.

- Brilleslijper-Kater, S. N. ve Baartman, H. E. M. (2000). What Do Young Children Know About Sex? Research on the Sexual Knowledge of Children Between the Ages of 2 and 6 Years. *Child Abuse Review*, 9, 3, 166-187.
- Büyükşahin, Y. ve Demirci Güler, M. P. (2014). Kırsal Ve Kentsel Bölgelerde Yaşayan İlkokul Öğrencilerinin Günlük Hayatta Karşılaştıkları Biyolojik Kavramlara İlişkin Farkındalık Durumlarının Karşılaştırılması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 14, 148-166.
- Caferov, C. (2015). Çocuklarda Cinsellik ve Cinsiyet Gelişimi. *Sağlıkta Hedef*, Yıl: 3, Sayı: 9. 40-42.
- Callanan, M. A. (2014). Diversity In Children's Understanding Of Death. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 79, 1, 142-150.
- Camara, S. (2009). Ben Nereden Geldim? Altın Kitapları.
- Caron, S. L. ve Ahlgrim, C. J. (2012). Children's Understanding and Knowledge of Conception and Birth: Comparing Children from England, the Netherlands, Sweden, and the United States. *American Journal of Sexuality Education*, 7, 16–36.
- Cole, J. (2012). Cinsellikle İlgili Merak Ettikleriniz. *Sistem*, 2. Baskı.
- Cole, M., Cole, R. S. ve Lightfoot, C. (2005). *The Development of Children*. Worth Publishers, Fifth Edition. New York.
- Cotton, C. R. ve Range, L. M. (1990). Children's Death Concepts: Relationship to Cognitive Functioning, Age, Experience With Death, Fear of Death, and Hopelessness. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19, 2, 123-127.
- Cox, M., Garrett, E. ve Graham, J. A. (2005). Death in Disney Films: Implication for Children's Understanding of Death. *Omega*, 50, 4, 267-280.
- Cruse, D. R. ve Cruse D. (1982). Parental Attitudes Toward Death Education for Young Children. *Death Education*, 6, 61-73.
- Çabuk, S. K. (2006). İlköğretim Öğrencilerinde Allah İnancı. *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi*.
- Çalışır, D. (2014). Cinsel Eğitim ve Çocukluktan Ergenliğe. *Profil*, 2. Baskı.
- Çankırılı, A. (2013). Anne Ben Nereden Geldim? *Uğurböceği Yayınları*, 7. Baskı.

- Çetin, B. (1991). 6-12 Yaşları Arasındaki Çocuklarda Allah Kavramının Gelişimi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Çetin, H. ve Altın, H. (2006). Mekonyum Aspirasyon Sendromu. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 13-1, 42-46.
- Çetin, T., Yavuz, S., Tokgöz, B. ve Güven, G. (2012). Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklara (60-72 Ay) Uzak Kavramlarının Öğretimi. GEFAD / GUJGEF 32(3): 715-731.
- Davies, C. ve Robinson, K. (2010). Hatching Babies and Stork Deliveries: Risk and Regulation in the Construction of Children's Sexual Knowledge. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 11, 3, 249-262.
- Demir, S. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Giden 36-60 Aylık Çocukların Bilişsel Gelişim Özellikleri Açısından Karşılaştırılması (Kütahya İli Örneği). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Duman, N. S. (2014). Çocuklarda Kanser, Ölüm Kavramı ve Yas. *Acta Oncologica Turcica*, 47 - 2 26-30.
- Dülgerler, Ş., Engin, E., Çam, O. (2005). Çocuklarda Ölüm Kavramı ve Yas Sürecinde Psikiyatri Hemşiresinin Rolü. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 21, 1, 197-209.
- Ecevit Ünlü, N. E. (2003). 3-6 Yaş Döneminde Çocuğu Bulunan Ana-Babaların Çocuklarıyla Cinsel Etkileşim Düzeylerinin Belirlenmesi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Eliküçük, A. ve Sönmez, S. (2011). 6 Yaş Çocuklarının Cinsel Gelişim ve Eğitimiyle İlgili Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi. *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür Ve Araştırma Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, 45-62.
- Elkind, D. (1977). Life and Death: Concepts And Feelings in Children. *Day Care and Early Education*, 4, 3, 27-29.
- El-Shaieb, M. ve Wurtele, S. K. (2009). Parents' Plans to Discuss Sexuality With Their Young Children. *American Journal of Sexuality Education*, 4, 103-115.
- Engarhos, P., Talwar, V., Schleifer, M. ve Renaud S-J. (2013). Teachers' Attitudes and Experiences Regarding Death Education in the Classroom. *Alberta Journal of Educational Research*, 59, 1, 126-128.

- Erden, G. (1999). Çocuklarda Ölüm Kavramının Gelişimi ve İntihar Girişimleri. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 6, 1, 41-51.
- Erden, G. (2002). Ölüm Sürecinde Olan Çocuk: Ölümü ve Kabul ve Tedavi Sürecinde Etkili Yardım. Kriz Dergisi, 10, 1, 19-27.
- Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin Düşünce Ve Dil Gelişimi Üzerine Görüşleri: Piaget'e Eleştirel Bir Bakış. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 7, 1, 85-103.
- Erdoğan, A. ve Karaman, M. G. (2008). Kronik ve Ölümcül Hastalığı Olan Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Sorunların Tanınması ve Yönetilmesi. Anatolian Journal of Psychiatry (Anadolu Psikiyatri Dergisi), 9, 244-252.
- Ergin, H. K. (2012). Çocuklarda Din Eğitimi. Kalbi Kitaplar.
- Eroğlu, K. ve Gölbaşı, Z. (2005). Cinsel Eğitimde Ebeveynlerin Yeri: Ne Yapıyorlar, Ne Yaşıyorlar? Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2.
- Ferreros, M. L. (2012). Seni Korkularınla Seviyorum. DK.
- Fougère, I. (2009). Cinsel Bilgiler 4-6 Yaş. Epsilon.
- Gezer, A. (2006). Soyut Kavramların Öğretiminde Hayvan Masallarının Yeri. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Goldman, R. J. ve Goldman J. D. G. (1982). How Children Perceive the Origin of Babies and the Roles of Mothers and Fathers in Procreation: A Cross-National Study. Child Development, 53, 2, 491-504.
- Goodwin, C. ve Davidson, P. M. (1991). A Child's Cognitive Perception of Death. Day Care and Early Education, Winter 1991, 21-24.
- Gruber, H. E. ve Vonèche, J. J. (1977). The Essential Piaget. London: Routledge and Kegan Paul.
- Gülmez, Ç. (2008). Sosyal Kognitif Teori Açısından Ahlâk Ve Din Eğitimine Kuramsal Bir Bakış. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Güneş, Y., Turhan, R. ve Karagülle, S. (2007). Çocuklarla Cinsel Gelişimlerini Konuşmak. Empati, Yıl: 4, Sayı: 36.

- Gür, Ç. (1998). Beş Ve Yedi Yaşındaki Çocukların Canlı-Cansız Kavramlarını Algılamaları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Hoffman, S. I. ve Strauss, S. (1985). The Development of Children's Concepts of Death. *Death Studies*, 9, 469-482.
- Hopkins, M. (2014). The Development of Children's Understanding of Death. University of East Anglia, Faculty of Medicine and Health. Doktora Tezi.
- İldeş, N. (1990). Okul Öncesi Dönemdeki (3-6 Yaş) Çocukların Anne Babalarının Cinsellik Ve Cinsel Eğitim Konusundaki İnanış Ve Uygulamaları İle Çocukların Cinselliğe İlişkin Meraklarına Karşı, Genel Tutum, Davranış Ve Tepkilerinin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- İpşirli, S. (2011). 3-6 Yaş Çocuğun Genel Ve Din Eğitiminde Temel Değerler. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Janouch, K. ve Lindman, M. (2010). Ben Nasıl Oldum?. Ayrıntı Yayınları.
- Johnson, S. C. ve Solomon, G. E. A (1997). Why Dogs Have Puppies and Cats Have Kittens: The Role of Birth in Young Children's Understanding of Biological Origins. *Child Development*, 68, 3, 404-419.
- Kahraman, F. (2012). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinde Allah, Melek, Cennet Ve Cehennem Kavramlarını Anlama Düzeyi (Ahmetli Gazi İlköğretim Okulu Örneği). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Kakavoulis, A. (1998). Early Childhood Sexual Development and Sex Education: A Survey of Attitudes of Nursery School Teachers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 6, 2, 55-70.
- Kane, B. (1979). Children's Concepts of Death. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 134, 1, 141-153.
- Kanter, M. F. (2012). Haldun Taner'in 'Sonsuza Kalmak' ve 'Heykel' Adlı Hikâyelerinde Sonsuzluk Arzusu. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 8, 82-88.

- Karacan, E. (2007). Effects Of Parenting On Adult Development And Generativity. Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Karasar, N. (2011). Araştırmalarda Rapor Hazırlama. Nobel Yayınları, 16. Baskı.
- Karasar, N. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Nobel Yayınları, 27. Baskı.
- Karns, J. T. (2002). Children's Understanding of Death . Journal of Clinical Activities, Assignments & Handouts in Psychotherapy Practice, 2, 1, 43-50.
- Kılıçaslan, Z. (2013). 10-12 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Ve Ahlakî Kavramların Algılanma Biçimleri (Bolu-Dörtdivan Merkez Şehit Orhan Yalçın İlköğretim Okulu Örneği). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Kılıççı, S. (1974). Hacettepe Ruh Sağlığı Bölümüne Korku Ve Fobi Şikayetleriyle Başvuran Çocuklar Arasında Bir Araştırma. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Kıvılcım, M. ve Doğan, D. G. (2014). Çocuk ve Ölüm. Journal of Turgut Ozal Medical Center, 21, 1, 80-5.
- Konuk (Mehmedoğlu), Y. (1993). Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dini Duygunun Gelişimi Ve Eğitimi (Dini Konularda Anne-Çocuk İletişimi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Konur, H. (2006). Dört - Altı Yaşları Arasında Çocuğu Olan Anne - Babalara Verilen Cinsel Eğitim Programının Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitim Konusundaki Bilgilerine Etkisinin İncelenmesi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Koytak, N. S. (2008). 7-11 Yaş Grubundaki Çocuklarda Ölüm Kavramı Ve Kaygısının Araştırılması. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Koyuncu, A. (2008). Okul Öncesi Çocukların Din Eğitiminde Annenin Rolü ve Karşılaştığı Güçlükler. Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Köylü, M. (2004). Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve Ölüm Eğitimi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17, 2, 95-120.

- Kreitler, H. ve Kreitler, S. (1966). Children's Concepts of Sexuality and Birth. *Child Development*, 37, 2, 363-378.
- Kurtuncu, M., Utas Akhan, L., Tanir, İ. M. ve Yildiz, H. (2015). The Sexual Development and Education of Preschool Children: Knowledge and Opinions From Doctors and Nurses. *Sexuality and Disability*, 1-15.
- Larsen, R. J. ve Buss, D. M. (2008). *Personality Psychology*. Mc Graw Hill, Fourth Edition. New York.
- Lazar, A. ve Torney-Purta, J. (1991). The Development of the Subconcepts of Death in Young Children: A Short-Term Longitudinal Study. *Child Development*, 62, 1321-1333.
- Lee, J. O., Lee, J. ve Moon, S. S. (2009). Exploring Children's Understanding of Death Concepts. *Asia Pacific Journal of Education*, 29, 2, 251-264.
- Mahon, M. M., Goldberg, E. Z. ve Washington, S. K. (1999). Concept of Death in a Sample of Israeli Kibbutz Children. *Death Studies*, 23, 43-59.
- Martin, K. A. ve Luke, K. (2010). Gender Differences in the ABC's of the Birds and Bees: What Mothers Teach Young Children About Sexuality and Reproduction. *Sex Roles*, 62, 278-291.
- Martin, K. A. ve Torres, J. M. C. (2014). Where Did I Come From? US Parents' And Preschool Children's Participation In Sexual Socialisation. *Sex Education*, 2014, Vol. 14, No. 2, 174-190.
- McAdams, D. P. (2009). *The Person: An Introduction to the Science of Personality Psychology*. Wiley. Fifth Edition.
- McGovern, M. ve Barry, M. M. (2000). Death Education: Knowledge, Attitudes, and Perspectives of Irish Parents and Teachers. *Death Studies*, 24, 325-333.
- Mdleleni-Bookholane, T. N. (2003). The Development of an Understanding of the Concept of Death by Black African Learners in a Rural Area. *rand Afrikaans University, Faculty of Arts, Psychology. Doktora Tezi*.
- MEB (2007). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- MEB (2012). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi - Cinsel Gelişim*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Mehmedoğlu, Y. (2009). Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. baskı.
- Moore, J. E. ve Kendall, D. G. (1971). Children's Concepts of Reproduction. The Journal of Sex Research, 7, 1, 42-61.
- Morawska, A., Walsh, A., Grabski, M. ve Fletcher, R. (2015). Parental Confidence and Preferences for Communicating With Their Child About Sexuality. Sex Education, 1-14.
- Müminoğlu, D. O. (2014). Cinsellik Cinselliği Keşfediyoruz. Artemis Çocuk.
- Nguyen, S. P. ve Gelman, S. A. (2002). Four and 6-Year Olds' Biological Concept of Death: The Case of Plants. British Journal of Developmental Psycholog , 20, 495-513.
- Oğultekin, F. (2014). Dini Kavramların Şekillenmesinde Çevre Ve Eğitimin Rolü (6-9 Yaş Çocukluk Dönemi Erzurum İli Örneği). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- O'Halloran, C. M. ve Altmaier, E. M. (1996). Awareness of Death Among Children: Does a Life-Threatening Illnes Alter the Process of Discovery?. Journal of Counseling & Development, 74, 259-262.
- Oktay, A. (2004). Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem, Epsilon.
- Oktay, A. (2007). Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular. Morpa.
- Okur Akçay, N. (2014). Zıt Kavramların Öğrenilmesinde Birlikte Öğrenme Yönteminin Etkisi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi. Cilt:3 Sayı:1 37, 398-405.
- Orbach, I., Weiner, M., Har'Even, D. ve Eshel, Y. (1995). Children's Perception of Death and Interpersonal Closeness to the Dead Person. Omega, 30, 1, 1-12.
- Oruç, C. (2011). Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi. Dem.
- Öze, Ö. (2012). Cenneti Merak Ediyorum. Uğurböceği, 23. Baskı.
- Özgü, H. (1976). Çocuklarda ve Gençlerde Cinsiyet Eğitimi. Ararat.
- Özkan, F. (2011). Çocuğun Din Eğitiminde Anne Babanın Etkisi Diyarbakır Örneği. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

- Özusu Açıkgöz, N. (1999). 3-6 Yaş Çocukları İçin Hazırlanan Bir Cinsel Eğitim Programı Ve Etkileri. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Paktuna Keskin, S. (2013). Çocuk Davranışlarındaki Korkuyu Tanımak ve Baş Etmek. Boyut, 5. Baskı.
- Panagiotaki, G., Nobes, G., Ashraf, A., & Aubby, H. (2014). British and Pakistani Children's Understanding of Death: Cultural and Developmental Influences. *British Journal of Developmental Psychology*, 2014, 1-14.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (orijinal adı: *Qualitative Evaluation and Research Methods*). Pegem Akademi.
- Pernoud, L. (1987). Çocuğun Cinsel Eğitimi. E Yayınları, 4. Baskı.
- Polat, F. (1996). 6-11 Yaş Grubu Çocukların Hamile Anne Çizimlerinde Cinsiyetle İlgili Farklılıkların İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Poling, D. A. ve Hupp, J. M. (2008). Death Sentences: A Content Analysis of Children's Death Literature. *The Journal of Genetic Psychology*, 169, 2, 165-176.
- Poulain, P. (2010). Cinsellik Çocukla İletişim. Apollon Yayıncılık.
- Preuschoff, G. (1998). Çocukların İçindeki Korkular. Beyaz Yayınları.
- Puolimatka, T. ve Solasaari, U. (2006). Education for Death. *Educational Philosophy and Theory*, 38, 2, 201-213.
- Ramazan, O. ve Demir, S. (2011). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-48 aylık çocukların bilişsel gelişim düzeyleri. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, (1) 2, 83-98.
- Raveis, V. H., Siegel, K. ve Karus, D. (1999). Children's Psychological Distress Following the Death of a Parent. *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 2, 165-180.
- Razon, N. (1988). Okul Öncesi Çocuk ve Cinsel Eğitim. Yaşadıkça Eğitim, Ya-Bay Yay, İstanbul 1988, Sayı: 4.
- Rogge, J-U. (2001). Çocukların Korkuları Vardır. Rota.

- Sanderson, C. (2010). *Çocuğun Cinsel Eğitimi ve Tacizden Korunma Rehberi. Sistem.*
- Saygılı, S. (2011). *Çocuk Psikolojisi (0-7 Yaş). Nesil.*
- Schonfeld, D. J. ve Smilansky, S. (1989). A Cross-Cultural Comparison of Israeli and American Children's Death Concepts. *Death Studies*, 13, 593-604.
- Schramm, D. K. C. (1998). *The Concept of Death Education on Children's Understanding of Death. Grand Valley State University. Yüksek Lisans Tezi.*
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi. Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, Orijinal 8. Baskısından Çeviri.*
- Semerci, Z. B. (2014). *Çocuklarımızla Cinsellik Hakkında Nasıl Konuşalım?. Alfa, 5. baskı.*
- Sezer, S. ve Saya, P. (2009). Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 151-165.
- Shabani, K., Khatib, M., ve Ebadi, S. (2010). Vygotsky's Zone of Proximal Development: Instructional Implications and Teachers' Professional Development. *English Language Teaching*, 3, 4, 237.
- Shaffer, R. D. (2009). *Social and Personality Development. Sixth Edition. USA, Wadsworth.*
- Slaughter, V. (2005). Young Children's Understanding of Death. *Australian Psychologist*, November 40, 3, 179 – 186.
- Slaughter, V. ve Griffiths, M. (2007). Death Understanding and Fear of Death in Young Children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 2, 4, 525–535.
- Slaughter, V. ve Lyons, M. (2003). Learning About Life and Death in Early Childhood. *Cognitive Psychology*, 46, 1–30.
- Slaughter, V., Jaakkola, R. ve Carey, S. (1999). Constructing a Coherent Theory: Children's Biological Understanding of Life and Death. In M. Siegal, & C. Peterson (Eds.), *Children's Understanding of Biology and Health*, 71 – 98.
- Speece, M. W. (1995). Children's Concepts of Death. *Michigan Family Review*, 1, 1, 57-69.

- Speece, M. W. ve Brent, S. B. (1984). Children's Understanding of Death: A Review of Three Components of a Death Concept. *Child Development*, 55, 1671-1686.
- Speece, M. W. ve Brent, S. B. (1992). The Acquisition of a Mature Understanding of Three Components of the Concept of Death. *Death Studies*, 16, 211-219.
- Stiefenhofer, M. (2003). *Çocuğunuzun Korku Problemini Gidermek İçin*. Erdem.
- Stone, N., Ingham, R. ve Gibbins, K. (2013). ‘Where Do Babies Come From?’ Barriers To Early Sexuality Communication Between Parents And Young Children. *Sex Education*, 2013. 13, 2, 228–240.
- Stowell, W. L. (1921). *Sex for Parents and Teachers*. The Macmillan Company.
- Symons-Bradbury, J. (2004). Children’s Perceptions of Death: A Piagetian Perspective. *Psychology in the Faculty of Humanities at the University of the Witwatersrand*. Yüksek Lisans Tezi.
- Şimşek, R. (2014). 5-6 Yaş Çocukların Dini Kavramları Algılama Düzeyleri (Arifiye Örneği). *Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Yüksek Lisans Tezi.
- Tarhan, F., Arı İnci, F. (2009). *Ölüm Eğitimi*. Pegem.
- TDK, (2015). “www.tdk.gov.tr”.
- Topbaş, E. (2014). *Çocuğunuzun Korkuları ve Çözüm Yolları*. Panama.
- Topsakal, Ü. U. (2013). İlk Ve Ortaokul Öğrencilerinin (4 Ve 5. Sınıf) Zihnindeki Canlı Ve Cansız Kavramına Cinsiyetin Etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 2, 273-299.
- Tuğrul, B. ve Artan, İ. (2001). Çocukların Cinsel Eğitimi İle İlgili Anne Görüşlerinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20: 141 - 149.
- Tuzcuoğlu, N. ve Tuzcuoğlu, S. (1996). Çocukların Cinsel Eğitiminde Ailelerin Karşılaştığı Güçlükler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. Sayı: 8 Sayfa 251 – 262.
- Tuzcuoğlu, N. ve Tuzcuoğlu, S. (2004). Çocukun Cinsel Eğitimi “Anne Ben Nasıl Doğdum?”. *Morpa*, 2. Baskı.

- Tümlü, C. (2013). 5-12 Yaş Aralığındaki Çocukların Ölüm Algısını İfade Biçimlerinin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Türk Psikologlar Derneği (TPD) (2014). Çocuklarda Yas - Anne Baba El Kitabı. Türk Psikologlar Derneği.
- Türküz, R. (2009). Okul Öncesi Dönemde Dini Gelişim Ve Eğitimi (James W. Fowler'ın İnanç Gelişimi Teorisi Bağlamında Bir Araştırma). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Uçar, H. (1991). Çocukların Cinsel Eğitimi ve Bazı Cinsel Sorular. Yaprak.
- Ulçay, H. S. (2011). İlköğretim Çağı Çocuk Resimlerinde Cennet Ve Cehennem Tasavvuru. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Underwood, M. A., Gilbert, W. M. ve Sherman, M. P. (2005). Amniotic Fluid: Not Just Fetal Urine Anymore. *Journal of Perinatology* 25, 341-348.
- Uyanık Balat, G. (2009). Anasınıfına Devam Eden Çocukların Cinsiyetlerine Göre Temel İlişkisel Kavram Bilgilerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, (34) 153, 117-126.
- Ünal, K. (2013). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Çocukların Sabah, Öğle, Akşam Kavramlarının Öğretilmesi Sürecinin İncelenmesi. *Middle Eastern & African Journal Of Educational Research*, Issue 5, 83-95.
- Üstün, E. ve Akman, B. (2003). Üç Yaş Grubu Çocuklarda Kavram Gelişimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 137-141.
- Verdoux, C., Cohen, J., Kahn-Nathan, J. (2009). Cinsel Bilgiler 10-13 Yaş. *Epsilon*.
- Verdoux, C., Cohen, J., Kahn-Nathan, J. (2009). Cinsel Bilgiler 7-9 Yaş. *Epsilon*.
- Verenikina, I. (2003). Understanding Scaffolding and the ZPD in Educational Research. Faculty of Education, University of Wollongong, NSW, Australia.
- Vianello, R. ve Lucamante, M. (1988). Children's Understanding of Death According to Parents and Pediatricians. *Journal of Genetic Psychology*, 149, 3, 305-316.
- Vianello, R. ve Marin, M. L. (1989). Children's Understanding of Death. *Early Child Development and Care*, 46, 97-104.

- Vlok, M. ve de Witt, M. W. (2012). Naive Theory Of Biology: The Pre-School Child's Explanation Of Death. *Early Child Development and Care*, 182, 12, 1645–1659.
- Volbert, R. (2000). Sexual Knowledge of Preschool Children. *Journal of Psychology & Human Sexuality (The Haworth Press, Inc.)* 12, 1/2, 5-26.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Developmental of Higher Psychological Processes*. Edited by Cole, M., John-Steiner, V., Scribner, S., Souberman, E. London, England: Harvard University Press. Orijinal çalışma 1930-1935 yılları arasında yayınlanmıştır.
- Wass, H., Dinklage, R., Gordon, S. L., Russo, G., Sparks, C. W. ve Tatum, J. (1983). Young Children's Death Concept Revisited. *Death Education*, 7, 385-394.
- Weininger, O. (1979). Young Children's Concepts of Dying and Death. *Psychological Reports*, 44, 395-407.
- Wenestam, C. (1984). Qualitative Age-Related Differences in the Meaning of the Word 'Death' to Children. *Death Education*, 8, 333-347.
- Wenestam, C. ve Wass, H. (1987). Swedish and U.S. Children's Thinking About Death: A Qualitative Study and Cross-Cultural Comparison. *Death Studies*, 11, 99-121.
- White, E., Elsom, B. ve Prawat, R. (1978). Children's Conceptions of Death. *Child Development*, 1978, 49, 307-31.
- Willis, C. A. (2002). The Grieving Process in Children: Strategies for Understanding, Educating, and Reconciling Children's Perceptions of Death. *Early Childhood Education Journal*, 29, 4, 221-226.
- Wiseman, A. M. (2013). Summer's End and Sad Goodbyes: Children's Picturebooks About Death and Dying. *Children's Literature in Education*, 44, 1–14.
- Yanardağ Çelik, Y. (2014). Çocuklar İçin Cinsel Eğitim Öyküleri. *Net Çocuk*, 4. Baskı.
- Yelken, Z. (1996). Anne Ve Babaların 3-6 Yaş Dönemindeki Çocuğun Cinsel Gelişim Ve Cinsel Eğitim Konusundaki Bilgi Düzeyleri. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 9. Baskı.

- Yıldız, A. (2004). Çocuk, Ölüm ve Kayıp. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11, 125-144.
- Yıldıoğan, Ç. (2012). 7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Kırşehir/Çiçekdağı İlçesi Örneği. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, S. (2011). Çocukların Bilişsel Ve Dini Gelişiminde Ölüm Olgusu. Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Yılmaz, S. (2013). Çocuklarda 'Ölüm Kaygısı'nın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Bilimname XXV, 2013/2, 169-189.
- Yörükoğlu, A. (2014). Çocuk Ruh Sağlığı. Özgür Yayınları, 35. Baskı.
- Yurdakul, D. S. (2012). Çocuk ve Cinsellik. Kare, 2. Baskı.
- Zulliger, H. (2013). Çocuklarımızın Korkuları. Cem Psikoloji.